

უჩა ბლუაშვილი

УЧА БЛУАШВИЛИ

**მესხეთის
სახელოვანი
შვილები**

**СЛАВНЫЕ
СЫНОВЬЯ
МЕСХЕТИ**

თბილისი — 2008 — Тбилиси

სამცხე-ჯავახეთის რეგიონალური ასოციაცია
„ტოლერანტი“

The book is published by the Samtskhe-Javakheti Regional Association **“Tolerant”** within the framework of the project “Protection of Meskhetian Repatriates Rights – Supporting Integration in Georgia” funded by the European Union.

ნიგნი მზადდება და იბეჭდება სამცხე-ჯავახეთის რეგიონული ასოციაცია „ტოლერანტი“ მიერ, ევროკავშირის მიერ დაფინანსებული პროექტის – „მესხ რეპატრიანტთა უფლებების დაცვა-ინტეგრაციის პროცესების ხელშეწყობა საქართველოში“ – ფარგლებში

The views expressed in the book do not necessarily reflect the position of the European Union.

ნიგნში გამოთქმული მოსაზრებები შესაძლოა არ ემთხვეოდეს ევროკავშირის პოზიციას

ISBN 978-9941-0-1076-7

ავტორი გულითად მადლობას უძღვნის ბატონ დავით ჯაფარიძეს
ნიგნზე მუშაობისას განეული უშურველი დახმარებისთვის

Автор сердечно благодарит господина Давида Джапаридзе за
оказанную в создании этой книги бескорыстную помощь.

რედაქტორი: Редактор:
ცირა მესხიშვილი ЦИРА МЕСХИШВИЛИ

რეცენზენტი: Рецензент:
ლავრენტი ჯანიანი ЛАВРЕНТИЙ ДЖАНИАШВИЛИ

რუსული თარგმანი: Перевод с грузинского:
მარინა ლეჟავა МАРИНЫ ЛЕЖАВА

კომპიუტერული Компьютерное
უზრუნველყოფა: обеспечение:
ნინო დემურიშვილი НИНО ДЕМУРИШВИЛИ

წინამდებარე წიგნის მიზანია რეპატრიირებულ მესხებს და მათ შთამომავლებს გააცნოს როგორც მართლმადიდებელი, ისე კათოლიკე და მუსლიმი სახელოვანი წინაპრები, რომელთაც თავიანთი საქმიანობით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს არა მარტო მესხეთის, არამედ სრულიად საქართველოს წინსვლაშიც. ცხადია, წიგნში შესულ მოღვაწეთა სია სრული არ არის. ამ ხარვეზის გამოსწორებას მომავალში შევეცდებით. თუმცა, კრებულში თავმოყრილი მასალაც თვალნათლივ მოწმობს, თუ რა უზარმაზარ ინტელექტუალურ და სულიერ პოტენციალს ფლობს საქართველოს ძირძველ კუთხეში — მესხეთში მცხოვრები ეს ნიჭიერი ხალხი.

ვფიქრობთ, წიგნი დაეხმარება რეპატრიანტებს მესხეთის ტრაგიკული ისტორიის გააზრებაში, რაც, თავის მხრივ, ქართულ საზოგადოებაში მათი ინტეგრაციის პროცესის დაჩქარების სერიოზული წინაპირობა იქნება.

Целью настоящей книги является ознакомление месхов репатриантов и их потомков со славными предками - православными, католиками и мусульманами, которые своей деятельностью внесли значительный вклад в продвижение не только Месхетии, но и Грузии в целом. Конечно же представленный в книге список деятелей не является полным, в будущем постараемся исправить этот недостаток. Хотя, собранный в сборнике материал явно свидетельствует каким огромным интеллектуальным и духовным потенциалом обладает живущий в древнейшем уголки Грузии - Месхетии этот талантливый народ.

Думаем, книга поможет репатриантам осмыслить трагическую историю Месхетии, что, со своей стороны, явится серьезной предпосылкой в ускорении процесса их интеграции в грузинское общество.

შესავალი

„დავინყება ისტორიისა, თავისი წარსულისა და ყოფილის ცხოვრების აღმოფხვრა ხსოვნისაგან – მომასწავებელია ერის სულით და ხორციით მოშლისა, დარღვევისა და მთლიანად წარწყმედისაც. წარსული მკვიდრი საძიკვეელია ანმყოფი, როგორც ანმყო – მომავლისა... ხალხი...რომელმაც არ იცის ვინ არის, რისთვის არის, სიდამ მოდის და სად მიდის... ბევრად არ გამოირჩევა პირუტყვისაგან... შვილმა უნდა იცოდეს, სად და რა ზედ გაჩერდა მამა, რომ იქიდან დაიწყოს ცხოვრების უღლის წევა. შვილს უნდა გამოორკვეული ჰქონდეს, რაში იყო მართალი და კარგი მისი მამა, რაში იყო შემცდარი... რა უმართავდა ხელს, რა აბრკოლებდა, რისთვის ირჯებოდა და მხნეობდა, რისთვის და რაში უქმობდა“.

ილია ჭავჭავაძე

„ერი და ისტორია“ 1888 წ.

„მესხეთი საქართველოსთვის იგივეა, რაც საბერძნეთი მსოფლიოსთვის“.

ალექსანდრე ზრონელი

დედამინაზე არსებული ხმელეთის 149 მილიონი კვ. კილომეტრი ფართობიდან საქართველოს 69 700 კვ. კილომეტრი, ანუ მხოლოდ 0,046 პროცენტი უჭირავს. ასეთი სიმცირის მიუხედავად ჩვენი ქვეყანა ბუნების, ლანდშაფტების, ნიადაგებისა და ჰავის დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. აქ თითქმის ყველა კლიმატური ზონაა წარმოდგენილი. მარადი თოვლითა და მყინვარებით დაწყებული, სუბტროპიკებითა და უდაბნოებით დამთავრებული. საქართველოში მხოლოდ ტროპიკები არ შეგხვდებათ.

მეცნიერებმა დაადგინეს, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე ადამიანი უხსოვარი დროიდან, ჯერ კიდევ მილიონ 800 000 წლის წინ ბინადრობდა. სწორედ ამაზე მეტყველებს XXI საუკუნის დასაწყისში დმანისის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ადამიანთა თავის ქალები და ჩონჩხის ფრაგმენტები.

ქართველმა არქეოლოგებმა ქვემო ქართლში აღმოაჩინეს არაერთი უძველესი ადრესამინათმოქმედო ნამოსახლარი. აქ მცხოვრებ ადამიანებს 8-7 ათასი წლის წინ მოყავდათ რამდენიმე ჯიშის ხორბალი, ქერი, შვრია, ფეტვი, ოსპი, ბარდა, ვაზი, ნესვი, ლოლო. მოშინაურებული ყავდათ ცხვარი, თხა, მსხვილფეხა საქონელი, ლორი და ძაღლი.

საქართველო რამდენიმე ქვეყნისგან, ანუ მხარისგან შედგებოდა. მათ შორის უმთავრესი ქართლი იყო. ქართლი, თავის მხრივ, სამი – შიდა, ზემო და ქვემო ქართლისგან შედგებოდა. დროთა განმავლობაში ეს ტერმინი – ეთნო-გეოგრაფიულიდან პოლიტიკურად იქცა. ყველა კუთხის ქართველთა (მეგრელთა, სვანთა, კახთა, იმერთა და ა. შ.) საცხოვრისს საქართველო ეწოდა. შიდა ქართლი ლიხის ქედიდან მდინარე არაგვამდე და კავკასიონიდან თრიალეთის ქედამდე ტერიტორიას, ქვემო ქართლი კი თრიალეთის ქედიდან ლორე-ბამბაკის ტერიტორიას მოიცავდა. ზემო ქართლი, ანუ მესხეთი იწყებოდა ტაშისკარიდან და მოიცავდა მდინარე მტკვრის ზემო წელსა და ჭოროხის მთელ ხეობას. მასში შედიოდა სამცხე, ჯავახეთი და დღეს თურქეთის შემადგენლობაში მყოფი არტაანი, კოლა, ანუ მტკვრის ზემო წელი, შავშეთი, კლარჯეთი, ტაო, თორთუმი და სპერი, ანუ ჭოროხის ხეობა.

ენათმეცნიერთა გამოკვლევებით ქართული ენა რამდენიმე ათასი წლის წინ გაჩნდა. მეცნიერთა აზრით, თავიდან არსებობდა წინარე ქართული ენა, რომელსაც ჯერ სვანური, შემდეგ კი მეგრულ-ზანური გამოეყო. ქართული დამწერლობა უფრო გვიან შეიქმნა. XI ს-ის ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის მიხედვით ძვ. წ. III ს.-ის დასაწყისში ქართლის მეფე ხდება ფარნავაზი, რომელმაც გააერთიანა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო, გაატარა ადმინისტრაციული, სამხედრო და რელიგიური რეფორმები. ლეონტი მროველი ფარნავაზსავე მიაწერს ქართული ანბანის შექმნას. ჩვენამდე მოღწეული უძველესი ქართული დამწერლობის ნიმუში პალესტინაში, ქართული მონასტრის გათხრისას იტალიელმა არქეოლოგმა ვ. კორბომ აღმოაჩინა. იგი V ს-ის 30-იანი წლებით თარიღდება. საქართველოში აღმოჩენილ წარწერათა შორის უძველესია ქვემო ქართლში, ბოლნისის სიონის ტაძრის წარწერა (493-494 წწ.) ქართული ანბანი 3 სახისაა. უძველეს მათგანს მრგვლოვანი, ანუ ასომთავრული ეწოდება. სწორედ ასომთავრულითაა შესრულებული პალესტინისა და ბოლნისის წარწ-

ერები. დროთა განმავლობაში სწრაფი წერის საჭიროებისა და სანერი მასალის ეკონომიის მიზნით, შეიცვალა ასოთა ფორმა, მოხაზულობა და ნუსხური, ანუ ხუცური დამწერლობა შეიქმნა. შემდეგ ჩნდება მხედრული ანბანი, რომელიც დღემდე გამოიყენება საქართველოში.

ძვ. წ. IV ს-ში სამხრეთ საქართველოს ქართულმა ტომებმა სპარსელებისგან თავის დახსნისთანავე დაიწყეს ბრძოლა გაერთიანებისთვის. ამ ბრძოლების შედეგად მცხეთის გარშემო შეიქმნა იბერიის, ანუ ქართლის სამეფო. მის შექმნაში მთავარი როლი მესხურმა ტომებმა შეასრულეს, რაც საქართველოს ძველი დედაქალაქის მცხეთის (მსხმცხ) სახელწოდებაშიც აირეკლა.

ახ. წ. I ს-ში რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებში: პალესტინაში, ეგვიპტეში, მცირე აზიაში ქრისტიანთა თემები ჩნდება. საქართველოშიც ქრისტიანობის გავრცელება I საუკუნიდან იწყება. ქრისტიანობა აქ ქრისტეს მონაფეებმა — ანდრია პირველწოდებულმა, სვიმონ კანანელმა და მატათამ იქადაგეს. ანდრია პირველწოდებულმა თავისი ქადაგებები საქართველოში მესხეთიდან დაიწყო. IV საუკუნეში აღმოსავლეთ საქართველოში, რომელშიც მესხეთიც შედიოდა, მეფე მირიანისა და დედოფალ ნანას დროს ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა. ქრისტიანობის გამავრცელებელი წმინდა ნინოც მცხეთაში, საქართველოს მაშინდელ დედაქალაქში, კაპადოკიიდან მესხეთის გზით შემოვიდა. ქართლის სამეფოდან ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოშიც გავრცელდა. ნირვა-ლოცვაში და მნიგნობრობაში ყველგან ქართული ენა გაბატონდა. ნათარგმნ ლიტერატურასთან ერთად გაჩნდა ორიგინალური ქართული მწერლობაც.

V ს-ში მეფე ვახტანგ გორგასალმა კვლავ აღადგინა საქართველოს ერთიანობა და ქართლში მთავარეპისკოპოსის ნაცვლად კათალიკოსი დასვა. ეს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიას, ანუ დამოუკიდებლობას ნიშნავდა. ვახტანგმა ბიზანტიელთა ბატონობისგან გაათავისუფლა კლარჯეთიც, სადაც ქალაქი არტანუჯი დააფუძნა. კათალიკოსობის შემოღებასთან ერთად ვახტანგმა საქართველოს ყველა მხარეში, მათ შორის მესხეთშიც — არტანუჯსა, ოძრხესა და წუნდაში საეპისკოპოსოები დააარსა.

გარეშე მტრებთან — სპარსელებთან, ბიზანტიელებთან, არაბებთან ბრძოლაში იწრთობოდა ქართველურ ტომთა ერთიანობა. თუმცა,

ურიცხვი მტერი მაინც ახერხებდა ამ ერთიანობის მოშლას. განსაკუთრებით მძიმე შედეგები მოუტანა საქართველოს არაბთა ბატონობამ. არაბი სარდლის — მურვან ყრუს შემოსევებმა განსაკუთრებით მესხეთი დააზარალა. ამას თან დაერთო საბერძნეთიდან შემოტანილი „შავი ქირიცი.“ VIII საუკუნის ბოლოსთვის მესხეთი თითქმის გაუკაცრიელებულ მხარეს წარმოადგენდა.

მესხეთის გამეჩხერებული მოსახლეობის შევსება ქართლიდან გადმოსული მოახალშენეების ხარჯზე მოხდა. ახალ სამთავროს „ტაო-კლარჯეთის“, ანუ ქართველთა სამთავრო ეწოდა. მისი დამაარსებელი იყო აშოტ ბაგრატიონი, რომელიც ვერ შეეგუა თბილისში არაბებს და ოჯახსა და მომხრეებთან ერთად ქუროხის ხეობაში გადასახლდა. აშოტმა ვახტანგ გორგასლის დაარსებული არტანუჯი აღადგინა და თავის რეზიდენციად აქცია. მალე მან ბიზანტიის კეისრისგან „კურაპალატის“ ტიტული მიიღო. აშოტზე ცოტა ხნით ადრე ამ მხარეში მოღვაწეობა უდიდესმა ქართველმა სასულიერო მოღვაწემ — გრიგოლ ხანძთელმა დაიწყო. აშოტისა და გრიგოლის საქმიანობამ საფუძველი ჩაუყარა ტაო-კლარჯეთის სამთავროს ძლიერებას. მის ქონებრივ შეძლებასა და კულტურულ დაწინაურებაზე მეტყველებს იმ დროს იქ აგებული ქართული არქიტექტურის ისეთი ბრწყინვალე ძეგლები, როგორებიცაა ოშკის, ხახულის, იშხანის, ბანას, დიდებული ტაძრები. X ს-ში ტაო-კლარჯეთი ქართულ სამთავროებს შორის ყველაზე დიდ და ძლიერ სამთავროდ ყალიბდება. დავით კურაპალატის დროს ტაო-კლარჯეთი ბიზანტიის იმპერატორსაც კი ეხმარება ტახტის შენარჩუნებაში, რისთვისაც მისგან საჩუქრად ახალ ტერიტორიებს ლებულობს. დანარჩენი ქართული სამთავროების ხარჯზე დავითი ენერგიულად აფართოებს თავისი სამთავროს საზღვრებს. ამ საქმეში მას დიდ დახმარებას უწევს ქართლის ერისთავი იოანე მარუშისძე. დავითის შვილობილი ბაგრატი ჯერ ქართლის მეფე ხდება, აფხაზეთის უსინათლო მეფის — თეოდოსის გარდაცვალების შემდეგ კი, როგორც მისი ერთადერთი კანონიერი მემკვიდრე — აფხაზეთის ტახტზეც ადის. ბაგრატის მამის — გურგენის გარდაცვალების შემდეგ ბაგრატი შავშეთ-კლარჯეთისა და სამცხე-ჯავახეთის მიწებსაც ეუფლება. მომდევნო წლებში მან ჯერ ჰერეთ-კახეთი, შემდეგ კი მესხეთის სამხრეთ პროვინციები — ტაო და კლარჯეთიც შემოიერთა..

ამრიგად, ბაგრატი მესამემ (978-1014) საქართველოს მხარეთა ერთიანობა აღადგინა. მხოლოდ თბილისი და ქვემო ქართლის მიდამოები რჩებოდა არაბი ამირას მფლობელობაში.

საქართველოს მხარეთა სურვილს — ეცხოვრათ გაერთიანებულ ქვეყანაში, განაპირობებდა ერთიანი სამწიგნობრო და საეკლესიო ენა, საერთო ტრადიციები და კულტურა.

XI ს-ის მეორე ნახევარში ოლუზთა მოდგმის მომთაბარე თურქული ტომები სელჩუკთა მეთაურობით საქართველოს შემოესივნენ და პირველად მის განაპირა მხარეს — მესხეთს დაესხნენ თავს. მათ ახალქალაქი აიღეს, ჯავახეთი მოარბიეს და 40 ათასამდე ქართველი ირანის პროვინციებში გადაასახლეს. სელჩუკებმა თავისი შემოსევები 80-იანი წლებიდან გადაძლიერეს. ბრძოლებში მოსახლეობის დიდი ნაწილი ამოწყდა. ამას თან დაერთო ძლიერი მიწისძვრები, დაინგრა თმოგვის ციხე-ქალაქი. მიწასთან გასწორებული სოფლებიდან მოსახლეობა იყრებოდა.

ამ უმძიმეს ვითარებაში საქართველოს ტახტზე 16 წლის დავით IV (1089-1125 წწ.) ავიდა, რომელსაც მადლიერმა შთამომავლებამ აღმაშენებელი უწოდა. ახალგაზრდა მონარქი გამჭრიახი გონების და ძლიერი ნებისყოფის მმართველი გამოდგა. იგი ენერგიულად შეუდგა თურქ-სელჩუკებისგან საქართველოს განმედას. 1121 წელს დავითმა გადამწყვეტ ბრძოლაში ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა თურქთა გაერთიანებულ ლაშქარზე. 1122 წელს მან თბილისიც გაათავისუფლა და სრულიად საქართველო გააერთიანა. საქართველო ახლო აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა.

სახელმწიფოებრივმა სიძლიერემ მკვიდრი საფუძველი შეუქმნა ქართული კულტურის განვითარებას. ქართულ რეგიონებს შორის მესხეთი ამ მხრივაც ლიდერის პოზიციაში გვევლინება. სწორედ საქართველოს ამ მხარეში მაღალ დონეს აღწევს ხუროთმოძღვრება, მხატვრობა, მეცნიერება. ამ პერიოდის ქართული აზროვნების უმაღლეს გამოვლინებას წარმოადგენდა მსოფლიო ლიტერატურის შედევრის — „ვეფხისტყაოსანის“ შექმნა.

საქართველომ ჰარმონიულად შეუხამა ერთმანეთს დასავლურ-ქრისტიანული და აღმოსავლურ-მუსლიმური კულტურები. მათი შემოქმედებითი სინთეზის გზით შექმნა სრულიად ორიგინალური, თვითმყ-

ობადი ქართული კულტურა, დასაბამი მისცა ე.წ. აღმოსავლური რენესანსის ეპოქას.

ქვეყანა სოციალ-ეკონომიკური განვითარების ახალ — ფეოდალური წყობილების რღვევისა და საბაზრო ურთიერთობების ჩასახვის გარდამავალ ფაზას მიუახლოვდა. განვითარების ამ ფაზისთვის დამახასიათებელია პოლიტიკური ზედნაშენის სისუსტე: ძველი, ფეოდალური ურთიერთობანი კრიზისს მოუცავს, მათ შინაგანი წინააღმდეგობანი არყევს, ახალი, კაპიტალისტური ურთიერთობანი კი მხოლოდ ტენდენციის, ჩანასახის სახით არსებობენ.

აი, სწორედ ამ კრიტიკულ მომენტში საქართველოს საზღვრებთან გამოჩნდნენ ნახევრად ველური, მაგრამ სამხედრო თვალსაზრისით უძლიერესი მონღოლთა ურდოები.

შინაგანი დუღილისა და გარდაქმნების პირობებში მყოფი ქვეყანა მტერს მოუმზადებელი შეხვდა. მონღოლებმა საქართველო თითქმის უბრძოლველად დაიპყრეს. ერთადერთი, ვინც მტერს არ დანებდა და მას მედგარი წინააღმდეგობა გაუწია, სამცხის მთავარი ივანე ათაბაგი იყო. მესხებმა მხოლოდ მეფის ნებართვის შემდეგ შეწყვიტეს ბრძოლა.

მონღოლთა შემოსევამ ქვეყანა ბუნებრივი განვითარების კალაპოტიდან ამოაგდო და დიდი ხნით შეაჩერა მისი წინსვლა. მონღოლებმა საქართველო დუმნებად დაყვეს. მესხეთის პროვინციები მათ V და VI დუმენებში გააერთიანეს.

ქართველი ხალხი მონღოლთა უღელს არ ურიგდებოდა და ჯანყდებოდა. მესხეთი აქაც ტონის მიმცემი და აჯანყებების აქტიური მონაწილე იყო. 1226 წელს მონღოლებმა გადაწყვიტეს საქართველოს თავისუფლებისთვის მებრძოლი ეს მხარე ქვეყნისთვის ჩამოეცილებინათ და უშუალოდ ყაენისთვის დაექვემდებარებინათ, მაგრამ არც ამ ხერხმა გასჭრა. მესხეთის ერისმთავრები სხვა ქართველ პატრიოტებთან კავშირს არ წყვეტდნენ და საერთო-ქართულ ნამოწყებებში კვლავაც აქტიურად მონაწილეობდნენ.

XIV ს-ის მეორე მეოთხედში გიორგი V-ის ხელმძღვანელობით ქვეყანამ მონღოლთა უღელი მოიშორა და კვლავ გაერთიანდა. გიორგის დედა მესხი ჯაყელების შთამომავალი იყო. მომავალმა მეფემ სწორედ მესხეთში შეითვისა ქვეყნის ერთიანობის იდეა. გიორგი ბრწყინვალემ

საქართველოს ადრინდელი საერთაშორისო ავტორიტეტი დაუბრუნა. მის დროს ქვეყანამ მჭრილობები მოიშუშა, მოლონიერდა. თუმცა, მშვიდობიანი შესვენება ხანმოკლე გამოდგა. საქართველოში ახალი მტერი — თემურ ლენგი შემოიჭრა. 1386-1404 წწ-ში თემურმა რვაჯერ დალაშქრა საქართველო. მესამე და მეხუთე შემოსევების დროს თემურ ლენგმა სასტიკად მოაოხრა ჯავახეთი, კოლა-არტაანი, სამცხე და ტაო. მესხეთი კიდეც ერთხელ დაიცალა მოსახლეობისგან. მთლიანად საქართველოში მაშინ 700-დე სოფელი გაუდაბურდა.

მომდევნო XV-XVI საუკუნეებში საქართველოს გამუდმებით უხდებოდა მძიმე ბრძოლები თურქმენულ ტომებთან, რაც ქვეყნის ხელახალ აღდგენა-მოშენებას უშლიდა ხელს.

საქართველოს ერთიანი ეკონომიკის მოშლამ ქვეყნის ცენტრალური ხელისუფლების დასუსტება და ცენტრიდანული ძალების გაძლიერება გამოიწვია. XV ს-ის ბოლოს ქვეყნა სამეფო-სამთავროებად დაიშალა. ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოების და სამეგრელოს, აფხაზეთის, გურიის სამთავროების გვერდით ჩამოყალიბდა მესხეთის დამოუკიდებელი სამთავროც. სამცხე-საათაბაგო (ამიერიდან ასე ეწოდებოდა მესხეთს) ტერიტორიითა და მოსახლეობით საქართველოს ერთ მესამედს მოიცავდა. XV ს-ის დამლევს მისი ფართობი 34 230 კვ. კმ-ს შეადგენდა.

დაქუცმაცებული საქართველო შინაომების არენად, ყველა ქართული სამეფო-სამთავრო კი სეფიანთა ირანისა და თურქ-ოსმალთა მუდმივი ქიშპობის საგნად იქცა.

განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა სამცხე-საათაბაგო. ის უშუალოდ ესაზღვრებოდა ოსმალეთს და ნებით თუ უნებლიეთ თურქთა წინააღმდეგ სამხედრო კოალაციის შექმნის აქტიურ მომხრედ გამოდიოდა.

კოალაცია ვერ შედგა. დასავლეთი ამ დროს ჯერ კიდევ არ იყო მზად ჯვაროსნული ლაშქრობისთვის.

თურქეთი კი სულ უფრო ძლიერდებოდა. მისი საზღვრები XVI საუკუნეში ტრაპიზონიდან ადრიატიკის ზღვასა და მდინარე დონის შესართავიდან და ყირიმიდან ხმელთაშუა ზღვამდე გადაიჭიმა. თურქები მთლიანად აკონტროლებდნენ შავი ზღვის აუზსაც.

1549 წელს სოფელ სოხოისტასთან თურქებმა ქართველთა ლაშქარი დაამარცხეს. თურქთა 40 ათასიანმა ლაშქარმა მძიმე ბრძოლების შემდეგ მესხეთის ციხეები დაიკავა. ოსმალებმა დაპყრობილი მხარე ოთხ სანჯაყად დაყვეს და საბეგლარბეგო შექმნეს. მესხეთში დაიწყო ქართული სოციალურ-პოლიტიკური წყობის გაუქმებისა და ოსმალური მართვა-გამგეობის შემოღების პროცესი.

მესხი ფეოდალები ამ დროს დასებად იყვენენ დაყოფილი. მათი დიდი ნაწილი ქართლ-იმერეთთან შეერთების მომხრე იყო, ნაწილი თურქეთთან ან ირანთან სეპარატისტულ მოლაპარაკებებს ემხრობოდა. უფრო დიდი უბედურება ის იყო, რომ მესხეთის მთავრები, სამთავროს გაუქმების შიშით, ქართულ სამეფოთა დახმარებას ერიდებოდნენ.

1555 წელს ამასიის ზავით თურქეთმა და ირანმა საქართველო შუაზე გაიყვეს, აღმოსავლეთი სპარსეთს ერგო, დასავლეთი კი — თურქეთს. სამცხე-საათაბაგოც მათ შორის გაიყო.

ამასიის ზავით უკმაყოფილო თურქეთი, შაჰ-თამაზის გარდაცვალების შემდეგ, 1578 წელს, 200 000 მეომრითა და 500 ქვემეხით ამიერკავკასიისკენ დაიძრა. მისი მიზანი საქართველოს მთლიანად დაპყრობა იყო. თურქთა პირველი მსხვერპლი აღმოჩნდა შიდა და საგარეო ომებით დასუსტებული მესხეთი. ჩილდირის ველზე თურქებმა სპარსელთა ჯარები დაამარცხეს. მანუჩარ ჯაყელი ომის შედეგს ელოდა. სპარსელთა მარცხის შემდეგ იგი ფაშას ეახლა და ქართული პოლიტიკური სტრუქტურის, სარწმუნეობის ხელშეუხებლობის გარანტიისა და სამთავროსგან ადრე მიტაცებული სამხრეთი პროვინციების დაბრუნების სანაცვლოდ მოხარკეობა შესთავაზა. თურქებმა უარი თქვეს სამთავროს მთლიანობის აღდგენაზე და მეხარკეობის დაწესებაზე. მანუჩარს კი, თურქული წესის მიხედვით, (მხარის სანჯაყებად დაყოფით), მესხეთის მმართველობა შესთავაზეს. მართვის ასეთი ფორმა ქართული ტრადიციული სოციალ-პოლიტიკური წყობის გაუქმებას ნიშნავდა მთელ სამთავროში. თუმცა, ამ ეტაპზე, თურქები მოსახლეობის რელიგიას არ შეხებოდნენ.

1579 წელს სულთნის ბრძანებით ჩილდირის ვილაიეთი შეიქმნა. მის სათავეში გამუსლიმებული მანუჩარ II, ხოლო სანჯაყის მმართველად მისი ძმა, ქრისტიანი ყვარყვარე დაინიშნა. ანტიქართული რეფორმით

უკმაყოფილო მანუჩარმა 1582 წელს უარყო ისლამი და თურქეთის ულლის გადაგდებას შეეცადა, მაგრამ ძალები ძალზე უთანაბრო იყო. 1587 წელს თურქებმა ახალციხე დაიპყრეს, 1590 წელს 12-წლიანი ომი თურქეთ-ირანს შორის სამშვიდობო მოლაპარაკებით დამთავრდა. აღმოსავლეთ საქართველო და მესხეთი ირანმა თურქეთის გავლენის სფეროდ ცნო. 1595 წელს ოსმალებმა აღწერეს მთელი სამცხე-საათაბაგო, შეადგინეს საგადასახადო დავთარი („გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“), რომლის მიხედვით, სამცხე-საათაბაგო დაყოფილი იყო რვა სანჯაყად. სანჯაყები, თავის მხრივ, იყოფოდა ნიჰიებად. სამცხე-საათაბაგო გარდაიქმნა საფაშოდ, რომლის ცენტრი ახალციხე იყო. დავთარში აღწერილია გადახდისუნარიანი 1600 სოფელი, სოფლების მიხედვით შედგენილ სახელობით სიებში უდიდეს უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ. დავთრისავე მონაცემებით მესხეთში გაუდაბურებული იყო 364 სოფელი.

თურქეთმა მესხეთში დანერგა მინათმფლობელობის თავისი წესი. ქართული ფეოდალური წესი დაფუძნებული იყო მინათმფლობელობაზე, გვარზე და მემკვიდრეობაზე. თურქული სოციალურ-პოლიტიკური წყობის შემოღების შემდეგ მინა შეიძლებოდა ჰქონოდა მხოლოდ სულთნის სამსახურში მყოფ მუსლიმს. ქართველი ფეოდალები ან უნდა გამუსლიმებულიყვნენ და ასე შეენარჩუნებინათ მიწები და ქონება, ან ყველაფერი დაეკარგათ. ამავე დროიდან არც ჯაყელები, არც სხვა მესხი ფეოდალები ოფიციალურად აღარ იხსენიებიან თავიანთი გვარებით, ისინი მხოლოდ შერქმეული მუსლიმური სახელებით, ტიტულებითა და თანამდებობებით იხსენიებიან. ამიერიდან ქართული გვარები ახალციხის საფაშოში კარგავენ თავის ფუნქციას.

საქართველოს უძველეს კუთხეს გადაშენება-გადაგვარების საფრთხე დაემუქრა. თავად-აზნაურობის ის ნაწილი, რომელმაც არ უღალატა მამა-პაპეულ სარწმუნოებას, იძულებული შეიქნა გადასახლებულიყო ქართლში, კახეთში, იმერეთში, გურიაში და საქართველოს სხვა კუთხეებში. გადასახლებულთა შორის იყვნენ: შალიკაშვილები, ციციშვილები, ავალიშვილები, ჯაყელები, დიასამიძეები, გოგორიშვილები, თავდგირიძეები, ხიმშიაშვილები, კავკასიძეები, დოლენჯიშვილები, ხერხეულიძეები, თაქთაქიშვილები, ქობულაშვილები (ქობულისძეები), სუმბათაშვილები, ზედგინიძეები, თუხარელები, გუგუნავე-

ბი და სხვა. XVI ს-ში თურქეთსა და საფრანგეთს შორის გაფორმებული ხელშეკრულებით საფრანგეთი ცხადდებოდა ოსმალეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ყველა ქრისტიანის მფარველად. ქართველთა იმ ნაწილმა, რომელიც მესხეთიდან არ გადასახლდა და არც გამუსლიმდა, კათოლიკური სარწმუნოება მიიღო.

1625 წელს მანუჩარი საკუთარმა ბიძამ — ბექამ მონამლა. შემდეგ ბექა სტამბოლში გაემგზავრა, გამუსლიმდა, საფარი დაირქვა და სამცხეს საფარ-ფაშას ტიტულით და თანამდებობით დაუბრუნდა. XVII ს-ის მეორე ნახევრიდან იწყება მესხების გამაჰმადიანების ნელი, მაგრამ უკვე შეუქცევადი პროცესი.

ქართველები არ შეგუებიან სამცხე-საათაბაგოში ოსმალეთის ბატონობას. ისინი ჯანყდებოდნენ, ებრძოდნენ დამპყრობლებს, მაგრამ მდგომარეობას ვეღარ ასწორებდნენ. ქართლ-კახეთის და იმერეთის სამეფოებს, რომლებსაც სურდათ სამცხე-საათაბაგოს გამოხსნა ოსმალთაგან, თავისი გასაჭირი ადგათ. ისინი ირან-ოსმალეთისა და ლეკების შემოსევებს იგერიებდნენ.

XVI ს-მდე საქართველო თავის მოსახლეობას იცავდა და ტყვეთა ვაჭრობას არ უშვებდა. ოსმალეთის მიერ მესხეთის დაპყრობის შემდეგ ეს საშინელი სენი მთელ ქვეყანას მოედო. უსახსროდ დარჩენილმა ქართველი ფეოდალების ნაწილმა თავისი ყმა-გლეხებით ვაჭრობა დაიწყო. თურქები ყოველმხრივ ხელს უწყობდნენ ამ პროცესს. მონებით ვაჭრობა სარფიან საქმედ იქცა. თავდაპირველად ტყვეები ჩრდ. კავკასიიდან ყირიმში, იქიდან კი ზღვით სტამბოლში გადაჰყავდათ. ახალციხის საფაშოს შექმნის შემდეგ კი ეს კუთხე ქართველ მონათა მნიშვნელოვან სატრანზიტო პუნქტად იქცა. XVII ს-ის იტალიელი მისიონერი ქრისტეფორე დეკ კასტელი წერდა: „არაერთხელ დამსველებია თვალები ცრემლებით, როდესაც ვხედავდი, თუ როგორ ჰყიდდნენ ბატონებივით ხელშეკრულ ყმანვილებს თურქებზე. უამრავი ბავშვი მიჰყავდათ ოსმალეთში. საკუთარი თვალთ მინახავს კოლხეთის პროვინციაში გაყიდული უამრავი ყმანვილი. ისინი კონსტანტინოპოლში მიჰყავდათ. მე რომ იტალიაში მივემგზავრებოდი, გემი სავსე იყო გაყიდული ტყვეებით“. ევროპელ ავტორთა ცნობით იმ დროს საქართველოდან ყოველწლიურად სამიდან ხუთი ათასამდე ტყვე გაჰყავდათ. XV ს-დან XIX ს-ის დასაწყისის ჩათვლით საქართველოდან, სულ ცოტა, ერთი მილ-

იონი ვაჟი და გოგონა გაიყვანეს. ოსმალეთის, როგორც ცენტრალური, ისე პროვინციული ელიტა ყიდულობდა ქართველ გოგონებს ჰარამხანებისთვის, ხოლო ბიჭებს იანიჩართა და მამლუქთა ლაშქრებისთვის. მათ პროფესიონალ სამხედროებად ზრდიდნენ. ქართველი მამლუქები გვიან შუა საუკუნეებში მართავდნენ ოსმალეთის საფაშოებს ეგვიპტეში, ერაყში, ლიბიაში, მაროკოში, ალჟირში. ერთი მათგანი ჰასან ბინ იუსუფ აჰისკალი გამაჰმადიანებული მესხი იყო ახალციხიდან. იგი (1791-1998 წწ.) ალჟირის მმართველი, ანუ დეი გახდა. იმ დროს ალჟირი ხმელთაშუა ზღვაში და ატლანტის ოკეანის აღმოსავლეთ ნაწილში მეკობრეობის ცენტრი იყო და შემოსავალიც ძირითადად აქედან შემოდიოდა. მათი მსხვერპლი ევროპული და ამერიკული სავაჭრო ხომალდები იყო. 1800 წლის აშშ-ს საერთო შემოსავლის 20 პროცენტი ალჟირელთაგან ამერიკელ ტყვეთა გამოსყიდვას ხმარდებოდა. ამერიკელ ტყვეთაგან ერთ-ერთს ჯეიმს ქასქართს კარნახობდა ჰასან დეი აშშ-ს პირველ პრეზიდენტ ჯორჯ ვაშინგტონისადმი გასაგზავნ ნერილებს, რომლებიც ამერიკელ ტყვეთა გათავისუფლების პირობებს ეხებოდა. ამერიკის პრეზიდენტის ალჟირის დეისადმი გაგზავნილი ნერილების ასლები აშშ-ს კონგრესის ბიბლიოთეკაში ინახება. ჰასან ბინ იუსუფ ახისკალს ერთხმად აქებენ მისი თანამედროვე ევროპელები, არაბები და ამერიკელები. ამერიკელებმა ალჟირის დეის აჩუქეს ხომალდი სახელად „ჰასანფაშა“. ქალაქ ალჟირში მისი აგებულია ქეჩაუას ორმინარეთიანი მეჩეთი. მის სასახლეში დღეს ხელოვნების მუზეუმი გაერთავებული.

თურქთა მიერ მესხეთის დაპყრობისა და განვითარების ბუნებრივი გზის მოშლის შემდეგ თანდათან დასუსტდა ის დიდი ლიტერატურულ-საგანმანათლებლო და კულტურული შემოქმედება, რომელიც წარმოებდა აქაურ მონასტრებში. მოსახლეობა, როგორც არისტოკრატია, ისე გლეხებიც ოჯახებში ქართულად ლაპარაკობდნენ, თუმცა ოფიციალურ ვითარებაში სალაპარაკო ენად თურქული გახდა. ასეთ პირობებში ქართლ-კახეთში მზადდებოდა მესხეთის გადარჩენის გეგმა. ქართულმა სამეფოებმა ამ საქმეში მოკავშირედ რუსეთი აირჩიეს.

1783 წელს გეორგიევსკის ციხე-სიმაგრეში რუსეთ-საქართველოს შორის დადებული ტრაქტატის მიხედვით ერეკლე მეორე ოფიციალურად იქნა აღიარებული „სამცხე-საათაბაგოს მემკვიდრე მფლობელად.“ ტრაქტატის მეხუთე პუნქტის ძალით რუსეთი ვალდებულიებას იღებ-

და, რომ პირველი შესაძლებლობისთანავე საქართველოს დაუბრუნებდა თურქთა მიერ მიტაცებულ მიწებს.

გეორგიევსკის ტრაქტატი შეიძლებოდა ქართული დიპლომატიის გამარჯვებად მიგვეჩნია, თუკი მისი დებულებები ორივე მხარის მიერ შესრულდებოდა. სამწუხაროდ, მოკავშირე უპირო აღმოჩნდა და არა თუ საქართველოს გარეშე მტრებისგან დაცვის თავის მიერვე ნაკისრ ვალდებულებას ასრულებდა, არამედ, მაჰმადიან მეზობლებს ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ აქეზებდა კიდევ. ამ ტრაქტატმა საქართველოს გარშემო ვითარება ისე დაძაბა, რომ ერეკლემ მის გაუქმებაზეც კი დაიწყო ფიქრი. მან ახალციხის საფაშოსთან ცალკე ხელშეკრულებაც კი გააფორმა, მაგრამ წამხდარ საქმეს ამან ვეღარ უშველა. ყოველივე ამას ჯერ კონსტანტინის ტრაგედია, შემდეგ კი 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტი მოჰყვა.

რუსეთთან შეერთების შემდეგ მესხეთის დაბრუნების საკითხი რუსეთის იმპერიის საგარეო პოლიტიკის ერთ რიგით საკითხად იქცა, რამაც მესხეთის ერეკლესულ „ხსნისა და გამოხსნის“ გეგმებს შინაარსი შეუცვალა. 1828-1829 წწ-ში რუსეთ-თურქეთს შორის ამტყდარი ომის შედეგად, მართალია, რუსეთმა სამცხე-ჯავახეთი წაართვა თურქებს, მაგრამ ადრიანოპოლის ზავის თანახმად შექმნილმა ე. წ. რელიგიურმა ზონებმა საშუალება მისცა მას შემოერთებულ სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრები გამაჰმადიანებული მესხები „თათრებად“ გამოეცხადებინა და თავიანთი მიწა-წყლიდან მასობრივად გაესახლებინა. მათ ადგილზე რუსეთმა არზრუმი-ყარსის ვილაიეთიდან ქრისტიანი სომხები, მოგვიანებით კი რუსი სექტანტები ჩამოასახლა.

თურქეთში გადასახლებულ ქართველთა ნაწილმა სცადა უკან დაბრუნება, მაგრამ ახალი ხელისუფლება იარაღის ძალით წინ აღუდგა ამ სურვილს. ომის შემდეგ რუსებმა შემოერთებულ ტერიტორიებზე ჯერ ახალციხის ოლქი, მოგვიანებით კი ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები შექმნეს. XIX ს-ის 30-იან წლებში ახლადშემოერთებულ მესხეთში მყოფი ფრანგი დიუბუას დაკვირვებით მაჰმადიანი მესხები მართლმადიდებლებთან ერთად მარხულობდნენ, ესწრებოდნენ ქრისტიანულ ცერემონიებს, ლოცულობდნენ ვარძიაში, ქორწინების რიტუალებს ქართული წესისამებრ ასრულებდნენ, უმკაცრესად იცავდნენ ქართულ

ტრადიციას ნათესავებთან ქორწინების აკრძალვის შესახებ, მათი უმეტესობა კი ქართულად ლაპარაკობდა.

მესხეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი მალულად ქრისტეს რჯულზე ლოცულობდა და მოუთმენლად ელოდა დედასაქართველოსთან გაერთიანებას. ეს იყო ჩუმი ქრისტიანობის, მოლოდინისა და იმედების ხანა.

1840 წელს მესხეთში მყოფ მაღალი რანგის პეტერბურგელ ჩინოვნიკს — ბულგაკოვს ეახლნენ შთამომავლობით ქართველი სანჯაყ-ბეგები ქვაბლიანიდან, ფოცხოვიდან, აბასთუმნიდან და ახალქალაქიდან. ისინი მზად იყვნენ ყმა-გლეხებითურთ დაბრუნებოდნენ წინაპრების ქრისტიანულ რელიგიას, სანაცვლოდ კი რუსეთის ხელისუფლებიდან იმ უფლებებისა და პრივილეგიების მინიჭებას ითხოვდნენ, რაც დანარჩენი საქართველოს თავადაზნაურობას გააჩნდა. ბულგაკოვმა ეს ამბავი იმპერატორს აცნობა. ნიკოლოზ I-მა კი პასუხად განაცხადა, რომ იგი დაინტერესებული იყო ახლად შემოერთებულ მხარეში რაც შეიძლება მეტი თავისუფალი სახაზინო მიწების შექმნით.

იმპერიის ხელისუფლების მხრივ ასეთმა დამოკიდებულებამ მაჰმადიანი მესხები რელიგიური ფანატიზმის ახალ ტალღაში მოაქცია. ანატოლიიდან და იმპერიის სხვა მაჰმადიანური პროვინციებიდან ხელისუფლებას შეგნებულად შემოჰყავდა ომარის სექტის რელიგიის მსახურნი, რომლებიც მესხეთის მკვიდრი მოსახლეობის ცნობიერებიდან ეთნიური წარმომავლობის ამოშლას ცდილობდნენ. რუსეთი ყოველნაირად აიძულებდა მაჰმადიან მესხებს დაეტოვებინათ თავიანთი მიწები და თურქეთში გადასულიყვნენ. მთავარმართებელი პასკევიჩი გაფრთხილებასაც იძლეოდა: „თუ მაჰმადიანთა გადასახლება ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადაში ვერ დავამთავრებთ, მერე, ომით გამონვეული ფსიქოზის გავლის შემდეგ, გასასახლებელთა ადგილიდან დაძვრა, ბევრიც რომ მოვინდომოთ, შეუძლებელი გახდება და ხელში შეგვრჩება ჩვენდამი დაპირისპირებული, მტრულად განწყობილი და ძნელად დასამორჩილებელი მუსლიმური სასაზღვრო რაიონი.“

ქართული ენა თანდათან კარგავდა თავის ფუნქციას. საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე ინიშნებოდნენ არაქართველი მაჰმადიანები. ბეგები შვილებს განათლების მისაღებად ბაქოში, სტამბოლსა და ერზრუმში აგზავნიდნენ, საიდანაც ისინი ფანატიკოს პანთურქისტე-

ბად ბრუნდებოდნენ. პანისლამისტური იდეების მომხრენი მსოფლიო ენებსაც ორ ჯგუფად — მორწმუნეთა და ურწმუნოთა ენებად ჰყოფდნენ. და, რახან ქართული ქრისტიანულ ენათა ჯგუფში შედიოდა, ამ ენაზე ალაჰისა და ყურანის ხსენებაც კი მკრეხელობად ითვლებოდა მაჰმადიანისთვის. ტაო-კლარჯეთში მოგზაურობის დროს გერმანელ მეცნიერს — კარლ კოხს ერთი ვინმე ბეგი შესჩიოდა: „პაპაჩემი ქრისტიანი იყო და ქრისტიანად გარდაიცვალა. მამაჩემი და მე მაჰმადის ნათელით გავნათლდით, ოღონდ ენა ჩვენი წინაპრებისა შეგვრჩა. მართალია, ცოდვა და დანაშაულია გიაურის ენაზე ლაპარაკი, მაგრამ ეს ენა თვით ღმერთის მიერ გვაქვს ბოძებული და ჩვენ რა ვქნათ“.

სწორედ მესხი ფეოდალების ჩამომავლები, პანთურქისტებად აღზრდილი ომარ ფაიყ-ყიფიანი – აწყურის ბეგი, ახმედ პეპინოვი (პეპინაშვილი), ზია ბეგ აბაშიძე სოფ. თოკიდან, სერვერ ბეგ ათაბაგ ქობლიანელი (ჯაყელი), ალი ბეგ ავალიშვილი სოფ. ოშორიდან ჩაუდგნენ სათავეში ანტიქართულ გამოსვლებს 1918-1919 წლებში. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ მათ შექმნეს „სამხრეთ ამიერკავკასიის მუსლიმთა ხელისუფლება“ სერვერ ბეგის თავმჯდომარეობით. ამ სეპარატისტულმა წარმონაქმნმა თურქეთის ხელისუფლების ნაქეზებით და მითითებით 1818-1919 წლებში მესხეთში მძიმე სისხლისმღვრელი შეტაკებები მოაწყო მუსლიმ და ქრისტიან მოსახლეობას შორის. თავდაპირველად სერვერ ბეგის ჯარებმა დაამარცხეს ქართული ჯარის ნაწილები, რომლებმაც ბორჯომისკენ დაიხიეს. 1919 წელს ქართულმა ჯარმა გენერალ კვინიტაძის სარდლობით ახალციხე და ახალქალაქი გაათავისუფლა.

მესხთა ცნობიერების რღვევა „დიდი წარმატებით“ გააგრძელა საბჭოთა ხელისუფლებამ. 1923 წელს ეთნიკური ქართველები, მაჰმადიანი მესხები აზერბაიჯანლებად გამოაცხადეს, ქართული გვარები მასობრივად აზერბაიჯანულ ყაიდაზე გადაუკეთეს და მესხეთი აზერბაიჯანის კულტურულ ავტონომიად გადააქციეს. პარტიულ-სამეურნეო აპარატი და პედაგოგიური კადრები მესხეთში აზერბაიჯანიდან ჩამოყვანილთაგან დააკომპლექტეს, ახალციხეში აზერბაიჯანული თეატრი გაიხსნა, ქართული სკოლები დაიხურა. მაჰმადიან მესხთა მიერ მაღალ ინსტანციებში გაგზავნილ ერთ წერილს, რომელშიც ქართული სკოლების გახსნას ითხოვდნენ, ასეთი რეზოლუცია ადევს: „თქვენ

თათრები ხართ და ამიტომ უნდა ისწავლოთ თქვენს მშობლიურ ენაზე". ასეთმა ატმოსფერომ საბოლოოდ დააჩლუნგა მაჰმადიან ქართველთა თვითშეგნება, მათში ეროვნული იდენტობის განცდა. ისინი დენაციონალიზებულ მასად იქცნენ და კითხვაზე, თუ რომელ ეროვნებას ეკუთვნოდნენ, დაბნეული პასუხობდნენ — „იერლი მუსლიმები“ („ადგილობრივი მუსლიმები“). ვართო

მხოლოდ 30-იანი წლების ბოლოს და 40-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლებას საბოლოოდ გაუქრა თურქეთში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ილუზია, მესხეთში ქართული სკოლების გახსნა დაიწყო.

1944 წლის 15 ნოემბერს მესხეთის მაჰმადიანი მოსახლეობა შეყარეს ვაგონებში და არაადამიანური ერთთვიანი მგზავრობის შემდეგ ყაზახეთში, უზბეკეთსა და ყირგიზეთში გადაკარგეს. 1944 წლიდან 1956 წლამდე მათ გადასახლების ადგილებიდან ფეხის მოცვლის უფლებაც არ ჰქონდათ. 1956 წლის აპრილიდან მათ სპეცგადასახლებულის სტატუსი მოუხსნეს, მაგრამ საქართველოში დაბრუნების უფლება არ მისცეს. 1989 წელს უზბეკეთში ფერღანას ველზე, სადაც კომპაქტურად იყვნენ ჩასახლებული მესხები, ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ სისხლიანი დარბევები მოეწყო. მესხებმა მასობრივად დატოვეს უზბეკეთი.

1999 წელს ევროსაბჭოში განევრიანებისას საქართველომ იკისრა სამხრეთ საქართველოდან დეპორტირებული მოსახლეობის რეპატრიაციის ვალდებულება, რომლის თანახმად მას უნდა მიეღო კანონი რეპატრიაციის შესახებ და 2011 წლამდე განეხორციელებინა საქართველოდან დეპორტირებულთა რეპატრიაცია.

დღეისთვის საქართველოდან გადასახლებული მესხები, გარდა აზიის სამი ქვეყნისა, ცხოვრობენ აზერბაიჯანში, თურქეთში, რუსეთში, უკრაინაში, საქართველოსა და აშშ-ში.

2007 წლის ივლისში საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი რეპატრიაციის შესახებ. ამჟამად საქართველოში სხვადასხვა დროს დაბრუნებული 900-ზე მეტი მესხი ცხოვრობს. ისინი ძირითადად გური-ში, იმერეთში, თბილისსა და ახალციხეში სახლობენ. მათ იმედი აქვთ, რომ ისტორიული სამართლიანობა აღდგება და მსოფლიოს 8 ქვეყანაში გაბნეული მათი ნათესავები თანდათანობით დაბრუნდებიან სამშობლოში.

ბაგრატიონები

ისტორიამ არაერთი სამეფო დინასტიის შესახებ შემოგვინახა ცნობები. ვალუები და ბურბონები საფრანგეთში, ჰაბსბურგები — ავსტრია-უნგრეთში, რიურიკები და რომანოვები — რუსეთში, ტიუდორები და სტიუარტები — ინგლისში და ა. შ.

საქართველოში IX საუკუნიდან, ვიდრე 1810 წლამდე, ბაგრატიონთა დინასტიის ზეობის ხანაა.

ბაგრატიონთა დინასტია ერთ-ერთი ყველაზე დღეგრძელი დინასტიაა. ისინი თითქმის ათას წელს განაგებდნენ საქართველოს სამეფო ტახტს.

ვინ არიან ბაგრატიონები?

ბაგრატიონები წარმოშობით სამხრეთ საქართველოს, მესხეთის ერთ-ერთი პროვინციის — სპერის მკვიდრნი იყვნენ. ბაგრატიონთა მემკვიდრე სუმბატ დავითისძე ბაგრატიონთა წარმომავლობას ებრაელ სოლომონს უკავშირებს. მემკვიდრეს გადმოცემით, სოლომონის 7 შვილიდან 3 სომხეთს დასახლებულა და იქ მოუპოვებიათ მთავრის ტიტული, დანარჩენი 4 შვილი ქართლში დამკვიდრებულა, რომელთაგან ერთ-ერთს, სახელად გუარამს, ერისმთავრობა მოუპოვებია. სწორედ ამ გუარამის შთამომავლებად მიიჩნევს სუმბატ დავითისძე ბაგრატიონებს.

უნდა ითქვას, რომ ბაგრატიონთა ებრაული წარმომავლობის თეორიას სხვა ქართველი მემკვიდრენიც უჭერენ მხარს. მაგალითად, დავითის ისტორიკოსი აღმაშენებელს ებრაელთა მეფის — დავითის 78-ე შთამომავლად მიიჩნევს.

მემკვიდრეთა ასეთი პოზიცია ადვილი ასახსნელია. ამით ისინი ცდილობენ დაასაბუთონ ბაგრატიონთა უპირატესი უფლება სამეფო

ტახტზე. ასეთი რამ მსოფლიოს არაერთი ქვეყნის სამეფო დინასტიებისთვისაცაა დამახასიათებელი.

საქართველოში ბაგრატიონები განსაკუთრებით დაწინაურდნენ VIII საუკუნის მიწურულიდან. ქართლის ერისმთავარი, აშოტ ბაგრატიონი, რომელიც კურაპალატის ტიტულსაც ფლობდა, ისტორიაში დიდის სახელით შევიდა.

სწორედ აშოტ კურაპალატი გვევლინება ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა დინასტიის დამფუძნებლად.

ტაო-კლარჯეთის, ანუ ქართველთა სამეფოს ბაგრატიონები ორ ძირითად შტოდ იყოფოდნენ — ტაოსა და კლარჯეთის ბაგრატიონებად. ტაოს ბაგრატიონებიდან ქართველთა მეფის ტიტული 888 წელს პირველად დავით I-ის ძემ — ადარნესემ მოიპოვა. კლარჯეთის შტოს საფუძველი დაუდო აშოტ დიდის უფროსმა ძემ, ასევე ადარნესემ. ისტორიაში ადარნესე აშოტისძე პირველად იწოდება, ადარნესე დავითისძე — მეორედ.

ქართველთა მეფის წოდებას, ადარნესე მეორედან მოკიდებული, მხოლოდ ბაგრატიონთა ტაოს შტოს წარმომადგენლები (ადარნესე მეორეს შთამომავლები) ფლობდნენ. ბაგრატიონთა ამ შტოს ეკუთვნოდა სრულიად საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ მესამეც. როდესაც დავით კურაპალატმა ბაგრატი და მისი მამა გურგენი უფლისციხეში ჩაიყვანა, ქართლის ფეოდალებს ასე მიმართა: „ესე არს მკვიდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე.“

ბაგრატიონთა კლარჯეთის შტო კი XI საუკუნის ათიან წლებში ამოწყდა.

საქართველოს სახელმწიფომ თავისი ძლიერების მწვერვალს მიაღწია ბაგრატიონთა საგვარეულოს ბრწყინვალე წარმომადგენლების — დავით IV აღმაშენებლის (1089-1125) და თამარის (1189-1213) მეფობის დროს. ბაგრატიონთა დინასტიის სახელოვანი წარმომადგენლები იყვნენ დემეტრე II თავდადებული (1270-1289), გიორგი V ბრწყინვალე (1318-1346), ალექსანდრე I დიდი (1412-1442), სიმონ I (1556-1600), ერეკლე II (1762-1798) და სხვები.

საუკუნეების განმავლობაში საქართველო და ბაგრატიონები იმდენად განუყოფელ ცნებებად იქცნენ, რომ უკიდურესად მძიმე ვი-

თარებაშიც კი სამეფო დინასტიის შეცვლის საკითხი არ დასმულა. ბაგრატიონთა დინასტიის შეცვლის ნებისმიერი მცდელობა ქართველობის წინააღმდეგ ბრძოლად აღიქმებოდა და ქართველთა მხრივ ადექვატური რეაგირების სამიშროებას შეიცავდა.

ამიტომაც, როდესაც ისტორიული ძნელბედობის გამო XV საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველო ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაიშალა, ქართლის, კახეთისა და იმერეთის სამეფოებში მეფეებად კვლავ ბაგრატიონები დარჩნენ. ქართველები თვლიდნენ, რომ „სხუა მეფე არა უფლებულ არს ჩუენ ზედა.“

ქართლის პირველი მეფე იყო სრულიად საქართველოს მეფის — ალექსანდრე პირველის შვილიშვილი კონსტანტინე მეორე დემეტრესძე (1479-1505). 1658 წლიდან ბაგრატიონთა ეს შტო ქართლის ტახტზე მუხრანბატონების შტომ შეცვალა.

ბაგრატიონთა კახეთის შტოს დამფუძნებელი იყო ერთიანი საქართველოს უკანასკნელი მეფე გიორგი VIII (1446-1466). ქართლის ტახტისთვის ბრძოლაში დამარცხების შემდეგ, 1466 წელს, იგი კახეთში გადავიდა და იქ გიორგი პირველის სახელით გამეფდა. 1744 წელს ამ შტოს წარმომადგენელი თეიმურაზ II ქართლის მეფე გახდა, მისმა შვილმა ერეკლე II კი 1762 წელს ქართლ-კახეთი კვლავ გააერთიანა.

ბაგრატიონთა დინასტიის იმერეთის შტოს სათავე დაუდო დავით VI ნარინმა (1245\47-93). ამ შტოს ბრწყინვალე წარმომადგენელია სოლომონ I (1754-1784), რომელმაც 1757 წელს ხრესილთან თერთმეტი ათასი მეომრით თურქთა ოცდაათათასიანი არმია გაანადგურა, აღკვეთა შინააშლილობა სამეგრელოში, სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადა ტყვეთა სყიდვას და გააძლიერა თავისი სამეფო.

1810 წელს რუსეთმა გააუქმა მეფობა იმერეთში რუსეთის ხელისუფლებამ, ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წევრები სამშობლოდან გაასახლდა, რითაც თავიდან აიცილა ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაცია სამეფო დინასტიის რომელიმე წარმომადგენლის გარშემო. იმერეთის უკანასკნელი მეფის — სოლომონ II-ის მეფობით დასრულდა ბაგრატიონთა მეფობა საქართველოში.

ბაგრატიონთა სამეფო საგვარეულომ სათავე დაუდო რუსეთში გრუზინსკებისა და იმერეტინსკების გვარებს, ამ გვარის წარმომადგენლები ამჟამად ევროპაში — იტალიასა და ესპანეთში ცხოვრობენ.

ჯაყელები

ჯაყელთა საგვარეულო სამხრეთ საქართველოს (სამცხის) წარჩინებულ ფეოდალთა კლასს მიეკუთვნება. გვარის სახელწოდება წარმოდგება ჯაყისწყლის ხეობაში მდებარე ჯაყის ციხიდან. ჯაყელთა საგვარეულოს დამფუძნებელი უნდა იყოს ჩორჩანელთა გვარის წარმომადგენელი ბეშქენი — IX-X საუკუნეების მოღვაწის — მირიან ბაჰლაუნდის შუათანა ვაჟი. ბეშქენის შთამომავლობამ მეფისგან სამფლობელოდ ჯაყისწყლის, ფოცხოვისა და ურავლის ხეობები მიიღო. პირველ ჯაყელად წყაროებში მოხსენიებულია თუხარისის ერისთავი ბეშქენი (XI ს.). ის და მისი შთამომავლები წყაროებში ერისთავთ-ერისთავებად მოიხსენიებიან.

ქართულ სამეფო კარზე ჯაყელი ერისთავები არაერთ თანამდებობას ფლობდნენ. XII საუკუნიდან ამ გვარის წარმომადგენლები იყვნენ მეჭურჭლეთუხუცესები (ბეჟა I), ამირსპასალარები (ალბულა I). 1334 წლიდან მოყოლებული სამცხის სამთავროს მფლობელნი ათაბაგის — მეფის აღმზრდელის ტიტულს ფლობენ. თვით სამთავრო კი — სამცხესაათაბაგოდ იწოდება.

XIII-XVI საუკუნეებში ჯაყელები ქორწინების გზით უნათესავდებოდნენ საქართველოს მეფეებსა და თავადებს, ტრაპიზონის იმპერატორებს, გამოდიოდნენ ტრაპიზონის იმპერიაში ქართული ორიენტაციის აქტიურ გამტარებლებად.

საქართველოს ფეოდალურ მონარქიაში (XI-XIII სს.) ჯაყელები მენინავე სადროშოს — ზემო ქართლის, იგივე მესხეთის ლაშქარს სარდლობდნენ. ჯაყელების წინამძღოლობით მესხებმა არა ერთი გამირული ბრძოლა გაუმართეს ჯერ თურქ-სელჩუკებს, შემდეგ მონღოლებს, უფრო გვიან კი ირანელ და თურქ დამპყრობლებს. ამ საგვარეულოს ბევრმა ღირსეულმა წარმომადგენელმა თავისი წონადი წვლილი შეიტ-

ანა საქართველოს ერთიანობისა და ძლიერების მიღწევაში.

ერთ-ერთი მათგანი იყო ივანე I (ყვარყვარე) ციხისჯვარელი. მაშინ, როდესაც მთელი აღმოსავლეთ საქართველო თითქმის უბრძოლველად ნებდებოდა მონღოლებს, მხოლოდ მესხნი ივანე ჯაყელის ხელმძღვანელობით გამირულად იბრძოდნენ მტრის წინააღმდეგ. რუსუდანის ნებართვით ივანე მხოლოდ მას შემდეგ ეახლა ჩალატა ნოინს, როცა ბრძოლა სრულიად უიმედო შეიქნა.

ივანე ჯაყელი არც ამის შემდეგ შერიგებია მონღოლთა უღელს. ცოცხნე დადიანთან, ეგარსლან ბაკურციხელთან, ვარამ გაგელთან, სარგის თმოგველთან და სხვა ქართველ მამულიშვილებთან ერთად იგი 1246 წელს აქტიურ მონაწილეობას ღებულობს კოხტასთავის შეთქმულებაში.

ჯაყელთა საგვარეულოს ღირსეული წარმომადგენელია ბექა მანდატურთუხუცესი (1285-1306), როდესაც რუმის თურქებმა საქართველოს უკიდურესი სამხრეთ პროვინციის — ტაოს დარბევა დაიწყეს, ბექამ მესხთა ლაშქართან ერთად მეზობელი ქართული სახელმწიფოების ლაშქარიც იხმო და შეკრებილთ ასე მიმართა: „ძმებო ქართველებო! ჩვენში ადრე შემოჭრილ თურქთა ძლიერება მეფე დავით აღმაშენებელმა დაამხო. ახლა მათ ჩვენი დაქსაქსვით ისარგებლეს, კვლავ შემოიჭრნენ და ტაოს მხარეს გვიოხრებენ. მეომარნო, ტაო მარტო ჩვენი როდია, ის მთელი საქართველოსია და მას მტერს ვერ დავანებებთ. წინ! ან სიკვდილი ან გამარჯვება!“ ჭკვიანური სამხედრო გეგმისა და მხედრული შემართების წყალობით ქართველებმა მტერი სასტიკად დაამარცხეს და დიდძალი ნადავლი იგდეს ხელთ.

საქართველოს ერთიანობისა და ძლიერებისთვის მებრძოლ მამულიშვილთა რიგებში გამორჩეული ადგილი უკავია ყვარყვარე ჯაყელს (1418-1498). კონსტანტინეპოლის დაცემის შემდეგ ოსმალეთს გამეზობლებული სამცხე-საათაბაგო კატასტროფის წინაშე აღმოჩნდა. ამიტომაც იყო, რომ საქართველოს ეს მხარე ოსმალთა წინააღმდეგ სამხედრო კოალიციის შექმნის აქტიურ მომხრედ და მონაწილედ გვევლინება. 1459 წელს ყვარყვარემ ახალციხიდან ელჩი მიავლინა ბურგუნდიის მთავართან. „ვერაგი თურქები ჩვენი საზღვრის სიახლოვეს გამოჩნდნენ თუ არა, — წერდა იგი მთავარს, — მაშინვე შევურიგდი ყველა ჩემს ქრისტიან მთავარს და გადავწყვიტე მთელი ჩემი ძალა და შესაძლებლობა ოსმალეების წინააღმდეგ მივმართო. კავშირი შევკარით მე, გიორგი მეფემ (ქართლის მეფე), ბაგრატ მეფემ (იმერეთის მეფე),

დავით ტრაპიზონის იმპერატორმა, სამეგრელოს მთავარმა, აფხაზეთის მთავარმა, მცირე სომხეთის მთავარმა და სხვებმაო“. ყვარყვარე ევროპელ მოკავშირეს არწმუნებდა, რომ მესხეთიდან ის 20 000 მეომარს გამოიყვანდა. სრულიად საქართველოდან კი 120 ათასი მხედრის გამოყვანის პირობას იძლეოდა. „თუ ოსმალებს ორ ჯარს შუა მოვაქცევთ, ერთი ზაფხულის განმავლობაში დავიპყრობთ ანატოლიას და ყველა ქვეყნებს, რომელიც ოსმალოს ამ მხარეს უჭირავსო“ — წერდა ის.

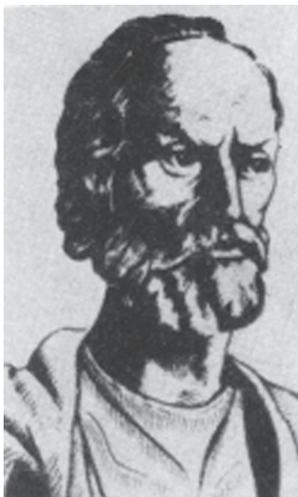
ყვარყვარე ათაბაგი გამჭრიახი და გამოცდილი სტრატეგის თვალთ ქვრეტდა ოსმალეთის მზარდი განვითარების ინერციას და დასავლეთის ლიდერებს აფრთხილებდა: „უწყოდეთ კარგად, რომ თუ ახლა ჩვენთან ერთად არაფერს იმოქმედებთ, მერე გულითაც რომ მოინდომოთ, ვერაფერს გააწყობთ, რადგან ურჯულო ოსმალეთი ყოველდღე ძლიერდება და შემდეგ, ჩვენ ველარ შევძლებთ ასეთ შეერთებას, როგორც დღესო“.

ქართველ პოლიტიკოსთა ასეთი ენერგიული ძალისხმევის მიუხედავად, დასავლეთის მიზებით, კოალიციური ლაშქრობის მოწყობის გეგმა მაინც ჩაიშალა.

ამან უკიდურესად გაართულა საქართველოს საშინაო და საგარეო ვითარება. მომძლავრებული ოსმალების აგრესიის წინაშე ჩვენი ქვეყანა მარტოდ-მარტო აღმოჩნდა.

ქართული ფეოდალური მონარქიის დასუსტების კვალობაზე ქართულ სამთავროებში, მათ შორის სამცხეშიც, თავს იჩენდა სეპარატისტული განწყობილება. თავიანთი სეპარატისტული მიზნების მისაღწევად ჯაყელები არც თუ იშვიათად უკავშირდებოდნენ ირანელ და თურქ დამპყრობლებს და მათი დახმარებით ცდილობდნენ ცენტრალური ქართული ხელისუფლებისგან დამოუკიდებლობის მოპოვებას. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩა ბექა ჯაყელი, რომელმაც 1625 წელს მონამლა საკუთარი ძმისწული მანუჩარ III, მაჰმადის რჯულზე მოექცა, ბექას ნაცვლად საფარ-ფაშა დაირქვა და ამ უკადრისი გზით ახალციხის (ჩილდირის) საფაშოს გამგებელი გახდა.

ამის შემდეგაც დიდი ხნის განმავლობაში მესხები ინარჩუნებდნენ ქრისტიანობას და ქართულ ენას, ჯაყელთა საგვარეულო კი, თვით თურქი ისტორიკოსების აღიარებით, კვლავაც „ჩამომავლობით ქართველებად“ იწოდებოდა.

იოანე პეტრინი

იოანე პეტრინი შუა საუკუნეების ქართული ფილოსოფიური აზრის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი და საყურადღებო წარმომადგენელია. მის შესახებ წერდა თითქმის ყველა მის შემდგომი ქართველი მოაზროვნე, ამის მიუხედავად ბევრი რამ მისი ბიოგრაფიიდან მაინც უცნობია.

XVIII საუკუნის ქართველი მწიგნობარნი ერთხმად აღნიშნავენ, რომ იოანე პეტრინი წარმოშობით სამცხის დიდგვაროვან ოჯახს ეკუთვნოდა. იმავე წყაროს ცნობით, იოანე, როგორც ნიჭიერებით გამორჩეული და პერსპექტიული ახალგაზრდა ბაგრატი IV-ს საბერძნეთს წარუგზავნია „...რათა მიიღოს ენა ელინური და განისწავლოს ფილოსოფიასა და ღვთისმეტყველებისა სწავლისა მიღებითა შინა“.

კონსტანტინეპოლში იოანეს სულ მალე დიდი სახელი მოუხვეჭია, როგორც უაღრესად განსწავლულ და პრინციპულ მოაზროვნეს. მანგანის აკადემიაში მისი მასწავლებელი იყო იოანე იტალოსი, რომელიც ქადაგებდა მაშინდელი რელიგიური დოგმატიზმისთვის მიუღებელ შეხედულებებს „დაუსაბამო მატერიის შესახებ“, აღიარებდა „ამაო ელინურ“ თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც „ყოველივე წარმოიშვა და გაფორმდა არ არარსისაგან“ და სხვა. იოანე პეტრინი თავისი მასწავლებლის ერთ-ერთი ყველაზე დაახლოებული პირი და მისი იდეური მოძრაობის აქტიური წევრი გახდა.

1083 წელს იტალოსი „ანათემას მიცემული“ აზრებისთვის გაასამართლეს და კონსტანტინეპოლიდან გააძევეს. მისი გასამართლების შემდეგ დაიწყო იტალოსის მომხრეთა სასტიკი დევნაც. იოანე პეტრინი იძულებული გახდა კონსტანტინეპოლი დაეტოვებინა. ზოგი მკვლევარის აზრით კონსტანტინეპოლიდან დევნილი პეტრინი ბულგარეთში, გრიგოლ ბაკურიანის მიერ აგებულ პეტრინონის მონასტერში ჩავიდა და ერთხანს იქ მოღვაწეობდა. სწორედ ამ მონასტერში მოღვაწეობის აღსანიშნავად უნდა მიეღო მას ზედწოდება „პეტრინი“. თუმცა, XVIII საუკუნის მოღვაწენი: დავით რექტორი, იოანე ბაგრატიონი და სხვანი ამ ზედწოდების სხვაგვარ ეტიმოლოგიას იძლევიან. მათი აზრით, იოანე პეტრინის ზედსახელი მისი „ფრიად მჩხრეკელი“ ხასიათიდან მომდინარეობს და მანგანის აკადემიაში სწავლისას უნდა შეერქმიათ მისთვის.

გელათის აკადემიის დაარსების შემდეგ დავით აღმაშენებელმა ქართული მეცნიერებისა და განათლების ამ ტაძართში „შემოიკრიბნა... კაცნი პატიოსანნი ცხოვრებითა და შემკულნი ყოვლითა სათნოებითა“. დავითის მიერ აქ მოწვეულ მოღვაწეთა შორის ეფრემ მცირესა, არსენ იყალთოელსა, იოანე ტარიჭისძესა და სხვებთან ერთად იყო იოანე პეტრინიც. დავითის ისტორიკოსის სიტყვით, გელათის მონასტერი იქცა „ახალ რომად“, „ყოვლისა აღმოსავლეთისა მეორედ იერუსალიმად, სასწავლად ყოვლისა კეთილისად, მოძღვრად სწავლულებისად, სხუად ათინად“.

„ქართველთა და ბერძენთა“ მხრიდან „შურთა და ვერაგობათა“ მიუხედავად, რასაც, მისივე თქმით, იოანე პეტრინი, განიცდიდა, სწორედ გელათის აკადემიაში მოღვაწეობის დროს გამოჩნდა პეტრინის მრავალმხრივი ნიჭი. ის დიდად ემადლიერება დავით აღმაშენებელს, რომელმაც შეუქმნა მას ყველა პირობა მშვიდი და ნაყოფიერი მუშაობისთვის.

პეტრინმა მიზნად დაისახა არა მხოლოდ ის, რომ შეექმნა ქართული ფილოსოფიური ენა, არამედ ისიც, რომ ამ ენის საშუალებით ესწავლებინა ქართველი ყრმებისთვის აზროვნება, გამოემუშავებინა მათთვის უნარი „უსხეულოთა განცდისა“. გელათის მონასტერში პეტრინმა დააარსა „სასწავლებელი ყრმათათვის“, სადაც ის ნაყოფიერ პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა.

იოანე პეტრინმა კოლოსალური შრომა გასწია ქართული ენის „ბერძნულის დარად“ წარმოსაჩენად. მან შექმნა ქართული ფილოსოფიური ენა, ნათელი და გამჭვირვალე, მწყობრი ტერმინოლოგიური სისტემით, რომელიც აღბეჭდილია ისეთი მაღალი ოსტატობით და კეთილხელოვნებით, რომ როგორც აკადემიკოსი ნიკო მარი წერს, „შეიძლება მხოლოდ გაკვირვებას მიეცე ამ ამოუწურავი მარაგის გამო, რომელსაც ის ფლობს, რომ რაც შეიძლება მეტი რაოდენობით იპოვოს ქართულ ენაში შესაძლებლობანი აზრთა ყველა უმცირესი ნიუანსისა და ნაირგვარობის გადმოსაცემად ბერძნული ენის ნიმუშის მიხედვით, უაღრესად განყენებული და რთული დიალექტის ყველა სიძნელის გადასალახავად“.

სწორედ ამ უაღრესად დახვეწილი, მდიდარი ფილოსოფიური ენის გამო იოანე პეტრინს ძველ ხელნაწერთა ანდერძებში „ქართული ენის მზედ“, „ჩვენი ენის მამზევებლად და მადღევებლად“ მოიხსენიებენ. მან შექმნა ქართული ფილოსოფიური ენა, რომელიც თავისი გამომხატველობითი ძალით გაუტოლდა „ელინთა ენადღეობას“, „ბერძენთა უფსკრულ ღრმა ენას“.

იოანე პეტრინის თხზულებებმა და თარგმანებმა არა მხოლოდ გაამდიდრეს ქართული ფილოსოფიური მეცნიერება, არამედ შემოიტანეს მასში ახალი ნაკადი, რომელმაც მეტად პროგრესული როლი შეასრულა ქართული ფილოსოფიური აზრის განვითარებაში. პეტრინის ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა ნეოპლატონიზმის უკანასკნელი დიდი სისტემატიზატორის - პროკლეს მოძღვრების საფუძველზე ჩამოყალიბდა. მისი ფილოსოფიური თხზულება - „განმარტებაი პროკლესათვის დიადოხოსის და პლატონურისა ფილოსოფიისთვის“ დანერგულია პროკლეს „თეოლოგიის ელემენტების“ ვრცელი კომენტარების სახით. აქ მისი ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა უფრო ახლოს მივიდა ანტიკურ ნეოპლატონიზმთან და უფრო თანმიმდევრული ხასიათი მიიღო იდეებმა, რომლებსაც დასაბამი არეოპაგიტულმა მოძღვრებამ მისცა.

იოანე პეტრინმა ქართულად თარგმნა ნემესიოს ემესელის „ბუნებისათვის კაცისა“, პროკლეს „კავშირნი ღვთისმეტყველებისანი“. მის კალამს ეკუთვნის ასორმოცდაათივე ფსალმუნის, აგრეთვე არისტოტელეს შრომების თანგმანები და სხვ. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ

ცნობილი ძეგლის - „ისტორიანი და აზმანი შარავანდეთანის“ ავტორიც პეტრინი უნდა იყოს.

იოანე პეტრინის ფილოსოფიური შეხედულებანი განსაზღვრულია არა იმდენად ანტიკური ფილოსოფიური მემკვიდრეობით, რამდენადაც XII საუკუნის ქართული სინამდვილით, საერთო განწყობილებათა და მისწრაფებათა მზარდი აღმავლობით.

პეტრინმა შექმნა ლიტერატურული სკოლა, აღზარდა მრავალი მოწაფე, მას არაერთი მიმდევარი გამოუჩნდა.

იოანე პეტრინი ძველ საქართველოში უდიდესი ავტორიტეტით სარგებლობდა. მას ხშირად მიმართავს სულხან-საბა და „შუენიერ გემონად და სანადელად“ მიიჩნევს მის ენას. სოლომონ დოდაშვილი პეტრინზე წერდა: „ესე იყო ჭეშმარიტი ფილოსოფოსი, ფრიად საყვარელი მოლექსე საქართველოსა შინა, სრულის აზრით იყო დიდი და ჩინებული კაცი დროისა თვისისა“. პეტრინს „დიდ მოაზროვნეს და ფართო ერუდიციის ფილოსოფოსს“ უწოდებს ნიკო მარიც.

შოთა რუსთაველი

მესხეთის, და სრულიად საქართველოს ყველაზე დიდი შვილი, რა თქმა უნდა, შოთა რუსთაველია. მის მიერ რვა საუკუნის წინ შექმნილი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“ სამართლიანად შედის მსოფლიო პოეზიის უდიდეს ნაწარმოებთა საგანძურში. ილია ჭავჭავაძის თქმით ამ პოემაში ერმა „ჩაატანა“ თავისი ცრემლი და თავისი სიხარული, შიგ ჩაახვია სული და გული, შიგ ჩააწანა თვისნი უკეთურნი ფიქრნი, ზრახვანი, გრძნობანი“. „ვეფხისტყაოსანმა“ სრულიად განსაკუთრებული როლი შეასრულა ჩვენი ხალხის ისტორიაში, მან დიდი გავლენა მოახდინა ქართული ეროვნული მენტალიტეტის, ქართველი კაცის ზნეობრივი სახის ჩამოყალიბებაში. ის საუკუნეების განმავლობაში ასაზრდოებდა და ასაზრდოებს ქართულ სულიერებას. „შოთა რუსთაველი იგივე საქართველოა და საქართველო - იგივე „ვეფხისტყაოსანი“, - წერდა ვაჟა ფშაველა.

„ვეფხისტყაოსანის“ ავტორზე პირველი ცნობები თვით პოემის პროლოგშია დაცული: „დავჯე რუსთველმან გავლექსე, მისთვის გულ-ლახ-ვარსობილი“, და „მე რუსთველი ხელობითა ვიქმ საქმესა ამადარი“. აქედან სრულიად ცხადია, რომ „ვეფხისტყაოსანის“ ავტორი რუსთავის მკვიდრია. მაშინდელი საქართველოს სოციალური იერარქიის გათვალისწინებით კი ის არა უბრალოდ მკვიდრი, არამედ ციხე-ქალაქ რუსთავის მფლობელი, მისი გამგებელი უნდა იყოს.

საქართველოში ორი რუსთავია. ერთი მესხეთში, ასპინძის რაიონში და მეორე ჰერეთში, თბილისის ახლოს. ამის გამო მეცნიერები ერთხანს დავობდნენ, თუ რომელი რუსთავი უნდა ეგულისხმათ „ვეფხ-

ისტყაოსანში“. დღეს შეიძლება სრულიად ერთმნიშვნელოვნად ითქვას, რომ პოემის ავტორი ასპინძის რაიონის რუსთაველი იყო. ამ დასკვნის საშუალებას გვაძლევს არა მხოლოდ ხალხური გადმოცემები (ზეპირსიტყვიერება) და რუსთაველის სახელთან დაკავშირებული ზოგიერთი ფაქტობრივი მონაცემი (ხელნაწერი, ფრესკა, წარწერა და ა.შ.), არამედ პოემის ენა, ლექსიკურ-გრამატიკული ფორმები, მასში გამოყენებული შედარებები და მეტაფორები. „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგიერთი ძნელად გასაგები სიტყვის მნიშვნელობის დადგენა შესაძლებელია მხოლოდ მესხური მეტყველების გათვალისწინებით. როგორც აკადემიკოსი შოთა ძიძიგური აღნიშნავს, „გენიოსი პოეტის ენას სწორედ მესხური კილო ჰკვებავდა და ასაზრდოებდა“. აქვე უნდა ითქვას, რომ პოემაში თითქმის ყველა ქართული დიალექტი მონაწილეობს, მაგრამ ნაწარმოების მთავარი დედა-კილო, როგორც აღვნიშნეთ, უდავოდ მესხურია. საკმარისია დავასახელოთ სიტყვები: „გაბასრული“, „ერთი-სახე“, „ტანაჯორი“, „საჭოჭმანები“, „კოტა“, „პაშტა“, „ნობათი“, „დება“, „შამათი“, „ხელ-მანდილი“, „სადარანო“ და სხვ. „ვეფხისტყაოსანში“ გამოყენებული ამ სიტყვების გაგება სხადასხვაგვარად შეიძლება, მაგრამ პოემის კონტექსტში ყველაზე მეტად მათი ის მნიშვნელობა ჯდება, რომელიც მესხეთშია გავრცელებული.

ხალხური გადმოცემების მიხედვით პოეტის დედას „იანი“ რქმევია. სწორედ ეს სახელი აქვს მიწერილი ქვაბისხევის (ბორჯომის რაიონი) მარიამწმინდის ეკლესიის ერთ-ერთ კედელზე გამოსახულ მანდილოსანს, რომლის გვერდით ახალგაზრდა მამაკაცია გამოსახული მინაწერით - „შოთა“. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ფრესკაზე რუსთაველი და დედამისია გამოსახული.

რუსთაველს მესხად მიიჩნევდა მეფე-პოეტი არჩილიც.

სავარაუდოა, რომ პოეტი სამეფო კარის დიდი მოხელე, მეფე თამართან დაახლოებული პირი უნდა ყოფილიყო. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის სვეტზე და ამავე საუკუნეში მონასტრის საალაპო ნიგნში შეტანილი მოსახსენიებელი „შოთაისა მეჭურჭლეთუხუცესისაი“ გვაფიქრებინებს, რომ რუსთაველი თამარის კარის მეჭურჭლეთუხუცესი იყო. მეცნიერთა ერთი ნაწილი მიიჩნევდა, რომ სიცოცხლის მიმწუხრს შოთა რუსთაველი იერუსალიმში ჩავიდა, იქ ბერად აღიკვეცა და იქვე აღესრულა კიდეც. თუმცა, ჯვრის მონასტრის ფრესკაზე გა-

მოსახული პოეტი ერისკაცის სამოსელშია გამოსახული, რაც იმის ნიშანია, რომ ის ბერად არ აღკვეცილა.

როდის დაიწერა „ვეფხისტყაოსანი“?

პოემის ეპილოგში ავტორი ხოტბას ასხამს მეფე თამარს და მის „ლომს“ - დავით სოსლანს. თამარმა და დავითმა კი 1189 წელს იქორწინეს. დავით სოსლანი 1207 წელს აღესრულა. მაშასადამე, პოემა დროის ამ შუალედში უნდა იყოს დაწერილი.

„ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრული ძალმოსილება, ღრმა აზრი და დაუშვრეტელი სიბრძნე გვაფიქრებინებს, რომ მისი შექმნა ხელენიფებოდა შემოქმედების ზენიტში მყოფ მგოსანს. ამის გათვალისწინებით უნდა ვიფიქროთ, რომ რუსთაველი უნდა დაბადებულიყო XII საუკუნის 60-იანი წლების დამლევს ან 70-იანი წლების დასაწყისში.

„ვეფხისტყაოსანის“ სიუჟეტის ნამდვილი ხერხემალი და პოემის იდეური შინაარსის მთავარი ღერძია სიყვარული და ძმობა-მეგობრობა. სიყვარული უნერგავს ადამიანს გმირულ სულისკვეთებას, უმახვილებს საზოგადოებრივი მოვალეობის გრძნობას. „სიყვარული აგვამალლებს“ - ამბობს ავთანდილი, პოემის ერთ-ერთი მთავარი გმირი. ამავე დროს, ეს შეუძლებელია მეგობრული ერთგულების, ძმური თავდადების გარეშე. ტარიელმა, ავთანდილმა და ფრიდონმა პირნათლად შეასრულეს ბრძნულ აფორიზმებში გამოხატული ძმადნაფიცობის წესი: „ხამს მოყვარე მოყვრისათვის, თავი ჭირსა არ დამრიდად, გული მისცეს გულისათვის, სიყვარული - გზად და ხიდად“. „ვეფხისტყაოსნის“ სხვადასხვა ეროვნების ძმადნაფიცთა საარაკო ძმობა-მეგობრობის ჩვენებით რუსთაველმა მშფოთვარე შუა საუკუნეების ეპოქაში ერთ-ერთმა პირველმა უმღერა ხალხთა მეგობრობის იდეას.

პოემის გმირები მუსლიმები არიან. ამისდა მიუხედავად მათში „ქართული გული ძგერს“ (ივ. ჯავახიშვილი). პოემის ავტორი აშკარად ქრისტიანული სარწმუნოების მიმდევარია, თუმცა ეს ხელს არ უშლის

მას დიდი სიყვარულითა და სითბოთი ძერწოს თავისი მუსლიმი გმირების იდეალური სახეები. რუსთაველი თავისუფალია რელიგიური დოგმებისგან. ის ერიდება სარწმუნოებრივი სანესო ფორმების ჩვენებას და პირდაპირ არც ერთხელ არ ახსენებს ქრისტიან ან ქრისტიანულ წმინდანებს.

„ვეფხისტყაოსანში“ ბუნებრივი ასახვა ჰპოვა ისტორიული საქართველოს ცოცხალმა სინამდვილემ. თამარის დროინდელ საქართველოში ქალის უფლებებისა და ღირსების საკითხი საზოგადოების ყურადღების ცენტრში იყო მოქცეული. ნესტანისა და თინათინის იდეალურ სახეთა შექმნით რუსთაველმა ქართულ პოეზიაში უკვდავყო ქალის ღირსება. ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის იდეა მან მოხდენილი აფორიზმით გამოხატა: „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს თუნდა ხვადია“.

შუა საუკუნეების პოეზიაში ეს უპრეცედენტო რამ იყო. ამით რუსთაველმა ბევრად გაუსწრო თავის ეპოქას.

„ვეფხისტყაოსანს“ წითელ ზოლად გასდევს პატრიოტიზმის იდეა. პოემის გმირები თავიანთი ქვეყნების მხურვალე პატრიოტები არიან. თვით „ვეფხისტყაოსნის“ გმირი ქალებიც კი თავიანთ პიროვნულ გრძნობებზე, სიყვარულზე მაღლა სამშობლოს ინტერესებს აყენებენ. ქაჯეთის ციხეში გამომწყვდეული ნესტან-დარეჯანი წერს ტარიელს: „ნადი ინდოეთს მიმართე, არგე რა ჩემსა მშობელსა, მტერთაგან შეინრებულსა, ყოვლგნით ხელ-აუპყრობელსა“.

რუსთაველის გმირები გვიბლავენ სიცოცხლის სიყვარულით, ვაჟკაცობით, რაინდული ზრდილობით, მაღალი ზნეობით, დიდსულოვნებით, პოეტი გვასწავლის, რომ უშრომლად, მსხვერპლის გაუღებლად, შეუძლებელია მიზნის მიღწევა. ჭირსა და განსაცდელს კი მედგრად, შეუპოვრად უნდა შეხვდე: „ჭირსა შიგან გამაგრება, ასრე უნდა ვით ქვითკირსა“.

საუკუნეების მანძილზე იმეორებდა თავისი გენიალური წინაპრის ამ შეგონებას ქართველი კაცი. „ვეფხისტყაოსანი“ იქცა ქართველი ხალხის მეორე სახარებად. საქართველოში ყოველთვის იყვნენ და დღესაც არიან ადამიანები, რომლებმაც ზეპირად იციან პოემა.

რუსთაველის მხატვრული აზროვნება ყოველთვის ობიექტურ სინამდვილეს, რეალისტურ საფუძველს ემყარება. იგი შეგნებულად გაურ-

ბის შუა საუკუნეების მწერლობისთვის დამახასიათებელ ფანტასტიკურობას და ზღაპრულობას. იგი ზოგჯერ აზვიადებს პოემის გმირთა ფიზიკურ ძალას, გარეგნულ სილამაზეს, მორალურ თვისებებს, თავისუფალ გასაქანს აძლევს თავის მდიდარსა და ლალ ფანტაზიას, მაგრამ არასოდეს არ წყდება რეალობას. ამ თვალსაზრისით, რუსთაველი შორს გასცდა თავის ეპოქას, მან მკაფიოდ გამოამჟღავნა ის სულიერი განწყობილებანი, რაც ჩვეულებრივ, ევროპული რენესანსის ძირითად დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებად არის მიჩნეული. ამიტომაც, სავსებით საფუძვლიანად, რუსთაველი მიჩნეულია კაცობრიობის აზროვნების ისტორიაში ადრეული რენესანსის ერთ-ერთ უპირველეს ბაირახტარად.

პოემის სიდიადის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია იშვიათი ენობრივი სამკაულები — მოხდენილი მეტაფორები და შედარებანი, ზუსტი ეპითეტები, პარალელიზმები, მხატვრული განმეორებანი და ბოლოს, სალექსო ფორმა შაირი, რომლის გამომხატველობითი შესაძლებლობანი რუსთაველმა სრულყოფილებამდე აიყვანა. რუსთაველის აფორიზმები ისეა ხალხში გავრცელებული, რომ დღეს ჭირს გარკვევა - რუსთაველიდან შეითვისა ისინი ხალხმა, თუ ხალხიდან აიღო რუსთაველმა ეს მარგალიტები.

ჩვენამდე მოღწეულია „ვეფხისტყაოსნის“ 150-ზე მეტი ხელნაწერი.

„ვეფხისტყაოსანი“ დღეს თითქმის მსოფლიოს ყველა ხალხის ენაზეა თარგმნილი. იგი სავსებით სამართლიანად არის აღიარებული ყველა დროის ერთ-ერთ საუკეთესო მხატვრულ ქმნილებად. „ვეფხისტყაოსანი“ სიყვარულის საუკეთესო პოემაა, რომელიც კი ოდესმე ევროპაში წარმოშობილა“, — წერდა ბალმონტი. „ვეფხისტყაოსანი“ პოეტური გენიის სრულყოფილი ქმნილებაა. იგი შედის მსოფლიოს კლასიკური პოეზიის უდიდეს ნაწარმოებთა საგანძურში“, - აღნიშნავდა ნიკოლოზ ტიხონოვი. „რუსთაველი დანტეზე გაცილებით მაღლა დგას თუნდაც იმით, რომ მან მთელი საუკუნით ადრე და უკეთაც იქადაგა ის, რაც დანტემ დიდი მოგვიანებით დაგვიწერა“, - ამბობდა „ვეფხისტყაოსნის“ ესპანურად მთარგმნელი გუსტავო დე ლა ტორე ბოტარო. „ვეფხისტყაოსანი“ ისეთი ქართული ნაწარმოებია, რომლითაც ერთ-

ნაირად მოიხიბლება აღმოსავლეთიც და დასავლეთიც. და მაინც, იგი წმინდა ეროვნული ხასიათისაა“, - აღნიშნავდა გ. ბაურა.

შოთა რუსთაველის გენიალური პოემის მსოფლიო აღიარების ნათელი დასტურია იუნესკოს სახელით შოთა რუსთაველის იუბილეს ორგანიზის (1937 წელს - 750 წლისთავი და 1966 წელს - 800 წლისთავი) აღნიშვნა. მსოფლიო მშვიდობის საბჭომ რუსთაველის 800 წლისთავის დღეებში განაცხადა: „ქართული და მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკოსის შოთა რუსთაველის ქმნილებამ ფართოდ გაითქვა სახელი მრავალ ქვეყანაში და ხალხი ყველგან აღნიშნავს ამ ღირსშესანიშნავ თარიღს, როგორც მსოფლიო კულტურის დღესასწაულს“.

შალვა და ივანე ახალციხელები

1225 წლის აგვისტო. გარნისის ველზე ერთმანეთის პირისპირ ჩამონკრივებულან: ერთ მხარეს ჯალალედინი თავისი მხედრობით, მეორე მხარეს — ქართველთა ლაშქარი ივანე მხარგრძელის წინამძღოლობით.

ჯალალედინი მამაცი სარდალი, მაგრამ უნიჭო პოლიტიკოსი იყო. მონღოლთაგან დამარცხებულმა და დევნილმა, იმის მაგივრად — მონღოლთა წინააღმდეგ ბრძოლაში მოკავშირენი ეძებნა, სხვა ქვეყნების დაპყრობასა და აოხრებას მიჰყო ხელი.

და აი, იგი საქართველოს მოადგა. ქართველებს მან მედიდური ტონით თავისი დროშის ქვეშ დგომა შესთავაზა. ქართველებმა იუკადრისეს და პასუხად მისწერეს: მამაშენიც შენსავით მოტრაბახე იყო, მაგრამ ხომ ნახე, მონღოლებმა რა უქნეს, მაშინ, როცა ეგ მონღოლები ჩვენ დავამარცხეთ და უკუუაქციეთო. მტრის წინააღმდეგ ქართველებმა 60 ათასი მხედარი გამოიყვანეს. როგორც ყოველთვის, ქართველთა მენინავე რაზმს მესხები შეადგენდნენ. მესხთა 4 ათასიან ლაშქარს სახელოვანი სარდლები — შალვა და ივანე ახალციხელები წინამძღოლობდნენ.

ქართველთა გეგმა ასეთია: მესხები პირველნი ეკვეთებიან მტერს. მალე მათ მთავარსარდალი ძირითად ძალებს მიაშველებს... მესხთა ლაშქარს ჯალალედინმა ათჯერ მეტი მხედრობა დაუპირისპირა. შალვამ და ივანემ ათაბაგს მოწინააღმდეგის ჭარბი ძალების შესახებ აცნობეს და ბრძოლაში გადაეშვნენ.

გაჭირდა ბრძოლა. უკვე დროა ქართველთა ძირითადი ძალები წამოეშველონ მესხებს. დახმარება კი იგვიანებს. შალვა ახალციხელი

მთავარსარდალთან შიკრიკს აგზავნის და დახმარებას ითხოვს, თვითონ კი პირადი მაგალითით ამხნევეს თავის მხედრობას...

დახმარება კვლავ არ ჩანს. შალვა ისევ აგზავნის შიკრიკს. თავგანწირვით იბრძვიან მესხნი, მაგრამ ძალები მეტისმეტად უთანასწოროა. ერთი მუჭა მესხების წინააღმდეგ, ლამის, ჯალალედინის მთელი ლაშქარი იბრძვის...

მეტისმეტად შეთხელდა მესხთა რიგები. გმირულად დაეცა ივანე ახალციხელი. რამდენიმე თანამებრძოლთან ერთად ლომივით იბრძვის შალვა ახალციხელი. დახმარება კი არა და არ სჩანს.

ერთიანად ამოწყდა მესხთა ლაშქარი. საჭურველდამსხვრეული შალვა მტერმა შეიპყრო.

ივანე მხარგრძელმა კი, რომელიც მალლობიდან ადევნებდა თვალს ბრძოლას, ქართველთა ძირითადი ლაშქარი შეაბრუნა და ბრძოლის ველიდან სამარცხვინოდ გაიქცა.

რატომ მოიქცა ივანე მხარგრძელი ასე სულმდაბლად?

საქმე ისაა, რომ ქართულ მხედრობაში მას სათანადო ავტორიტეტი არ გააჩნდა. შალვა და ივანე ახალციხელების პოპულარობა კი დღით-დღე იზრდებოდა. განსაკუთრებით შალვამ გაითქვა სახელი.

ჯერ კიდევ თამარის დროს, შამქორის ომში, შალვა ახალციხელმა გულდაგულ მიაგდო ცხენი თურქ-სელჯუკთა მედროშეზე, განგმირა იგი და დროშა ხელთ იგდო. დროშის დაკარგვამ სულიერად გატეხა მტერი და ბრძოლის ბედი ქართველთა სასარგებლოდ გადაწყვიტა.

შესაშური ოსტატობით აღწერს თამარის ისტორიკოსი შამქორის ბრძოლაში ქართველთა გმირობას: „დაათვრნეს ისარნი სისხლითა და ხრმალნი ჭამდეს ხორცთა მტერთა მათთსა“.

უებარი ვაჟკაცი იყო შალვას ძმა ივანე ახალციხელიც. თამარ მეფემ ის „მენაპირედ აჩინა“ და ათაბაგობა და ამირთამირაობა უბოძა. ივანემ მოსვენება არ მისცა მტერს. შეშფოთებულმა რუმის სულტანმა რუქნადინმა თურქთა კოალაციური ლაშქარი შეკრიბა და თავისი მხედრობის სიმრავლით გულმოცემულმა თამარს კადნიერი წერილი აახლა. „...ყოველი დიაცი რეგუენია და შენ გიბრძანებია ქართველთა დახოცად მუსულმანთა... ან წარმომივლენია მხედრობა ჩემი, რათა აღვხოცო ყოველი მამაკაცი მაგ ქვეყნისა...“ თავისი ბატონის ამ თავხედურ წერილს მოციქულმა სიტყვიერად დაამატა: „უკეთუ მეფემან თქუნმან

დაუტეოს სჯული, იპყრას სულტანმან ცოლად; და თუ უკეთუ არა დაუტეოს სჯული, იყოს ხარჭად სულტნისა."

ელჩს სიტყვა არ დაემთავრებინა, რომ ზაქარია მხარგრძელმა ისე ძლიერ „უხეტქა ხელითა პირსა“, რომ იგი გონდაკარგული დაეცა. მოსულიერებულს კი ზაქარიამ უთხრა: მოციქული რომ არ იყო, შენი სასჯელი ჯერ ენის ამოგლეჯა, შემდეგ კი თავის მოკვეთა იქნებოდაო.

თამარმა ლაშქრის სასწრაფოდ შეყრა ბრძანა, ელჩი კი უკან მხოლოდ მაშინ გაუშვა, როდესაც ქართველთა მხედრობა მტრის ბანაკს მიუახლოვდა, რითაც ამ უკანასკნელს მანევრირების საშუალება მოუშპო.

დავით სოსლანმა თავისი ფეხოსანი ლაშქარი ცენტრში განალაგა, ცხენოსან ჯარს კი თვითონვე უსარდლა და მტრის ჯარს ფლანგებიდან შემოუარა. ფიცხელ ბრძოლაში კიდევ ერთხელ ისახელა თავი შალვა ახალციხელმა. იგი ჯიქურ მიეჭრა სელჯუკთა მთავარსარდალს და საჩრდილობელი თავზე დაამხო. რუქნადინმა სამარცხვინო გაქცევით საკუთარი ტყავის გადარჩენალა შეძლო, ბრძოლის ბედი კი უკვე გადანყვეტილი იყო. ქართულმა მხედრობამ კიდევ ერთი ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა მტრის აშკარად ჭარბ ძალებზე.

ასეთი საგმირო საქმეების შემდეგ შალვა და ივანე ახალციხელების პოპულარობა საქართველოში ძალზე გაიზარდა. მათი ავტორიტეტი ბევრად აღემატებოდა ივანე მხარგრძელის ავტორიტეტს.

სწორედ ამის გამო შეიძულა ისინი მხარგრძელმა. სულმდაბლობამ და შურმა ისე დააბრმავა ივანე ათაბაგი, რომ არა თუ ახალციხელები გაიმეტა სასიკვდილოდ, ქვეყნის ბედიც სასწორზე შეაგდო.

ჯალალედინი უზომოდ გაახარა ქართველთა ყველაზე გამოჩენილი სარდლის დატყვევებამ. შალვას მან ადარბადაგანის რამდენიმე ქალაქი უბოძა და თავისი ჯარების სარდლობა შესთავაზა.

შალვა ახალციხელი ტყვეობაშიც გამუდმებით სამშობლოზე ფიქრობდა. მტრის ბანაკიდან ის საქართველოში ფარულად წერილებს აგზავნიდა და ქართველებს ჯალალედინის გეგმებს ატყობინებდა. მისი წერილები მტრის მსტოვრებმა იგდეს ხელთ. განრისხებულმა ჯალალედინმა შალვას სჯულის შეცვლა მოსთხოვა.

შალვა ახალციხელმა, თავისი დროის ერთ-ერთმა ყველაზე გამოჩენილმა სარდალმა, სჯულისა და სამშობლოს ღალატს რაინდული სიკვდილი არჩია.

მადლიერი შთამომავლობა სათუთად ინახავს ქვეყნისთვის თავდადებული რაინდის ხსოვნას. მემატიანე მასზე წერდა: „არა ყოფილა კაცთა შორის მისებრ ჭაბუკი და მეომარი.“ ახალმა თაობამ უნდა იცოდეს, რომ დიდებული ქართული სიმღერა „შავლეგო“ ხალხმა შალვა ახალციხელზე შექმნა.

ანთიმოზ ივერიელი

„მოვიდა დიდი ადამიანი ვლახეთის მიწაზე, მოიტანა სინათლე ღვთაებრივმა ანთიმმა, უნგრო-ვლახეთის იერარქმა, შვილმა ბრძენ ივერიელთა მოდგმისა“.

ნიკიფორე მარტალისი

ანთიმოზ (ანთიმ) ივერიელის წარმომავლობის შესახებ ისტორიული წყაროები არაფერს გვეუბნებიან. სამაგიეროდ, არსებობს ხალხური გადმოცემა, რომლის მიხედვითაც ანთიმოზი სამცხის, კერძოდ, ადიგენის რაიონის სოფელ უდეს მკვიდრი ხურციძეების გვარის წარმომადგენელი იყო. იმავე გადმოცემის მიხედვით ანთიმის დედას მარიაში რქმევია, მამას — ივანე. უცნობია ანთიმ ივერიელის დაბადების ზუსტი თარიღიც. პოეტ გოგლა ლეონიძის ვარაუდით, იგი დაბადებული უნდა ყოფილიყო 1650-1660 წლებს შორის.

თავისი დროის კვალობაზე ანთიმს ღრმა და საფუძვლიანი განათლება მიუღია. მრავალმხრივი ნიჭით დაჯილდოებული ჭაბუკი არჩილ მეფეს ხლებია რუსეთში და ქართული სტამბის დაარსების აქტიური მონაწილეც ყოფილა. სამშობლოსკენ მომავალს თავს კავკასიელი მთიელები დასხმიან, შეუპყრით და სტამბოლის ბაზარზე მონად გაუყიდიათ. 1886 წელს პარიზში გამოცემულ ვრცელ მონოგრაფიაში „ბიოგრაფიული და ბიბლიოგრაფიული ჩანაწერები ვლახეთის მიტროპოლიტის, მესტამბე ანთიმ ივერიელის შესახებ“ ფრანგი ისტორიკოსი ემილ პიკო წერს: ანთიმ ივერიელი დიდი ხნის წამოსული უნდა ყოფილიყო თავის სამშობლო საქართველოდან. იგი არასოდეს არ უშვებდა ხელიდან შემთხვევას თავისი ქართული წარმომავლობა აღენიშნა. მან, უცხოელმა, საქართველოს წიალიდან მოსულმა, გვიჩვენა იშვიათი მაგალითი რუმინული პატრიოტიზმისა. ტყვეობიდან ანთიმოზი იერუსალიმის პატრიარქს — დისოთეოსს გამოუსყიდა და ნიჭიერი ყმანვილი საპატრიარქოში დაუტოვებია. აქ ანთიმმა კიდევ უფრო გაიღრმავა ცოდ-

ნა და სრულყო თავისი ხელოვნება როგორც გრავირების ოსტატმა და კალიგრაფოსმა. დაახლოებით 1689-1690 წლებში ივერიელი ვლახეთის (დღევანდელი რუმინეთის ცენტრალური ნაწილი) დიდი მთავრის — კონსტანტინე ბრინკოვიანუს მინვევით ვლახეთს გაემგზავრა. მინვევის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ბრინკოვიანუსა და ბერძნული საპატრიარქოს შეთანხმება ვლახეთში სტამბის დაფუძნების შესახებ.

ვლახეთში ჩასვლისთანავე ივერიელი დიდი ენთუზიაზმით შეუდგა საქმეს და უმოკლეს დროში 4 სტამბა დააარსა. ამ სტამბებში ბერძნულ, რუმინულ, ძველსლავურ, თურქულ და არაბულ ენებზე გამოცემული წიგნებით ვლახეთი მალე „გადაიქცა ცენტრად, რომელიც მთელ საქრისტიანო აღმოსავლეთს წიგნებით კვებავდა“. თვით ანთიმოზ ივერიელი სრულყოფილად ფლობდა ყველა ზემოდასახელებულ ენას. მის სტამბებში გამოცემული 75 დასახელების წიგნიდან ოთხის ავტორი თვით ანთიმოზ ივერიელია, კიდევ 5 წიგნისთვის მან ლექსები შეთხზა, 10 წიგნს დაურთო წინასიტყვაობა, ხოლო 6 წიგნი მის მიერ ბერძნულიდან არის თარგმნილი.

რუმინული საეკლესიო და სალიტერატურო ენის განვითარებას დიდი სტიმული მისცა ამ ენაზე წიგნების გამოცემამ. თვით ანთიმოზი ისე სრულყოფილად დაეუფლა რუმინულ ენას, რომ ამ ენის ერთ-ერთი დიდი რეფორმატორის სახელი დაიმკვიდრა.

არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ის, რომ ივერიელის სტამბებში სხვადასხვა ენებზე გამოცემული წიგნები მეზობელ ქვეყნებში, პრაქტიკულად მთელს მართლმადიდებელ საქრისტიანოში ვრცელდებოდა. ამის გამო ანთიმოზი თავისი დროის ერთ-ერთი უდიდესი განმანათლებლის სახელითაც სარგებლობდა.

ანთიმოზ ივერიელის ძალისხმევით პირველი ქართული სტამბა 1712 წელს დაარსებულ იქნა თბილისშიც.

ანთიმოზ ივერიელი იყო უბადლო არქიტექტორი, ხუროთმოძღვარი, ფერმწერი, გრავიორი, ხეზე ჭრის ოსტატი. მისი უშუალო მონაწილეობით ვლახეთში აგებული, აღდგენილი, მოხატული და მოჩუქურთმებული იქნა ოცზე მეტი ეკლესია-მონასტერი. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია „ყოველთა წმინდა მონასტერი“, რომელიც ეპოქის ერთ-ერთ ყველაზე ღირსშესანიშნავ ძეგლად არის აღიარებული და რომელსაც ხალხი დღესაც სიყვარულით „ანთიმის მონასტერს“ უწოდებს.

1708 წელს გარდაიცვალა უნგარო-ვლახეთის მიტროპოლიტი, ანუ რუმინეთის უმაღლესი სასულიერო პირი — თეოდოსი, რომელიც 40 წლის განმავლობაში ედგა სათავეში ვლახეთის მართლმადიდებლურ ეკლესიას. სიკვდილის წინ თეოდოსიმ დატოვა ანდერძი, რომელშიც მიტროპოლიტის ტახტის დასაკავებლად რეკომენდაციას უწევდა რიმნიკის ეპისკოპოსს ანთიმ ივერიელს. თეოდოსის რეკომენდაციას მხარი დაუჭირეს დაკრძალვაზე ჩასულმა ალექსანდრიისა და იერუსალიმის პატრიარქებმა. ივერიელის კანდიდატურა ერთხმად მოიწონეს ვლახეთის საერო და სასულიერო პირებმა, მათ შორის, ვლახეთის მთავარმა ბრინკოვიანუმ. ამ უკანასკნელმა თხოვნით მიმართა კონსტანტინეპოლის მსოფლიო საპატრიარქოს და მისგან ნებართვის მიღების შემდეგ 1708 წლის 22 თებერვალს საზოგადოებას წარუდგინა ყველა საეკლესიო წესის დაცვით აღსაყდრებული ვლახეთის ახალი მიტროპოლიტი ანთიმ ივერიელი.

კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს აქტში ამ ფაქტთან დაკავშირებით ნათქვამია: „იყო არჩეული სხვათაგან განსხვავებით, როგორც ყველაზე შესაბამისი ღვთისმოყვარე ეპისკოპოსი რიმნიკიდან ანთიმო, რათა მიეღო სამღვდელმთავრო და სამწყსო გამგეობა ამ სამიტროპოლიტოსი, როგორც კაცს პატიოსანს და ღვთისმოსავს, რაც ზედმინევენით საჭიროა სამღვდელმთავრო ხარისხისთვის“.

წინამძღვარი ნიკიფორე მარტალისი წერდა: „მოვიდა დიდი ადამიანი ვლახეთის მიწაზე, მოიტანა სინათლე ღვთაებრივმა ანთიმმა, უნგრო-ვლახეთის იერარქმა, შვილმან ბრძენ ივერიელთა მოდგმისა, ღმერთმა იგი დააჯილდოვა სიბრძნის უშრეტეი წყაროთი, რათა მას მოემოქმედა კეთილი საქმენი და თავისი სტამბით მოეტანა სარგებლობა ხალხისთვის ამ ქვეყნად“.

თანამედროვე რუმინელი ისტორიკოსის გ. შტრემპელის აზრით ანთიმ ივერიელი იყო ფართოდ ერუდირებული ადამიანი. თავის ქადაგებებში ის ხშირად იმონებდა ბერძენ ფილოსოფოსებსა და მწერლებს: არისტოტელეს, ანაქსაგორას, დემოკრიტეს, სოკრატეს, ანაქსიმანდროსს, ჰესიოდეს. მის თხზულებებში შეხვდებით ალექსანდრე მაკედონელის, არტაქსეს, ჩინეთის იმპერატორის თუმ კუინის სახელებსაც, სხვა რუმინელი ისტორიკოსი ნიკოლაი იორგა კი ხაზს უსვამს ივერიელის ქადაგებების უაღრესად მაღალ დონეს და აღნიშნავს, რომ ეს

იყო უმშვენიერესი ქადაგებანი, რაც კი ოდესმე სმენია რუმინელთა ყურსო.

ზოგიერთი მკვლევარის აზრით ანთიმოზის ზედწოდება „ივერიელი“ ნაწარმოები უნდა იყოს ათონის ივერიის მონასტრისგან. ამ მონასტრის ნებისმიერ ბერს, მისი ეროვნული კუთვნილების მიუხედავად, შეეძლო „ივერიელის“ სახელი ეტარებია. ამგვარი ლოგიკით მავანნი ცდილობენ ეჭვსკვეთ დააყენონ ანთიმოზ ივერიელის ქართველობა. თუმცა, უტყუარი ფაქტების წინაშე ასეთი მცდელობანი უიმედოდ ფერმკრთალდებიან. 1701 წელს გამოცემულ ბერძნულ-არაბულ „კონდაკში“ თვით ანთიმოზი თავის თავს „ძირად გურჯს“ უწოდებს. 1702 წელს კი ბუქარესტში არაბულ ენაზე გამოცემულ „ჟამნის“ ბოლოსიტყვაობაში ივერიელი აღნიშნავს: „დაიბეჭდა ბუქარესტსა უნგროვლახეთისასა, ხელითა ანთიმოზ მღვდელმონაზვნისათა, ძირად ქართველისა (არაბულ ტექსტში გამოყენებულია ტერმინი „გურჯი“).

ანთიმოზ ივერიელის თანამედროვე დელ კიარო თავის „ვლახეთის რევოლუციაში“ წერდა: „ჩემს დროს სტამბის ხელმძღვანელი იყო ანთიმო, ვლახეთის მიტროპოლიტი, ეროვნებით ქართველი“. მისივე ცნობით ანთიმოზს ერისკაცობაში ანდრია რქმევია. ანთიმოზი ანდრიად მოხსენიებულია ბროკჰაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიურ ლექსიკონშიც.

ანთიმოზის ღრმა და საფუძვლიანი განათლება მოწმობს, რომ ის დიდგვაროვანთა წრის წარმომადგენელი იყო. დაბალი წრის წარმომადგენელს ასეთ განათლებაზე მაშინ ხელი არ მიუწვდებოდა. მის წარჩინებულ გვარიშვილობაზე მეტყველებს მიტროპოლიტ თეოდორეს მიმართვაც ანთიმოზისადმი რიმნიკის ეპისკოპოსად ამ უკანასკნელის კურთხევის დროს: „შენ ერთგულო ღვთისმსახურო, შვილო კეთილშობილი მშობლებისა“. რუმინელი მკვლევარები ერთხმად აღნიშნავენ, რომ რუმინეთში ტაძართა რესტავრაციის თუ ახალთა მშენებლობის დროს ანთიმოზმა გამოიყენა ბეთანიის, ნიკორწმინდის, იშხნის და მცხეთის მონასტრების დეკორატიული ფორმები და ორნამენტები.

ამ ფაქტიდან რამდენიმე დასკვნის გამოტანა შეიძლება:

1. ანთიმოზ ივერიელი კარგად იცნობდა არა მხოლოდ მესხეთის, არამედ სრულიად საქართველოს ხუროთმოძღვრებას;

2. სამშობლოში ყოფნის დროს მას მთელი საქართველო ჰქონია შე-
მოვლილი;

3. საქართველოდან ის არა ბავშვობისას, როგორც ამის დამტკიცე-
ბას ზოგიერთი მკვლევარი ცდილობს, არამედ ზრდასრულ ასაკში უნდა
იყოს გატაცებული:

ანთიმოზ ივერიელი არ ყოფილა მხოლოდ სასულიერო მოღვაწე. ის
აქტიურად იყო ჩართული რუმინეთის პოლიტიკურ პროცესებშიც და
შეუპოვრად იბრძოდა რუმინეთის დამოუკიდებლობისთვის. თავისი
მგზნებარე რუმინელი პატრიოტიზმით, რომელიც ხელს არ უშლიდა მას
თავისი ისტორიული სამშობლოს სიყვარულში, უდიდესი საგან-
მანათლებლო და სასულიერო მოღვაწეობით, ამაღლებული და კაცთ-
მოყვარე ბუნებით ანთიმოზმა მთელი რუმინელი ხალხის გულწრფელი
სიყვარული დაიმსახურა.

სწორედ უცხოელ დამპყრობელთაგან ვლახეთის გათავისუფლები-
სთვის ბრძოლას შეეწირა კიდევ უცხოეთში მოღვაწე ბრწყინვალე
პიროვნება, ქართველი და რუმინელი ხალხების დიდი შვილი ანთიმოზ
ივერიელი. 1716 წლის 27 სექტემბერს თურქი დამპყრობლების ხელით
იგი მონამეობრივად აღესრულა.

1992 წლის 27 სექტემბერს რუმინეთის მართლმადიდებლურმა
ეკლესიამ ანთიმ ივერიელი წმინდანად შერაცხა. საქართველოს წმინ-
და სინოდმა რუმინეთის ეკლესიის მიერ მიღებული ამ აქტის კანონ-
იზაციის შედეგად ანთიმოზ ივერიელის მოხსენიების დღედ 26 ივნისი
დააწესა.

რუმინელი ხალხი სათუთად ინახავს ანთიმ ივერიელის ხსოვნას.
„რამდენჯერაც დახედავს მზე რუმინეთის მიწას, იმდენჯერ რუმინე-
ლი ხალხი სიყვარულით და პატივისცემით გაიხსენებს ანთიმ ივერი-
ელს, რომელმაც დასდო საძირკველის ქვა რუმინეთის კულტურის ბა-
ლავარში და უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე იბრძოდა მისი თავისუფლებ-
ისთვის“, — წერდა რუმინელი ისტორიკოსი.

ივანე გვარამია

1831 წელს, როდესაც ივანე გვარამია დაიბადა, მესხეთის ქართველობა კონფესიებად დანაწილებული და დაჩიხული იყო. ამის მიუხედავად, როგორც მართლმადიდებელ, ისე კათოლიკე და მაჰმადიან მესხებშიც კვლავ ცოცხლობდა XVIII საუკუნეში ერეკლეს მიერ შემუშავებული „ხსნისა და აღდგომის“ იდეოლოგია. ქართველი პატრიოტები კვლავაც დიდი შემართებით ცდილობდნენ ეროვნული სულის შენარჩუნებას. მესხეთის მაჰმადიანი ქართველობა მალულად კვლავ ქრისტეს რჯულზე ლოცულობდა და მოუთმენლად ელოდა სრულიად საქართველოსთან გაერთიანებას.

ივანეს მამა, თვით ივანეს თქმით, „ერთი ახალციხელი გლაზაკი კაცი იყო, ხვნა-თესვა არ იცოდა, მენვრილმანე იყო, იცოდა ქსელის ბეჭვა, კარგი მექუდეობაც“. დროდადრო იმერეთის სოფლებში მენვრილმანეობდა, ანუ, როგორც მაშინ ამბობდნენ - „ფეხზედ ვაჭრობდა“. ერთხელ, მორიგი ვაჭრობის დროს, ქუთაისიდან ახალციხისკენ მიმავალ პავლეს და მის კომპანიონებს — თომა კალაიჯიშვილს და სტეფანე ტინტიკაშვილს მეფის ამაღა გადაჰყრია. ვაჭრებს მეფე უცვნიათ, მაშინვე ჩამოქვეითებულან და მეფისთვის თაყვანი უციათ. ტინტიკაშვილს ჩითის ახალი ახალუხი“ სცმია. მეფეს მოწონებია და უთქვამს: „რა კარგი რამ შეგიკერნიაო, სწორედ რომ დამმშვენდებოდაო“. ტინტიკაშვილი არ დაბნეულა, - „თქვენი ჭირის სანაცვლო იყოსო“, - უმაღ გაუძვრია და იქვე მდგარ მეფის პირისფარეშისთვის გადაუცია.

შემდეგში, პავლე, ამ ამბავს რომ იხსენებდა, ღიმილით ამბობდა თურმე: „ტინტიკაშვილის ნაცვალ ტანსაცმელს მეფენიც კი არ უკადრისობენო“.

თავიანთი ეროვნული იდენტობის დაცვის ხაზით მესხეთის ქართველობის მიძიმე ყოფაზე მეტყველებს პავლეს ცხოვრების ასეთი ეპიზოდიც: რუსი ოფიცრების ერთ-ერთი დავალების შესრულების შემდეგ რუსის კაპიტანს ჯილდოზე პავლეს წარდგენა მოუსურვებია და მისი გვარი უკითხავს, თურქთა ბატონობის დროს გვარს ფუნქცია დაკარგული ჰქონდა, რის გამოც არათუ ნაცნობებმა, ახლობლებმაც კი ერთი-მეორის გვარი არ იცოდნენ. ამიტომაც პავლეს გვარი ვერავინ გაიხსენა. ბოლოს ერთ ქუთაისელს უთქვამს - მაგის ძმას ვიცნობ, ის მესარკოვია გვარადო. ამის გამო პავლე ჯილდოზე მესარკოვის გვართი წარადგინეს. ის ქუთაისელი მესარკოვი მართლაც პავლეს ნახევარძმა ყოფილა დედის მხრიდან.

მალე პავლეს სახელზე სწორედ მესარკოვის გვართი მოსულა „ტელმაკი“. პავლე ჯილდოს ისე გაუხარებია, რომ თავადაც მესარკოვად დაწერილა, რომ ეჭვი არავის გასჩენოდა და „ხელმწიფის ჯილდო უკან არ წაეღოთ“.

ამ ერთი შეხედვით, სასაცილო ისტორიამ ივანეს შემდეგ ბევრი თავსატეხი გაუჩინა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ სომხური რიტის გამო დოკუმენტებში ივანე არა პავლეს ძედ, არამედ პოლოსას ძედ (პავლეს სომხური შესატყვისი) მოიხსენიებოდა, გასაგები გახდება მესხეთის კათოლიკე ქართველების ეროვნული წარმომავლობის დამახინჯების ხარისხი.

პატარა ივანეს წერა-კითხვა დედის მხრივ თავისი პაპის ოჯახში მოქმედ სასწავლებელში შეუსწავლია. ბავშვობის წლებში იგი მამას იმერეთში დაჰყვებოდა და ვაჭრობაში ეხმარებოდა. დაკვირვებულმა ბავშვმა კარგად შეისწავლა დასავლეთ საქართველოს ყოფა-ცხოვრება და იმერლების მეტად საინტერესო დახასიათებაც მოგვცა: „მომწონდა იმერლების გულუმანკოება, სიმკვირცხლე, დედაკაცების ზრდილობა, კეკლუცობა და მათი საზოგადო მარტივი გლეხკაცური ცხოვრება... იმერლები თავისი ხასიათით იყვნენ მხიარულნი, გულუხვნი, სამართლიანნი, მისანდონნი, ისეთნი, რომელთა გულზე ციხე-ქალაქი აშენდებოდა“ - წერდა მოგვიანებით ივანე გვარამაძე.

მეჩვიდმეტე წელში გადამდგარი ივანე მშობლებმა გასომხებული ქართველის, პავლე შაჰყულიანთის განმაურებულ სასულიერო სასწავლებელში მიაბარეს, სწორედ აქ დაეუფლა ის სრულყოფილად ძველ და ახალ სომხურ ენებს, რაც შემდეგ წარმატებით გამოიყენა თავის სამეცნიერო მოღვაწეობაში.

სასწავლებელი კი ივანემ ვერ დაამთავრა. შაჰყულიანთმა იგი სემინარიიდან ლამის ქოთნის გატეხვის გამო გარიცხა. ივანემ სასწავლებლად სტამბოლში წასვლა გადაწყვიტა, მაგრამ 1853 წელს რუსეთ-თურქეთს შორის ატეხილმა ომმა ეს ოცნებაც დაასამარა. ამ დროს ქუთაისში პავლე შაჰყულიანთან ახალციხიდან გარიდებული პეტრე ხარისჭირაშვილი მოღვაწეობდა. ქუთაისის კათოლიკურ ეკლესიაში მას ვიკარის თანამდებობა ეკავა და მთარგმნელობითი მუშაობით იყო გატაცებული.

1854 წელს ივანე გვარამაძე პეტრესთან ჩავიდა. პეტრეს სასწავლებელი შაჰყულიანთის სასწავლებლიდან პრინციპულად განსხვავდებოდა. სომეხი პრაგმატულად უდგებოდა საქმეს და მთავრობასთან კეთილგანწყობილი ურთიერთობა ჰქონდა დამყარებული, მაშინ, როცა პეტრეს ხელისუფლების წარმომადგენლებთან მუდმივი დავა ჰქონდა. ის საქართველო-რომის ახალ ურთიერთობებზე ოცნებობდა და ქართული ტიპიკონის შემოღებისთვის იღწვოდა.

ივანეს ქუთაისში სომხურის ნაცვლად იტალიურის სწავლა დააწყებინეს. მალე ქუთაისში ამბავი მოვიდა - არქიმანდრიტი პავლე ჭილიმუზაშვილი - შაჰყულიანთი გარდაიცვალაო. 1855 წელს პეტრემ ქუთაისის ვიკარობიდან თავი გაითავისუფლა, ახალციხეში წავიდა და ივანეც თან იახლა. ახალციხეში მათ კიდევ უფრო რთული ვითარება დახვდათ. ყველგან სომხურენოვანი რიტის მღვდლები მოკალათებულიყვნენ, რომლებმაც პეტრე ახლოს არ გაიკარეს. ივანემ დიაკვნის ადგილის შოვნა მოახერხა, პეტრე კი იტალიაში გაემგზავრა.

ივანე გვარამაძე დიდხანს ვერც ამ ადგილზე დამკვიდრდა. სამსახურიდან დათხოვნილმა სტამბოლს მიაშურა, სადაც რომიდან წამოღებული ნებართვებითა და ფირმანებით პეტრე ხარისჭირაშვილიც გამოჩნდა. პეტრემ სტამბოლში ქართველ კათოლიკე მოძღვართა კონგრეგაცია დააარსა და ივანე მის წევრად ჩაირიცხა. თუმცა, საქმეები აქაც აირ-დაირია და ისევ სომეხი მღვდლის გამო. ივანე კვლავ საქართველო-

ში დაბრუნდა და თბილისის ერთ-ერთ სტამბაში დაიწყო მუშაობა.

მალე ივანე გვარამაძე დიაკვნად აღადგინეს, ოლონდ სასულიერო სასწავლებლის დამთავრების მოწმობა მოსთხოვეს, რაც მას არ გააჩნდა. 32-ე წელში გადამდგარი ივანე გიუმრის სასულიერო სასწავლებელში ჩაირიცხა.

1863 წელს გიუმრიდან ახალციხეში არდადეგებზე ჩამოსულ ივანეს მშობლებმა ქალი შეურჩიეს და დააქორწინეს კიდეც. მოგვიანებით ივანე იტყვის: „ჭირი და მწუხარება ღზინად და სიხარულად მექცა, ჩემი გულის ცოლი შემხვდაო“.

1865 წელს ივანემ სასწავლებელი დაამთავრა და მაშინვე საერო სკოლის მასწავლებლად დაიწყო მუშაობა ახალციხეში. ერთხელ გაკვეთილზე ცუდად გახდა და გული წაუვიდა. ამან უსიამოვნო ჭორები ააგორა - ბნედიანი ყოფილა, ამის სკოლაში შეშვება როგორ შეიძლებაო. ივანემ ვერ გაუძლო და ისევ სომხეთში დაბრუნდა, სადაც ერთ მიყრუებულ სოფელში გაამწესეს.

სომხეთის მთის სოფელში ყოფნისას სულიერ მარტოობას ახალგაზრდა დიაკვანი ლიტერატურული ვარჯიშობებით იქარვებდა. მის მიერ ამ დროს დაწერილ ლექსებში, პოემებსა და ესეებში მშობლიური მხარის მონატრების იმედიანი განწყობილება არის ასახული.

პოეზიისადმი ივანე გვარამაძეს განსაკუთრებული სწრაფვა გააჩნდა. გასაკვირიც იქნებოდა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ტრადიციებზე აღზრდილ ნიჭიერ ახალგაზრდას კალამი ამ სფეროში არ მოესინჯა. მისი ფსევდონიმი - „ვინმე მესხიც“ ხომ „ვეფხისტყაოსნიდან“ არის აღებული.

1867 წელს ივანემ „მწარე ექსორიობიდან“ თავი დაიხსნა და საუკეთესო დახასიათებით მშობლიურ ახალციხეში დაბრუნდა. ერთი წლის შემდეგ 37 წელს მიტანებული ივანე მღვდლად აკურთხეს, მომდევნო წელს კი სოფელ ხიზაბავრაში მთავარი მღვდლის მოადგილედ დაინიშნა. ხიზაბავრაში ივანემ პედაგოგიური მოღვაწეობაც განაახლა. ამავე დროს იგი ბევრს ზრუნავდა გლეხთა პირობების გაუმჯობესების სთვის.

70-იანი წლებიდან ივანე გვარამაძე თავის საყვარელ მესხეთს აღარ მოცილებია. ის ხან ხიზაბავრაში, ხან ივლიტაში, ხან ვალეში, ხან რაბათში მოღვაწეობდა მოძღვრად და მასწავლებლად. 1884 წელს ივანე

ახალციხის სომეხ კათოლიკეთა სასულიერო მმართველობის უფროსის თანამდებობაზეც მუშაობდა.

ივანემ და ანანომ 5 შვილი — 4 ვაჟი და ერთი ქალი აღუზარდეს ქვეყანას.

ივანე გვარამაძე მრავალმხრივი ნიჭით დაჯილდოებული პიროვნება გახლდათ. მისი ერთ-ერთი ბავშვობისდროინდელი გატაცება ხატვაც იყო. „პირველად, როცა ახალციხის მუზეუმში ივანე გვარამაძის ხელნაწერთა ფონდზე მუშაობისას ვნახე მისი შესრულებული გრაფიკული ჩანახატები, მართალი გითხრათ, თვალებს არ დავუჯერე. მოულოდნელად ჩემს თვალწინ აელვარდა ნამდვილი მხატვარი: დახვეწილი, სრულყოფილი, ორიგინალური... ეს იყო... მშობლიურ ნიადაგზე აღმოცენებული ჩვენება, რომელსაც მე „ევროპული საქართველოს მონატრებას“ დავარქმევდი,“ - წერდა პროფესორი შოთა ლომსაძე.

ჯერ კიდევ 12-13 წლისამ იმერეთის რამდენიმე სოფლის ეკლესია მოხატა. სამწუხაროდ, ივანემ ამ საქმეს ბოლომდე ვეღარ მისდია და ის მხოლოდ ბავშვობისდროინდელ, მაგრამ ძლიერ გატაცებად დარჩა. სამაგიეროდ ივანეს ბოლომდე შეერჩა საოცრად დახვეწილი ხელწერა. „მამა ივანე სწორედ იმ ხელითა წერს, როგორც ჩვენი წმინდა მამები სწერდნენ საღმთო წიგნებს. ამისთანა წმინდა ხელით დანერილი ექნება ათი ათას გვერდზედ მეტი“, - წერდა ილია ალხაზიშვილი.

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლისას ივანე მესარკოვის გვარზე ეწერა. ამის გამო ის ათასნაირ გაუგებრობას აწყდებოდა. თავისი გვარის დაბრუნებისთვის ბრძოლამ უკარნახა მას მეცნიერული კვლევის ობიექტად ქართული გვარ-სახელები შეერჩია. ივანე იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ გვარ-სახელი თავისი შინაარსით ისეთივე სუბიექტი იყო, როგორიც ტომი ან ერი.

სამცხე-ჯავახეთში გვარის დაცვის გზაზე სერიოზული დაბრკოლება იყო ქართული კათოლიკური რიტის (კონდაკის) არარსებობა. გაკათოლიკებული ქართველები მიწერილი იყვნენ ლათინურ ან, უპირველესად, სომხურენოვანი რიტის მქონე ეკლესიებზე, სადაც სომეხ და ლათინ სასულიერო პირებს თავიანთი რიტის კვალობაზე სასურველ შესაბამისობაში მოჰყავდათ ქართველი მრევლის გვარ-სახელები. ასეთმა პრაქტიკამ ის განაპირობა, რომ შემოერთების შემდეგ მესხეთის ქართველ კათოლიკეთა შორის თავის ისტორიულ ქართულ გვარს თითო-

ოროლა ახლადმოქცეული ოჯახილა თუ ატარებდა. სომხურ ეკლესიაში ყველა პავლე პოლოსად იწერებოდა, პოლოსას შვილიშვილი კი, როგორც წესი, პოლოსიანად.

გვარის გამოცვლა ადამიანისთვის ტრაგედიაა. ეს მე საკუთარი გამოცდილებით ვიცი. შემთხვევითი როდია, ქართულ ენაში ტერმინ „გადაგვარებას“ ასეთი მძიმე დატვირთვა რომ გააჩნიაო, წერდა ივანე გვარამაძე.

საკუთარი გვარისა და, საზოგადოდ, ქართველ კათოლიკეთა გვაროვნების დადგენა-აღდგენის სურვილმა ივანე ისტორიის საკითხებითაც დააინტერესა და თანდათან თვითნასწავლ ისტორიკოსად ჩამოაყალიბა.

განსაკუთრებით ფასდაუდებელია მისი დამსახურება საისტორიო მასალების მოძიებისა და კვლევის საქმეში. „ჩვენ, ქართველები, დავალებულნი ვართ თქვენგან, - წერდა ზაქარია ჭიჭინაძე, - და აქ ყველა თქვენს მეცადინეობას და შრომას ბედკრული საქართველოსთვის დიდად აფასებენ... თქვენგან შეკრებილი მასალები დაუფასებელ ადგილს დაიჭერს საქართველოს ისტორიაში...“

ივანე გვარამაძის მიერ გადმონერილ ალექსანდუპოლის, ერევნის, ერზრუმის და სხვა ისტორიულ ადგილთა სიახლოვეს მდებარე ეკლესიებზე არსებული ქართული წარწერები სრული სიახლე იყო ეპიგრაფიკულ მეცნიერებაში. „როცა ვნახე დაბეჭდილი თქვენი „ხმა ხიზ-აბავრიდამ, - კალამს თავი მივანებე... სრულ ჭეშმარიტებას წერთ“, - აღფრთოვანებას ვერ მალავდა აკადემიკოსი დიმიტრი ბაქრაძე 1882 წელს.

დიმიტრი ბაქრაძე იმასაც გრძნობდა, რომ თვითნასწავლ ისტორიკოსს პროფესიონალის დარიგებაც სჭირდებოდა და ცდილობდა თავისი რჩევებით დახმარებოდა მას. ამასთან, აკადემიკოსი აღიარებდა, რომ ივანე გვარამაძეს თავისი შრომებით ფასდაუდებელი წვლილი შეჰქონდა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის უცნობი ფურცლების გამომზეურებაში. „გვარამაძის შედგენილ „ქართლის ცხოვრებაში იმდენი ღირსშენასაშნავი და ახალი ცნობებია შეკრებილი, რომ ჩვენ მათი ხსენებაც არ ვიცოდით“, - წერდა ის.

ივანე გვარამაძის „მოკლედ შედგენილი ქართველის ცხოვრების“ გამოსვლას გამოეხმაურა აკადემიკოსი სიმონ ყაუხჩიშვილიც, რომელ-

მაც აღნიშნა, რომ ამ ნაშრომის უყურადღებოდ დატოვება უპატიებელი საქმეაო. ნაშრომში კრიტიკულად არის მიმოხილული „ქართლის ცხოვრების“ უკლებლივ ყველა ნაწილი. განსაკუთრებით ეჭვის თვალით შეხედა გვარამაძემ სომხურ-სპარსული ისტორიებიდან ამოკრებილ ცნობებს და „დიპლომატიური საჭიროებისთვის“ შედგენილ არასწორ ინფორმაციებად მიიჩნია ისინი. მან უარყო „ქართლის ცხოვრებაში“ გაბატონებული ქართველთა თარგამოსიდან მომდინარეობის კონცეფცია. გვარამაძის აზრით ეს კონცეფცია შექმნა სომეხმა ისტორიკოსმა ანელმა X-XI საუკუნეების მიჯნაზე. მაშინ, როცა სომეხებს პოლიტიკურ ასპარეზზე ძალზე გაუჭირდათ და მეზობელი ქართველებისა და სხვა კავკასიელთა დახმარებას საჭიროებდნენ. შემდეგ ეს გამოგონილი თეორია ქართულად ითარგმნა და ასე მოხვდა „ქართლის ცხოვრებაში, - ნერდა ივანე გვარამაძე. ის იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ შორეულ წარსულში სომეხები ჩვენი მეზობლები არ იყვნენ, რადგან არიანების ერთი შტოსა და ფრიგიელების შერწყმის შედეგად წარმოშობილი ხალხია და კავკასიაში ინდოეთიდან არიან მოსულნიო.

რა არგუმენტები გააჩნია გვარამაძეს ამ დებულების დასამტკიცებლად?

1. მხითარ ანელის არც ერთი წინაპარი არ იცნობს თარგამოსიდან ორის ხალხის მომდინარეობის ისტორიას.

2. არც ბიბლიური წყარო, არც ლინგვისტური მონაცემები არ ადასტურებს ქართველთა და სომეხთა ახლობლობას. სომეხები ქართველებს ძველი ხალხებივით „თობალს“ და „მოსახს“ კი არ გვეძახიან, არამედ „ვირქებს“. ჩვენ რომ საერთო წინაპარი გვეყოლოდა, თუ მთლიანად ენა არა, ბგერები მაინც გვექნებოდა საერთო, სომეხები კი ზოგიერთ ჩვენს ბგერას ვერც წარმოსთქვამენო.

ქართველთა და სომეხთა საერთო წარმომავლობის თეორიის უარყოფის მიუხედავად ივანე გვარამაძე ორ ერს შორის მაინც ბევრ საერთოს ხედავდა, რაც მისი აზრით, ერთმანეთის გვერდით ხანგრძლივმა ცხოვრებამ, საერთო ისტორიულმა ბედმა თუ უბედობამ განაპირობა.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ივანე გვარამაძის დამოკიდებულება მაჰმადიანი ქართველებისადმი. XIX საუკუნის 60-იან წლებში, სამოღვაწეო ასპარეზზე გვარამაძის გამოსვლის დროს, ქართველ მაჰმადიანთა ვინაობის საკითხი ბურუსით იყო მოცული.

რუსეთის ხელისუფლება შეგნებულად უწყობდა ხელს მაჰმადიან ქართველთა გაუცხოებას. ანატოლიიდან და იმპერიის სხვა მაჰმადიანური პროვინციებიდან მას სისტემატურად ჩამოჰყავდა ომარის სექტის რელიგიის მსახურნი, რომელთა საქმიანობა აბორიგენ მოსახლეობაში ეთნიკური წარმომავლობის დავიწყებას და მაჰმადიანური ფანატიზმის გაღვივებას ისახავდა მიზნად. რუსი მოხელეები ყოველი საშუალებით აიძულებდნენ მაჰმადიან მესხებს დაეტოვებინათ თავიანთი მიწები და თურქეთში გადასულიყვნენ. მთავარმართებელი პასკევიჩი აფრთხილებდა მთავრობას: „თუ მაჰმადიანთა გადასახლებას ხელშეკრულებით (ადრიანოპოლის) გათვალისწინებულ ვადაში ვერ დავამთავრებთ, მერე, ომით გამონგეული ფსიქოზის გავლის შემდეგ, გასასახლებელთა ადგილიდან დაძვრა, ბევრიც რომ მოვინდომოთ, შეუძლებელი გახდება და ხელში შეგვრჩება ჩვენდამი დაპირისპირებული, მტრულად განწყობილი და ძნელად დასამორჩილებელი მუსლიმური სასაზღვრო რაიონი“.

აქედან გამომდინარე, სამცხე-ჯავახეთის დროებითი მმართველობის ამოცანას შეადგენდა მხარიდან რაც შეიძლება მეტი მაჰმადიანი მესხის გასახლება, ამ გზით სახაზინო მიწის ფონდის გამრავლება და მასზე სომხების დასახლება.

ეს გეგმა პასკევიჩ-ბებუთოვის ერთობლივი ძალისხმევით წარმატებით განხორციელდა. გასახლებული მესხების ადგილზე არზრუმიდან დევნილი სომხები ჩამოასახლეს, თავიანთ მიწაზე დარჩენილი მაჰმადიანი მესხები კი ხელალებით თურქებად გამოაცხადეს. ეს მაშინ, როცა ყველა რუსი მოგზაური, მეცნიერი და სტატისტიკოსი მათ ქართულ ეთნოსს მიაკუთვნებდა. მაჰმადიან მესხთა დიდი ნაწილი მაშინ ჯერ კიდევ მშობლიურ ქართულ ენაზე საუბრობდა. ალექსანდრე ფრონელი გულისტკივილით და აღშფოთებით წერდა: „ამ აქტით მთავრობამ უკუღმართობა ჩაიდინა. ამოდენა ქართველობას სახელი შეუტცვალა და თათრად მონათლა. განა ხერთვისელ გეგიძეს ან ჯაყისმანელ ნემსაძეს და გიორგაძეს თათარი ეთქმით? კაცმა რომ რჯული გამოიცვალოს, განა ხალხოსნობას და ეროვნებას დაკარგავს? რადგან რჯული და რწმენა სინდისის საქმეა, ეროვნება კი სისხლის, მოდგმის, ჩამომავლობის“.

40-იანი წლების დასაწყისში მაჰმადიან მესხთა არისტოკრატიამ ახალციხეში ჩამოსულ რუსეთის იმპერიის სამხედრო მინისტრს - ჩერ-

ნიშევს წარუდგინა ვრცელი მოხსენება. მესხი ბეგ-ალაღარები მინისტრს მესხი ფეოდალების ქართლ-კახეთისა და იმერეთის თავადაზნაურობასთან უფლებრივ გათანაბრებას თხოვდნენ. სანაცვლოდ კი თავიანთი ქვეშევრდომებიანად ქრისტეს რჯულზე დაბრუნებას აღუთქვამდნენ.

ცხადია, ეს საქართველოსთვის მომგებიანი ნაბიჯი იყო. თითქოს, ერთმორწმუნე რუსეთიც უნდა მისალმებოდა წინაპართა რჯულზე მაჰმადიან ქართველთა მოქცევას... მაგრამ ბეგებმა თხოვნაზე სასტიკი უარი მიიღეს. მათ ამ ნაბიჯში მთავრობამ ქართველთა გაძლიერების საშიშროება დაინახა (უნდა ითქვას - არც თუ უსაფუძვლოდ), რაც ცხადია, სულაც არ შედიოდა მის ინტერესებში. ამან კიდევ უფრო გააღრმავა რელიგიური ბზარი ჩვენს ეროვნულ სხეულში. ამის შემდეგ მესხეთის მაჰმადიანი და ქრისტიანი ქართველობის განვითარების გზები აშკარად სხვადასხვა მიმართულებით წავიდა. 1878 წელს ერთი ლიბანელი ნაქართველარი მოლა გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტს ეუბნებოდა: „მეც და ჩემი ქვეყნელებიც შთამომავლობითაც, შეხედულებებითაც ქართველები ვართ, ეს მე ძალიან კარგად მესმის. მაგრამ სარწმუნოება მაჰმადისა გვიჭირავს, რადგან ყოველმა პატიოსანმა კაცმა და, განსაკუთრებით, ჭეშმარიტმა მაჰმადიანმა ხალხოსნობის წინაშე უპირატესობა უნდა სარწმუნოებას აძლიოს, ამისთვის მე სულით და გულით ვეკუთვნი ოსმალეთს და არა ქართველებს და ჩემს სამშობლოს შეადგენს ჩემი თანამორწმუნე ოსმალეთი და არა საქართველო“.

XIX საუკუნის შუა ხანებიდან პანისლამისტური იდეოლოგიის მომხრენი მსოფლიო ენებსაც ორ ჯგუფად - მორწმუნეთა და ურწმუნოთა ენებად ყოფდნენ. და, რახან ქართული ქრისტიანულ ენათა ჯგუფში შედიოდა, ამ ენაზე ალაჰისა და ყურანის ხსენებაც კი მკრეხელობად ითვლებოდა მაჰმადიანისთვის. ტაო-კლარჯეთში მოგზაურობის დროს გერმანელ მეცნიერს - კარლ კოხს ერთი ბეგი, თურმე, შესჩიოდა: „მართალია ცოდვა და დანაშაულია გიაურის ენაზე ლაპარაკი, მაგრამ ეს ენა თვით ღმერთის მიერ გვაქვს ბოძებული და ჩვენ რა ვქნათო“.

აი, ასეთი იყო ვითარება, როდესაც ივანე გვარამაძე სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა. სოფელ ვალეში, სადაც ივანემ ყრმობა გაატარა, სამი რჯულის ქართველები - მაჰმადიანები, მართლმადიდებლები და კათოლიკენი ცხოვრობდნენ. მართლმადიდებლები ქართველებად

ირიცხებოდნენ, კათოლიკენი - ფრანგებად, მაჰმადიანნი - თათრებად. კონფესიური გათიშულობის მიუხედავად მათ შორის კეთილგანწყობილი ურთიერთობა სუფევდა. ყველა რჯულის ქართველი ერთნაირად იჭერდა ძველ ქართულ რელიგიურ უქმეებსა თუ დღესასწაულებს - გიორგობას, აღდგომას, მარიამობას, ლებავდენ კვერცხებს, ერთობლივად აშენებდნენ ქრისტიანულ სალოცავებს და სხვ.

ასეთი კეთილმეზობლური, ურთიერთპატივისცემისა და სიყვარულის ატმოსფერო მათი საერთო ძირებით, ისტორიული თანაცხოვრებით განმტკიცებული ტრადიციებით იყო განპირობებული. ივანე გვარამაძე იხსენებდა, თუ როგორი თავგანწირვით დაიცვეს ვალელმა მაჰმადიანმა ქართველებმა 1853 წელს დაწყებული ომისას თავიანთი ქრისტიანი მეზობლები: როდესაც „ცხენოსანნი ოსმალები მოვიდნენ მაჰმადიანებში და უნდოდათ ქრისტიანებისგან ტყვის გაყვანა... ვალელი მაჰმადიანები მაგრათ დაუდგნენ, - ჩვენ ვერ ვულალატებთ ჩვენს მეზობლებს, რომ დღემდის ჭირშიც და ლხინშიც ერთად გვიცხოვრიაო. ჯერ ჩვენი ცოლ-შვილი გაიყვანეთ ტყვედ თუ შეგიძლიათ და მერე ქრისტიანებისაო... დაგვეკარგეთ აქედან თქვე ცხენის ქურდებო თქვენაო“...

ასეთი დახვედრის შემდეგ თურქული რაზმები ვალეში შესვლას ერიდებოდნენ. თუმცა, იყო საპირისპირო შემთხვევებიც, როცა ზოგიერთი მაჰმადიანი ოსმალებს წამოუძღვა ქრისტიანების წინააღმდეგ.

მიუკერძოებელი მემკვიდრის ალლოთი აღწერს გვარამაძე თურქეთის ტერიტორიაზე 30-იან წლებში სამცხე-ჯავახეთიდან გაქცეული მაჰმადიანი ქართველების დაბრუნების მცდელობას. 1853 წლის სამხედრო კამპანიის დროს კავკასიის ფრონტზე თურქეთის დროებითმა წარმატებებმა მაჰმადიან მესხებს მამა-პაპეულ მიწებზე დაბრუნების იმედები აღუძრათ, მაგრამ მათი სახლები უკვე არზრუმიდან აყრილ სომხებს ეკავათ.

გვარამაძე მოუწოდებდა არტაანში გადასახლებულ მესხებს, დაბრუნებოდნენ თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებს. ასევე მოუწოდებდა ის არზრუმელ სომხებს - არ დაევიწყებინათ თავიანთი სამშობლო და პირველი შესაძლებლობისთანავე წასულიყვნენ წინაპართა მიწაზე, რადგანაც, აფრთხილებდა ის მათ, სხვის უბედურებაზე საკუთარ ბედნიერებას ვერ ააშენებთ და მუდმივად კონფლიქტებსა და შიშში იქნები-

თო. ამავ დროს ის მოაგონებდა ზოგიერთ ყალბისმქმელ მწერალს თუ მეცნიერს, რომ სიყალბით და ზღაპრების შეთხზვით სამშობლოს სხვაგან გამოგონება არ შეიძლებოდა.

ივანე გვარამაძემ ხმა აღიმაღლა რუსული ხელისუფლების იმ კურსის წინააღმდეგაც, რომლის თანახმადაც მაჰმადიან ქართველებს განათლება თურქულად უნდა მიეღოთ. „იმისათვის გვიშლიან ქართულ ლაპარაკს და წერას, რომ უფრო გადაგვარჯულონ, აღარ მოგვაგონონ ჩვენთა წინაპართ ქრისტიანობა, მათი ტკბილი ცხოვრება, სიმხნე, სიძლიერე და სახელგანთქმულობა. იციან, რომ ოსმალებმა თქვენი მამაპაპა ძალად, ხმლისა და ცეცხლის შიშით გადაარჯულეს და ახლა, როცა გათავისუფლდით ოსმალთა მძლავრობისგან და შეგიძლიათ გარჩევა თქვენის მომავალი ცხოვრებისა, ჩვენს მტრებს ეს არ მოსწონთ, აშინებთ, რომ ბოლოს თქვენ და ჩვენ არ გავერთიანდეთ და ერთ გუნდად არ შევიკრიბოთ“.

მესხთა ეროვნული თვითშეგნების გზაზე გვარამაძეს ორი მიმართულებით უხდებოდა ბრძოლა: ერთი მხრივ ის ცდილობდა დაერწმუნებინა ქართველი კათოლიკენი, რომ ისინი ოფიციალურად სომხებად მხოლოდ ქართული კონდაკის არქონის გამო იყვნენ დაწერილნი, სინამდვილეში კი ქვეშარიტი ქართველები იყვნენ; მეორე მხრივ, ის უხსნიდა მაჰმადიან ქართველებს, რომ სხვა იყო რელიგია და სხვა ეროვნება, რომ მაჰმადიანობის მიღებით ისინი სხვა ეროვნებისანი არ ხდებოდნენ.

რელიგიებად დაყოფილი ქართველების გამაერთიანებელ ძალად მას ქართული ენა მიაჩნდა და ყველაფერს აკეთებდა მისი დამკვიდრება-განვითარებისთვის. „დღეს მესხეთის გადამრჩენი ქართული წერაკითხვა არის“, - წერდა ივანე გვარამაძე. შთამომავლობის სრულფასოვან მამულიშვილებად აღზრდისთვის ორი პირობაა შესასრულებელი. ის უნდა „მოიწვრთნას მშობლიურ ენაზე“ და მან უნდა ილოცოს „მშობლიურ ენაზე“. რწმენაცა და ცოდნაც სხვა არაფერია, თუ არა თვით ადამიანის ხელში ენის საშუალებით კოდირებული მემკვიდრეობა, რომლის უარყოფა თვით მემკვიდრეობის უარყოფას ნიშნავს, ადამიანს „სულთით გაყიდულ და გრძნობებისგან დაცლილ მოჩვენებად“ აქცევს. ამიტომაც ქართული კათოლიკური ტიპიკონის აღდგენა-დამკვიდრებისთვის ბრძოლას ივანე გვარამაძისთვის ერთ-ერთი უპ-

ირველესი მნიშვნელობა გააჩნდა. მიხეილ თამარაშვილი და იოანე ანტონოვი აღფრთოვანებას ვერ მაღავედნენ იმ მოხერხებულობის გამო, რომელსაც ივანე გვარამაძე ამჟღავნებდა ქართული ენის დაცვის საქმეში. 1890 წელს ეპისკოპოსის ბრძანებით მამა ივანეს ეკლესიაში ქართულ ენაზე წირვა აეკრძალა. ივანე ბრძანებას დაემორჩილა, მაგრამ ეკლესიაში წირვა არა სომხურად, არამედ თურქულად გააგრძელა, ქართულად კი ღვთისმსახურება სკოლაში შემოიღო. სომეხმა მღვდლებმა ეპისკოპოზთან იჩივეს, მაგრამ ივანემ თავი იმართლა: ბრძანებაში არ ეწერა რა ენაზე უნდა მენირა, იქ მხოლოდ ქართულ ენაზე წირვის აკრძალვაზე იყო საუბარი.

ამის შემდეგ ეპისკოპოზი იძულებული გახდა ახალი ბრძანება დაენერა და მიეთითებინა, რომ წირვა სომხური რიტით აღსრულებულიყო.

ივანე გვარამაძემ პეტრე ხარისჭირაშვილთან, იოსებ ნებიერიძესთან, იოანე ანტონოვთან ერთად ქართულენოვანი ტიპიკონისთვის ბრძოლას ახალი მიმართულება მისცა და იგი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შემადგენელ ნაწილად აქცია.

დაუღალავმა მრავალმხრივმა მოღვაწეობამ, მის მიერ გამოქვეყნებულმა სამეცნიერო ნაშრომებმა სახელი გაუთქვეს ივანე გვარამაძეს. იგი მესხეთის ქართველობის აღიარებულ ლიდერად და ფიქრთა მპყრობელად იქცა. წმ. მარინეს მართლმადიდებელი ეკლესიის მოძღვარი ვასილ გამრეკელი მიმართავდა ივანეს: „ვამაყობ იმით, რომ კიდევ არიან თქვენისთანა პირნი, რომელნიც ხმამაღლა ღაღადებენ სიმართლეს... მარტო თქვენ გვეყავხართ თითოთ საჩვენებელი, როგორც სამაგალითო სამღვდელო პირი“. გვარამაძის დიდი ავტორიტეტის გამო იგი ხიზაბავრაში თბილისის არქეოლოგიური ყრილობის მონაწილეებმა მოინახულეს, შემდეგ კი სამშობლოში ჩასულებმა მოსკოვის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ნამდვილ წევრად აირჩიეს. „ჩვენ, ქართველები, დავალებული ვართ თქვენგან, თქვენი შეკრებილი მასალები დაუფასებელ ადგილს დაიჭერს საქართველოს ისტორიაში.

მე ისეთი შეყვარებული მაქვს თქვენი წერილები, რომ კალამს და თითებსაც დაგიკოცნით, რომ გნახოთ სადმე“, - წერდა ივანეს ზაქარია ჭიჭინაძე.

ივანე გვარამაძის ღვანლს დიდად აფასებდა აკაკი წერეთელიც. სწორედ აკაკის თხოვნით დაწერა ზაქარია ჭიჭინაძემ გვარამაძის

ბიოგრაფია. დიდი მგოსანი თვლიდა, რომ „ამ კათოლიკე მღვდლის ნუხილიც და ტკივილიც მომავლის იმედით არის გაცისკროვნებული“. ის მოხიბლული იყო ქართველ კათოლიკეთა კულტურულ-საგანმანათლებლო და კომერციული საქმიანობით და ეს ხალხი ჩვენში ევროპული სტილის საქმიან ადამიანებად მიაჩნდა.

ივანე გვარამაძე ძალზე ხელმოკლედ ცხოვრობდა. ამის მიუხედავად მას არსად არასოდეს დაუჩივლია. „მამა-ივანეს ჰქონდა ის სული, რაც სხვა არ გააჩნდა. ეს იყო რწმენა და უმაგალითო მხნეობა. ეს სული მას არსად, რაიმე საქმეში წარბს არ ახრევიანებდა“, - წერდა ზაქარია ჭიჭინაძე.

1895 წელს ივანეს მეუღლე გარდაეცვალა. ერთგული მეგობრისა და ცხოვრების თანამგზავრის დაკარგვის შემდეგ მისი პირადი ცხოვრება კიდევ უფრო გაუსაძლისი გახდა. ამას ისიც დაერთო, რომ გვარამაძე მოხუცებულობის მიზეზით მღვდლობიდან და მასწავლებლობიდან გადააყენეს, პენსიის დანიშვნაზე კი უარი უთხრეს. ამით აღმფრთვებული მიხეილ თამარაშვილი რომიდან წერდა: „როგორ უბედავენ ამას ივანე გვარამაძეს და თუ ეგენი უბედავენ, თქვენ რას გაჩუმებულხართ, რაშია საქმეო“.

1911 წელს მიხეილ თამარაშვილი რომში ტრაგიკულად დაიღუპა. „მამაჩემმა მოულოდნელად პატრ მიხეილ თამარაშვილის დარჩობის ამბავი რომ გაიგო, ცუდად გახდა. მას შემდეგ იმის თვალზე ცრემლი აღარ შემშრალა. იტირა, ივაგლახა და მომავალი ხანგრძლივი თავისი სიცოცხლე თვითონვე მოიშრიტა“, - წერდა ივანეს შვილი კონსტანტინე.

თამარაშვილის ტრაგიკული დაღუპვის გამო ივანეს მიერ დანერგული გოდება ქართული მჭერმეტყველების ნიმუშია: „...მამა მიხეილ თამარათი გმირულად დაიღუპაო... არ მეყოფოდა ჩემი სამშობლო მამულის უშველებელი ჯავრი-ნალველი, რის გამოც ჩემი თავი დავინყებუბული მაქვს და დღედაღამ უნუგეშოდ დავტირი... ჩვენი ცოდვისთვის მოუშვია ღმერთს ჩვენზედ უცხო ტომნი მაჭივრებლად, შემოგვსევციან ოთხკუთხივ და ძალისძალად ჩვენს წინაპართ სისხლით მორწყულ მიწა-წყალს, მთაბარს, ტყე-ღრეს გვტაცებენ ხელითგან... მათი ჩარჩ-ვაჭარნი წყობა-წყობისად ტრიალებენ ჩვენს სოფლებში და უსამართლო აღებმიცემობით და მევახშეობით ძარცვავენ ჩვენს ხალხსა. ჩვენის ქვეყ-

ნის ნაყოფით გამდიდრებულნი ჩვენს მტრობაში და სისხლის სმაში არიან“, — წუხდა იგი.

ამ ნეკროლოგის შემდეგ ივანე გვარამაძემ 8 თველა იცოცხლა.

1912 წლის 26 მაისს გაზეთი „დრონი“ წერდა: „24 მაისს, დილის 3 საათზედ ახალციხეში გარდაიცვალა მღვდელი ივანე გვარამაძე. დაკრძალვას სხვადასხვა სოციალური ფენის, მდგომარეობის, რწმენის ქართველობა ესწრებოდა. „საერთო ქართველის“ წინაშე ქედს იხრიდა სრულიად საქართველო.

ეპილოგი: 1916 წელს გარდაიცვალა სიმდიდრით ცნობილი ვინმე პავლე ყულაიჯიშვილი, რომელმაც ანდერძად დაიბარა — ივანე გვარამაძის გვერდით დამკრძალეთო. ანდერძის აღსრულების კომისიამ დაასკვნა: ივანე გვარამაძე ყველასგან გამორჩეული, ერთი იყო, მის გვერდით ნურავინ დაიკრძალებაო.

დიახ, ივანე მართლაც „ერთი იყო“...

ქართველებმა ვიცით ღირსეული მამულიშვილების დაფასება...

ვაგლახ, რომ მხოლოდ სიკვდილის შემდგომ.

მიხეილ თამარაშვილი

რაბათელი თამარაშვილები ჯავახეთის სოფელ თოკიდან გადმოსულან ახალციხეში. მისიონერ პატრებს მათთვის კათოლიკობა მიუღებინებიათ და მთელი ოჯახი სომხურ კათოლიკურ რიტზე მოუქცევიათ. სომხურ ეკლესიას მათი გვარის შეცვლაც უცდია და საეკლესიო წიგნებში ისინი ბაინდუროვებად ჩაუნერია, მაგრამ თამარაშვილებს, დიდი ბრძოლის შედეგად, მაინც თავისი გაუტანიათ და ნამდვილი გვარი და ეროვნება შეუნარჩუნებიათ.

ახალციხეში გადმოსულ თამარაშვილებს რუმბების მოკუპვრადამზადებით გაუთქვამთ სახელი. ერთხანს ამ ხელობას კარგი გასავალიც ჰქონია, მაგრამ მაჰმადიანობის მასობრივი გავრცელების კვალობაზე მესხეთში მევენახეობა იკვეცებოდა. შესაბამისად — მცირდებოდა რუმბებზე მოთხოვნილებაც. ამის გამო სოლომონ თამარაშვილი (მიხეილის პაპა) მეზობლებთან ერთად იმერეთში გადასულა და სოლომონ მეორისთვის წყალობა და ვაჭრობის უფლება გამოუთხოვია. შემდეგ ის ახალციხეში დამზადებული ტიკებით ხშირად დაიარებოდა ბაღდათის ბაზარზე და ოჯახისთვის სარჩოს შოულობდა. მესხეთსა და იმერეთს შორის ასეთი სავაჭრო ურთიერთობები ისე ძლიერი იყო, რომ რუსეთ-თურქეთს შორის ატეხილ ომსაც ვერ შეუწყვეტია. ომის დროსაც ახალციხელი ვაჭრები თავისუფლად დაიარებოდნენ ბაღდათის ბაზარზე. მიხეილის მამა — პეტრე თამარაშვილი იმერეთს ისე გაშინაურებია, რომ ქუთაისში ბინაც შეუძენია და ერთხანს ოჯახით იქ დასახლებასაც კი აპირებდა, თუმცა, საბოლოოდ მაინც მშობლიურ ახალციხეს ვერ შელევია.

მიხეილის დედა — გაიანე არღელი ბათმანაშვილების ქალი იყო. იგი გამჭრიახობით, ჭკუითა და გულისხმიერებით გამოირჩეოდა.

მიხეილ თამარაშვილი თავისი მშობლების მეცხრე შვილად 1958 წლის სექტემბერში მოვლენია ქვეყანას. პეტრეს და გაიანეს სულ ათი

შვილი გაუზრდიათ — ორი ქალი და რვა ვაჟი. მიხეილს ერისკაცობისას ალექსანდრე რქმევია. პეტრეს მიხეილის ძმებისთვის თავისი ხელობა შეუსწავლებია, მიხეილი კი, როგორც ნიჭით განსაკუთრებულად გამოირჩეული, სწავლაში გასაწვრთნელად იოანე ნათლისმცემლის ე.წ. ქვემო ეკლესიის სამრევლო სკოლაში ივანე გვარამაძისთვის მიუბარებია. თავისი მოძღვრისგან მიხეილს მხოლოდ წერა-კითხვა კი არ შეუსწავლია, არამედ „ღრუბელივით შეუსვამს მამულის სიყვარული და მისთვის თავდადების აუცილებლობა“.

14 წლის იყო მიხეილი, მამა რომ გარდაეცვალა. ნიჭიერი ყმანვილი იძულებული გახდა სწავლისთვის თავი დაენებებინა და ხელობის შესასწავლად ხარაზს მიბარებოდა. 1874 წელს მიხეილი ქუთაისში თავის ძმასთან ჩავიდა ხელოსნობაში ბედის საცდელად. ძმის დუქანში ერთხანს წაღებს ჰკერავდა, მაგრამ ორიოდ წელიწადში ძმები გაკოტრდნენ და საცხოვრებლად ხაშურში გადავიდნენ.

დახლი ვერც იქ დაიყენეს, სახელოსნო დახურეს და მშობლიურ ახალციხეს დაუბრუნდნენ.

1878 წელს ივანე გვარამაძის დაჟინებული რჩევით 20 წლის თამარაშვილი კონსტანტინეპოლში გაემგზავრა პეტრე ხარისჭირაშვილის მიერ დაარსებულ სკოლაში სწავლის გასაგრძელებლად. ამ სკოლაში სწავლება ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა. საფუძვლიანად ისწავლებოდა ფრანგული და ლათინურიც. სამ წელიწადში მიხეილი თავისუფლად დაეუფლა ამ ენებს.

სკოლის ხელმძღვანელობამ ყველაზე ნიჭიერი სამი მოსწავლე შეარჩია და სასწავლებლად ესპანეთში გაგზავნა. აქაურ სემინარიაში მიხეილმა კიდევ სამი წელი დაჰყო. პეტრე ხარისჭირაშვილმა კვლავ გამოარჩია სწავლას მოწყურებული ყმანვილი და ამჯერად უკვე პარიზში, ლაზარეს სასწავლებელში მიავლინა.

პარიზის სამეცნიერო ცხოვრების გაცნობამ მიხეილზე წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა. 1888 წელს სასწავლებლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ თამარაშვილი თავის განუყრელ მეგობარ იოსებ მერაბიშვილთან ერთად კონსტანტინეპოლის ქართველთა ძმობაში მიიწვიეს.

ამ დროისთვის დასწავლული პეტრე ხარისჭირაშვილის ნაცვლად კონსტანტინეპოლის ქართველთა ცენტრს ნიკოლოზ მანველიშვილი გა-

ნაგებდა, მონასტერში ის ძველი აღტყინება და შემართება აღარ სუფევდა. თამარაშვილს გულმა სამშობლოსკენ გამოუწია. „დედა-ბინაზე“ დაბრუნებულს კი მყისვე შავრაზმულ რეჟიმთან დაპირისპირება მოუხდა. ჟანდარმერიამ მასში იმპერიისთვის საშიში პიროვნება დაინახა (უნდა ითქვას — არც თუ უსაფუძვლოდ) და ეჭვის თვალით დაუწყო ყურება. თბილისში თამარაშვილი „მიძინების ეკლესიის“ მოძღვრად განაწესეს. მან აქ თავისებური „განაწესი“ შემოიღო: ყოველი წირვისას თუ ლოცვისას ეკლესიის კათედრიდან ის მრევლს საქართველოს ისტორიის ცალკეულ ეპიზოდებზეც მოუთხრობდა. ცხადია, ეს ქართველ მრევლს ძალზე მოსწონდა. მაგრამ გამოჩნდნენ მოწინააღმდეგენიც. სომეხ კათოლიკეებს არ ესამოვნათ მათ მიერვე გაყალბებული ისტორიის შესახებ სიმართლე, ამიტომ დაბეზლებებით, ათასგვარი ცილისწამებითა და ქრთამებით თარამაშვილისთვის ჯერ თბილისში, შემდეგ კი სრულიად საქართველოში მღვდელთმსახურების აკრძალვას მიაღწიეს. საქართველოს მაშინდელ მთავარმართებელ დუნდუკოვ-კორსაკოვის ბრძანებით მიხეილ თამარაშვილს, როგორც არაკეთილი აზრების მქონეს, „ნაციონალისტური პროპაგანდისთვის“ საქართველოს ტერიტორიაზე მღვდელთმსახურება აუკრძალეს. მას უფლება დართეს ახალციხეში ეცხოვრა, ოღონდ, მღვდლის მოვალეობა არც აქ უნდა შეესრულებინა.

ახალციხეში ჩასული თამარაშვილი თავის მოძღვართან და უფროს მეგობართან — ივანე გვარამაძესთან „საყვარელ საგნებზე“ საუბრით იქარვებდა დარდს. თუმცა, მალე ის ახალციხიდანაც გააძევეს.

მიხეილ თამარაშვილს, როგორც მთავრობის მიერ „შერისხულს“ არც რომში წასვლის ნებართვას აძლევდნენ. სომხური ტიპიკონის მქონე ახალციხის ეკლესიამაც არ მიიღო. მამისეულ სახლში კი სიღარიბე და შიმშილი მეფობდა.

1890 წელს მიხეილ თამარაშვილმა მაინც მოახერხა ყოველგვარი დოკუმენტების გარეშე სტამბოლში ჩასულიყო. აქედან იგი რომს გაემართა. აქ მან რომის სასულიერო აკადემიაში ჩააბარა გამოცდები. უსახსროდ დარჩენილს მხსნელად თავისივე ნიჭიერება მოეწვინა. მას სტიპენდია დაუნიშნეს. 1894 წელს თამარაშვილმა აკადემია წარჩინებით დაამთავრა და დოქტორის წოდება მოიპოვა.

დადგა შემოქმედებითი მეცნიერული მუშაობის ეტაპი მის ცხოვრებაში.

ამ დროისთვის მეტად მწვავედ იდგა ქართველ კათოლიკეთა წარმომავლობის საკითხი. სომხური კათოლიკური ეკლესიის მესვეურები ამტკიცებდნენ, რომ ქართველი კათოლიკენი ბუნებაში არ არსებობდნენ. ისინი, ვინც დღეს თავს ქართველ კათოლიკეებს უწოდებენ, სინამდვილეში გაქართველებული სომხები არიანო.

1886 წელს კათოლიკურ ეკლესიებში ქართული ენა აკრძალეს. ივანე გვარამაძე წერდა მიხეილ თამარაშვილს: „რომ არა ჩვენი ქალების დიდი შემართება, ამ ბრძანების შემდეგ ქართულ ქადაგებას საერთოდ ვეღარ შევძლებდით“.

ქართველი კათოლიკენი რომის პაპთანაც ჩავიდნენ, მაგრამ არც ამან გამოიღო შედეგი. 1894 წელს პაპის მიერ გამოცემული დეკრეტით აღმოსავლეთის კათოლიკეებს საერთოდ აეკრძალათ ლათინური ტიპიკონით წირვა, მათ მხოლოდ სომხური ტიპიკონით უნდა ეწირათ.

კავკასიის მთავარმართებლის 1893 წლის მაისის ბრძანებაში თბილისის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესია სომხურ ეკლესიად იყო მოხსენიებული.

დაიწყო დავა ქართული კათოლიკური ეკლესიის თაობაზე. ქართველები ამტკიცებდნენ — მთავარმართებელ ციციანოვის დროს ეს ეკლესია ქართველებმა ავაშენეთო. სომხები გაიძახოდნენ — ეკლესია სომხური კაპიტალით არის აშენებული, მაშასადამე, ის ჩვენ გვეკუთვნისო. (ცხადია, სომხები არ აზუსტებდნენ — სად და ვისი ძარცვის გზით შეიძინეს ეს კაპიტალი).

საქმე სასამართლომდე მივიდა. საჭირო გახდა დოკუმენტების მოძიება. ასეთი დოკუმენტები კი რომის არქივებში ინახებოდა. 1892 წელს თბილისის კათოლიკურმა ეკლესიამ თხოვნით მიმართა მიხეილ თამარაშვილს — მოეძიებინა ვატიკანის წიგნთსაცავებში საჭირო დოკუმენტები.

შეკვეთა სიამოვნებით იქნა მიღებული. თამარაშვილის მიერ მოძიებულმა დოკუმენტებმა საქმე ერთმნიშვნელოვნად ქართველების სასარგებლოდ გადაწყვიტა.

რომის არქივებში მიხეილი არა მარტო საეკლესიო, არამედ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ცხოვრების ამსახველი მასალების მოძიებასაც შეუდგა. 1898 წელს ის რომიდან სწერდა თავის მასწავლებელს — ივანე გვარამაძეს: „წიგნებს დღიდან დღეზე ვპოუ-

ლობ. ძებნაზე დიდ შრომას ვა ვა ვა... ხშირად 40-60 ტომს და ათასობით ფურცლებს ვფურცლავ და ზოგჯერ სრულებით ვერაფერს ვპოულობ და ზოგჯერ უცბად და მოულოდნელად შესანიშნავსა და სასიამოვნო ქალაქებს შევხვდები... კიდევ დრო ბევრი უნდა, რომ ამისთანა დოკუმენტები შევკრიბო...”

ამ მართლაც ტიტანურ შრომას თამარაშვილი უკიდურესი სიღარიბის პირობებში ეწეოდა. მისი ერთადერთი შემოსავალი ამ დროს მღვდელთმსახურების მცირე თანხა იყო.

1894 წელს თამარაშვილი კონსტანტინეპოლის ქართველ კათოლიკეთა დაჟინებული თხოვნით ფერიქოვის (კონსტანტინეპოლის ერთ-ერთი უბანი) ქართული სკოლის მასწავლებლობას იწყებს და თავისი ლექციებით აღფრთოვანებაში მოჰყავს მოსწავლეები. მაგრამ სკოლაში გამეფებულმა ფორმალობამ და რუტინამ მალე მას გული აუცრუა. თამარაშვილს არ მოსწონდა, რომ სკოლის მაშინდელმა ხელმძღვანელმა სტეფანე გიორგაძემ „სახლის გათავების შემდეგ დაიწყო ბალისა და შადრევნების გაკეთება“, მოსწავლეთა აღზრდის საქმეს კი სათანადო ყურადღებას არ აქცევდა.

1897 წელს მიხეილ თამარაშვილი რომში დაბრუნდა. 1898 წელს ახალციხეში მძიმედ ავადმყოფი დედამისი გარდაიცვალა. 1900 წლისთვის მიხეილს უკვე მზად ჰქონდა ნაშრომი „ისტორია ქართველი კათოლიკეებისა ქართველთა შორის“.

დაიწყო წიგნის დაბეჭდვისთვის საჭირო სახსრების მოძიების რთული ეტაპი. დიდი ხნის მცდელობის შემდეგ წიგნის გამოცემა ქართველმა ქველმოქმედმა — სტეფანე ზუბალაშვილმა ითავა. 1902 წელს თბილისის სტამბაში რედაქტორ-კორექტორ პეტრე მირიანაშვილის თავდადებით წიგნმა მზის სინათლე იხილა.

მიხეილ თამარაშვილის ეს წიგნი მაშინვე იქცა მნიშვნელოვან მოვლენად ქართული საზოგადოებისთვის. მასში დასმული საკითხები შორს სცილდებოდა ქართველ კათოლიკეთა ისტორიას და სრულიად საქართველოს არაერთ მნიშვნელოვან მოვლენას აშუქებდა. სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანილი ახალი დოკუმენტების ანალიზის გზით თამარაშვილმა სრულიად ორიგინალური და, ამავე დროს, დამაჯერებელი პასუხი გასცა მანამდე ბურუსით მოცულ მრავალ კითხვას.

თამარაშვილმა უტყუარ დოკუმენტებზე დაყრდნობით დაასაბუთა, რომ რომის ეკლესიასთან საქართველოს ეკლესია ქრისტიანული სამყაროს გათიშვის (1054) შემდეგაც აგრძელებდა ურთიერთობას. მე-12-13 საუკუნეებშიც საქართველოს ეკლესიის სიგელ-გურჯებში უწინდებურად მოხსენიებულია მსოფლიო საეკლესიო კრების მიერ დამტკიცებული ხუთი პატრიარქი: ანტიოქიის, რომის, იერუსალიმის, ალექსანდრიისა და კონსტანტინოპოლის. ეს კი შეუძლებელი იქნებოდა რომის ეკლესიასთან სრული გათიშულობის პირობებში. ამ შემთხვევაში ბერძნებივით მხოლოდ ოთხ პატრიარქს დავასახელებდით და რომის პატრიარქის სახსენებელს მათსავით მოვშლიდით, როგორც ეს მე-13 საუკუნის შემდეგ გავაკეთეთ კიდეცო.

თამარაშვილმა მოიძია და სამეცნიერო ბრუნვაში შემოიტანა ქართველ მეფეთა მიმონერა რომის პაპებთან. ყვარყვარე ათაბაგისა და გიორგი მერვის წერილების გამოქვეყნებით მან ნათლად დაგვანახა მაშინდელი საქართველოს მესვეურთა უზარმაზარი ძალისხმევა თურქთა წინააღმდეგ დიდი კოალაციის შექმნისთვის. 1459 წელს ყვარყვარე ათაბაგის მიერ პაპთან გაგზავნილ წერილში კარგად ჩანს არა მარტო სამცხის მაშინდელი ხელისუფალის პოლიტიკური ორიენტაცია, არამედ მისი პოლიტიკური ალლო და შექმნილი რთული ვითარების ღრმა ანალიზის უნარიც. „...ჩემს წინაპართა მსგავსად ვეომები ურწმუნოთ. ...გასულ წლებში მეზობელ ქრისტიან, მთავრებთან ომი რომ არ მომხდენოდა უფრო მომეტებულად გავიმარჯვებდი ურწმუნოებზე. ახლა შევურიგდი ყველა ჩემს მეზობელ ქრისტიან მთავარს და გარდავწყვიტე მთელი ჩემი ღონე და შეძლება მოვიხმარო ოსმალების წინააღმდეგ. მევე უნდა წავუძღვე 20 000 ცხენოსანს საომრად, რათა შეერთებულის ძალით შევებათ და ვსძლიოთ ოსმალთ. გპირდებით, რომ ერთის ზაფხულის განმავლობაში დავიპყრობთ ანატოლიასა და ყველა ქვეყნებს, რომელიც ოსმალს ამ მხარეს უჭირავს. მეორე მხარეს თქვენ დაგიტოვებთ. ორ ჯარს შუა მოქცეული ოსმალეთი დამარცხდება... უწყოდეთ, რომ თუ ახლა ჩვენთან ერთად არაფერს იმოქმედებთ, შემდეგში, კიდეცა რომ გულით მოინდომოთ, ვერაფერს გააარებებთ, რადგან ურჯულო ოსმალეთი მუდამდღე ძლიერდება და ველარც შევძლებთ შემდეგში გულმოდგინეთ შეერთებას“.

თამარაშვილმა ისიც დაასაბუთა, რომ ასეთი კოალიციის შექმნა ჩაიშალა სწორედ დასავლეთის სახელმწიფოთა მიზეზით.

ირან-თურქეთის ექსპანსიის დროს ყველაზე მეტად განაპირა მხარეებს — სამცხეს და კახეთს გაუჭირდათ. მე-17 საუკუნეში მანუჩარ ათაბაგმა და ალექსანდრე კახთა მეფემ თავიანთ სამფლობელოებში კათოლიკე მისიონერები მიიპატიჟეს, რაც იმის უტყუარი ნიშანი იყო, რომ ევროპაზე პოლიტიკური ორიენტაცია გრძელდებოდა.

თამარაშვილი დიდ ყურადღებას უთმობს ვახტანგ VI და სულხან-საბა ორბელიანის მოღვაწეობის გაშუქებას, ასევე ფართოდ მიმოიხილავს თეიმურაზისა და ერეკლეს ხანას, ხაზგასმით აღნიშნავს მათ დასავლურ პოლიტიკურ ორიენტაციას.

თამარაშვილის წიგნი გამოცემისთანავე იქცა საერთო ქართულ მოვლენად. „გამოცემულმა თქვენს მიერ „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“ ყოველი საქართველოს ყურე და კუთხე დაიარა და ყველგან აღფრთოვანებული ნათელი წაიღო და სიბნელეს სხივი მიაყენა და დასძრა და დაჰფანტა იჭვიანობა... გამოვიდნენ ასპარეზზედ თქვენი ჰაზრების დამცველნი“ ... წერდნენ ერთნი წიგნის გამოცემისთანავე. „შენი გამოცემული წიგნები, რომელნიც არიან დოკუმენტები საქართველოს ისტორიის გვაროვნობისა და ქართული ტიპიკონისა, მართლაც ძვირფასი და დაუფასებელი საუნჯენი არიან მამულის შვილებისათვის და თავგასული მტრებისთვის ლაგამის ამოსადებად... მართლა რომ შენი შრომა ძვირფასია ჩვენი საწყალი ქვეყნისთვის“ ... წერდნენ სხვანი კონსტანტინეპოლის ქართული მონასტრიდან 1906 წელს.

ილიას „ივერია“ კი 1902 წლის № 254-ში აღნიშნავდა: „ეს მარტო კათოლიკობის ისტორია კი არ არის, არამედ საქართველოს შინაგანი ცხოვრების და პოლიტიკური მდგომარეობის ისტორიაა: და ამ მხრივ ეს შესანიშნავი წიგნი მეორე ქართლის ცხოვრებაა“.

მიხეილ თამარაშვილის წიგნს გამოეხმაურენ იაკობ გოგებაშვილი, აკაკი წერეთელი, მოსე ჯანაშვილი, ნიკო მარი, ივანე ჯავახიშვილი, თედო სახოკია, მიხეილ წერეთელი, ივანე გვარამაძე და სხვები. ყველა მათგანი აღნიშნავდა ავტორის მიერ გაწეულ ტიტანურ შრომას და სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანილი ფასდაუდებელი დოკუმენტების

განუზომლად დიდ მნიშვნელობას საქართველოს ისტორიის არაერთი ბურუსით მოცული მოვლენის ახსნის საქმეში.

უსახსრობის გამო მიხეილ თამარაშვილმა თავისი წიგნის მეორე ტომის გამოცემა ვერ შესძლო. მან ისლა მოახერხა, რომ ცალკე გამოყო საკითხების ნაწილი და ჩვენი ისტორიის გამყალბებელთა წინააღმდეგ პოლემისტური წიგნის სახით დაბეჭდა.

1902 წელს იტალიაში იტალიურ ენაზე მხიტარისტთა კონგრეგაციის წევრმა ტერ-გაბრიელ ნახაპეტიანმა გამოსცა წიგნი „სომხის კათოლიკეები საქართველოში და საკითხი კათოლიკე სომეხთა და ქართველთა შორის“, რომელშიც ქართველთა მიმართ ცილისწამება იყო გადმონთხეული.

1904 წელს ისევ და ისევ სტეფანე ზუბალაშვილის ფინანსური მხარდაჭერით და პავლე მირიანაშვილისა და ზაქარია ჭიჭინაძის აქტიური მონაწილეობით გამოიცა მიხეილ თამარაშვილის წიგნი „პასუხი სომეხ მწერლებს, რომლებიც უარყოფენ ქართველთა კათოლიკობას (ისტორიული გამოკვლევა)“.

ავტორი აღნიშნავდა: „აზრად არა გვაქვს პოლემიკა გავმართოთ საერთოდ სომხის მწერლებთან, გარნა უპასუხოთ არ გვინდა დავტოვოთ ეგოდენი უსაფუძვლო და ცრუ აზრები, რომელნიც კადნიერად გამოაქვეყნეს ქართველ კათოლიკეების წინააღმდეგ სომხურ გაზეთ „მშაკში“ 1897 და 1898 წლებში“. თამარაშვილი ხაზს უსვამს, რომ მისი პასუხები მხოლოდ „სომხის ზოგიერთ მწერალთ“ შეეხებათ, რომელთაც თავიანთი სინიდისის ფასად იცრუეს და ისტორიაში ჩაუხედავი, მდაბიო ხალხის მოტყუებას შეეცადნენ.

ნაშრომში სათანადო ასახვა ჰპოვა ქართული დამწერლობის წარმოშობის, საქართველოში სომეხთა შემოხიზვნისა და გადმოსახლების, კათოლიკე მისიონერთა საქართველოში მოღვაწეობის, ქართველ კათოლიკეებში სომხური რიტის გავრცელების და სხვა საკითხებმა.

„ნამკითხველები ჰაერში აფრინდნენ სიხარულით... ძლივს გამოვიდა ვინმე ასპარეზზედ, რომელმაც უნდა გააცნოს ქვეყნიერებას ჩვენი ქვეყნის ამბავი“, — წერდა ახალციხის სამოქალაქო სასწავლებლის მასწავლებელი ლაზარე გოზალიშვილი ამ წიგნის გამოსვლისთანავე.

1905 წლისთვის მიხეილ თამარაშვილმა ფრანგულ ენაზე მოამზადა ნაშრომი ქართული ეკლესიის ისტორიის შესახებ, რომელსაც დაურთო

დოკუმენტური ტექსტები, გეოგრაფიული რუკები, სურათები და ა.შ. ასეთი ნაშრომის გამოცემა, ცხადია, გაცილებით ძვირი ჯდება.

თამარაშვილს ამჯერადაც ზუბალაშვილების იმედი ჰქონდა, მაგრამ 1904 წელს გარდაცვლილი სტეფანე ზუბალაშვილის მემკვიდრეებმა და ძმებმა აღარ ისურვეს მკვლევარის დახმარება. პირიქით, მას სტეფანესგან დანიშნული სუბსიდიაც მოუხსნეს, რის შემდეგაც თამარაშვილი სრულიად უსახსროდ დარჩა.

საჭირო გახდა აკაკი წერეთლის, ზაქარია ჭიჭინაძის, ცხადაძის და სხვა ქართველ მოღვაწეთა დიდი ძალისხმევა, რომ ზუბალაშვილებს კვლავ მონყალე თვალთ შეეხედათ რომში მყოფი მამულიშვილისთვის. მათ კვლავ აღუდგინეს დახმარება თამარაშვილს და წიგნის გამოცემა-შიც თანადგომა აღუთქვეს.

1910 წელს წიგნი ფრანგულ ენაზე გამოიცა.

საყოველთაო შეფასებით ამ წიგნის გამოცემა მოასწავებდა ახალი ეტაპის დაწყებას ქართველოლოგიის სფეროში. ევროპელთათვის ის ნამდვილ აღმოჩენად იქცა. თვით მიხეილ თამარაშვილი აღნიშნავდა, რომ „ადრე ჩემს მიერ გამოცემული წიგნები ამ წიგნთან მოსატანი და სახსენებელიც არ არიან“.

საქართველოში წიგნმა 1910 წლის ივნისში ჩამოაღწია. ლ. გოზალ-იშვილი თამარაშვილს სწერდა: თავადაზნაურთა საკრებულოში „... რა ნახეს წიგნი განცვიფრებაში მოვიდნენ... წიგნის სიღიადეზე და ავტორის მხნეობაზე... და უზენაესს უმადლოდნენ, რომ მოევიდნენ ქვეყანას ჩვენი კულტურის დასავლეთში გასაცნობად თქვენი მამობა. ვერ მოვახერხებ მათი სიხარულის გამოთქმას. დამპირდნენ, რომ ახლა მაინც შეგენევიან, რომ სინდისი გაისწორონ. მგონი 1000 მანეთამდე გაახლონ...“.

1911 წლის 5 თებერვალს სვიმონ ქვარიანი თამარაშვილს ქუთაისიდან რომში სწერდა: „ეს ერთი თვეა, რაც ჩამივარდა ხელში თქვენი ფრიად შესანიშნავი თხზულება ფრანგულ ენაზე... ნაკითხულმა აღტაცებაში მომიყვანა თავისი მეცნიერული ნაშენობით, საგულისხმო მასალა ფაქტებით და კარგი ფრანგული ენით... ამ საგანზე ჯერ მსგავსი არაფერი დაწერილა...“.

ხუთიოდე თვის განმავლობაში წიგნის გამოცემიდან ევროპაში ამის შესახებ 50-ზე მეტი რეცენზია დაინერა. წიგნს უმაღლესი შეფასება მისცა ვატიკანმაც.

„...სახელოვანმა ავტორმა მიხეილ თამარაშვილმა მოგვიძღვნა თავისი შესანიშნავი წიგნი ფრანგულ ენაზე. საუცხოო სტილით, სისწორით და გემოვნებით დაწერილი.. ეს თხზულება შესანიშნავია ძველი დროის საბუთების და მასალების საქართველოს ეკლესიის შესახებ ბრძნული კრიტიკით და თავისი ქვეყნის მტერთა მიმართ წყნარი ტონით.... შიგამოსჭვივის მხურვალე, მაგრამ შეგნებული პატრიოტიზმი ავტორისა, რომელიც ერთგვარი სისწორით აღნიშნავს თავისი ერის როგორც ბრწყინვალე საქმეებს, ისე შეცდომებსა და საშუალებებს, რითაც შეეძლო მას თავი დაეხსნა... მკითხველნი, რომელნიც შეიძენენ ამ დიდებულ თხზულებას, მიუძღვნიან მის ავტორს დიდ მადლობას... ისინი გულის ფანცქალით წაიკითხავენ ამ წიგნში საგმირო ისტორიას იმ ერისას, რომელმაც, მიუხედავად საშინელი დევნისა და ტანჯვა-წამებისა, შეინარჩუნა სიმამაცე, სულგრძელობა, სამართლიანობა და უმეტეს შემთხვევაში დარჩა თავისი ქრისტიანული ტრადიციების ერთგული“, — ნერდა ცნობილი ფრანგი ჟურნალისტი ჟოზეფ პტი.

თამარაშვილის შრომებმა ერთგვარად შეაჯამეს უცხოეთში მოღვაწე ქართველ კათოლიკეთა პატრიოტული საქმიანობაც. მას კონტაქტები ჰქონდა დამყარებული მსოფლიოს თითქმის ყველა წიგნთსაცავთან და არქივთან, რომელშიც კი ქართული მასალების არსებობა იყო სავარაუდებელი. მან უკვე უტყუარად იცოდა, რომ საქართველოს ისტორიის შესახებ დოკუმენტები მრავლად მოიპოვებოდა პეტერბურგის, მოსკოვის, ლენინგრადის, პარიზის, კონსტანტინეპოლის, ტრაპიზონის, ბეირუთის, ქაიროს, ალექსანდრიის და სხვა ქალაქების წიგნთსაცავებსა და არქივებში.

ქართული ისტორიული მეცნიერების განვითარებაში შეტანილი ფასდაუდებელი წვლილისთვის მიხეილ თამარაშვილი დაუსწრებლად აირჩიეს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების წევრად.

1911 წლის 2(15) სექტემბერს მიხეილ თამარაშვილი სოფელ სანტამარინელასთან ადრიატიკის ზღვის სანაპიროზე პროფესორ ავგუსტისთან ერთად სეირნობდა. ზღვა საოცრად წყნარი იყო. უბედურებას, თითქოს არაფერი მოასწავებდა. მოულოდნელად ამინდი აირია, ამოვარდნილმა ქარმა ზღვა ააღელვა. ამ დროს ყვირილი გაისმა. ვილაც

განწირული ხმით შველას ითხოვდა. ყველა ნაპირს მიანყდა, მაგრამ ზღვაში შესვლას ვერავინ ბედავდა.

... ამ დროს შეგროვილ ხალხს ორი ვაჟკაცი გამოეყო და აქოჩრილ ტალღებს შეება. ერთი მათგანი მიხეილ თამარაშვილი იყო, მეორე — მისი მეგობარი პროფესორი.

მაშველებმა მსხვერპლის — ნავების დარაჯის გადარჩენა შეძლეს, მაგრამ... თვითონ ნაპირს ველარ მიაღწიეს... მიხეილი ამ დროს მხოლოდ 53 წლის იყო.

ასე მოულოდნელად ტრაგიკულად და, ამავე დროს, გმირულად შეწყდა სიცოცხლე ადამიანისა, რომელსაც კიდევ ბევრი სასარგებლო საქმის გაკეთება შეეძლო თავისი სამშობლოსთვის.

რომში მიხეილ თამარაშვილი დიდი პატივით დაკრძალეს. იტალიური პრესა აღნიშნავდა, რომ ამ კაცში ბუნებრივად იყო შეთვისებული თავისი ერისთვის დამახასიათებელი ერთგულება და კაცთმოყვარეობისთვის გმირული თავგანწირვაო. იტალიის საზოგადოებამ გადაწყვიტა თამარაშვილისთვის ძეგლი დაედგა.

ამან ქართველი ინტელიგენცია გამოაფხიზლა. დაინყო მსჯელობა თამარაშვილის ნეშტის საქართველოში გადმოსვენებაზე.

სამწუხაროდ, მაშინ ქართველმა საზოგადოებამ ვერ შესძლო სისრულეში მოეყვანა თავისი განზრახვა.

1978 წელს ქართველმა ხალხმა მაინც აღადგინა სამართლიანობა. მიხეილ თამარაშვილის ნეშტი ქართულ მიწაზე გადმოსვენეს. სამშობლოსთვის დამაშვრალი მამულიშვილი დიდუბის პანთეონში განისვენებს.

პეტრე ხარისჭირაშვილი

პეტრე ხარისჭირაშვილი ქართველ კათოლიკეთა ერთ-ერთი უთვალსაჩინოესი წარმომადგენელია. იგი ახალციხეში 1804 ან 1805 წელს უნდა იყოს დაბადებული. ამ დროს მესხეთი ოსმალებს ეჭირათ, მესხთა ერთი ნაწილი მაჰმადის რჯულზე იყო მოქცეული და უკვე „თათრობდა“, მეორე ნაწილს კათოლიკობა მიეღო და სომეხ კათოლიკეთა მძლავრი ნწების ქვეშ სომხდებოდა. მესხთა მხოლოდ მცირე ნაწილს უდიდესი ძალისხმევით ფასად მოეხერხებინა მართლმადიდებლობის შენარჩუნება. ქართველებად მხოლოდ ეს უკანასკნელნი იწოდებოდნენ. ქართველთა გასომხების საქმე მხოლოდ მესხეთში არ იდგა. „...გასომხებული ქართველებით სავსეა თბილისი და სხვა ადგილები“, — წერდა ზაქარია ჭიჭინაძე.

პეტრემ დაწყებითი განათლება ახალციხის წმინდა ნათლისმცემლის ეკლესიის სამრევლო სკოლაში მიიღო. ახალციხის სკოლებში მაშინ ქართველ კათოლიკეთა ენა სომხური იყო. ქართულს მხოლოდ ოჯახში ასწავლიდნენ.

დაწყებითი სკოლის დამთავრების შემდეგ პეტრეს მშობლებმა შვილი ალექსანდრეპოლის სასულიერო სასწავლებელში მიაბარეს. აქ სხვა ენებთან ერთად ქართული ენაც ისწავლებოდა. სემინარიის დამთავრების შემდეგ პეტრე რომის უმაღლეს სასულიერო სასწავლებელში შევიდა და „საღმრთო-სამეტყველო“ განხრით გააგრძელა სწავლა. იქ მან სრულყოფილად შეისწავლა ფრანგული, იტალიური, გერმანული, ბერძნული, პოლონური, თურქული ენები.

1842 წელს პეტრე ხარისჭირაშვილი მშობლიურ ახალციხეში დაბრუნდა და მაშინვე არქიმანდრიტ პავლე შაჰყულიანის თანაშემწედ დაინიშნა.

სამშობლოში მომავალ პეტრე ხარისჭირაშვილს უკვე მტკიცედ ჰქონდა გადანყვეტილი სასტიკი ბრძოლა გამოეცხადებინა ქართველ კათოლიკეთა გასომხების პოლიტიკისთვის. „გვაროვნობით ჩვენ სომეხ კათოლიკენი არა ვართ, ჩვენ გვაქვს ჩვენი ქართული ენა, წიგნები, სამშობლო ქვეყანა და მაშასადამე ჩვენს ეკლესიაშიც ჩვენს ენაზე უნდა იქმნეს წირვა-ლოცვა როგორ შეიძლება კაცმა ღმერთი ადიდოს იმ ენით, რომელიც მას არ ესმის. რიგი არ არის, რომ თავის ენაზე ვინმემ კაცს ღვთის დიდება დაუშალოს“, ასეთი განწყობით დაბრუნდა ის ახალციხეში. ერთ-ერთ მაშინდელ წერილში ხარისჭირაშვილი წერდა კიდევ: „გმადლობ ღმერთო, რომ ამიხილე თვალები, შენ მამცნიე ჩემი სამშობლო ენა, მწიგნობრობა, მიმახვედრე მის ისტორიას, სახელწოდებას, მის დღევანდელს მდგომარეობას, მის წინანმდელს დავრდომილობას, ღვთისა და ქრისტიანობის დიდმა აზრებმა განავრცოს ეს აზრები ჩემს თანამემამულეებში და დაიფაროს იგინი თავიანთი სამშობლო ქვეყნით, ენით, მწიგნობრობით და გვარტომობით“.

პეტრემ მალე აიყოლია მთელი მესხეთის ქართველობა. მას დარწმუნებისა და მქადაგებლობის იშვიათი ნიჭი გააჩნდა. „იგი იყო სიტყვა მჭევრი და ენით რიტორი“, — ამბობდნენ მასზე თანამედროვენი.

პეტრე ხარისჭირაშვილი კანონს ემორჩილებოდა და სომხურად წირავდა, მაგრამ ქადაგებას ყოველთვის ქართულად წარმართავდა. მან შეძლო მრევლში ზნეობის მკვეთრად ამალღება, წესად დანერგა ღარიბი ქალების უმზითვოდ გათხოვება, მთელ მრევლს ასწავლა წერა-კითხვა.

თავისი მაღალი ზნეობის, მტკიცე ქართული პატრიოტული პოზიციის გამო პეტრეს ავტორიტეტი ქართველ კათოლიკეთა შორის დღითიდღე იზრდებოდა. სამაგიეროდ მან სომეხ კათოლიკეთა სიძულვილი დაიმსახურა. პეტრე მედგრად იბრძოდა ქართველ კათოლიკეთა ქართული წარმომავლობის დამტკიცებისთვის. „მეტი რალა ნიშნებია, საჭირო! არ კმარა რაც ნიშნები გვაქვს, ჩვენმა მრევლმა სომხური ენა არ იცის, სადაც ნამდვილი სომხის გვარის კათოლიკენი არიან, მე იმათზე არ მოგახსენებთ. მე ძლიერ მსურს, რომ სომეხი სომხად დარჩეს და ქართველი — ქართველად“, — წერდა ის.

სომხების პასუხი კი ასეთი იყო: რუსის მთავრობა ქარველებად მხოლოდ მართლმადიდებლებს სცნობს, ამიტომ ჩვენც ასე უნდა მოვ-

იქცეთ. კათოლიკენი ყველანი სომხები არიანო.

სომეხ კათოლიკეთა კრებამ დაადგინა, რომ ახალციხეში სომხური სემინარია გახსნილიყო. ამ იდეას გასომხებული ქართველი პავლე შაჰყულიანიც მიემხრო. ამით აღშფოთებულმა პეტრემ მას მისწერა: „როგორც შენ გაყიდე შენი გვარი და სამშობლო, ესევე გინდა სხვასაც დაჰმართო? შენ გინდა ქართველი კათოლიკენი სომეხთ შეუერთო? ეს არასდროს არ იქნება. შენ ამის გამო შეგაჩვენებს შთამომავლობა“.

შაჰყულიანი კი ამ დროისთვის უიმედოდ გასომხებული გახლდათ. ამიტომაც განაცხადა: „მეჩვენებულ იქნას ის პირი, ვინც თავის თავს ქართველი უწოდოსო“.

სომეხ კათოლიკეებთან პეტრეს დაპირისპირებამ იმდენად მწვავე ხასიათი მიიღო, რომ მისი შაჰყულიანთან მუშაობა შეუძლებელი შეიქცა. ახალციხეში ჩამოსვლიდან უკვე ერთი წლისთავზე ხარისჭირაშვილი ხიზაბავრაში გააძევეს. პეტრე შესანიშნავი გარეგნობის წარმოსადეგი მამაკაცი იყო. ახალციხეში მას ორი მშვენიერი მანდილოსანიც ეტროფოდა, მაგრამ პეტრეს მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი ღვთის სამსახური.

ხიზაბავრადან ხარისჭირაშვილი ვალეში გადავიდა. ორივეგან — ხიზაბავრაშიც და ვალეშიც პეტრე გლეხკაცობას ნამდვილ მფარველად მოეწვინა. გლეხებს ის უყვარდათ სიკეთისთვის, სიმართლისთვის, ღარიბ-ღატაკთა მიმართ გულისხმიერი დამოკიდებულებისთვის.

1856 წელს პეტრე ხარისჭირაშვილი საზღვარგარეთ წავიდა და ვენეციაში სომეხ მხითარისტების ძმობას შეეკედლა. აქ მან ქართული სტამბა დააარსა და ივანე მამულაშვილთან ერთად მის მიერ თარგმნილი წიგნი გამოაქვეყნა. მასში ორი შრომა სომხურიდანაც იყო თარგმნილი (ორივე შრომის ავტორები გასომხებული ქართველები იყვნენ). ამან პეტრეს სომხების კეთილგანწყობა მოაპოვებინა, რამაც საგამომცემლო საქმიანობის გაფართოების საშუალება მისცა. ვენეციაში მის მიერ გამოცემული წიგნებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს „იგავნი იეზუბოს ფილოსოფოსისანნი“. წიგნში სულ 95 იგავია შესული. ეს არის ლათინურიდან შესანიშნავი ქართულით ნათარგმნი იგავები.

თავისი დაულალავი საქმიანობით პეტრემ ვატიკანის კარდინალთა ყურადღება და კეთილგანწყობაც დაიმსახურა. მას ნება დართეს კონსტანტინეპოლში ქართველ კათოლიკეთა კონგრეგაცია დაეარსებინა.

ნებართვებითა და ფირმანებით აღჭურვილი ხარისჭირაშვილი სტამბოლში ჩავიდა, მაშინვე ქართველთა ძმობა დააარსა და საეკლესიო მსახურებას ქართულად შეუდგა. აქვე მოქმედებდა ქართველ მონაზონთა მონასტერი და ქართული კათოლიკური სკოლაც.

სასწავლებელში პირველ წელსვე პეტრემ 100 ყმაწვილზე მეტს მოუყარა თავი. მათი დიდი ნაწილი სტამბოლის ბაზარზე გასაყიდად ჩაყვანილი და პეტრეს მიერ გამოსყიდული გურული ყმაწვილები, ნაწილი კი საქართველოდან სპეციალურად სასწავლებლად შერჩეული ნიჭიერი ახალგაზრდები იყვნენ.

სტამბოლის ფერიქოვის უბანში დაარსებულ ქართველ კათოლიკეთა ამ ცენტრში კათოლიკურ წირვას სამი სარწმუნოების მიმდევარი ქართველნი — კათოლიკენი, მართლმადიდებლები და მაჰმადიანნი ესწრებოდნენ. ამით თითქოს ფრთა ესხმოდა ეროვნული კონსოლიდაციის ლოზუნგს. დომინიკე მულაშაშვილი ამასთან დაკავშირებით შენიშნავდა: „მე ამაში ზეგარდმო მადლსა ვხედავ და ვრწმუნდები, რომ სამი სარწმუნოების სამი შვილი ქართველთ გვაროვნებისა ისევ ერთ ხეზე ყოფილა დამყნობილი და თავის ფესვებს არ მოშორებია“.

სწორედ ქართული ძირები, ქართული ფესვები იზიდავდა ერთმანეთისკენ განსხვავებული აღმსარებლობის ქართველობას.

მაღე ხარისჭირაშვილმა თავის ცენტრში კიდევ ერთი სკოლაც გახსნა. ამ სკოლების შესახებ ცნობები ხშირად იბეჭდებოდა რომის გაზეთებში. მათ შესახებ წერდა ფრანგული გაზეთი „ინდეპენდანტ ბელგიე“-ც.

1870 წელს პეტრემ სტამბა სტამბოლშიც დააარსა და გაათმაგებული ენერგიით შეუდგა ქართული წიგნების გამოცემას. მის მიერ გამოცემული წიგნებიდან აღსანიშნავია: „გეოგრაფია“, „გზა ცხოვრებისა“, „გვირგვინამებულთა“, „ყვავილის კონა ყრმათა“, „წინამძღვართ ზეცისა“, „მოკლე რიტორიკა“, „მოკლე ფილოსოფია“, „სიბრძნე კაცობრივი“, „მოკლე ქართული ღრამატიკა“, „საქრისტიანო მოძღვრება“ და სხვა.

ამ წიგნების ნაწილი ხარისჭირაშვილმა უფასოდ გაავრცელა ხალხში.

ხარისჭირაშვილი ცდილობდა წიგნები კარგი ქართულით დაებეჭდა. თავისი სტამბის თანამშრომლებს ის ნიმუშად გაზეთ „დროების“

ქართულს უსახავდა და მოითხოვდა, რომ მათი თარგმანები ამ დონეზე ყოფილიყო შესრულებული. ცუდად თარგმნილი ნიგნები არ იყიდება და ჩვენც ზარალში ვვარდებითო, უხსნიდა ის მათ.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ამ წლებში ხარისჭირამ-ვილის მიერ გამოცემული ნიგნი „ყვავილების კონა“. ძნელი დასაჯერებელია, რომ ამ ნიგნში დაბეჭდილი ლექსები საეკლესიო წრეებშია დანერილი. აი, ერთ-ერთი მათგანი:

„მიყვარს ვენახი ხევანი,
ხშირი სმა ხილის ძლევანი;
ყურძნისა მწიფე მტევანი,
ტკბილის სმა, ღვინის ლევანი,
გაშლილა სუფრა დიშისა
დრო არის ან ნაწიშისა,
ძმაო რამ გარდაგიშისა?
ან დაჯე ან გადი მისსა.
მოყვრისა ჯაჭვით რთულითა
დაბმულხარ ათვეც კრულითა
რიგდება ღვინო კულითა
დალოცე ძმანი გულითა
ვსვათ სადღეგრძელო ღვინითა,
მათ კათხით, ჩვენ კი მინითა.
ვიხაროთ ტკბილის ღვინითა,
გავბასროთ მტერი ჟინითა...“

პეტრეს მიერ კონსტანტინეპოლში დაარსებული ქართველ კათოლიკეთა ძმობა ისე გაძლიერდა, რომ 70-იან წლებში მან საფრანგეთის ქალაქ მონთობანშიც დააფუძნა ასეთივე ძმობა. დაიწყო ზრუნვა ახალი ძმობის სტამბის შექმნისთვის.

70-იანი წლებიდან ფერიქოვის ორწლიანი სასწავლებელი სამწლიანად გადაკეთდა. ეს სემინარიის გახსნის მიმართულებით გადადგმული სერიოზული ნაბიჯი იყო. სასწავლებელში ისწავლებოდა ისეთი საგნები, როგორცაა ქართული ენის გრამატიკა, ქართული ლიტერატურა

და ისტორია, მათემატიკა, ფიზიკა, ასტრონომია, სამედიცინო საქმე და სხვ. დიდი ყურადღება ეთმობოდა ფრანგულ და ლათინურ ენებს.

პეტრემ უნარიანი ხელმძღვანელობით შეძლო კომერციული საქმიანობაც აენყო. ძმობასთან მან სავაჭრო ამხანაგობა-ქარვასლა დააარსა. შემოსავალი საერთო ფონდში ირიცხებოდა.

1900 წლისთვის ამხანაგობის მფლობელობაში უკვე 5 დუქანი და რამდენიმე სავაჭრო ობიექტი იყო, რომელთა წლიური შემოსავალი 4 ათას მანეთზე მეტს შეადგენდა. ამხანაგობას იმავე წელს ბანკში დაბანდებული ჰქონდა 45 ათასი მანეთი. ძმობამ მოაწყო ძროხების ფერმაც, რომელშიც დაქირავებულ შრომას იყენებდნენ.

როგორც უკვე ითქვა, კომერციული საქმიანობიდან შემოსული თანხის მნიშვნელოვანი ნაწილი ნიჭიერი ქართველი ახალგაზრდების სასწავლებლებში მივლინებას, ნაწილი საგამომცემლო საქმიანობას, ნაწილი კი ქველმოქმედებას ხმარდებოდა.

პეტრე ხარისჭირაშვილი ბევრს ზრუნავდა ქართველი მაჰმადიანების ქრისტიანულ რჯულზე მოქცევისთვისაც. ამ მცდელობის შედეგი იყო, რომ მის სკოლას ბევრმა ქართველმა მაჰმადიანმა მიაშურა. 1896 წელს ამ სკოლის მასწავლებელი ალექსანდრე მელვინიშვილი ივანე გვარამაძეს სწერდა: „მაქვს ვედრება თქვენდამი... თუ რომ შეიძლება, თქვენგანით, როგორც წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი შეიძლოთ... და ცოტაოდენი ნიგნებისა ორ-ორი ეგზემპლარი მომიძებნოთ, რადგან ქართველ თათრებმა ზალა წაიღეს და ზოგიც მაიპანი კიდევაც გაკვეთილს იღებენ ჩემგან და ნიგნების სიმცირემ მეტისმეტად შეწუხება მომაყენა“.

ბევრი ქართველი მაჰმადიანი იქამდე დაუახლოვდა „ქართველთა ძმობას“, რომ ქრისტიანულ ქადაგებაზეც კი დაინყო სიარული. არც არაფერი იყო გასაკვირი, რომ სამშობლოდან შორს გადაკარგულ ქართველ მაჰმადიანებს თავიანთი თვისტომებისკენ მიუწვევდათ გული.

სიცოცხლის ბოლოს პეტრე ხარისჭირაშვილი მონასტერში განმარტოვდა. ჯანმრთელობაშერყეულს აპათია მიეძალა. კონსტანტინეპოლში მას ამ დროს გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი დიმიტრი ბაქრაძე ესტუმრა. პეტრემ ჯერ სტუმრის თვალწინ მწარედ იტირა თურმე, შემდეგ კი მას დანვრილებით გამოკითხა საქართველოს ამბები. „ძალიან გულგატეხილი ყოფილა ... ნამეტურ იმაზე, რომ ამდენი ქართველი მაჰ-

მადიანი უპატრონოთ არის დაშთენილი, ამოდენა ხალხი უნდა მოეგ-
ლიჯოს საქართველოს, ქართულს ენას და გვარტომობასო, რადგანაც
დღეის შემდეგ ქართველობა ამისთვის ვეღარ მოიცილისო“, — წერდ-
ნენ მოგვიანებით მისი მოწაფეები.

სიკვდილის წინ პეტრემ თავისთან იხმო მოწაფე-მოძღვარნი და
საქართველოს სიყვარული, მისდამი უანგარო სამსახური, ქართული
ენისადმი ერთგულება უანდერძა.

სამშობლოსთვის დამაშვრალი პეტრე ხარისჭირაშვილი 1890 წელს
აღესრულა.

კონსტანტინე გვარამია

მესხეთის გამოჩენილ პიროვნებებს შორის ღირსეული ადგილი უკავია ივანე გვარამიას შვილს — კონსტანტინე გვარამიას. მას, როგორც განმანათლებელს, დიდი დამსახურება მიუძღვის ჯერ თურქი დამპყრობლების, შემდეგ კი რუსი კოლონიზატორების მიერ დაბეჩავებული ადგილობრივი მოსახლეობის შეგნებაში ეროვნული სულისკვეთების შენარჩუნება-განმტკიცებაში, ასევე დიდია მისი წვლილი სამცხე-ჯავახეთში ქართული კულტურისა და განათლების აღორძინების საქმეში.

მიუხედავად იმისა, რომ კონსტანტინე გვარამიას მოღვაწეობას მის სიცოცხლეშივე მაღალ შეფასებას აძლევდნენ, იგი მაინც არ ყოფილა განებივრებული ყურადღებით.

კონსტანტინე გვარამიას მდიდარი მემკვიდრეობის ძირითადი ნაწილი დაცულია სამცხე-ჯავახეთის ისტორიულ მუზეუმში, ხოლო ნაწილი გაბნეულია აკად. კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა და შ. რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში. ნაწილი გამოქვეყნებულია ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში.

XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე საქართველოში დაძაბული სიტუაცია იყო შექმნილი. მეტად მძიმე პოლიტიკური მდგომარეობა იყო სამცხე-ჯავახეთშიც. ადგილი ჰქონდა ერთი მხრივ ქართველ კათოლიკეთა გასომხებას, ხოლო მეორე მხრივ არსებობდა მართმადიდებლური მოსახლეობის გარუხების საფრთხე. 1881 წლის 13 ოქტომბრისა და 1886 წლის ბრძანებებით ოფიციალურად აიკრძალა ქართული ენის გამოყენება. ასეთ ვითარებაში კონსტანტინე გვარამიამ ეპოქის მოთხოვნის შესაბამისად ეწეოდა აქტიურ საზოგადოებრივ საქმიანობას. სამოღვაწეო ასპარეზზე ის XIX ს-ის 80-იან წლებში გამოვიდა. მოღვაწეობა კორე-

სპონდენტობით დაიწყო. 1884 წ. თავისი პირველი წერილი მოათავსა გაზეთ "დროებაში", ხოლო 90-იანი წ-დან ყველა ქართული ჟურნალ-გაზეთის კორესპონდენტი იყო, სადაც აქვეყნებდა წერილებს შემდეგი ფსევდონიმებით: "მესხი კ. გვარამაძე", "მოკეთე", "ქართველი კათოლიკე", "აპრაქიტა", "კუნაპატი", "შხამიანი ისარი", "ქარცეცხლი", "გაგურულებული მესხი", "კ. გვარამაძე", "ძველი რევოლუციონელი", "მ.კ.გ.", "ძველი მესხი". მან თავი მოუყარა როგორც თავის, ისე მამამისის — ივ. გვარამაძის კორესპონდენციებს, რომლებიც ხელნაწერის სახით ინახება მის არქივში.

კონსტანტინე გვარამაძის მოღვაწეობის ძირითად ასპარეზს განათლების სფერო წარმოადგენდა: 1890-იანი წლებიდან ვიდრე 1924 წლამდე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას. მასწავლებლობა მან დაიწყო ქ. ართვინში, შემდეგ მუშაობა გურიაში განაგრძო, 1904 წელს იგი რაბათში, 1907 წ. — სოფ. ხიზაბავრაში მასწავლებლობს, 1910 წ-დან კი ახალციხის პროგიმნაზიაში გადავიდა ქართული ენის მასწავლებლად.

მას, როგორც პრაქტიკოს მასწავლებელს, საკუთარი შეხედულებანი გააჩნდა სწავლების, განათლებისა და აღზრდის საკითხებზე, მასწავლებლის პროფესიაზე. მოითხოვდა, რომ მასწავლებელი არ დაკმაყოფილებულიყო თავისი ვიწრო სპეციალობით. მისი აზრით, მასწავლებელს არა მარტო მოსწავლეთა აღზრდა-განათლება, არამედ მთელი ხალხის განმანათლებლობაც ევალებოდა: "მასწავლებელი სკოლის გარეთაც უნდა ტრიალებდეს, ხალხში განათლებას ჰყენდეს, . . . მისცეს ხალხს სამეურნეო რჩევა-დარიგება, იბრძოდეს სოფელში სამკითხველოს, სცენის და სხვა კულტურულ დაწესებულებათა გასახსნელად." შეიძლება ითქვას, რომ ეს იყო მისი ერთგვარი წესდება, რომლითაც ის მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე ხელმძღვანელობდა.

კონსტანტინე გვარამაძე ქართველი ხალხის დანინაურებაში დიდ მნიშვნელობას განათლებას ანიჭებდა. ამიტომ, ზრუნავდა სკოლების დაფუძნებაზე. კერძოდ, მისი ინიციატივით, 1912 წ. დაწყებითი უფასო სკოლა დაფუძნდა სოფელ არალში, უფრო ადრე კი — ქობულეთსა და ქ. ბათუმის ე.წ. გოროდოკში.

მოძიებული მასალებით დასტურდება, რომ კოტე გვარამაძეს რაბათში დაუარსებია სტამბა. როგორც თვითონ მიუთითებს, 1905 წ. რეგ-

ოლუციური მოძრაობების დროს პროკლამაციების დასაბეჭდად, მისი ინიციატივით შეუსყიდიათ არალეგალური ლიტერატურის საბეჭდი, რომელიც შემდგომ გონივრულად იქნა გამოყენებული ქართული საქმის საკეთებლად. მის შესახებ წერდნენ: "ზ. ჭიჭინაძის მსგავსად თვითონვე ბეჭდავს წიგნებს, დადის სოფელ-სოფელ ხალხში აღვიძებს სწავლა-ცოდნის წყურვილს და ავრცელებს იაფფასიან პოპულარულ გამოცემებს, რომელთაც ხშირად უფასოდაც ურიგებს გლეხის შვილებს." მის ბროშურებს ასეთი წარწერა ჰქონდა: "ფასი 5 კაპიკი სოფლად და მასწავლებელთ 3 კაპ. დაეთმობათ ვინც 50 ცალს იყიდის დასარიგებლად." კ. გვარამაძის სახელს უკავშირდება 1912 წ. რაბათში ყოფილი წიგნების მაღაზიის დაარსება შეღავათიან ფასებში ვაჭრობით. ამავე დროს, მესხეთსა და აჭარაში ეწეოდა წიგნების პოპულარიზაციას და გავრცელებას.

კონსტანტინე გვარამაძის საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ იგი იყო რაბათში თეატრალური სცენის დამფუძნებელი. მას კარგად ესმოდა თეატრის დანიშნულება და მისი არსებობის მნიშვნელობა სამცხე-ჯავახეთში, მისი როლი ეროვნული კულტურის შემდგომ განვითარებაში: "წარმოდგენა — გზა და ხიდია საუკეთესო ცხოვრებისაკენ მიმართული უკეთ რო ვთქვათ სარკეა ცხოვრებისა, იგი ზედმინეწით ახასიათებს წარსულის ისტორიას და აწმყო თანამედროვე ცხოვრებას, რასაც უნდა ადევნებდეს თვალყურს ყოველი შეგნებული ადამიანი." მესხი მოღვაწის დამსახურება უშუალოდ იმაში მდგომარეობს, რომ მისი თაოსნობით 1905 წ. რაბათში ჩამოყალიბდა მეორე თეატრალური დასი. მისი საარქივო მასალები საშუალებას იძლევა სრული წარმოდგენა შევიქმნათ ქ. ახალციხეში თეატრალური დასების საქმიანობაზე. იგი მესხეთის თეატრის მემკვიდრედ წარმოსდგება, რამდენადაც გვანჯდის უტყუარ ცნობებს როგორც მსახიობთა შესახებ, ასევე აქ წარმოდგენილ სპექტაკლებზე. მასალებიდან ჩანს, რომ მას დიდი სურვილი ჰქონდა ახალციხის თეატრალური დასების გაერთიანებისა. უმთავრესი კი ის იყო, რომ წარმოდგენებიდან შემოსული თანხები ხმარდებოდა განათლების კერებს.

კონსტანტინე გვარამაძის უდიდესი დამსახურებაა ქ. ახალციხეში ჯერ სამაზრო და შემდეგ მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის დაარსება. მისი ინიციატივით 1923 წელს ქ. ახალციხეში დაარსდა სამაზრო

მუზეუმი, რომლის პირველ გამგედ დანიშნულ იქნა ღვინიაშვილი, ხოლო 1924 წლიდან — კონსტანტინე გვარამაძე, მაგრამ დასახელებულმა მუზეუმმა უბინაობისა და სხვა ობიექტური მიზეზების გამო დიდხანს ვერ იარსება, ხოლო 1937 წ. მისი ინიციატივით დაფუძნებულ იქნა მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი. აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით კონსტანტინე გვარამაძე წერდა: „დანიშნულ ვიქენი მუზეუმის მეცნიერ-მუშაკათ ვინაიდან დირექტორობაზე უარი განვაცხადე ხნიერების გამო. რადგან არ შემეძლო ადმინისტრატორობა 69 წლის ბერიკაცსო.“ აღსანიშნავია, რომ დასახელებული მუზეუმი აღმოცენდა ივ. გვარამაძის საოჯახო მუზეუმისა (რომელიც მემკვიდრეობით მიიღო კონსტანტინე გვარამაძემ) და გაუქმებული საეკლესიო განძის საფუძველზე. ამას ასაბუთებს 1937 წ-ის 10 ივნისს შედგენილი მის არქივში დაცული ოქმი. თბილისიდან მოვლინებული კომისიის (თავმჯდომარე-პ. ინგოროყვა, წევრები — გ. ბოჭორიძე, ალ. ბარამიძე) მიერ კონსტანტინე გვარამაძისაგან შექმნილ იქნა 15000 მანეთად მისი და ივ. გვარამაძის საარქივო მასალები.

კონსტანტინე გვარამაძის სახელს უკავშირდება ქ. ახალციხის არქივის დაფუძნებაც 1924 წელს. იგი იყო კულტურის, ძეგლთა დაცვის კომიტეტის რწმუნებული. მან მოინახულა სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული ძეგლები და შეადგინა „მესხეთ-ჯავახეთის ისტორიულ ძეგლთა ცნობარი“.

დიდა კონსტანტინე გვარამაძის წვლილი „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ ახალციხის ფილიალის დაარსების საქმეში — 1912 წ. 18.07, რომლის მდივნის მოადგილედ თვითონ იყო, ხოლო თავმჯდომარე — დ. ხახუტაშვილი.

კონსტანტინე გვარამაძე გასული საუკუნის 90-იან წლებიდან სიკვდილამდე ეწეოდა ნაყოფიერ ფოლკლორისტულ მოღვაწეობას. რის საფუძველზეც განადგურებას გადაურჩა მრავალი მასალა, რომელიც ესეოდენ ძვირფასია ჩვენი ქვეყნის ისტორიისთვის. აღსანიშნავია, რომ კონსტანტინე გვარამაძეს, ზეპირსიტყვიერების შეკრება-მოძიება ინტელიგენციის პირდაპირ მოვალეობად მიაჩნდა.

კონსტანტინე გვარამაძე ქართველი ხალხის თვითგანვითარების საქმეში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა განათლების გავრცელებას. ამიტომაც ზრუნავდა ბიბლიოთეკების დაფუძნებისათვის. კერძოდ, მის

სახელთან არის დაკავშირებული ოზურგეთის ბიბლიოთეკის დაარსება — 1891 წელს. რომელსაც საფუძვლად დაედო მის მიერ სოფელ მაკვანეთში გამართული წარმოდგენის შემოსავალი — 11 მან. 50 კაპ. მას ასევე დიდი წვლილი მიუძღვის სოფელ ხიზაბავრის ბიბლიოთეკა-სამკითხველოს დამფუძნებაშიც. თავისი კორესპონდენციით ქართველ საზოგადოებას ამცნო ახალი ბიბლიოთეკის დაარსება და გამომცემლებს მიმართა თხოვნით, რომ თავინთი გამოცემები შეენიროთ ხიზაბავრისათვის, რომელთაც „ნიგნის სიყვარული დიდი აქვთ და ხელმოკლეობა საშუალებას არ აძლევს“.

კონსტანტინე გვარამაძის საზოგადოებრივი მოღვაწეობა მარტო ზემოთ აღნიშნულით არ ამოიწურება. მის სახელს უკავშირდება მდიდარი ეთნოგრაფიული მასალის შეკრება (რომლის გაცნობის გარეშე შეუძლებელი იქნება სამცხე-ჯავახეთის ფუნდამენტური ეთნოგრაფიული გამოკვლევა), „მოკეთის“ სახელწოდებით კოპერატივების დაარსება სოფელ ხიზაბავრასა და ახალციხეში (შესაბამისად 1904-1915 წლებში), უფასო ქსენონის დაფუძნება რაბათში — 1906 წელს. კონსტანტინე გვარამაძე იყო ერთ-ერთი პირველი ბიოგრაფი მესხი განმანათლებლის — ივ. გვარამაძის, 1905-1906 წლებში ეწეოდა აქტიურ რევოლუციურ საქმიანობას. დიდ მზრუნველობას უწევდა ახალციხის და სოფელ უდეს ობოლ ბავშვთა თავშესაფარს, იგი არის ავტორი სხვადასხვა შინაარსის მრავალი ნიგნისა და ნაშრომის.

თუ შევაჯამებთ მის საქმიანობას, კონსტანტინე გვარამაძე წარმოსდგება, როგორც მრავალმხრივი მოღვაწე; ისტორიკოსი, ეთნოგრაფი, მწერალ-პუბლიცისტი, მასწავლებელი, ხალხური სიტყვიერების შემკრები.

კონსტანტინე გვარამაძის მოღვაწეობას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სამცხე-ჯავახეთისთვის. მან თავისი კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობით დიდი წვლილი შეიტანა ქართული კულტურის განვითარებაში. ადგილობრივი მოსახლეობის ეროვნული თვითშეგნების გაძლიერება-დაცვაში.

კონსტანტინე გვარამაძის გარდაცვალება დიდი დანაკლისი იყო მესხეთისთვის. ქართველმა ინტელიგენციამ ეს ფაქტი „მესხეთის დაცლად“ აღიქვა.

ივანე ჯავახიშვილი

ივანე ჯავახიშვილი ყველაზე დიდი ქართველი ისტორიკოსია. ვახუშტი ბაგრატიონი ჯავახიშვილების გვარს ქართველ დიდებულთა შორის ასახელებს. მათი წინაპარი ჯავახეთიდან იყვნენ — თორელები. 1338 წელს გიორგი ბრწყინვალეს მიერ გაცემულ წყალობის წიგნში მოხსენიებულია თორელი ჯავახიშვილი ივანე. XV საუკუნიდან თორელები აღარ იხსენიებიან, თუმცა თორელთა საგვარეულო სახელი - გამრეკელი ჯავახიშვილების გვარში შემდგომ საუკუნეებშიც გვხვდება. XIV საუკუნეში თორელები თორელ-ჯავახიშვილებად იწერებიან, XV საუკუნიდან კი ჯავახიშვილებად.

ჯავახიშვილების წინაპრები ჯერ კიდევ XII საუკუნეში გადმოსახლებულან ქართლში, თემის ხეობაში, მათ შორის, სოფელ ხოვლეში, რომელიც 1259 წელს უზარმაზარ თანხად შეუესყიდა კახა თორელს და რკონის ღვთისმშობლის მონასტრისთვის შეუწირავს.

ივანე ჯავახიშვილი 1876 წლის 11 აპრილს პედაგოგ ალექსანდრე ჯავახიშვილის ოჯახში დაბადებულა. ივანეს დედა სოფიოც სამცხელი თავადების ძირძველი გვარის - ვახვახიშვილების წარმომადგენელია. XIII საუკუნის ბოლოს ვახვახიშვილები კახეთს გადმოსულან და თელავს დასახლებულან.

თანამდროვენი ასე აღგვიწერენ ივანეს მშობლებს: მამა — ალექსანდრე, ძლიერი ინტელექტის, მტკიცე ნებისყოფის, ტანდაბალი, მაგრამ მკვრივი აგებულების იყო. ახასიათებდა პირდაპირობა, ხასიათის სისპეტაკე, თავაზიანობა, ბეჯითობა და თავმდაბლობა.

დედა - სოფიო, მალალი, ლამაზი, ნაზი, თავმდაბალი და დარბაისელი მანდილოსანი, შესანიშნავი მჭერმეტყველი და გარშემო მყოფთა

სულის მესაიდუმლე იყო.

დედ-მამას ძვალსა და რბილში ჰქონდათ გამჯდარი ბუნებრივი ზრდილობა, ღირსების მაღალი განცდა და თავმდაბლობა. მათი თავადური ოჯახისთვის მიუღებელი იყო გადაჭარბებული პურობა, ფუჭი შვება-განცხრომა, ზედმეტი სუფრიანობა და ღრეობა.

ასეთ ზნემაღალ გარემოში ყალიბდებოდა მომავალი დიდი მეცნიერი, პატრიოტი, პიროვნება, ივანე ჯავახიშვილი.

1885 წელს ივანე ჯავახიშვილი ჩაირიცხა თბილისის გიმნაზიის მეორე კლასში. ამ დროს აქ მკაცრი რუსიფიკატორული რეჟიმი იყო გამეფებული. მშობლიური ენა სკოლებში სასტიკად იდევენებოდა. „გიმნაზია ვანოს არ მოსწონდა, სწავლობდა კი კარგად. გარუსების ტენდენცია და ქართული კულტურის დევნა სულს უხუთავდა ქართველ შევნებულ მონაფეობას“, — იგონებს ივანე ჯავახიშვილის სიყრმის მეგობარი ივანე ნიჟარაძე.

გიმნაზიაში სწავლის დროს ივანეს ინტერესი ისტორიისადმი განსაკუთრებით გამოიკვეთა. 1895 წელს ივანე ჯავახიშვილმა სიმნიფის ატესტატი მიიღო და მაშინვე პეტერბურგს მიაშურა. პეტერბურგის უნივერსიტეტში ის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის სომხურ-ქართულ-ირანულ განყოფილებაზე ჩაირიცხა, სადაც სპეციალობად საქართველოს და სომხეთის ისტორია აირჩია.

პეტერბურგის უნივერსიტეტი ამ დროს აღმოსავლეთმცოდნეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცენტრს წარმოადგენდა. ჯავახიშვილის მასწავლებლები იყვნენ თვალსაჩინო მეცნიერები ნ. მარი, ალ. ცაგარელი, ვ. ჟუკოვსკი, ნ. ვისელოვსკი, ს. პლატონოვი, ვ. როზენი და სხვანი.

ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში ივანე ჯავახიშვილმა მეცნიერული მუშაობის დიდი ნიჭი, უნარი და ალღო გამოამჟღავნა. 1897 წელს მან გამოსაცემად ჩააბარა პირველი სამეცნიერო ნაშრომი „სიბრძნე ბალავარისა“ (თარგმანი), რომელიც 1899 წელს გამოიცა.

უნივერსიტეტის დამთავრებისას ივანე ჯავახიშვილი იმდენად იყო დაუფლებული სომხურ, ლათინურ, ბერძნულ, სპარსულ და სირიულ ენებს, რომ ამ ენებზე არსებული საისტორიო წყაროებით თავისუფლად სარგებლობა შეეძლო. მან ასევე კარგად იცოდა რუსული და ევროპული ენებიც.

ნიკო მარის მოთხოვნით უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭომ 1899 წელს ივანე ჯავახიშვილი ორი წლით საპროფესოროდ მოსამზადებლად კათედრაზე დატოვა. 1900 წელს ივანემ ჩააბარა უნივერსიტეტში სამაგისტრო გამოცდები, ხოლო 1907 წელს დაიცვა სამაგისტრო დისერტაცია თემაზე „ძველი სომხეთის და საქართველოს სახელმწიფო წყობილება“.

სამაგისტრო გამოცდების ჩაბარების შემდეგ კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით ივანე ჯავახიშვილი საზღვარგარეთ მიავლინეს. ის ჯერ გერმანიაში იყო, 1902 წელს კი ნიკო მართან ერთად სინას მთაზე ქართულ ხელნაწერებს სწავლობდა.

პეტერბურგში დაბრუნებულ ივანე ჯავახიშვილს უნივერსიტეტში პრიატ-დოცენტის თანამდებობა და საქართველოს და სომხეთის ისტორიის სხვადასხვა საკითხზე ლექციების წაკითხვა შესთავაზეს.

სამეცნიერო ასპარეზზე ივანე ჯავახიშვილის გამოსვლის დროისთვის საქართველოს ისტორია, როგორც მეცნიერება, ფაქტიურად არ არსებობდა. ამიტომ ჯავახიშვილმა პეტერბურგის უნივერსიტეტში მუშაობის დაწყებისთანავე მიზნად დაისახა სრულიად გამიზნული და გეგმაზომიერი მუშაობა ქართული ისტორიული მეცნიერების შესაქმნელად, რადგან სხვა კულტურული კერა, სადაც ასეთი მუშაობის წარმართვა მოხერხდებოდა, ჯერ არ არსებობდა.

1917 წლამდე ვიდრე ივანე ჯავახიშვილი პეტერბურგის უნივერსიტეტში მუშაობდა მან 40-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი გამოაქვეყნა: ორი გერმანულ ენაზე, 22 რუსულ ენაზე და 16 ქართულ ენაზე. ამათგან კაპიტალურ ნაშრომებს მხოლოდ ქართულად გამოქვეყნებული შრომები შეადგენდნენ. და ეს არ იყო შემთხვევითი. ჯავახიშვილი ხომ ახალ ქართულ ისტორიოგრაფიას უყრიდა საფუძველს, ქმნიდა იმის პირობას, რომ ამიერიდან ქართული მენციერების განვითარების ცენტრს საქართველოში გადმოენაცვლა.

1907 წელს პეტერბურგის უნივერსიტეტში ივანე ჯავახიშვილმა ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრე ჩამოაყალიბა. ამასთან დაკავშირებით მოგვიანებით იგი წერდა: „...თითქმის სრულებით მარტივი და სრულებით უმნიშვნელო ამბავია, მაგრამ ამ სამეცნიერო წრეში სტუდენტები რომ თავს იყრიდნენ, მსჯელობა წარმოებდა ქართულად, მოხსენებები იწერებოდა ქართულად... კამათი, მსჯელობა ქართულად

სწარმოებდა და ვარჯიშობა დაიწყო, ენა გაიკვეთა ახალგაზრდობამ...“ ჯავახიშვილის მთელი საქმიანობა, იქნებოდა ეს სტუდენტური შრომების კრებულის ქართულ ენაზე გამოცემა, ქართველ სტუდენტთა მიერ შედგენილი „ანკეტის“ დაგზავნა თუ სხვა რამ, მიმართული იყო ერთი უმთავრესი მიზნისკენ - ქართული უნივერსიტეტის დაარსებისკენ. ზაფხულობით ივანე სამშობლოში ჩამოდიოდა და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში კითხულობდა ლექციებს საქართველოს ისტორიისა და კულტურის საკითხებზე. ეს ლექციები მსმენელი საზოგადოების დიდ ინტერესს იწვევდა, მათ დიდძალი ხალხი ესწრებოდა.

1913-14 წლებში ივანე ჯავახიშვილმა გამოსცა თავისი შრომის - „ქართველი ერის ისტორიის“ პირველი ორი ტომი. ეს იყო დიდი მოვლენა ქართული ისტორიოგრაფიაში. ფაქტიურად ამ შრომის გამოქვეყნებით საფუძველი ჩაეყარა საქართველოს მეცნიერულ ისტორიას. სწორედ ასე აღიქვა ეს მოვლენა ქართულმა საზოგადოებამ. ამიტომაც იყო, რომ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ წერილი მისწერა ივანე ჯავახიშვილს: ჩვენ კონკურსი გამოვაცხადეთ საქართველოს ისტორიის საკითხებზე გამოქვეყნებული საუკეთესო ნაშრომის გამოსავლენად. გთხოვთ თქვენი ნაშრომი წარმოადგინოთ კონკურსში მონაწილეობისთვის. ეჭვი არ არის, რომ თქვენი „ქართველი ერის ისტორია“ უთუოდ გამარჯვებული შეიქნებაო.

ივანე ჯავახიშვილის პასუხი ამ თხოვნაზე საოცარი თავმდაბლობის და მაღალი ზნეობის იშვიათი ნიმუშია. მადლობას გიძღვნით მოწვევისთვის, მაგრამ იძულებული ვარ უარი გითხრათ თქვენს თხოვნაზე ორი მიზეზის გამო: ჯერ ერთი მე ჩემი პრივატ-დოცენტობა საშუალებას მაძლევს იმდენი სახსარი მქონდეს, რომ მუშაობაში ხელი არ შემეშალოს, მეორეც, კონკურსში გამარჯვება და სახელი ახალგაზრდა მეცნიერებს უფრო სჭირდებათ, ზნეობრივი არ იქნება ჩემი მხრივ მათთვის გზის გადაღობვაო.

ცარიზმის დამხობის შემდეგ იმპერიაში შექმნილი ვითარება ხელსაყრელ მომენტს ქმნიდა ეროვნული უნივერსიტეტის დაარსებისთვის. ივანემ უტყუარი ალლოთი იგრძნო, რომ დროის დაკარგვა აღარ შეიძლება. რევოლუციიდან უკვე მეორე დღეს - 28 თებერვალს ივანე აკაკი შანიძეს და შალვა ნუცუბიძეს ეტყვის: დაყოვნება დაუშვებელია, ხვალვე, ანუ 1 მარტს უნდა შევიკრიბოთ და ქართული უმაღლესი სკო-

ლის საკითხი განვიხილოთ. ივანე ჯავახიშვილის ბინაზე ეს შეხვედრა მართლაც 1 მარტს შედგა. შემდეგში, 1938 წელს ივანე ჯავახიშვილი აღნიშნავდა: ჩვენ მაშინ ვერ ვგრძნობდით, რომ „ისტორიულ საქმეს ვაკეთებდით“. ეს რომ ასე იყო, ისიც ადასტურებს, რომ „ოქმიც კი არ შეგვიდგენიაო“.

ფაქტი კი ფაქტად რჩება. სწორედ ამ კრებაზე ჩაეყარა საფუძველი კავკასიაში პირველი უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების საქმეს.

უნივერსიტეტის დამხმარე საზოგადოების 1917 წლის 3 და 8 ოქტომბრის საერთო კრებების შემდეგ მთელ საქართველოში აზვირთდა სახალხო ენერგია უნივერსიტეტისთვის ფულადი სახსრების შესაგროვებლად. უნივერსიტეტისთვის ფულადი შემოწირულობები შემოდიოდა საქართველოს ყოველი კუთხიდან. ცნობამ უნივერსიტეტის დაარსების თაობაზე უდიდესი სიხარული გამოიწვია საზღვარგარეთ მცხოვრებ ქართველებშიც. შემოწირულობები შემოდიოდა მოსკოვში, ხარბინში, ტაშკენტში, ერევანში მცხოვრები ქართველებიდანაც. ოვანეს თუმანიანის პირით სომეხი ხალხის საუკეთესო შვილები მიესალმებოდნენ ქართული უნივერსიტეტის გახსნას. ოვანეს თუმანიანისადმი გაგზავნილ კოტე აფხაზის ხელმოწერილ საპასუხო წერილში ნათქვამი იყო: „თქვენს ღრმად მგრძნობიარე სიტყვებში, როგორც თავისი სამშობლოს საუკეთესო შვილისა და მისი ფიქრებისა და გრძნობების ნიჭიერად გამომხატველისა, ჩვენ ვხედავთ ალერსსა და მისალმებას მთელი სომეხი ხალხისას“.

დაიწყო ლატარეის გათამაშებაც, რომლის შემოსავალი მთლიანად უნივერსიტეტის ფონდში ირიცხებოდა.

9 ოქტომბერს უნივერსიტეტის დამხმარე საზოგადოებამ და საფინანსო კომისიამ ივანე ჯავახიშვილს, პეტრე მელიქიშვილს და ანდრია რაზმაძეს დაავალა ქართული უნივერსიტეტის პროფესორების მოწვევა და პროფესორთა კოლეგიის შედგენა. მალე ივანე ჯავახიშვილმა და პეტრე მელიქიშვილმა (ანდრია რაზმაძე ჯერ კიდევ მოსკოვის უნივერსიტეტში იმყოფებოდა) წარმოადგინეს ქართველ მეცნიერთა სია: ს. ავალიანი, გ. ახვლედიანი, ფ. გოგიჩაიშვილი, კ. კეკელიძე, შ. ნუცუბიძე, დ. უზნაძე, ი. ყიფშიძე, ა. შანიძე, ი. ჯავახიშვილი, იუს. აბულაძე, ე. თაყაიშვილი, მ. წერეთელი... მეცნიერთა ეს თანავარსკვლავედი მსოფლიოს ნებისმიერ უნივერსიტეტს დაამშვენებდა.

და მაშინ, როცა ყველაფერი მზად იყო, უნივერსიტეტის შექმნისთვის მოსამზადებელი დამხმარე საზოგადოების 1917 წლის 6 დეკემბრის სხდომამ უნივერსიტეტის გახსნა 1918 წლის სექტემბრამდე გადადო.

ეს ივანე ჯავახიშვილის პირველი სერიოზული მარცხი იყო. წარუმატებლობამ ივანე შეკუმშულ ენერგიად აქცია. „არაფერია, უნივერსიტეტს მაინც გახსნით“ - თქა მან. იგი ფრთხილად, მაგრამ გაბედულად მოქმედებდა. მის ირგვლივ მეცნიერ-პატრიოტთა მცირე ჯგუფი შეიკრიბა. უზარმაზარი ფინანსური, ეკონომიკური, ობიექტური თუ სუბიექტური დაბრკოლებების დაძლევის შემდეგ ივანე ჯავახიშვილმა და მისმა გუნდმა მიზანს მიაღწია.

1918 წლის 13 იანვარს უნივერსიტეტის პროფესორთა კოლეგიის პირველმა სხდომამ განიხილა უნივერსიტეტის რექტორის არჩევის საკითხი. ყველას აზრი ერთმნიშვნელოვანი იყო: ქართული უნივერსიტეტის პირველი რექტორი უნდა ყოფილიყო ქართული მეცნიერების რაინდი ივანე ჯავახიშვილი. მაგრამ ივანე სიტყვას ითხოვს და ამბობს: „პეტრე მელიქიშვილი ცნობილი მეცნიერია, რუსეთშიაც და საზღვარგარეთაც, და მისი არჩევა დიდ პრესტიჟს შეუქმნის ჩვენს უნივერსიტეტს...“

1918 წლის 26 იანვარს (8 თებერვალს, დავით აღმაშენებლის ხსენების დღეს) ქართული უნივერსიტეტი საზეიმოდ გაიხსნა. ივანე ჯავახიშვილმა და მის გარშემო შემოკრებილმა ქართველ პატრიოტ-მეცნიერთა მცირე ჯგუფმა ხელიდან არ გაუშვა ისტორიის მიერ ბოძებული სულ მცირე შანსი. კავკასიაში პირველმა უნივერსიტეტმა ფუნქციონირება დაიწყო. რექტორად არჩეულ იქნა პეტრე მელიქიშვილი. უნივერსიტეტში არსებულ ერთადერთ სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანად ივანე ჯავახიშვილი აირჩიეს.

1918 წლის 23 იანვარს, სამი დღით ადრე უნივერსიტეტის გახსნამდე მოსე ჯანაშვილი გაზეთ „საქართველოში“ წერდა: „...ახდა გულის წადილი, ამწვანდება ეროვნული მეცნიერების ნიადაგი... ივანე ჯავახიშვილმა იკისრა ყველაზე დიდი ტვირთი... ჯავახიშვილის მხნეობამ ყოველივე დაბრკოლება დაძლია და ახალი ლამპარი აგვინთო... კანდელის ამნთებელ გმირს ივანეს ერთობლივ და გულმხურვალედ შემოვძახოთ ჩვენებური ქართველური ვაჟა!“.

ივანე ჯავახიშვილი ამ დროს 42 წლის იყო.

ქართული უნივერსიტეტის პირველი რექტორი პეტრე მელიქიშვილი მაღალი მეცნიერული ღირსებითა და კომპეტენტურობით წარმართავდა უნივერსიტეტის საბჭოსა და გამგეობის მუშაობას. ეს მუშაობა უაღრესად ძნელ პირობებში მიმდინარეობდა. მელიქიშვილი ემყარებოდა პრინციპს, რომ რექტორი უნივერსიტეტის თანასწორ პროფესორთა შორის ერთ-ერთია. მთელი ამ ხნის განმავლობაში ის რექტორის მოვალეობას უსასყიდლოდ ასრულებდა, მაგრამ ერთ თუ ორ პროფესორთან სიტყვიერი ინციდენტი შეემთხვა, რომლის შემდეგაც ამ მაღალი ზნეობისა და პიროვნული ღირსების მქონე მეცნიერმა აღარ ისურვა თანამდებობაზე დარჩენა.

1919 წლის 12 ოქტომბერს უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭომ დააკმაყოფილა პეტრე მელიქიშვილის თხოვნა რექტორის თანამდებობიდან გათავისუფლების თაობაზე.

ამის შემდეგ მთელი ორი თვის განმავლობაში რექტორის თანამდებობა ვაკანტური იყო. ივანე ჯავახიშვილი არა თუ რექტორობას არ თანხმებოდა, არამედ დეკანობიდანაც გათავისუფლებას ითხოვდა. 1919 წლის 17 დეკემბრის პროფესორთა საბჭოს სხდომას ივანე არ დაესწრო, საბჭოს თავმჯდომარის სახელზე კი წერილი დატოვა: „ბატონო თავმჯდომარე! თუ ვინიცობაა პროფესორთა საბჭოს კრებაზე ჩემი კანდიდატურა წამოყენებულ იქმნა უნივერსიტეტის რექტორობის თანამდებობაზე არჩევის დროს, გთხოვთ ჩემი წერილობითი განცხადებით აუწყოთ საბჭოს, რომ მე უარს ვამბობ, მეტისმეტი დაღლილობის გამო, კანდიდატურაზე და თანაც გთხოვთ იმ პირთა სიითგან, რომელთაც რექტორობაზე კენჭი ეყრებათ, ჩემი გვარი ამოშალოთ“.

დღევანდელი გადასახედიდან ცოტა არ იყოს უცნაურად გვეჩვენება ასეთი საქციელი. გიჭირს დაიჯერო, რომ არსებობდნენ ადამიანები, რომლებიც ყველა დაშვებული თუ დაუშვებელი ხერხით კი არ იბრძოდნენ საპატიო თანამდებობის დასაკავებლად, არამედ კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდნენ ასეთ შეთავაზებას...

დიახ, ივანე ჯავახიშვილი სულ სხვა ზნეობის, სულ სხვა პრინციპების პიროვნება გახლდათ. 17 დეკემბრის სხდომამ ივანე ჯავახიშვილი ერთხმად აირჩია რექტორად. სხდომაზე სხვა კანდიდატურა არც განხილულა.

ძნელი იყო რექტორობის დაწყება იმ დროს, როცა რექტორს აკადემიურ საკითხებთან ერთად პროფესორთა შიმშილისგან გადარჩენის პრობლემები უნდა მოეგვარებინა. უმძიმეს პირობებში სწავლობდა სტუდენტობაც.

ივანე ჯავახიშვილი ჩვეული შეუპოვრობით შეუდგა საქმეს. რექტორის თანამდებობაზე ის 1926 წლამდე დარჩა.

1919-1925 წლებში, უნივერსიტეტის რექტორობის პარალელურად, ჯავახიშვილი იყო საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების თავმჯდომარეც, უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის დამაარსებელი და მისი პირველი გამგეც. ის ზრდის თავის სამეცნიერო და პედაგოგიურ დატვირთვას. იწყებს ახალ-ახალი სპეცკურსების კითხვას. 1931 წელს იგი დაინიშნა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის განყოფილების გამგედ. 1936 წელს ჯავახიშვილი მიიწვიეს კავკასიისმცოდნეობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-კონსულტანტად.

ქართული მეცნიერების წინაშე დიდი დამსახურებისთვის 1939 წელს ივანე ჯავახიშვილი აირჩიეს სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილ წევრად. მთელი ამ პერიოდის განმავლობაში საქართველოში არ განხორციელებულა არც ერთი ეროვნული მასშტაბის კულტურული ღონისძიება, რომლის ინიციატორი ან აქტიური მონაწილე ივანე ჯავახიშვილი არ ყოფილიყო. თავისი პრინციპული პატრიოტული პოზიციისთვის დიდი მეცნიერი არაერთხელ გამხდარა საბჭოთა ხელისუფლების მხრივ მკაცრი კრიტიკის ობიექტი, თუმცა ივანე ჯავახიშვილის უზარმაზარი ავტორიტეტის და მისდამი ხალხის უსაზღვრო სიყვარულის გამო ხელისუფლება ჯავახიშვილთან დამოკიდებულებაში სიფრთხილის გამოჩენას არჩევდა.

ივანე ჯავახიშვილმა მეტად ღრმა კვალი დატოვა მეცნიერულ ქართველოლოგიაში. არ დარჩენილა ისტორიული და ფილოლოგიური მეცნიერების არცერთი დარგი, რომელშიც ჯავახიშვილს ფუძემდებლური შრომები არ შეექმნა.

ივანე ჯავახიშვილმა პირველმა შეაფასა ქართული ისტორიული წყაროები, მან დაასაბუთა, რომ „ქართლის ცხოვრება“ წარმოადგენს ნახევრად ოფიციალურ კრებულს, რომლის ატორები მაშინდელი ხელისუფლების ინტერესებს გამოხატავდნენ. მან აღმოაჩინა და პირველ-

მა შეაფასა მანამდე უცნობი უამრავი ისტორიული წყარო, მანვე შექმნა ქართული წყაროთმცოდნეობის ფუძემდებლური ნაშრომი „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა“ (ოთხ წიგნად). ჯავახიშვილმა მნიშვნელოვანი ღვაწლი დასდო სომხურ ისტორიოგრაფიასაც. მან საფუძვლიანად შეისწავლა ძველი სომხური მწერლობა და სრულიად ახლებურად გააშუქა მრავალი საკითხი.

ივანე ჯავახიშვილის უპირველესი ნაშრომი მაინც მისი „ქართველი ერის ისტორიაა“. მეცნიერის სიცოცხლეში მოესწრო ამ ნაშრომის მხოლოდ ორი პირველი წიგნის გამოცემა. დანარჩენი სამი წიგნი ჯავახიშვილის გარდაცვალების შემდეგ გამოიცა. ამ ნაშრომებში სრულიად ახლებურად არის გამოკვლეული საქართველოს პოლიტიკური ისტორია, სოციალური ურთიერთობის ფორმები, ქართველი ხალხის ვინაობისა და მიგრაციის საკითხები, სახელმწიფოებრივი წყობილების ფორმები, მატერიალური და სულიერი კულტურა, იდეოლოგია, სარწმუნოება. ჯავახიშვილის სახელს უკავშირდება, აგრეთვე, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის პრობლემების ფართო მასშტაბით კვლევაც. ქართველ მეცნიერთაგან ჯავახიშვილმა ერთ-ერთმა პირველმა გამოიყენა არქეოლოგიური მემკვიდრეობა მეცნიერულ კვლევაში.

ივანე ჯავახიშვილმა სამი წიგნი მიუძღვნა საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის შესწავლასაც. მან ფუნდამენტურად გამოიკვლია საქართველოს სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა, ხელოსნობა, ქალაქური მეურნეობა, სახელმწიფო ფინანსები და ა.შ.

დიდმა ქართველმა მეცნიერმა ფასდაუდებელი ამაგი დასდო ქართული სამართლის ისტორიის შესწავლასაც. მან სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემების შესწავლას, როგორცაა მეფის უფლებების ისტორია, საქართველოსა და სომხეთის სახელმწიფოებრივი წყობა, ვაზირთა უფლება-მოვალეობანი და სხვ. მისი კაპიტალური ნაშრომის - „ქართული სამართლის ისტორიის“ გარეშე დღეს შეუძლებელია საქართველოს ისტორიის პოლიტიკურ-სამართლებრივ ლაბირინთებში გზის გაკვლევა.

ივანე ჯავახიშვილმა ფუძემდებლური ნაშრომები მიუძღვნა ქართული ენის უძველესი აგებულებისა და ნათესაობის საკითხების დამუშავებასაც. მან პირველმა დაასაბუთა ქართველური ენების იბერიულ-კასკასიურ ენებთან როგორც სტრუქტურული, ისე მასალობრივი

ერთიანობა, რითაც ნიადაგი მოუმზადა იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების ჩამოყალიბებას.

მნიშვნელოვანი მონოგრაფია გამოაქვეყნა ჯავახიშვილმა ქართული მუსიკის ისტორიის საკითხებზეც. მან ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანა ქართული კულტურის ძეგლების დაცვის საქმეშიც. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით და თანაავტორობით გამოიცა სასკოლო სახელმძღვანელო საქართველოს ისტორიაში, რომელსაც 1947 წელს სახელმწიფო პრემია მიენიჭა.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია ივანე ჯავახიშვილის მოღვაწეობა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საქმიანობაშიც.

ადამიანური შესაძლებლობების ზღვარზე წლობით მუხლჩაუხრელმა მუშაობამ მნიშვნელოვნად შეარყია ივანე ჯავახიშვილის ჯანმრთელობა. ამის მიუხედავად პასუხისმგებლობის მაღალი გრძნობა მასში ყოველთვის სძლედა მწვავე ფიზიკურ ტკივილს, გადალლითა და გადაქანცვით გამონვეულ ორგანიზმის დაძაბულობას. დიდი მეცნიერი კვლავაც ჩვეულ რიტმში აგრძელებდა თავის ტიტანურ სამეცნიერო, პედაგოგიურ და ორგანიზატორულ საქმიანობას.

1940 წლის 18 ნოემბერს, ორშაბათს, საღამოს 8 საათზე, თბილისში, ხელოვნების მუშაკთა სახლში დანიშნული იყო აკად. ივანე ჯავახიშვილის ლექცია თემაზე: „ქართული ფილოლოგიისა და ძველი მხატვრული მწერლობის ისტორიის ამოცანები“.

როგორც ყოველთვის, დარბაზი ხალხით იყო სავსე. შეკრებილი საზოგადოება უდიდესი გულისყურით უსმენდა სახელოვან მამულიშვილს და მეცნიერს. ლექციის დაწყებიდან საათი და 15 წუთი იყო გასული. ივანე ჯავახიშვილი ჟამთაღმწერლის თხზულებიდან ამონარიდს კითხულობდა. მოულოდნელად მას სიტყვა შუაზე გაუწყდა. ყველამ დაინახა, როგორ უცნაურად გადააქნია თავი საყვარელმა მეცნიერმა და შემდეგ მაგიდას უხერხულად დაეყრდნო...

სცენაზე პირველი აკაკი შანიძე აიჭრა... 9 საათსა და 40 წუთზე ივანე ჯავახიშვილი სცენიდან გაიყვანეს. შეძრწუნებული ხალხი არ იმლებდა, ის ექიმებისგან ცნობას ელის...

ექიმებმა სიკვდილის წინაშე თავისი უძღურება აღიარეს...

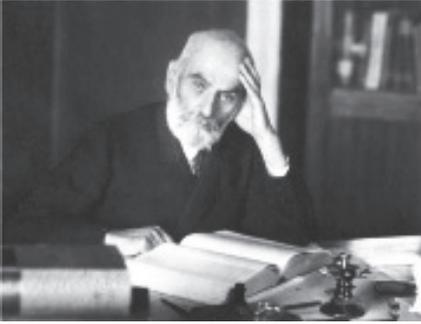
სანთელივით წმინდად დაინვა მშობელი ხალხისთვის ბოლომდე გახარჯული მამულიშვილი.

ოთხ დღეს ეთხოვებოდა მშობელი ხალხი თავის საამაყო შვილს.

1940 წლის 21 ნოემბერს ივანე ჯავახიშვილის ნეშტი მის მიერ დაარსებული ქართული უნივერსიტეტის მიწამ მიიბარა.

იაკობ ნიკოლაძე 1940 წელს წერდა: ივანე ჯავახიშვილის უკიდურესი თავმდაბლობა იყო მიზეზი იმისა, რომ ერთხელაც ვერ მოვახერხე მარმარილოში გამომეძერწა მისი წმინდანური სახე. „მიუხედავად ჩემი ყველა ცდისა, მე ვერ შევძელი მისი სკულპტურული პორტრეტი გამომეძერწა. ჩემს ყველა თხოვნაზე ის ერთნაირად პასუხობდა: „მე ძალიან დაკავებული ვარ, არაა საჭირო!“. მაგრამ იმავე დროს, როცა საჭირო იყო დახმარება, ივანე ჯავახიშვილი დაუზარელად აღმომიჩენდა, ყოველთვის გამოყოფდა დროს ამისთვის“.

იაკობ ნიკოლაძემ მხოლოდ 1946 წელს გამოძერწა ივანე ჯავახიშვილის პორტრეტი.

პეტრე მელიქიშვილი

გამოჩენილი ქართველი ქიმიკოსი, ქართული უნივერსიტეტის ერთ-ერთი ფუძემდებელი და მისი პირველი რექტორი, პეტრე მელიქიშვილი წარმოშობით სამცხიდან იყო. „მელიქიშვილის გვარი ორი იყო საქართველოში. ერთი საქართველოს სომხითის ხელისუფლების მელიქისაგან იყო წარმომდგარი, ამ გვარის წევრნი თავადები იყვნენ. მეორე სამცხიდან, ქართველი კათოლიკების გვარი იყო. პეტრეს მამა ახალციხიდან იყო ტფილისში ჩამოსული... პეტრეს მამა გრიგორი და მისი ძმა სტეფანე იმ ქართველ პატრიოტთა პატარა ჯგუფს ეკუთვნოდნენ, რომელთაც დააარსეს პირველი კერძო სტამბა ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამოსაცემად. ეს მამინ დიდი პატრიოტული საქმე იყო“, — წერდა ექვთიმე თაყაიშვილი.

პეტრე 1850 წელს თბილისში დაბადებულა. 1868 წელს იგი წარჩინებით ამთავრებს თბილისის პირველ ვაჟთა გიმნაზიას და სწავლის გასაგრძელებლად ოდესის უნივერსიტეტში აბარებს გამოცდებს. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ მიემგზავრება საზღვარგარეთ, იქიდან მალევე ბრუნდება და ოდესის უნივერსიტეტში იწყებს მუშაობას ლაბორანტად. 1881 წელს იცავს სამაგისტრო დისერტაციას, რის შემდეგაც კვლავ საზღვარგარეთ მიემგზავრება და პარიზში ისმენს ცნობილ მეცნიერთა ლექციებს. აქედან იგი გერმანიაში, მიუნხენში ჩადის და სახელგანთქმულ მეცნიერთან — ბაუერთან იწყებს მუშაობას. 1884 წელს პეტრე მელიქიშვილი სათანადო ცოდნით ალჟურვილი ბრუნდება ოდესაში, სადაც უკვე დაბრუნებიდან მეორე წელს იცავს სადოქტორო დისერტაციას. მალე ის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი წამყვანი პროფესორი ხდება. რუსულ, გერმანულ, ფრანგულ, ქართულ

ენებზე გამოცემულმა 80-ზე მეტმა ნაშრომმა პეტრე მელიქიშვილს მსოფლიო სახელი მოუტანა. მას აფასებენ და პატივს სცემდნენ ევროპის ცნობილი უნივერსიტეტების მეცნიერები. პეტრეს ერთ-ერთმა შრომამ ლომონოსოვის დიდი პრემია დაიმსახურა. ქიმიის დარგში გამოქვეყნებული ფუძემდებლური შრომებისთვის პეტრე მელიქიშვილი რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტადაც აირჩიეს.

პეტრე მელიქიშვილს პირადი მეგობრობა აკავშირებდა მსოფლიო სახელის მქონე ბევრ ევროპელ მეცნიერთან. ერთ-ერთი მათგანი იყო პროფესორი შუხარდი, ცნობილი ლინგვისტი, ქართული და ბასკური ენების მკვლევარი, რომელიც ნახევრად ხუმრობით ურჩევდა მელიქიშვილს თავი დაენებებინა ქიმიისთვის და უმდიდრესი ქართული ენის და მისი კილოკავების კვლევისთვის მიეყო ხელი. „აბა მე რა ქართულის მცოდნე ვარ, მაგრამ მან მაიძულა დამეწყო მასთან მეცადინეობა და მივხმარებოდი ქართული ენის შესწავლაში“, — იგონებდა შემდეგ პეტრე მელიქიშვილი.

შემდეგში პროფესორმა შუხარდმა გამოსცა წიგნი, რომელსაც ასეთი წარწერა წაუძღვარა: „ნიშნად მადლობისა ვუძღვნი ჩემს საყვარელ მეგობარს პროფესორ პ. მელიქიშვილს“.

ქართველი მეცნიერის დიდი მეგობარი იყო აკადემიკოსი კონდაკოვიც. სწორედ კონდაკოვმა ჩაუყარა საფუძველი ქართული ხელოვნებისა და ხუროთმოძღვრების შესწავლას. 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ აკადემიკოსი საზღვარგარეთ წავიდა და სიცოცხლის ბოლომდე პრადის უნივერსიტეტში მოღვაწეობდა, რის გამოც პეტრემ ვერ მოახერხა სახელოვანი მეცნიერის თბილისის უნივერსიტეტში მონგვევა.

პეტრე მელიქიშვილის მთავარი დამსახურება მშობელი ხალხის წინაშე მანაც თბილისის უნივერსიტეტის დაფუძნებაში მისი აქტიური მონაწილეობაა. ექვთიმე თაყაიშვილი იხსენებს: „მოვიწვიეთ პირველი ორგანიზაციული კრება უნივერსიტეტის საზოგადოებისა, ...კრებას დაესწრო პ. მელიქიშვილიც.... პეტრე ავირჩიეთ საპატიო თავმჯდომარედ...“ დიახ, ქართული უნივერსიტეტის დამფუძნებელ მეცნიერთა შორის არ არსებობდა მსოფლიო სახელის მქონე მეორე ისეთი მეცნიერი, როგორც პეტრე მელიქიშვილი იყო. ასეთი სახელი კი ახლად ფეხადგმულ ქარული ცოდნის ტაძარს ჰაერივით სჭირდებოდა. ამიტო-

მაც იყო, რომ ქართული უნივერსიტეტის ქეშმარიტმა რაინდმა ივანე ჯავახიშვილმა უნივერსიტეტის რექტორის თანამდებობაზე პეტრე მელიქიშვილის კანდიდატურა დაასახელა. დიდი მეცნიერი და მამულიშვილი არ ცდებოდა. ევროპის სამეცნიერო წრეებში ქართული უნივერსიტეტის გახსნას თავიდან ეჭვის თვალით უყურებდნენ, რადგან რუსეთის ამ მივარდნილ კოლონიაში უნივერსიტეტისთვის საჭირო კადრების არსებობა არა სჯეროდათ. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ევროპელი მეცნიერები გაიგებდნენ, რომ თბილისის უნივერსიტეტის რექტორად პეტრე მელიქიშვილი აირჩიეს, ისინი ხელებს შლიდნენ და ამბობდნენ: თუ ბატონი მელიქიშვილი ქართველია, მაშინ ამ ხალხს სამეცნიერო კადრების მხრივ ყველაფერი რიგზე ჰქონიაო.

თვითონ პეტრე თვლიდა, რომ ის ნაკლებად იცნობდა ქართულ საზოგადოებას, რის გამოც მისი რექტორობა არ შეიძლებოდა. მაგრამ მას შემდეგ, რაც 1918 წლის 13 იანვარს უნივერსიტეტის საბჭოს სხდომაზე ის ერთხმად აირჩიეს, ჩვეული პასუხისმგებლობის დიდი გრძნობით შეუდგა თავისი მოვალეობის შესრულებას.

პეტრე მელიქიშვილს სავსებით შეგნებული ჰქონდა თავისი როლი. მასსა და ივანე ჯავახიშვილს შორის თავიდანვე განანილდა ფუნქციები. „ფაქტიური რექტორი ჯავახიშვილი იყო. ის იღებდა სტუდენტებს, მსმენელებს, საზოგადოების წევრებს... და სხვ.... პეტრე მელიქიშვილიც დატვირთული იყო. ის იყო ხელმძღვანელი და მომწყობი საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტისა, მას წილად ხვდა სხვადასხვა ლაბორატორიების ჩაბარება, მათი მოწყობა და ამუშავება, მთავრობასთან და უცხოელების წარმომადგენლებთან შეხვედრები სხვადასხვა უნივერსიტეტის საქმეების გამო და სხვა... მხცოვანი პეტრე მელიქიშვილი სამშობლოს გათავისუფლებამ და უნივერსიტეტის დაარსებამ თითქოს გაახალგაზრდავა, ჩვენთვის საოცარი იყო, როგორ შერჩა მას, უკვე მოხუცებულს, ასეთი ენერჯია ფიზიკური და ფსიქიური, საქმიანობა და დაუღალაობა. სოლოლაკის ქუჩიდან ფეხით მოდიოდა უნივერსიტეტში. საქმეები აუარებელი იყო. საბჭოს სხდომები ზოგჯერ ღამის ორ საათამდის გრძელდებოდა. ამის შემდეგ ის ფეხითვე მიდიოდა სახლში, დილას თავის დროზე ისევ უნივერსიტეტში იყო. საკვირველი და მასთან სასიამოვნო კიდევ ის იყო ჩვენთვის, რომ კაცი, რომელიც თავისუფლად საუბარს ძლივს ახერხებდა ქართულ ენაზედ, იმდენად

დახელოვნდა ამ ენაში, რომ რამოდენიმე თვის შემდეგ ქართულად კითხულობდა ლექციებს... ამიერიდან მან ქართულად დაიწყო თავისი გამოკვლევების წერა და მოხსენებების კითხვა“, — აღნიშნავდა ექვთიმე თაყაიშვილი.

უნივერსიტეტის რექტორის მოვალეობას პეტრე მელიქიშვილი უსასყიდლოდ ასრულებდა. ის თვლიდა, რომ უნივერსიტეტის ფინანსური სიძნელეების ფონზე არ იყო საკუთარ კომფორტზე ზრუნვის დრო. პეტრე ძალზე მომთხოვნი იყო პირველ რიგში საკუთარი თავის მიმართ. ასეთივე მოთხოვნებს უყენებდა ის თავის კოლეგებს და სტუდენტებსაც. ზერელე, ფუქსავატი სტუდენტი მასთან ფონს ვერ გავიდოდა. სამაგიეროდ ბეჯითი და შრომისმოყვარე სტუდენტისთვის ის ყველაფერი იყო — საიმედო მრჩეველი, მეგობარი, მშობელი. მელიქიშვილის აღზრდილთა შორის შეიძლება დავასახელოთ ისეთი ცნობილი მეცნიერები, როგორც იყვნენ ბელინსკი (მოსკოვის უნივერსიტეტი), პეტრენკო (ოდესა), ბეზრედკო (პარიზი), პისარჟევსკი (ეკატერინოსლავი) და სხვა.

მინდობილი საქმისადმი მელიქიშვილის დამოკიდებულების ნათელი მაგალითია ეპიზოდი მისი ცხოვრებიდან, რომელსაც ექვთიმე თაყაიშვილი შემდეგნაირად გადმოვცემს: „ერთხელ პეტრემ ნაღვლიანად მითხრა, დღეს გამოცდა მქონდა სტუდენტებისა, ზოგმა ჯეროვნად გამოაჩინა ცოდნა, ზოგი სრულიად მოუმზადებელი აღმოჩნდა, ერთმა სულ არაფერი არ იცოდა და კიდევ პრეტენზია გააცხადა,... და ასეთი ლაპარაკი დამიწყო: „ეხლა ისეთი დრო არის, რომ შელავათით უნდა მოგვეპყრო. მე დიდად დაებრკოლდები, რომ სემესტრი არ ჩამეთვალოს“. მე ვუთხარი: დიახ, ეხლა ისეთი დროა, რომ ყველა კარგად უნდა აღვიჭურვოთ ცოდნით, თორემ მაგეთი უვიცობით, შენ რომ მოდიხარ, სახელმწიფოს ვერ ავაშენებთ-მეთქი“.

ერთხელ ერთმა ამერიკელმა მეცნიერმა პეტრეს უთხრა, რომ ქართველებისთვის აჯობებდა უნივერსიტეტი რუსულ ენაზე გაეხსნათ, რადგან ქართულ ენაზე სათანადო ლიტერატურის დიდი ნაკლებობაა, მეცნიერება კი ინტერნაციონალურია თავისი ბუნებით და სულ ერთია რომელ ენაზე შეითვისებ მას“. მელიქიშვილის პასუხი ასეთი იყო: დიახ, მეცნიერება ინტერნაციონალურია, ამიტომ ყველა ხალხმა ის მშობლიურ ენაზე უნდა შეითვისოსო.

პეტრე მელიქიშვილს უდავო ღირსებებთან — უანგარობასთან, პატიოსნებასთან, პასუხისმგებლობის უაღრესად მაღალ გრძნობასთან, პრინციპულობასთან ერთად ერთი თვისებაც ჰქონდა: იგი მეტისმეტად ფიცხი იყო. კამათისას თავის დაჭერა უჭირდა. აი რას ამბობს ამის თაობაზე ექვთიმე თაყაიშვილი: „პეტრე უცოლშვილო კაცი იყო, გატაცებული თავისი სპეციალობით და სამეცნიერო მუშაობით... მას ჰქონდა საქმე მათემატიკურად ჩამოყალიბებულ ფორმულებთან, რომლებსაც ვერც ვერაფერს გამოაკლებ და ვერც ვერაფერს მიუმატებ. ამიტომ ის ჩვენებურ გაუთავებელ დისკუსიას და შეხლა-შემოხლას ვერ იტანდა, მონინააღმდეგის აზრს დამშვიდებით ვერ ისმენდა, მეტადრე თუ ეს აზრი, მისი შეხედულებით, გულწრფელი არ იყო“.

ერთხელ უნივერსიტეტის საპროფესორო ოთახში პეტრე მელიქიშვილს ერთ თუ ორ კოლეგასთან კამათი მოსვლია, მოთმინებიდან გამოსულიყო და, ცოტა არ იყოს, ზედმეტი უკადრებია მათთვის. გულმოსულს ისიც განუცხადებია — უნივერსიტეტის რექტორობასაც და პროფესორობასაც თავს ვანებებო და იქაურობას გასცლოდა. „...ეს ამბავი ივ. ჯავახიშვილმა გადმომცა, — იხსენებს ექვთიმე თაყაიშვილი, — მთხოვა წავსულიყავი პეტრესთან და ეს საქმე როგორმე მომეგვარებია. თუ მაინცდამაინც რექტორობას თავს დაანებებდა, პროფესორობა განევრძო. მე ერთი-ორი დღე დავაცადე, რომ პეტრე ცოტა დამშვიდებულიყო, მერე მივედი ბინაზე მასთან. იამა ჩემი მისვლა. თვითონ მიაბო ყველაფერი, ინციდენტის გამო... მე ვუთხარი... ვერ შევრიგებოვარ იმ გადაწყვეტილებას რომელიც თქვენ მიგილიათ... რა შუაშია უნივერსიტეტი... ჩემმა გულწრფელმა ლაპარაკმა მის ნაზ გულზე იქონია გავლენა, ტირილი მოუვიდა, გული ამოესკვნა, ასე რომ იძულებული ვიყავი წყალი მიმეწოდებინა... ცხადი იყო პეტრე თავის თავს უფრო დიდ მოთხოვნებს უყენებდა, ვიდრე სხვას. გრძნობდა, რომ არ უნდა დაეშვა არასაკადრისი სიტყვები, რომელთა შემდეგაც მას უხერხულად მიაჩნდა უნივერსიტეტში დარჩენა. კოლეგების რცხვენოდა. პეტრე დამეთანხმა, რომ მისი წასვლა უნივერსიტეტს ავნებდა. პროფესორად დარჩენაზე თანხმობა გამოაცხადა, ხოლო რექტორობაზე უარი თქვა“.

თავისი სოლიდური ასაკის მიუხედავად პეტრე მელიქიშვილი კვლავაც მისთვის ჩვეული მაღალი პასუხისმგებლობის გრძნობით და

ენერგიულობით განაგრძობდა შემოქმედებით სამეცნიერო მუშაობას და პედაგოგიურ მოღვაწეობას. მოულოდნელად მას რაღაც შემთხვევითი ქრილობა გაუმიზეზდა, რასაც ფატალური შედეგი მოჰყვა. 1927 წელს ღვანლმოსილი მეცნიერი და მამულიშვილი მშობლიური უნივერსიტეტის მინას მიაბარეს.

პეტრე მელიქიშვილი ვალმოხდილი წავიდა ამ ქვეყნიდან. ის ბედნიერი იყო იმით, რომ სიცოცხლის ბოლო წლებში მაინც გამოადგა სამშობლოს და გახდა იმ ერთი ბურჟუაგანი, რომელზედაც დაემყარა ჩვენი ქართული უნივერსიტეტი.

დავით ზუბალაშვილი

ზუბალაშვილები

„ ... ჩვენ რომ ღმერთი გვაძლევს, ჩვენც ხელგაშლით უნდა ვიყოთ, რომ ხალხს სარგებლობა მოვუტანოთ, თორემ, ზედ რომ კრუხებივით დავასხდეთ, ბევრს ვერაფერს გამოვჩვენებთ: ჩვენთვისაც დაკარგული იქნება და ხალხისთვისაც.“

სტეფანე კონსტანტინეს ძე ზუბალაშვილი

XVIII-XIX ს.ს ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავთ ზუბალაშვილთა გვარის წარმომადგენლებს. განსაკუთრებული ნიჭი და ალლო ზუბალაშვილებმა იმ სფეროში გამოავლინეს, რომელიც ყოველ დროსა და ეპოქაში წარმომადგენდა როგორც სახელმწიფოს, ისე ერის ხერხემალს. ეს საქმე კომერცია იყო. მეტად წარმატებული კომერციული საქმიანობის წყალობით მათ შეძლეს მნიშვნელოვანი წვლილი შეეტანათ თავიანთი ქვეყნის როგორც ეკონომიკის, ისე კულტურის განვითარების საქმეში.

ზუბალაშვილები წარმოშობით მესხეთიდან არიან, ისტორიულ საბუთებში ცნობები ამ გვარის შესახებ XVIII ს-დან ჩნდება, როგორც ჩანს, ისინი სოფ. აწყურში მოსახლეობდნენ.

1581 წლის ხელშეკრულებით საფრანგეთი აღიარებულ იქნა თურქეთის იმპერიაში მცხოვრები და მოვაჭრე ყველა ქრისტიანის მფარველად. თვით გენუელებს, ინგლისელებს, ესპანელებს, პორტუგალიელებსა და სიცილიელებს მხოლოდ ფრანგული აღმით შეეძლოთ ზღვაოსნობა და ვაჭრობა თურქეთის წყლებში. ამის გამო თურქეთის სამფლობელოებში მცხოვრები ქრისტიანები, განსაკუთრებით კი ქალაქის მაცხოვრებლები, მასობრივად ღებულობდნენ კათოლიკობას. მათ

*კონსტანტინე
ზუბალაშვილი*

შორის იყვნენ ზუბალაშვილთა წინაპრები და მესხეთის ქართველობის ის ნაწილი, რომელმაც არ მიიღო მაჰმადიანობა.

როგორც ჩანს, „ზუბალაშვილის“ თავდაპირველი ფორმა იყო „ზუბაშვილი“, მცირეოდენი ცვლილების შეტანა ამ გვარში კათოლიკური სარწმუნეობის მიღებით აიხსნება.

ამ ორი გვარის ერთი ძირიდან წარმომავლობას მონიშნავს შემდეგი ფაქტიც: მეფე თეიმურაზ II და ერეკლე II კარზე ცხოვრობდა წარჩინებული მწიგნობარი რომანოზ ზუბალაშვილი, რომელიც თბილისის ქართულ სტამბას განაგებდა; მისი გამგეობლობის დროს სტამბამ რამდენიმე ქართული წიგნი დაბეჭდა, რომელთა ფურცლებზეც რომანოზი ხან ზუბაშვილად მოიხსენიება, ხანაც ზუბალაშვილად.

კათოლიკური სარწმუნეობის მიღებამ გარკვეულ წილად შეუწყობ ხელი ზუბალაშვილების წარმატებას ვაჭრობის სფეროში.. ისინი მოგზაურობდნენ სპარსეთში, ოსმალეთში, ინდოეთში და ევროპის ქვეყნებში, საიდანაც შემოქონდათ სხვადასხვა საქონელი და საქართველოში ვაჭრობასა და ალებ-მიცემას ავრცელებდნენ.

სავაჭრო საქმეების გამო ზუბალაშვილთა გვარის წარმომადგენლები ახალციხიდან საცხოვრებლად გადასულან გორში, ქუთაისში, ცხინვალში და თბილისში; სადაც მალე დაწინაურდნენ ქონებით და ხელი მიყვეს ქველმოქმედებას. როგორც კათოლიკენი ისინი დიდ ყურადღებას აქცევდნენ ყველა კათოლიკურ ეკლესიას საქართველოში და მატერიარულად ეხმარებოდნენ მათ. ზუბალაშვილებს განსაკუთრებული პატივი და სიყვარული ჰქონდათ მოპოვებული საქართველოს სამეფო კარზე. „მეფიდან დაწყებული უმდაბლესამდე მათ ყველა იცნობდა და პატივს სცემდა.“

სავაჭრო საქმეების გამო ზუბალაშვილთა გვარის წარმომადგენლები ახალციხიდან საცხოვრებლად გადასულან გორში, ქუთაისში, ცხინვალში და თბილისში; სადაც მალე დაწინაურდნენ ქონებით და ხელი მიყვეს ქველმოქმედებას. როგორც კათოლიკენი ისინი დიდ ყურადღებას აქცევდნენ ყველა კათოლიკურ ეკლესიას საქართველოში და მატერიარულად ეხმარებოდნენ მათ. ზუბალაშვილებს განსაკუთრებული პატივი და სიყვარული ჰქონდათ მოპოვებული საქართველოს სამეფო კარზე. „მეფიდან დაწყებული უმდაბლესამდე მათ ყველა იცნობდა და პატივს სცემდა.“

1795 წელს ალა-მაჰმად ხანის შემოსევის შემდეგ გორისა და ქუთაისის ზუბალაშვილებმა დიდი დახმარება გაუწიეს თბილისის გაჭირვებულ მაცხოვრებლებს, რომელთაც სახლ-კარი დაექცათ და დაენვათ,

მაშინდელი ქველმოქმედებით ზუბალაშვილებმა თბილისში დიდად გაითქვეს სახელი.

უხვი შენირულობის გამო მეფე ერეკლე ზუბალაშვილებს აზნაურისშვილობას შეპირდა, თუმცა მათ ეს არ ინდომეს, ვინაიდან გაცილებით უფრო მიღებულნი და პატივცემულნი იყვნენ მეფის კარზე, ვიდრე რომელიმე აზნაურიშვილი.

ზუბალაშვილთა გვარის წარმომადგენლებს შორის განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია იაკობ ივანეს ძე ზუბალაშვილი, რომელიც თბილისში ერთ-ერთი ყველაზე დიდ სავაჭრო ამხანაგობას ხელმძღვანელობდა. ეს ამხანაგობა მან 1837 წელს ჩამოაყალიბა.

1800 წლის შემდგომ საქართველოს არცერთ ქალაქში სამრეწველო საქმე ისე არ დაწყებულა, რომ ზუბალაშვილებს რაიმე მონაწილეობა არ მიეღოთ. 1838 წელს იაკობ ზუბალაშვილმა და მისმა ამხანაგობამ მთავრობის ნებართვით საქართველოში პირველი შაქრის ქარხანა გახსნა. ეს მეტად საჭირო და აუცილებელი საქმე იყო, რადგან რუსეთიდან შაქრის შემოტანა ძალზედ ძნელდებოდა, ძვირად ფასობდა და მომხმარებელთა მოთხოვნილებებსაც ვერ აკმაყოფილებდა. სახელად ამ ქარხანას „ქართული შაქარი“ ეწოდა. ქართული შაქარი, მოყვითალო ფერისა იყო და ადვილად იმტვრეოდა.

შაქრის ქარხნის პარალელურად იაკობ ზუბალაშვილმა იმერეთში, ქუთაისთან ახლოს, არყის ქარხანა გახსნა, როგორც ჩანს, მაშინ იმერეთში, ქართლ-კახეთისაგან განსხვავებით, ჭაჭისაგან არაყს ჯერ კიდევ არ ხდიდნენ. 1835 წლიდან კი იმერელ გლეხს, რომელიც ჭაჭას უბრალოდ ყრიდა, საშუალება მიეცა იგი ფულზე გაეცვალა.

იაკობ ზუბალაშვილის სახლი ერთ-ერთ სანაქებო სახლად ითვლებოდა მთელს თბილისში; როდესაც 1833 წელს საქართველოში რუსეთის იმპერატორი ჩამოვიდა, მას სადილი სწორედ ამ სახლში გაუმართეს. იმპერატორი ნიკოლოზ I გაოცებული დარჩენილა სასახლის უმთავრე-

პეტრე
ზუბალაშვილი

ლევან ზუბალაშვილი

სი დარბაზის მონყობილობით და სივრცით, რომელიც ათას კაცს იტევდა. 1835 წლის შემდეგ, საქართველოს ეგზარქოსის თხოვნით, ზუბალაშვილებმა ძალზედ იაფად დათმეს სახლი სასულიერო სემინარიისთვის.

საოცარია ზუბალაშვილთა მიერ ათეულობით წლების მანძილზე განეული მეცენატობის მასშტაბები. მხოლოდ ზოგიერთ მათგანზე შევჩერდებით:

ბათუმში, გორში, ქუთაისსა და თბილისში აგებული ხუთი კათოლიკური ეკლესია; თბილისის უნივერსიტეტის მშენებლობისთვის გაღებული 100000 მანეთი; მუსიკალური სკოლის (დღევანდელი კონსერვატორიის) ასაშენებლად შეწირული 10000 მანეთი; ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დასახმარებლად გაღებული 20000 მანეთი; სახალხო სახლის (დღევანდელი მარჯანიშვილის სახელობის თეატრი) მშენებლობისთვის გაღებული 350000 მანეთი. ზუბალაშვილების მზრუნველი ხელი არასოდეს მოკლებია მათ მშობლიურ კუთხეს – მესხეთს. XIX ს-დან მეფის რუსეთის ანტიქართული პოლიტიკის შედეგად საეკლესიო მსახურებაში ლათინური რიტი აიკრძალა, მის ნაცვლად კი სომხური რიტი იქნა შემოღებული. ამის გამო ქართველ კათოლიკეებს გასომხების საფრთხე დაემუქრათ.

ზუბალაშვილები აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ ქართული რიტის შემოღებისთვის წარმოებულ ბრძოლაში. ისინი დიდ ფინანსურ დახმარებას უწევდნენ მშობლიური მხარის განმანათლებლებს და საზოგადო მოღვაწეებს, რომლებიც დაუღალავად იღვწოდნენ ამ მიზნის მისაღწევად. იაკობ ზუბალაშვილმა მთლიანად დააფინანსა წმ. ლაზარეს კუნძულზე არსებული ქართული ხელნაწერი წიგნებისა და თარგმანების გამოცემის საქმე, რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული კათოლიკე მრევლისათვის. ზუბალაშვილების დახმარებით მოახერხა ასევე პეტრე ხარისჭირაშვილმა კონსტანტინოპოლში მინის ფართობის შექმნა, სადაც შემდგომ ქართველ მამათა საე-

ანე და სასულიერო სემინარია განთავსდა. იაკობ და სტეფანე ზუბალაშვილების ფინანსური მხარდაჭერით მოახერხა მიხეილ თამარაშვილმა თავისი უნიკალური წიგნების გამოცემა. მიხეილ თამარაშვილი ღებულობდა სტეფანე ზუბალაშვილის მიერ დანიშნულ ყოველთვიურ სუბსიდიასაც, რაც მას მეცნიერული საქმიანობის საშუალებას აძლევდა.

იაკობ ზუბალაშვილი

ზუბალაშვილების ფინანსური მხარდაჭერა ასულდგმულებდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საქმიანობისაც.

ამ საზოგადოების თაოსნობით XIX ს-ის მეორე ნახევარში სამცხე-ჯავახეთში მრავალი სკოლა გაიხსნა. მათ შორის 1881 წელს სოფ. ხიზაბავრის ერთკლასიანი სასწავლებელიც, რომლის მშენებლობისთვის სტეფანე ზუბალაშვილს 1000 მანეთი შეუწირავს. იმ პერიოდისთვის ეს საკმაოდ სოლიდური შემონიშნულობა გახლდათ.

XIX ს-ის ბოლოს იაკობის ვაჟებმა ბაქოში ბიბი-ეიბათის კუნძულზე ნავთობის საბადოები შეიძინეს. საბადოებმა ზუბალაშვილებს დიდი ქონება შესძინეს, ამის შემდეგ მათ ერთი ათად გაზარდეს თავიანთი საქველმოქმედო საქმიანობა.

თბილისის პირველი სავადმყოფოს ტერიტორიაზე ზუბალაშვილებმა ააგეს პედიატრიული კორპუსი, რომელიც ევროპიდან ჩამოტანილი სამედიცინო ხელსაწყოებით აღჭურვეს.

ზუბალაშვილთა სტიპენდიის წყალობით მეცნიერებისკენ გაიკაფეს გზა ისეთმა ცნობილმა პიროვნებებმა, როგორებიც იყვნენ: ალექსანდრე ჯანელიძე, სარგის კაკაბაძე, ალექსანდრე ფალავა, შალვა ამირეჯიბი, გერონტი ქიქოძე, პავლე ინგოროყვა, ლეო ქიაჩელი და სხვები.

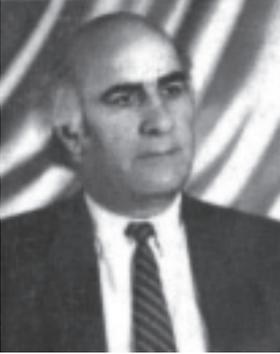
თბილისში პირველი უპოვართა თავშესაფარი ძმები ზუბალაშვილების მიერ იყო დაარსებული. სასადილო „სამადლოში“ ყველა გაჭირვებულს შეეძლო უფასოდ დაპურება.

ზუბალაშვილთა ქველმოქმედების ზემოთწარმოდგენილი მცირეოდენი ჩამონათვალიც კი საკმარისია, რომ წარმოდგენა შეგვექმნას მათი საქმიანობის მასშტაბებზე; მათ მიზანს ქართული კულტურისა და ეკონომიკის გადარჩენა-აღორძინება წარმოადგენდა, რაც თავიანთი დაუღალავი შრომით იმ პერიოდისთვის მოახერხეს კიდევც.

თითქმის სამი საუკუნის მანძილზე ამ საგვარეულოს წარმომადგენლები იღვწოდნენ თავიანთი მამულისთვის. მათ პირნათლად მოიხადეს ვალი სამშობლოს წინაშე.

სტეფანე ზუბალაშვილი

შოთა ლომსაძე

„ხერთვისის მალლა, ჯავახეთის ზეგანზე, თავფარავნის წყლის და არტანულას (მტკვრის) ხეობებს შორის გაშლილ მართკუთხედზე 1944 წლამდე კიდევ იყო შემორჩენილი ხუთი პატარა ქართული სოფელი.... ხუთივე ამ სოფელში, თუ არ ჩავთვლით მათ გარშემო რვა ნასოფლარს, თავისი სიდიდით და აქტიურობით გამოირჩეოდა სოფელი ჩუნჩხა... იგი დგას ნახევრად კლდოვან-გოხნარ ადგილზე, მწვანე ქარაფებისა და ფრიალო კლდეების თავზე, სადაც ქრის მარადის მაცოცხლებელი ნიაფი და საღამოობით ამოქოლილი დარნებიდან ისმის გოდება ძველი ლეგენდებისა, რომლებიც ნალვლიან ჩრდილებად იკარგებიან უსწორმასწორო სოხარებში“.

ამ სიტყვებით იწყება შოთა ლომსაძის წერილი „ჩემი ბავშვობის ჩუნჩხა“. ვისაც ერთხელ მაინც უნახავს ჯავახეთის ეს სოფელი, მისთვის ადვილია წარმოიდგინოს, თუ რა სითბო და სიყვარულია ჩაქსოვილი თავისი სოფლისადმი მიძღვნილ ბატონი შოთას ამ პატარა წერილში. შოთა ლომსაძეს გამორჩეული სიყვარულით უყვარდა თავისი მხარე — მესხეთი. იგი ჭეშმარიტი ქართველი მამულიშვილი იყო, თავისი ქვეყნის ერთიანობისა და ძლიერების მოსურნე და მოტრფიალე. და მაინც, ის პირველ რიგში, მესხი იყო, მესხეთის მოჭირნახულე, მისი ისტორიის უზადო მცოდნე და მკვლევარი, მისი ბუნებისა და ხალხის მეხოტბე მგოსანი. როგორც მკვლევარი ის მაღალი პროფესიონალიზმით და მეცნიერული სიღრმით იკვლევდა მესხეთის ისტორიას, როგორც პოეტი — ჯავახური პირადპირობით და სიძლიერით უმღეროდა თავის მშობლიურ მხარეს. შოთა ლომსაძის, როგორც შემოქმედის, ბუნება

ზუსტად და ლაკონურად გამოხატა პოეტმა ტარიელ ჭანტურამ: მის „ლექსებში იგრძნობა მეცნიერი და ნაშრომებში იკითხება პოეტი“.

შოთა ლომსაძე 1925 წლის 7 მაისს ახალქალაქის რაიონის სოფელ ჩუნჩხაში დაიბადა. 1941 წელს ახალქალაქის ქართული საშუალო სკოლის დამთავრებისთანავე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველი კურსის სტუდენტი გახდა, 1942 წლის მაისში კი ის უკვე ფაშისტურ გერმანიასთან მეზრძოლთა პირველ რიგებშია. ომის მრისხანე წლებმა მის სულიერ ფორმირებასა და წრთობაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა.

ომიდან დაბრუნებულმა სწავლა უნივერსიტეტში განაგრძო. ნიჭიერი სტუდენტის გულმოდგინება შეუმჩნეველი არ დარჩენილა. აკად. ნიკო ბერძენიშვილმა შოთა ლომსაძე ასპირანტურაში დატოვა. 1954 წელს ახალგაზრდა მეცნიერმა წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია (თემა: „თურქი აგრესორების კრაზი საქართველოში 1918-1921 წწ“). 1957 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე შოთა ლომსაძე სიმონ ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ერთ-ერთი წამყვანი მეცნიერი თანამშრომელია. 1976 წელს აქვე დაიცვა მან სადოქტორო დისერტაცია (თემა: „სამცხე-ჯავახეთი XVIII ს-ის შუა ხანებიდან XIX ს-ის შუა წლებამდე“).

შოთა ლომსაძემ საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ არსებულ არქივებში მოძიებული დიდძალი მასალის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე შექმნა არაერთი ფუნდამენტური ნაშრომი, რომლებშიც ობიექტურობის უაღრესად მაღალი ხარისხით არის გაცოცხლებული მესხეთის ისტორია. მისი ნაშრომების კითხვისას გზიბლავს წერის მაღალი კულტურა, და უაღრესად რთული ისტორიული მოვლენების არსში წვდომის და ფაქტების განზოგადების უნარი, კრიტიკული აზრო და მეცნიერული კეთილსინდისიერება.

სამშობლოსადმი დიდი სიყვარულის გრძნობით იყო გამსჭვალული შოთა ლომსაძის ლექციებიც, რომლებსაც იგი საქართველოს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლებსა და სასულიერო აკადემიაში კითხულობდა.

ცალკე უნდა აღინიშნოს შოთა ლომსაძის სამუზეუმო საქმიანობა. წლების განმავლობაში მისი უშუალო ხელმძღვანელობით განეული მუშაობის შედეგად მუზეუმში შეიქმნა საქართველოს ახალი ისტორიის ამსახველი საფონდო და სამეცნიერო ბაზა. მოძიებული მასალის

საფუძველზე მისმა განყოფილებამ საქართველოს 1801-1921 წლების ისტორიის ამსახველი სამი დიდი გამოფენა მოაწყო, მომზადდა უნიკალურ მასალათა 5 ტომი, დოკუმენტების კრებულები და სხვა.

შოთა ლომსაძე დიდ ყურადღებას უთმობდა თავისი განყოფილების ახალგაზრდა თანამშრომლების მკვლევარებად ჩამოყალიბების, მათი სამეცნიერო პოტენციალის ამაღლების საქმესაც. მისი რჩევა-დარიგებების საფუძველზე განყოფილების თანამშრომლებმა არაერთი მონოგრაფია და სტატია მოამზადეს და გამოაქვეყნეს.

შოთა ლომსაძის მოღვაწეობის უმთავრესი მიმართულება მაინც სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობაა. ათეულობით წლების მანძილზე თავაულებელი შრომით გამოვლენილი საარქივო დოკუმენტების მეცნიერული ანალიზის გზით ლომსაძემ რელიეფურად წარმოაჩინა შუა საუკუნეების მესხეთის ისტორია. მის ნაშრომებში ნაჩვენებია თუ როგორ ნაბიჯ-ნაბიჯ მეთოდურად იმარჯვებდა ისლამი ქართული სახელმწიფოებრიობის აკვანში — მესხეთში, როგორ ხდებოდა ძალადობრივი გზით ჯერ მესხეთის არისტოკრატის, შემდეგ გლეხობის გამაჰმადიანება, როგორ იძარცვებოდა და ნადგურდებოდა ეკლესია-მონასტრები, როგორ გაურბოდა ხალხის ნაწილი ძალად გამაჰმადიანებას საქართველოს სხვა ქრისტიანულ მხარეებში.

შოთა ლომსაძემ უტყუარ დოკუმენტურ მასალაზე დაყრდნობით დამაჯერებლად დაამტკიცა, რომ სამცხე-ჯავახეთის მაჰმადიანი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ეთნიკური ქართველია, რომელსაც ჯერ რწმენა შეაცვლევინეს, შემდეგ შეუცვალეს სახელები და გვარები, შემდეგ ენა და ეროვნება წაართვეს, ბოლოს კი ეროვნული თვითშეგნებაც დაუკარგეს.

სწორედ ამიტომ შოთა ლომსაძე დაულალავად იღწვოდა ისტორიულ სამშობლოში მესხთა დაბრუნებისთვის, ოღონდ, სხვებისგან განსხვავებით, ის ამ პროცესის გააზრებულად, სახელმწიფოებრივი ინტერესების ხედვით წარმართვის მომხრე იყო. იგი მესხთა დაბრუნებას მაშინაც უჭერდა მხარს, როცა ურაპატრიოტიზმით აღტყინებულ ქართველთა უმრავლესობა არა მარტო „თურქების“ საქართველოში არდაშვებას, არამედ მათი მხარდამჭერი ქართველების ქვეყნიდან გაძევებასაც მოითხოვდა.

შოთა ლომსაძეს განსაკუთრებული ღვაწლი მიუღძვის მესხეთის თავანკარა ქართველი პატრიოტების, ქართველ კათოლიკეთა დაუცხრომელი მოღვაწეობის შესწავლაშიც. თავის ნაშრომებში: „გვიანი შუასაუკუნეების ისტორიიდან“, „ახალციხის ქრონიკები“, „მესხები“, „მიხეილ თამარაშვილი“, „მიხეილ თამარაშვილი და ქართველი კათოლიკენი“ და სხვა. შოთა ლომსაძე დანვრილებით იკვლევს ქართველ კათოლიკეთა ურთიერთობას ლათინო-კათოლიკურ და სომხურ-კათოლიკურ ეკლესიებთან, ნათლად გვიჩვენებს მესხების ძალადობრივი გასომხების პროცესს, ხსნის ამ პროცესის მიზეზებს.

როგორც უკვე ითქვა, შოთა ლომსაძე არა მხოლოდ ღრმადგანსწავლული და ერუდირებული მეცნიერი, შესანიშნავი პოეტიც იყო. მისი პოეტური დებიუტი მეორე მსოფლიო ომის წლებში შედგა. სწორედ საფრონტო გაზეთებში იბეჭდებოდა ახალგაზრდა პოეტის პირველი ლექსები. შემდგომ კი იყო შოთა ლომსაძის პოეტური კრებულები: „მესხეთის ბუხრები“, „დაკარგული რაფსოდები“, „ჯავახური ქრონიკები“, „უამთა მორევში“, „ჩემი სამართალი“.

სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარული, ოპტიმიზმი და ქართველი კაცის, მისი შემოქმედებითი ენერჯის უკვდავების რწმენა გამოსჭვივის ამ ლექსებიდან.

შესანიშნავი მეცნიერი და პოეტი, ღირსეული მამულიშვილი შოთა ლომსაძე 2003 წლის 12 დეკემბერს გარდაიცვალა. მადლიერმა ქართველმა ხალხმა სამუდამო სასუფეველი მას ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში მიუჩინა.

ხალილ
უმაროვ-გოზალიშვილი
(1925-1995 წწ.)

ხალილ უმაროვ-გოზალიშვილი ახალციხის რაიონის სოფელ ვალეში დაიბადა. 1944 წელს, როცა მუსლიმი მესხები თურქებად გამოაცხადეს და შუა აზიაში გადაასახლეს, ხალილი მეორე მსოფლიო ომში იბრძოდა. ომის შემდეგ ხალილმა დიდი გაჭირვებით მოძებნა ოჯახი უზბეკეთში და 1956 წლამდე დამამცირებელი საკომენდანტო რეჟიმის პირობებში ცხოვრობდა. რეაბილიტაციის შემდეგ დეპორტირებულ მესხებს მეთვალყურეობა მოუხსნეს, მაგრამ სამშობლოში დაბრუნების უფლება არ მისცეს. იმ დღიდან დაწყებული მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება ხალილმა სამშობლოში დაბრუნებისთვის ბრძოლას შეაღწია. იგი ამ საქმის აღიარებული მეთაური და წინამძღოლი იყო.

1962 წელს ხალილმა თანამოაზრეებთან ერთად შექმნა „დროებითი კომიტეტი“, რომელიც მიზნად ისახავდა მაჰმადიან მესხთა ერთიანი ქართველი ერიდან გამოცალკევებისა და გამოყოფის მიზეზთა შესწავლა-გამორკვევას, ქართული თვითშეგნების განვითარებასა და მესხთა ისტორიულ სამშობლოში დასაბრუნებლად აქტიური ზომების მიღებას. ამავე პერიოდში ხალილი და კომიტეტის წევრები გაცენენ ქართველ ინტელიგენტთა ჯგუფს, ისტორიკოსებს: შ. ლომსაძეს, ვ. ჯაფარიძეს, მუსიკათმცოდნე პ. ხუჭუას, გ. ზედგინიძეს, ა. ცუცქერიძეს, ნუმიზმატ დ. კაპანაძეს და სხვებს, რომლებიც შეძლებისდაგვარად ეხმარებოდნენ მესხებს სამშობლოში დაბრუნების საქმეში.

1966 წელს ხალილი აარსებს მესხთა არალეგალურ წრეს და ხელნაწერ გაზეთ „ალორძინება“-ს. წრის მიზანი იყო მესხთა შორის ქართული თვითშეგნების გაღვივება, მესხეთის, როგორც საქართველოს განუყოფელი ნაწილის, როლის გაცნობიერება.

1976 წელს ხალილ გოზალიშვილი მჭიდრო კავშირს ამყარებს საქართველოს ადამიანთა უფლებების დაცვის საინიციატივო ჯგუფის წევრებთან — მ. კოსტავასთან, ზ. გამსახურდიასთან, ვ. რცხილაძესთან, ი. კენჭოშვილთან და ბ. ბეგიაშვილთან. ჯგუფის თვითგამოცემებში ფართოდ შუქდება დეპორტირებულ მესხთა პრობლემები.

1989 წელს ზურაბ მამალაძესთან ერთად ხ. გოზალიშვილი თბილისში ქმნის „ქართველი მუსლიმების უფლებების დაცვის ლიგა“-ს. ხალილის, მისი თანამოაზრე მესხების და თბილისელი ინტელიგენციის მცდელობების შედეგად 80-იან წლებში მაჰმადიანი მესხების ორასზე მეტი ოჯახი დაბრუნდა საქართველოში. სამწუხაროდ 1989-91 წლებში ას სამოცდაათი ოჯახი ისევ გააძევეს საქართველოდან. ეს ამბავი ფერღანის ტრაგიკულ მოვლენებს დაემთხვა, რაც შემთხვევითი არ იყო.

80-იანი წლების დასასრულს გოზალიშვილმა თავის მიერ შექმნილ „ქართველი მესხების წრე“-ს სახელი შეუცვალა და საზოგადოება „ხსნა“ უწოდა. „ხსნი“-ს მიზანი მესხთა სამშობლოში უმტკივნეულო, ეტაპობრივი დაბრუნება იყო. 1991 წელს „ხსნა“ ყაბარდოში ოფიციალურად დარეგისტრირდა. 1992 წელს „ხსნა“ საქართველოს იუსტიციის სამინისტრომაც დაარეგისტრირა.

დაწყებული 60-იან წლებიდან სსრკ-ს დაშლამდე, ხალილ გოზალიშვილი, თავისი საქმიანობიდან გამომდინარე, სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის თვალთვალისა და მეთვალყურეობის ქვეშ იყო. იგი სუკის მხრიდან მუდმივ ეკონომიურ და პოლიტიკურ ზეწოლას განიცდიდა. მას ხშირად უწევდა საცხოვრებელი ადგილის შეცვლა. მიუხედავად ამისა ვერანაირმა სადამსჯელო ზომებმა მას ხელი ვერ ააღებინა სამართლიან ბრძოლაზე.

მაგრამ სუკ-ის თვალთვალსა და ზეწოლაზე გაცილებით ძვირად იყო ხალილისათვის ის გულგრილი, უფრო მეტიც, მტრული დამოკიდებულება, რომელსაც იგი გამუდმებით გრძნობდა სსრკ-სა და საქართველოს სსრ-ს პარტიულ-ძალოვანი სტრუქტურების მაღალჩინოსანთა და ქართული საზოგადოების იმ ნაწილის მხრიდან, რომელიც ეწინააღმ-

დეგებოდა მესხთა დაბრუნებას საქართველოში. ასევე მტკივნეული იყო მისთვის მის ბედქვეშ მყოფი იმ თანამოდმეთა ღალატი, რომლებიც თავიდან თითქოს გვერდში ედგნენ, შემდეგ კი ვეღარ გაუძლეს ზენოლას, მუქარას, სარფიან შეთავაზებებს და გოზალიშვილს დაუპირისპირდნენ.

ხალილს, ამ უშიშარ და შეუპოვარ კაცს, ყველაზე მეტად უცხო მხარეში სიკვდილის ეშინოდა. საუბედუროდ ასეც მოხდა. ხალილ უმაროვ-გოზალიშვილი 1995 წელს ნალჩიკში გარდაიცვალა და იქვე დაკრძალეს. მის საფლავს 5 ვაჟი, 2 ქალიშვილი და მრავალრიცხოვანი შვილიშვილები უვლიან.

2005 წელს „კავკასიურმა სახლმა“, ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის ხელშეწყობით გამოსცა ხ. უმაროვ-გოზალიშვილის ნაშრომი „მესხთა ტრაგედია“. ნიგნს ხალილი მთელი ცხოვრება წერდა და მასში გადმოცემულია მესხთა ისტორია უძველესი დროიდან დღემდე. გვინდა წერილი ხალილის იმ სიტყვებით დავამთავროთ, რომლებითაც სრულდება „მესხთა ტრაგედია“:

„ჩვენო ძვირფასო, საყვარელო სამშობლოვ! შეისმინე ჩვენი ძახილი, ყურს ნუ უგდებ უგუნურებს. მოგვაპყარ თვალი და ნურც ის შეგაშინებს, რომ ასობით ათასნი ვართ.

ვიცით, დღეს საქართველოს მრავალი პრობლემა აქვს, საქართველოს ახლა ძალიან უჭირს, მაგრამ ვის აქვს უფლება ერთმანეთს დაუპირისპიროს და გათიშოს ქართველი მაჰმადიანები და ქართველი ქრისტიანები?

ჩვენ ხომ მიწის პირიდან სრულიად აღვიგვებით, თუკი დროულად არ დაგვეხმარნენ, ხოლო ჩვენი შეერთებით, გვჯერა, საქართველოს ძლიერება კიდევ უფრო განმტკიცდება.

უარს ნუ იტყვი ჩვენზე დედასამშობლოვ! ნუ გაიხარებს მტერი ჩვენი გათიშულობით!

შეიფარე, საქართველოვ, შენი განამებული შვილი, შენი ტანჯული თანამოდმე, ქართველი მუსლიმი“.

**იასონე
პარსკნელიძე (ხასანოვი)
1929-1999**

15 წლის იყო იასონ ხასანოვი ახალციხის რაიონის სოფელ ტობადან რომ გაასახლეს ოჯახთან ერთად. პატარა წიგნაკში, რომელიც მის ხსოვნას მიეძღვნა, იგი იხსენებს: ჩემს პაპის პაპას ხასანი ერქვა და ამიტომ ხასანოვებად ჩაგვწერეს. მამა ყოველთვის მეუბნებოდა ქართველები ვართ, ჩვენი ნამდვილი გვარი ვარსკნელიძეაო.

1944 წლამდე ტობაში მცხოვრები 44 ოჯახიდან ნახევარი ქრისტიანი — ნახევარი კი მუსლიმი იყო. ქრისტიანები სუდაძეები და ასპანაძეები, ხოლო მუსლიმები — თამარაძეები, ვარსკნელიძეები, დავქარიძეები, გაგნიძეები და ქურდაძეები იყვნენ.

თხუთმეტი წლის ყმანვილს სამუდამოდ აღებეჭდა მესხიერებაში, როგორ გადმოაგდეს ვაგონიდან სამამულო ომში წასული ოთხი ვაჟკაცის მამის, შიმშილისა და სიცივისაგან გარდაცვლილი ფეიზულა გაგნიძის ცხედარი, როგორ მიათრევდნენ გვამს ფეხებით და როგორ ეხლებოდა თავი შპალეებს.

1949 წელს უზბეკეთის სსრ-ს, სამარყანდის ოლქის, სოფელ ყარაყიშლაყის სკოლის დამთავრების შემდეგ სამი წელი ვერ შეძლო უმაღლესში სწავლის გაგრძელება. არც პასპორტი ჰქონდა, არც სამხედრო ბილეთი, ის კი არადა, მესხებს, როგორც სპეცგადასახლებულებს, მეზობელ სოფელშიც არ შეეძლოთ კომენდანტის საშვის გარეშე წასვლა. სამარყანდის უნივერსიტეტში გაიცნო ხალილ უმაროვ-გოზალიშვილი. მასთან ერთად იბრძოდა სამშობლოში დაბრუნებისთვის. უნივერსიტეტის დამთავრებისთანავე დაოჯახდა. სოფლის სკოლაში ჯერ მასწავ-

ლებელი იყო, შემდეგ დირექტორი. ხუთჯერ იყო სოფლისა და რაიონის დეპუტატი.

1989 წელს იასონი საზოგადოება „ვათანის“-ს საბჭოში აირჩიეს, მაგრამ მალევე დატოვა „ვათანის“ თანამოაზრეებთან ერთად. დაუკავშირდა ხალილ უმაროვ-გოზალიშვილს. 1991 წელს ყაბარდოში დარეგისტრირებული ქართული ორიენტაციის არასამთავრობო ორგანიზაცია „ხსნა“-ს საბჭოს წევრი გახდა. 1992 წელს „ხსნა“ საქართველოშიც დარეგისტრირდა.

თავის რამდენიმე წერილსა და ინტერვიუში იასონი იხსენებდა ტობას ტოპონიმებს: ჭანჭახას, კურდღელას, ზეუბანს, აქაურას, ნაფუძარს, ჩიტილელეს, კლდეკარას, სამარილეს და კითხულობდა: „თუ აქაურობის მკვიდრი თურქები ვიყავით, რატომ არ დავარქვით მათ თურქული სახელები?“ და თვითონვე პასუხობდა: „იმიტომ, რომ ქართველები ვართ!“, მერე აგრძელებდა: „გვეუბნებიან ქართველებად მოგაქციესო! არა, კი არ მოგვაქციეს, ქართველები ვართ!“.

სად არ ატარა ბედმა იასონი შვილებსა და შვილიშვილებთან ერთად, ხან უზბეკეთში იყო, ხან ყირგიზეთში, ფერღანის ტრაგედიის შემდეგ აზერბაიჯანში, ყაზახში დაბინავდა. 90-იანი წლების დასაწყისში იასონი მეუღლესთან ერთად სამშობლოში დაბრუნდა, აღიდგინა საქართველოს მოქალაქეობა, წინაპრების გვარი, შეიცვალა სახელიც და იასონ ვარსკნელიძე გახდა. იასონი ოცნებობდა შვილები და შვილიშვილებიც ჩამოეყვანა სამშობლოში და როცა დრო მოუწევდა, მესხეთის მიწაში წინაპართა გვერდით დაკრძალულიყო.

ერთი ცილისმწამებლური საგაზეთო წერილით გულნატკენი იასონი დეკემბრის თვეში უეცრად გარდაიცვალა. ვერ მოხერხდა იასონ ვარსკნელიძის უკანასკნელი სურვილის შესრულება, საქმეს ვერც სახელმწიფო მინისტრის ჩარევამ უშველა, სამცხე-ჯავახეთის რეგიონის ხელმძღვანელობამ უარი თქვა საქართველოს მოქალაქის მესხეთის მიწაში დაკრძალვაზე. იასონ ვარსკნელიძის ნეშტი აზერბაიჯანში, ყაზახში დაკრძალეს.

ამ მხრივ ვითარება დღეს სასიკეთოდ შეიცვალა. საქართველოს მოქალაქე მესხებს სამშობლოში კრძალავენ.

ლატიფშაჰ ბარათაშვილი (1907-1984)

ადიგენის რაიონის სოფელ უდეში 1944 წლამდე კათოლიკე და მუსლიმი ქართველები ცხოვრობდნენ. 1909-14 წლებში უდეში აგებული ქრისტიანული (კათოლიკური) ტაძრის სამშენებლო წარწერა გვამცნობს, რომ მას ერთად აშენებდნენ კათოლიკე და მაჰმადიანნი (ტომით ქართველნი). 1918-19 წლებში ოსმალთა ნაქეზებითა და ხელშეწყობით მუსლიმი და ქრისტიანი ქართველები ერთმანეთს წაეკიდნენ. ლატიფშაჰი მოგონებებში იხსენებს, რომ ქრისტიანთა ნაწილი გაიხიზნა, ნაწილი კი უდეს მუსლიმებმა შეიფარეს, ბარათაშვილების ოჯახში 12 ქრისტიანი იმალებოდა. ასეთ ვითარებაში იზრდებოდა ლატიფშაჰი, რომელმაც პატარაობიდან გამოამყლავნა სწავლის დიდი სურვილი.

1917 წლის დეკემბერში მენშევიკურმა მთავრობამ უდეში ქართული ოთხწლედის გახსნა. ლ. ბარათაშვილი მედრესეშიც სწავლობდა და ქართულ საერო სკოლაშიც. ოთხწლედის დამთავრების შემდეგ სწავლის გაგრძელება იმდენად უნდოდა, რომ 1923 წლის დეკემბერში, მშობლებისაგან მალულად საზღვარზე გადაიპარა, თურქეთში, არდაგანში ბიძასთან გადავიდა.

1926 წლამდე ლ. ბარათაშვილი არდაგანში ახალი ტიპის სკოლაში სწავლობდა. 20-იან წლებში სსრკ-სა და თურქეთის საზღვარი ცუდად კონტროლდებოდა. ამიტომ საბჭოთა საქართველოში და თურქეთში მცხოვრები მესხები უახლოესი ნათესავების მოსანახულებლად ხშირად არალეგალურად გადადიოდნენ საზღვარზე.

1926 წელს უდეში გაიხსნა შვიდწლედის და ლატიფშაჰმაც იქ გააგრძელა სწავლა. შემდეგ იყო კომკავშირი და პარტიული კურსები

თბილისში. თბილისში, კურსებზე გაიცნო ლატიფმაჰმა თავისი მომავალი მეუღლე, ქრისტიანი ზინა გიგინეიშვილი. მშობლების წინააღმდეგობის მიუხედავად ახალგაზრდებმა მაინც იქორწინეს. შემდეგ ლ. ბარათაშვილმა კომკავშირული საქმიანობა გააგრძელა მშობლიურ კუთხეში, თან ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორიის დაუსწრებელ განყოფილებაზე სწავლობდა. ქუთაისში გაიცნო მოგვარე, ქ-ნი მარია ბარათაშვილი, რომელმაც თავის მხრივ გააცნო აკად. გ. ჩიტაია. ბატონმა გიორგიმ გასაუბრების შემდეგ დაავალა ლატიფმაჰს, მოეგროვებინა მასალები მაჰმადიანი მესხების ყოფისა და გენეოლოგიის შესახებ. ეს საქმე ლ. ბარათაშვილს მთელი ცხოვრება, გადასახლებაშიც კი, არ შეუწყვეტია.

1941 წელს ლ. ბარათაშვილს, როგორც გამოცდილ მუშაკს, სთავაზობენ სასაზღვრო ნაწილში სამსახურს მზვერავად. მას სისტემატურად უწევდა თურქეთში გადასვლა.

1944 წელს ლ. ბარათაშვილი ნათესავებთან ერთად გადასახლეს. მეუღლე კი, როგორც ქრისტიანი, დატოვეს საქართველოში. ერთთვისანი ჯოჯოხეთური მგზავრობის შემდეგ გადასახლებულები უზბეკეთში ჩაიყვანეს. 1946 წელს ზინამ მეუღლე გადასახლებაში მოინახულა, რის შემდეგაც ცხოვრება მას ნამდვილ ჯოჯოხეთად უქცევს. ზინას სისტემატურად იბარებდნენ დაკითხვებზე შსსკ-ში, რაიკომის ბიუროებზე. მან ვერ გაუძლო მორალურ და ფიზიკურ ტერორს, ფსიქიურად შეიშალა და მალევე გარდაიცვალა.

მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ ლ. ბარათაშვილმა გადასახლებაში მეორედ იქორწინა, რომლის შემდეგაც 4 შვილი — ორი ვაჟი და ორი ქალიშვილი შეეძინა.

1956 წლიდან სპეცგადასახლებულთა სტატუსის მოხსნისთანავე მესხები იწყებენ ბრძოლას სამშობლოში დასაბრუნებლად. ისინი ქმნიან ჯგუფს მ. ბაირახტაროვის, მანსურ პოლადოვის, ზაქარია რამიზოვის შემადგენლობით, რომელსაც სათავეში ლ. ბარათაშვილი უდგება.

1956 წელს მესხები გზავნიან წერილს ნ. ხრუშჩოვის სახელზე. მოსკოვიდან მოსულ პასუხში ნათქვამი იყო, რომ უფლება აქვთ, იცხოვრონ სსრკ-ს ნებისმიერ დასახლებულ პუნქტში, საქართველოს გარდა.

1957 წლიდან იწყება დაუსრელებელი მიმოსვლა შუა აზიას, მოსკოვსა და თბილისს შორის, რომელსაც მალე ბაქოც დაემატა. იმავე წელს

მესხთა ნაწილს საქართველოს მაგივრად აზერბაიჯანში გადასახლება სთავაზობენ. 1958 წელს მესხთა პირველი ოჯახები აზერბაიჯანის საათლის რაიონში გადასახლდნენ. ახალ კოლმეურნეობას, რომლის თავმჯდომარედ მ. ბაირახტაროვი აირჩიეს, სახელად ადიგენი უწოდეს. შემდგომში დაარსებულ კოლმეურნეობებსაც მესხებმა მშობლიური სოფლების სახელები დაარქვეს.

1959 წელს ბარათაშვილების ოჯახი ას სხვა ოჯახთან ერთად მინგეჩაურში გადასახლდა. მინგეჩაურშიც აგრძელებს სამეცნიერო მუშაობას ლატიფშაჰი, აგროვებს მასალებს მინგეჩაურის ტოპონიმიკის შესახებ, აარსებს მხარეთმცოდნეობის მუზეუმს და მისი პირველი დირექტორიც ხდება. 1962 წელს ლატიფშაჰმა ისტორიკოს შოთა ლომსაძის წერილი მიიღო. მას წაეკითხა მუზეუმის „მოამბეში“ დასტამბული ეთნოგრაფიული გამოკვლევა მაჰმადიან მესხთა ყოფის შესახებ და ლატიფშაჰს სთავაზობდა დახმარებას წერილების პუბლიკაციაში.

1962 წელს მაჰმადიანი მესხები თბილისში აარსებენ „დროებით კომიტეტს“, რომლის წევრები იყვნენ ხალილ უმაროვ-გოზალიშვილი, ჯავად თურმანიძე, ზაქარია რემიზოვი, ჯუმალ აბაშიძე. თავმჯდომარედ ლ. ბარათაშვილი აირჩიეს. კომიტეტის მიზანი, როგორც საქართველოდან გადასახლებული მაჰმადიანი მესხებისათვის, ისე საქართველოს მოსახლეობისათვის სწორი ინფორმაციის მოწოდება და გადასახლებულთა სამშობლოში დასაბრუნებლად ქმედითი ზომების მიღება იყო.

დაბრუნებასთან ერთად მესხები ითხოვდნენ მათი შვილების კონკურსგარეშე, ე.წ. ლიმიტებით საქართველოს უმაღლესებში ჩარიცხვას. ისევ დაიწყო წერილებისა და საჩივრების გაგზავნა საქართველოსა და საკავშირო ცკ-ებში, მგზავრობა მოსკოვსა და თბილისში. მოლოდინი მაღალი რანგის ჩინოვნიკების მისაღებებში. მათ დახმარებას ცდილობდნენ ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლები, ისტორიკოსები: შ. ლომსაძე, ვ. ჯაფარიძე, მუსიკათმცოდნე პ. ხუჭუა, ნუმიზმატი დ. კაპანაძე მწერალი და პედაგოგი გ. ზედგინიძე, არქიტექტორი ა. ცუცქერიძე და სხვები. თბილისში მათ უცხადებდნენ, რომ მოსკოვი არ აძლევდა მათ სამშობლოში დაბრუნების უფლებას,

მოსკოვში კი საპირისპიროს ისმენდნენ. რამდენიმეჯერ თბილისში ჩამოსული დელეგაციები მილიციამ დაარბია.

ყველაფერი ამაო გამოდგა. 1956 წლიდან 1966 წლამდე, ათწლიანი ბრძოლა, შრომა, იმედები – ეჯახებოდა ყრუ კედელს. ქართული ორიენტაციის მუსლიმ მესხთა ლალადი, რომ ისინიც ქართველები არიან, სურთ სამშობლოში დაბრუნება, მოძმეთა შორის მშვიდობინი შრომა და ცხოვრება, პრობლემის გადაჭრის მონინაალმდეგეთა მხრიდან სრულ გულგრილობას, ცინიზმსა და გავეშებულ წინააღმდეგობას აწყდებოდა.

ლ. ბარათაშვილი ძალზედ მტკივნეულად განიცდიდა მომხდარს. 1966 წელს თბილისში შეკრებილმა კომიტეტის ხელმძღვანელებმა იმსჯელეს შექმნილ ვითარებაზე და კომიტეტი დაშლილად გამოაცხადეს.

1966 წლიდან ლ. ბარათაშვილი ჩამოსცილდა მესხთა პოლიტიკური ბრძოლის ხელმძღვანელობას, მაგრამ სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა საქართველოს და ქართველი ხალხის ნამდვილ პატრიოტად, მესხთა სამშობლოში დაბრუნების გულშემატკივრად – ასე აფასებს მის ღვანლს უმცროსი მეგობარი და თანამებრძოლი ხალილ უმაროვ-გოზალიშვილი.

აზერბაიჯანში მცხოვრები ლ. ბარათაშვილი აგრძელებდა 1941 წელს დაწყებულ ეთნოგრაფიულ კვლევას, რომელიც გადასახლებაშიც არ შეუწყვეტია. მისი მასალები მაჰმადიან მესხთა ყოფის, რიტუალების, ტანსაცმლის, სამკაულების და ა.შ. შესახებ უნიკალურია და დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ისტორიული მეცნიერებისთვის. სამწუხაროდ, მისი ნაშრომების საქართველოში გამოქვეყნება ვერ მოხერხდა. 1970 წელს აზერბაიჯანში, აზერბაიჯანულ ენაზე დაისტამბა ლ. ბარათაშვილის კრებული.

ისევე, როგორც ხ. უმაროვ-გოზალიშვილი, ი. ვარსკენელიძე და მრავალი სხვა მუსლიმი მესხი, ლ. ბარათაშვილიც უცხო მხარეში აღესრულა და მინგეჩაურში დაასაფლავეს. თავისი საყვარელი სამშობლოს მიწაში დაკრძალვა არც მას ეღირსა.

ВВЕДЕНИЕ

Забвение истории, искоренение из памяти своего прошлого приводит к падению нации душой и телом и полной ее гибели . Прошлое это фундамент настоящего, как настоящее будущего...Народ, не знающий кто он, откуда и куда идет... многим не отличается от скота .. Сын должен знать где и на чем остановился отец, чтобы оттуда начать тянуть ярмо жизни... Сын должен разобратся в чем был прав и хорош его отец, в чем он ошибался... что помогало ему, а что припятствовало, для чего трудился и здравствовал, а для чего и в чем бездействовал.

*ИЛЬЯ ЧАВЧАВАДЗЕ
«НАЦИЯ И ИСТОРИЯ», 1888 Г.*

«Месхетия для Грузии то же самое, что Греция для мира»

АЛЕКСАНДР ПРОНЕЛИ

Из 149 миллионов квадратных километров суши, существующей на Земле, Грузия занимает 69 700 километров, то есть 0,046 процентов. Несмотря на такую малость, наша страна отличается большим многообразием климата, природы, ландшафтов и почв. Здесь представлены почти все климатические зоны, начиная с вечных снегов и ледникаов, кончая субтропиками и пустынями. В Грузии нет только тропиков.

Ученые установили, что на территории Грузии человек обитал с незапамятных времен, еще миллион 800 000 лет тому назад. Именно об этом свидетельствуют обнаруженные на территории Дманиси человеческие черепа и фрагменты скелет.

Грузинские археологи в Квемо Картли нашли не одно древнейшее жилище раннего земледелия. Жившие здесь 8-7 тысяч лет назад люди возделывали несколько сортов пшеницы, ячменя, овса, гороха, чечевицы, винограда, дыни, чистотела. Приручены были овца, коза, крупнокопытный скот, свинья и собака.

Грузия издревле состояла из нескольких стран, то есть краев.. Среди них главнейшим была Картли, которая, в свою очередь, делилась на Шида (Внутреннюю), Квемо(Нижнюю) и Зеда(Верхнюю) Картли. Со временем этот термин из этно-географического превратился в политический. Жилище грузин всех краев (мегрелов, сванов, кахов, имеретинцев и т.д.) называлось Сакартвело т.е. страной грузин. Внутренняя Картли охватывала территорию от Лихского хребта до реки Арагви от Кавказского до Триалетского хребта, а в Нижнюю Картли входила территория с Триалетского хребта, включая Лоре-Бамбакий регион, Верхняя Картли или Месхетия начиналась с Ташискарри и охватывала верхнее течение реки Куры и все ущелье реки Чорохи. В нее входили Самцхе, Джавахетия, и находящиеся сегодня в составе Турции Артаани, Кола, то есть верхнее течение Куры, Шавшети, Кларджети, Тао, Тортуми и Спери, то есть Чорохское ущелье.

По исследованию лингвистов, грузинский язык возник несколько тысяч лет тому назад. По мнению ученых, от общего языка - основы, называемого "общекартвельским" или "пракартвельским" сначала отделился сванский, а позже мегрело-занский. Грузинская письменность появилась намного позднее. Согласно грузинскому историку XI века Леонтию Мровели, в начале III века до нашей эры, царем Картли становится Парнаваз, который объединил Восточную и Западную Грузию, провел административные, военные и религиозные реформы. Леонти Мровели создание грузинского алфавита приписывает Парнавазу. Дошедший до нас образец древнейшей грузинской письменности был найден в Палестине при раскопках грузинского монастыря итальянским археологом В. Корбо. находка датируется 30-ыми годами V века. Среди найденных в Грузии надписей самая древняя надпись в Квемо Картли, в храме Болнисского Сиони (493-494гг). Существуют три вида грузинского алфавита. Древнейший из них называется мргловани, асомтаврули, т.е. округлое (или уставное). Именно этим алфавитом исполнены надписи в Палестине и в Болнисском Сионе. Со временем, с целью необходимости быстрого написания и экономии писчего материала, изменилась форма, очертание алфавита и была создана письменность нусхури, то есть церковное письмо. После уже

возникает алфавит мхедрули, т.е. светское письмо, которым в Грузии пользуются по сей день.

В IV веке до нашей эры грузинские племена Южной Грузии в целях спасения от персов начали борьбу за объединение. В результате этой борьбы вокруг Мцхеты создано Иберийское или Картлийское царство. В его создании главную роль сыграли месхетские племена, что отразилось и в названии древней столицы Грузии Мцхеты (мсх-мцх).

В I веке нашей эры в восточных провинциях Римской империи: Палестине, Египте и Малой Азии появляются христианские общины. Распространение христианства в Грузии начинается с I века. Здесь проповедовали ученики Христа Андрей Первозванный, Симон Каноний и Матфий. Андрей Первозванный проповедовать в Грузии начал с Месхетии. В IV веке в Восточной Грузии, в которую входила и Месхетия, во время царя Мириана и царицы Наны христианство было объявлено государственной религией. Распространительница христианства святая Нино пришла в тогдашнюю столицу Грузии - Мцхета из Кападокии через Месхетию. Из Картлийского царства христианство распространилось и в Западную Грузию. В церковных службах и молебнях везде господствовал грузинский язык. Наряду с переведенной литературой возникла и оригинальная грузинская литература.

В V веке царь Вахтанг Горгасали вновь восстановил единство Грузии и в Картли вместо архиерея посадил каталикоса. Это означало автокефалию, т.е. независимость Грузинской церкви. Вахтанг от византийского господства освободил и Кларджети, где основал город Артануджи. Вместе с введением института каталикоса во всех краях Грузии, в том числе в Месхетии, Артануджи, Одзрехе и Цунде, он основал епископства.

В борьбе с внешними врагами – персами, византийцами, арабами ковалось единство грузинских племен. Хотя, временами врагам все же удавалось нарушать это единство. Самые тяжелые последствия принесло Грузии господство арабов. От нашествий арабского полководца – Мурвана Кру (Глухого) особенно пострадала Месхетия. К этому добавилась и завезенная из Греции «черная чума». К концу VIII столетия Месхетия была почти безлюдной.

Пополнение поредевшего населения Месхетии произошло за счет пришедших из Картли новопоселенцев. Новое княжество называлось Тао-Кларджетское самтавро (княжество) или самтавро грузин. Его основателем был Ашот Багратиони, который не смирившись с господством арабов в Тбилиси, вместе с семьей и сторонниками переселился в Чорохское ущелье. Ашот, восстановив основанный Вахтангом Горгасалом Артануджи, превратил его в свою резиденцию. Вскоре он от византийского кесаря получил звание курапалата. Немного раньше Ашота, в этом крае, начал свою деятельность величайший грузинский духовный деятель – Григол Ханцдели. Усилиями Ашота и Григола была заложена основа усилению княжества Тао-Кларджети. О его имущественном могуществе и культурном продвижении свидетельствуют такие блестящие памятники грузинской архитектуры, каковыми являются величественные храмы Ошки, Хахули, Ишхани, Бана. В X веке среди грузинских княжеств Тао-Кларджети сформировался как самое большое и сильное княжество. Во время Давида Курапалата Тао-Кларджети оказывает помощь императору Византии в сохранении трона, за что получает от него в подарок новые территории. За счет остальных грузинских княжеств Давид энергично расширяет границы своего княжества. В этом деле ему помогает Картлийский князь Иоане Марушисдзе. Приемный сын Давида – Баграт становится царем Картли, а после кончины слепого царя Абхазии, он, как единственный законный наследник, восходит на Абхазский престол. После кончины отца - Гургена, Баграт овладевает землями Шавшет-Кларджети и Самцхе-Джавахети. В последующие годы он присоединил сперва Эрет-Кахети, а затем южные провинции Месхетии –Тао и Кларджети...

Таким образом, Баграт Третий восстановил единство краев Грузии. Лишь Тбилиси и окрестности Нижней Картли оставались во владении арабского амира.

Стремление грузинских краев - жить в объединенной стране обуславливалось единым образовательным и церковным языком, общими традициями и культурой.

Во второй половине XI века на Грузию напали кочевые турецкие племена из рода огузов, под предводительством сельджуков. Первый удар был нанесен окраине Грузии - Месхетии. Они захватили Ахалкалаки, опустошили Джавахети и до 40 тысяч грузин переселили

в иранские провинции. Свои нашествия сельджуки усилили с 80-ых годов. В сраженьях гибла большая часть населения. К этому добавлялись и сильные землетресения, в результате которых была разрушена город-крепость - Тмогви. Население покидало сравнявшиеся с землей села.

В этой тяжелейшей обстановке на трон Грузии взошел шестнадцатилетний Давид IV (1089-1125 гг.), которого благодарные потомки назвали Строителем. Молодой монарх оказался правителем с прозорливым умом и сильной волей. Он энергично приступил к очищению Грузии от турков-сельджуков. В 1121 году Давид в решающем сражении одержал блестящую победу над объединенным войском турков. В 1122 году освободив Тбилиси, он объединил всю Грузию. Грузия стала одним из сильнейших государств на Ближнем Востоке.

Могущество государства создало прочную основу для развития грузинской культуры. Среди грузинских регионов Месхетия и в этом случае является лидером. Именно здесь достигают высокого уровня зодчество, художество, наука. Высочайшим проявлением грузинского мышления этого периода явилось создание шедевра мировой литературы - «Витязя в тигровой шкуре».

Грузия гармонично сочетала друг с другом западно-христианские и восточно-мусульманские культуры, путем их творческого синтеза создала совершенно оригинальную, самобытную грузинскую культуру, дала начало эпохе т. н. восточного ренессанса.

Страна приблизилась к переходной фазе социально-экономического развития – распаду нового феодального строя и зарождению рыночных отношений. Для этой фазы развития характерна слабость политической надстройки: старые феодальные отношения охвачены кризисом, они расшатываются внутренними противоречиями, а новые капиталистические отношения существуют лишь в виде тенденции, зародыша.

И вот, именно в этот критический момент у границ Грузии появились полудикие, но с военной точки зрения, сильнейшие монгольские орды.

Находящаяся в условиях внутреннего брожения и преобразований страна встретила врага неподготовленной. Монголы почти без боя покорили Грузию. Единственный, кто не сдался врагу и оказал ему

упорное сопротивление был владетель Самцхе Иване Атабаги. Месхетинцы прекратили сражение только после приказа царя.

Нашествие монголов выбило страну из русла развития и надолго остановило ее продвижение. Грузию монголы разделили на думыны. Провинции Месхетии объединились в V и VI думыны.

Грузинский народ не мирился с монгольким игом и восставал против них. Месхетия задавала тон и была активным участником восстания. В 1226 году монголы этот край, борющийся за свободу Грузии, решили отторгнуть от страны и непосредственно подчинить хану, но и это не помогло. Месхетские феодалы вместе с другими грузинскими патриотами не прерывали связи и вновь приняли активное участие в общегрузинском начинании.

Во второй четверти XIV века под руководством Георгия V страна, освободившись от монгольского ига, вновь объединилась. Мать Георгия была потомком месхетских Джакели. Будущий царь именно в Месхетии взлелеял идею единства страны. Георгий Брцкинвале (Блестательной) вернул Грузии прежний международный авторитет. При нем страна залечила раны, встала на ноги. Однако, мирная передышка оказалась кратковременной. На Грузию напал новый враг - Тамерлан В 1386-1404 гг. Тимур восемь раз совершил поход на Грузию. Во время третьего и пятого походов Тамерлан жестоко опустошил Джавахети, Кола-Артаани, Самцхе и Тао. Месхетия еще раз опустела. В Грузии тогда опустели до 700 сел.

В последующие XV-XVI века Грузии постоянно приходилось вести тяжелые бои с туркменскими племенами, что мешало процессу повторного восстановления и строительства страны.

Распад единой экономики Грузии вызвал ослабление центральной власти страны и усиление центробежных сил. В конце XV века страна распалась на отдельные царства и княжества. Рядом с Картлийским, Кахетинским, Имеретинским царствами, сформировались независимые Мегрельское, Гурийское, Абхазское и Месхетское княжества. По территории и населению Самцхе-Саатабаго (с этих пор так называлась Месхетия) охватывало одну треть Грузии. К концу XV века ее площадь составляла 34 230 квадратных километров.

Раздробленная Грузия стала ареной внутренних междоусобиц, а все грузинские царства и княжества - предметом постоянной вражды

между сефевидским Ираном и Османской Турцией.

Особенно в трудном положении оказалось Самцхе-Саатабаго. Оно непосредственно граничило с Турцией и поневоле выступало активным сторонником создания антитурецкой военной коалиции.

Коалиция не состоялась. Запад к этому времени не был готов к крестовому походу.

А Турция все крепла, ее границы в XVI веке протянулись от Трапизона до Адриатического моря и устья реки Дона, а от Крыма до Средиземного моря. Турки полностью контролировали и бассейн Черного моря.

В 1549 году у села Сохоиста турки разгромили войско грузин. 40-тысячное войско турок после тяжелых боев заняло крепости Месхетии. Завоеванный край османцы разделили на четыре санджака и создали бегларбегство. В Месхетии упразднился грузинский социально-политический строй и начинался процесс введения османского правления.

Месхетские феодалы в это время делились на группы. Большая их часть выступала за присоединение Картли к Имерети, часть поддерживала сепаратистские переговоры с Турцией или Ираном. Еще большим несчастьем было то, что месхетские князья, боясь упразднения княжеств, уклонялись от оказания помощи грузинским царствам.

В 1555 году по Амасийскому миру Турция и Иран поделили Грузию пополам, восток достался Персии, а запад Турции. Самцхе-Саатабаго также было поделено между ними.

Недовольная Амасийским миром Турция, после кончины Шах-Тамаза в 1578 году с 200 000 войском и 500 пушками двинулась на Закавказье. Ее целью было полное завоевание Грузии. Первой жертвой турков оказалась ослабленная внутренними и внешними войнами Месхетия. На Чилдирском поле турки победили персидское войско. Переждав войну и увидев поражение персов Манучар Джакели явился к паше и взамен неприкосновенности грузинской политической структуры, вероисповедания и возвращения ранее захваченных у княжества южных провинций предложил отдавать ему дань.... Турки отказали ему в восстановлении целостности княжества и введении дани. А Манучару, по турецкому правилу, предложили быть правителем Месхетии (с разделением края на санджаки). Такая форма правления означала упразднение грузинского

традиционного социально-политического строя во всем княжестве. Хотя на этом этапе турки не затронули религию населения.

В 1579 году по приказу султана был создан Чилдирский вилайет, который возглавил омусульманенный Манучар II, а правителем санджаки был назначен его брат, христианин Кваркваре. Недовольный антигрузинской реформой Манучар в 1852 году отверг ислам и попытался сбросить турецкое иго, но силы были уж очень неравными. В 1587 году турки завоевали Ахалцихе, в 1590 году 12-летняя ирано-турецкая война закончилась мирными переговорами между Турцией и Ираном. Восточную Грузию и Месхетию Иран признал сферой влияния Турции. В 1595 году османцы описали все Самцхе-Саатабаго, составили налоговую книгу ("Большая книга гурджи-станского вилайета"), по которой Самцхе-Саатабаго было поделено на восемь санджаков. В свою очередь, санджаки делились на нигии. Самцхе-саатабаго преобразовалось в пашалыкство, центром которого был Ахалцихе. В книге описаны платежеспособные 1600 деревень, в составленных по деревням именных списках значительное большинство составляли грузины. По данным книги в Месхетии опустели 364 деревни.

Турция в Месхетии ввела свой порядок землевладения. Грузинский феодальный порядок основывался на землевладении, фамилии и наследственности. После введения турецкого социально-политического строя землей мог владеть только находящийся на службе султана мусульманин. Грузинские феодалы вынуждены были принять мусульманство и таким образом или сохранить землю и имущество или все потерять. С этого же времени и Джакели, и другие месхетинские феодалы упоминаются только нареченными мусульманскими именами, титулами и должностью. С этих пор грузинские фамилии в ахалцихском пашалыкстве теряют свою функцию.

Древнейшему уголку Грузии стало угрожать вырождение. Часть дворян и князей, не изменившая вере отцов и дедов, вынуждена была переселиться в Картли, Кахети, Имерети, Гурию и в другие уголки Грузии. Среди переселенных были: Шаликашвили, Цицишвили, Авалишвили, Джакели, Диасамидзе, Гогоришвили, Тавдгиридзе, Химшиашвили, Кавкасидзе, Доленджишвили, Херхеулидзе, Тактакишвили, Кобулашвили (Кобулисдзе), Сумбаташвили, Зедгинидзе, Тухарели, Гугунава и другие. В XVI веке по договору,

оформленному между Турцией и Францией, Франция объявлялась покровительницей всех христиан, живущих на территории Османской империи. Часть грузин, которая не покинула Месхетию и не обратилась в мусульманскую веру, приняла католическую веру.

В 1625 году Манучара Джакели отравил собственный дядя - Бека, который уехал в Стамбул, принял мусульманство, назвался Сафаром и вернулся в Самцхе с титулом и должностью Сафар-паши. Со второй половины XVII века начинается медленный, но уже необратимый процесс омусульманивания месхов.

Грузины не мирились с господством турок в Самцхе-Саатабаго, они восставали, боролись с завоевателями, но положение исправить не смогли. Картл-Кахетинское и Имеретинское царства, желающие вырвать Самцхе-Саатабаго из рук Османии, сами испытывали крайнюю нужду, защищаясь от нападений Ирана, Турции и лезгинов.

До XVI века Грузия защищала свое население и не допускала торговлю пленными. После того, как Турция захватила Месхетию, эта страшная болезнь распространилась по всей стране. Оставшаяся без средств часть грузинских феодалов занялась торговлей своими крепостными крестьянами. Турки всячески способствовали этому процессу. Торговля рабами приносила доходы. Сначала пленных из Северного Кавказа перевозили в Крым, а оттуда по морю в Стамбул. А после создания ахалцихского пашалыкства этот край стал важным транзитным пунктом грузинских рабов. В XVII веке итальянский миссионер Христофор Дек Кастели писал: «...не раз слезы наворачивались на глаза, когда видел, как продавали туркам связанных по рукам и ногам как баранов юношей и девушек. Множество детей увозили в Турцию. Собственными глазами видел в Колхетской провинции проданных юношей. Их везли в Константинополь. Уезжая в Италию, я видел корабль, наполненный проданными пленными». По сведениям европейских авторов в те времена из Грузии ежегодно вывозили от трех до пяти тысяч пленных. С XVI века, включая начало XIX века, из Грузии было вывезено почти миллион юношей и девушек. Как центральная, так и провинциальная элита Турции грузинских девушек покупала для гаремов, а мальчиков - для войска янычаров и мамелюков. Их воспитывали профессиональными военными. Грузинские мамелюки в поздние средние века управляли османскими пашалыкствами в Египте, Ираке, Ливии,

Мароко, Алжире. Один из них Хасан ибн Юсуп Ахискал был омусульманенным месхом из Ахалцихе. Он (1791-1798 гг.) стал правителем Алжира, то есть деем. В то время Алжир был центром пиратства в Средиземном море и в восточной части Атлантического океана, отсюда в основном и поступали доходы. Их жертвами становились американские и европейские торговые корабли. 20 процентов общего дохода США за 1800 год ушло на выкуп у алжирцев американских пленнх. Одному из американских пленнх Джеймсу Каскарду Хасан деи диктовал письма, отправляемые первому президенту США Джорджу Вашингтону. Письма касались условий освобождения американских пленнх. Копии писем, посланных американским президентом к дею Алжира, хранятся в библиотеке конгресса США. Хасана бин Юсуфа Ахискала единогласно хвалят его европейские современники, арабы и американцы. Американцы подарили алжирскому дею корабль под названием «Хасан-Паша». В городе Алжире он воздвиг двухминаретную мечеть Кечуа. В его дворце сегодня размещен музей искусств.

После завоевания турками Месхетии и прекращения ее естественного развития постепенно ослабло большое литературно-просветительское и культурное творчество в здешних монастырях. Население, как аристократия, так и крестьяне в семьях разговаривали на грузинском, хотя в официальной обстановке разговорным языком был турецкий. В таких условиях в Картл-Кахети готовился план спасения Месхетии, сторонники которого были и в Ахалцихском пашалькстве. В 1771 году к царю Ираклию II, разбившему лагерь в Триалети (сегодняшняя Цалка), прибыла группа месхетских феодалов под руководством хертвисского Ибрагим бега Вачнадзе, который поклялся царю, что весь санджак передаст ему. По разным обстоятельствам это намерение осталось неосуществленным.

В 1783 году в Георгиевской крепости по трактату, заключенному между Грузией и Россией, Ираклий Второй официально был признан «наследным владельцем Самцхе-Саатабаго». Согласно пятому пункту трактата Россия брала обязательство, что при первой же возможности возвратит Грузии захваченные турками земли.

Георгиевский трактат можно было считать победой грузинской дипломатии, если его положения были бы выполнены обеими сторонами. Однако, союзник оказался ненадежный, и мало того что

он не выполнил взятых им обязательств по защите от внешних врагов, он еще натравливал на нашу страну соседей мусульман. Этот трактат настолько усугубил обстановку вокруг Грузии, что Ираклий задумался об его отмене. Он с ахалцихским пашалыкством оформил отдельный договор, но делу этим не помог. За всем этим последовали сначала Крцанисская трагедия, а затем манифест от 12 сентября 1801 года.

После присоединения Картли-Кахетинского царства к России вопрос возвращения Месхетии стал одним из очередных вопросов внешней политики Российской империи, что изменило содержание плана Ираклия II-го относительно освобождения и спасения Месхетии. Правда Россия, в результате разразившейся в 1828-1829 годы русско-турецкой войны отняла Самцхе-Джавахети у турков, однако созданные согласно Андрианопольскому миру т.н. религиозные зоны дали возможность ей объявить живущих в присоединенной Самцхе-Джавахети омусульманенных грузин «татарами» и в массовом порядке выселить их со своей земли. На их место Россия переселила армян христианской веры из Арзерума-Карского вилайета, а позднее и русских сектантов.

Переселенная в Турцию часть грузин попыталась возвратиться назад, но новая власть с оружием в руках преградила им путь. После войны русские на присоединенных территориях сначала создали Ахалцихский округ, а позднее Ахалцихский и Ахалкалакский уезды.. В 30-ые годы XIX века, по наблюдению находящегося в новоприсоединенной Месхетии француза Дюбуа, месхетские мусульмане вместе с православными постились, посещали христианские церемонии, молились в Вардзии, свадебные обряды совершали по грузинским правилам, строжайше соблюдали грузинскую традицию, запрещающую браки с родственниками, значительная часть их разговаривала на грузинском языке.

В 1840 году к находящемуся в Месхетии петербургскому чиновнику высокого ранга – Булгакову явились потомственные грузинские санджак-беги из Кваблиани, Поцхови, Абастумани и Ахалкалаки. Они выразили готовность со своими крепостными крестьянами вернуться к христианской религии предков, взамен же просили у российских властей предоставить им те права и привилегии, которые были у князей и дворян в остальной Грузии. Булгаков об этом доложил императору. В ответ Николай I заявил, что он был заинтересован не

охристианиванием населения, проживающего в новоприсоединенном крае, а созданием там как можно больше казенных земель.

Такое отношение со стороны имперской власти подняло среди мусульман месхов новую волну религиозного фанатизма. Из Анатолии и других мусульманских провинций империи власти специально завозили религиозных служителей секты омара, которые пытались из сознания коренного населения Месхетии вычеркнуть их этническое происхождение. Россия всячески вынуждала месхов мусульман оставить свои земли и перейти в Турцию. Главноуправляющий Паскевич даже предупреждал: «Если переселение мусульман не закончим в установленные сроки, потом уж, после того, как пройдет вызванный войной психоз, сдвинуть с места переселяемых даже при большом нашем желании уже не сможем и у нас останется противостящий нам, вражески настроенный и трудно подчиняемый мусульманский пограничный район».

Грузинский язык постепенно утрачивал свою функцию. На ответственные должности назначались мусульмане негрузинского происхождения. Своих детей беги отправляли учиться в Баку, Стамбул и Эрзерум, откуда они возвращались фанатиками пантуркистами. Сторонники идей панисламизма языки мира делили на две группы – на языки верующих и неверующих и поскольку грузинский входил в группу христанских языков, даже упоминание на этом языке Аллаха и Коррана считалось для мусульманина кощунством.

Во время путешествия в Тао-Кларджети немецкому путешественнику Карлу Коху один бег жаловался: «Мой дед был христанинном и скончался христианином. Мой отец и я озарены светом Мухамеда, но язык наших предков у нас сохранился. Правда, грех и преступление говорить на языке гяура, но этот язык нам дарован богом и мы ничего не можем поделатъ.»

Именно воспитанные пантуркистами потомки месхетских феодалов Омар Фаик-Кипиани - Ацкурский бег, Ахмед Пепинов (Пипи-нашвили), Зиа бег Абашидзе из села Токи, Сервер бег Атабаг Коблианский (Джакели), Али бег Авалишвили из села Ошори возглавили антигрузинские выступления в 1918-1919 годах. После объявления независимости Грузии они создали «Власть мусульман Южного Закавказья» под председательством Сервер бега. Это сепаратистское образование при подстрекательстве и указке турецких властей

устроило в Месхетии в 1818-1919 годах тяжелые кровопролитные столкновения между мусульманским и христианским населением. Сначала войска Сервер бега разгромили части грузинской армии, которые отошли к Боржоми. В то же время аспиндзский Бахши-бег Мачабели, владеющий Абастуманом и его окрестностями, имел хорошо вооруженный и обученный отряд состоящий из 150-ти человек. Бахши-бег имел связь с Ное Жордания и боролся за оставление Месхетии в составе Грузии. Он сообщил грузинскому правительству, что у месхетинцев-мусульман турецкой ориентации не было значительной военной силы. В 1919 году грузинская армия под командованием генерала Квинитадзе взяла Ахалцихе и Ахалкалаки. За эту операцию Мачабели присвоили звание полковника.

Распад сознания месхов с большим успехом продолжался при советской власти. В 1923 году этнические грузины - месхи-мусульмане были объявлены азербайджанцами, грузинские фамилии им в массовом порядке переделали на азербайджанский лад и Месхетию превратили в культурную автономию Азербайджана. Партийно-хозяйственный аппарат и педагогические кадры комплектовались из привезенных из Азербайджана кадров. В Ахалцихе открыли азербайджанский театр, закрыли грузинские школы. На одном письме, посланном месхами- мусульманами в высшие инстанции, наложена такая резолюция: «Вы татары и поэтому должны учиться на вашем родном языке» ...Такая атмосфера окончательно притупила самознание грузинских мусульман, чувство их национальной идентичности. Они превратились в денационализованную массу и на вопрос, к какой национальности принадлежат, растерянно отвечали – «мы иерли мусульмане (местные мусульмане)».

Лишь в конце 30-ых и в начале 40-ых годов, когда у советской власти полностью пропала иллюзия победы социалистической революции в Турции, она начала открывать в Месхетии грузинские школы.

15 ноября 1944 года мусульманское население Месхетии загнали в товарные вагоны и в нечеловеческих условиях в течение месяца увозили в Казахстан, Узбекистан и Киргизию. С 1944 года до 1956 года они даже не имели право выезжать из мест переселения. В апреле 1956 года с них сняли статус спецпереселенца, но не разрешили вернуться на родину в Грузию. В 1989 году в Узбекистане, в

Ферганской долине, где компактно были заселены месхетинцы, местное население устроило кровавые погромы. Месхи в массовом порядке покинули Узбекистан.

В 1999 году во время вступления в Евросоюз Грузия взяла обязательство репатриации населения, депортированного из Южной Грузии, согласно которому она должна была принять закон о репатриации и до 2011 года осуществить репатриацию депортированных из Грузии.

Сегодня переселенные из Грузии месхи, кроме упомянутых трех стран центральной Азии, живут в Азербайджане, Турции, России, Украине, Грузии и США.

В июле 2007 года Парламент Грузии принял закон о репатриации. Ныне в Грузии проживают вернувшиеся в разное время более 900 месхов. Они в основном живут в Гурии, Имерети, Тбилиси и Ахалцихе, и надеются, что историческая справедливость будет восстановлена и разбросанные в восьми странах мира их родственники постепенно возвратятся на родину.

БАГРАТИОНЫ

История сохранила нам сведения не об одной царской династии: Валуа и Бурбоны во Франции, Габсбурги – в Австро-Венгрии, Рюрики и Романовы – в России, Тюдоры и Стюарты – в Англии и т.д.

С IX в. до 1810 года Грузией правила династия Багратионов. Правление Багратионов было одним из самых длительных. Они владели царским тронem Грузии почти тысячу лет.

Кто такие Багратионы?

Багратионы были уроженцами Южной Грузии, одной из провинций Месхетии – Спери. Летописец Багратионов Сумбат Давитисдзе их происхождение связывает с библейским царем Соломоном. По словам летописца, трое из семи детей Соломона поселились в Армении и там приобрели титул владетельного князя, остальные четверо обосновались в Картли, один из которых - Гуарам приобрел титул главного воеводы. Именно потомками этого Гуарамы считает Сумбат Давитидзе Багратионов.

Следует сказать, что теорию еврейского происхождения Багратионов поддерживают и другие грузинские летописцы. Например, историк Давида Агмашенебели (Строителя) считает его 78-ым потомком еврейского царя Давида.

Такая позиция летописцев легко объяснима. Этим они пытаются обосновать преимущественное право Багратионов на царский трон, что характерно и для царских династий почти всех стран.

В Грузии Багратионы особенно отличились с конца VIII века. Картлийский князь Ашот Багратиони, который вошел в историю под именем Великий, владел также и византийским титулом курапалата.

Ашот Курапалат является основателем династии Тао-Кларджетских Багратионов. Тао-Кларджетские Багратионы, то есть Багратионы

грузинского царства делились на две основные ветви – на таосских и кларджетских Багратионов. Среди Багратионов Тао титул царя Грузии в 888 году впервые приобрел сын Давида I – Адарнесе. Основу кларджетской ветви заложил старший сын Ашота Великого, также Адарнесе. В истории Адарнесе Ашотович именуется первым, а Адарнесе Давидович – вторым.

Званием царя Грузии, начиная с Адарнесе Второго, обладали только представители ветви Багратионов из Тао (потомки Адарнесе Второго). К этой ветви Багратионов принадлежал и первый царь всея Грузии Баграт Третий. Когда Давид Курапалат привез Баграта и его отца Гургена в Уплисцихе, он так обратился к феодалам Картли: «Это уроженец Тао, Картли и Абхазии, сын и воспитанник мой, и я его моурави и помощник».

Кларджетская ветвь Багратионов вымерла в начале XI века.

Грузинское государство вершины своего могущества достигло во время царствования блестящих представителей рода Багратиони – Давида IV Агмашенебели (1089-1125) и царицы Тамар (1189-1213). Прославленными представителями династии Багратионов были Деметре II Тавдадебули (Самоотверженный) (1270-1289), Георгий V Брцкинвале (Блистательный) (1318-1346), Александр I Великий (1412-1442), Симон I (1556-1600), Эрекле II (1762-1798) и другие.

На протяжении веков Грузия и Багратиони стали настолько неделимыми понятиями, что даже в самых сложных ситуациях вопрос смены царской династии не ставился. Любая попытка сменить династию Багратионов воспринималась как борьба против Грузии и содержала угрозу адекватного реагирования с грузинской стороны.

Поэтому, когда в результате исторических испытаний со второй половины XV века Грузия распалась на отдельные царства и княжества, царствами Картли, Кахети и Имерети владели разные ветви Багратионов. Грузины считали, «что другой царь не имеет права быть над нами».

Первым царем Картли был внук царя Всея Грузии – Александра Первого Константин Второй Дмитриевич (1476-1505). С 1658 года эту ветвь Багратионов на троне Картли сменила ветвь Мухран-батони.

Основателем Кахетинской ветви Багратионов был последний царь единой Грузии Георгий VIII (1446-1466). После поражения в борьбе за трон Картли в 1466 году он перешел в Кахети и там стал царст-

зовать под именем Георгия Первого. В 1744 году представитель этой ветви Теймураз II стал царем Картли, а его сын Ираклий II в 1762 году вновь объединил Картли и Кахетию.

Начало имеретинской ветви династии Багратионов заложил Давид VI Нарин младший (1245/47-93). Блестящим представителем этой ветви является Соломон I (1754-1784). В 1757 году около Хресили он с одиннадцатьютысячным войском уничтожил тридцатитысячную армию турков, пресек междоусобицы в Самегрело, объявил жесткую борьбу продаже пленных и усилил свое царство.

В 1810 году Россия упразднила царствование в Имерети. Российские власти всех членов царского дома Багратиони выселили с родины, чем попытались предотвратить консолидацию национальных сил вокруг какого-либо представителя царской династии. Царствованием последнего царя Имерети – Соломона II закончилось царствование Багратионов в Грузии.

Царский род Багратионов заложил основу в России фамилиям Грузинский и Имеретинский, представители этих фамилий сегодня живут в Европе - Италии и Испании.

ДЖАКЕЛИ

Род Джакели принадлежит к классу именитых феодалов Южной Грузии (Самцхе). Название рода происходит от крепости Джаки, расположенной в ущелье Джакисцкали. Предположительно, что основателем рода Джакели является представитель фамилии Чорчанели - Бешкен, средний сын деятеля IX-X веков - Мириана Бахлаунда. Потомки Бешкена получили от царя во владение ущелья Джакисцкали, Поцхови и Уравели. В источниках первым Джакели упоминается тухарисский князь Бешкен (XI век). В них он и его потомки называются эриставами эриставов, т.е. князьями князей.

При грузинском царском дворе князья Джакели владели многими должностями. С XII века представители этого рода были казначеями (Бека I), амирспасаларами (Агбуга I). Начиная с 1334 года, владельцы самцхетского княжества обладали титулом царского воспитателя - т.е. атабага. Поэтому княжество стали называть Самцхе-Саатабаго.

В VIII-XVI веках Джакели династическими браками роднились с царями и князьями Грузии, императорами Трапизона, выступали активными проводниками грузинской ориентации в Трапизонской империи.

В феодальной монархии Грузии (XI-XIII века) Джакели командовали войском передового края (садрошо) - Земо-Картли, т.е. Месхетии. Под предводительством Джакели месхетинцы героически сражались сначала с турками-сельджуками, затем с монголами, позднее с иранскими и турецкими завоевателями. Многие достойные представители этого рода внесли свой весомый вклад в достижение единства и могущества Грузии.

Одним из них был Иване I (Кваркваре) Цихисджварели. Тогда, как вся Восточная Грузия почти без боя сдалась монголам, месхетинцы под началом Иване Джакели самоотверженно боролись с врагом. По разрешению Царицы Русудан Иване явился к Чагата Ноину лишь тогда, когда продолжать сражение было совершено бессмысленно.

Иване Джакели и после этого не смирился с монгольским ярмом. Вместе с Цотне Дадиани, Эгарасланом Бакурцихели, Варамом Гагели, Саргисом Тмогвели и другими грузинскими патриотами он в 1246 году активно участвовал в заговоре Кохтастави.

Достоинным представителем рода Джакели является Бека Мандатурухуцеси (1285-1306). Когда румские турки начали разорять самую крайнюю южную провинцию Грузии - Тао, Бека наряду с месхетинским войском созвал войска соседних грузинских государств., и так обратился к собравшимся: «Братья грузины! Могущество турков, вторгшихся в нашу страну, было разгромлено царем Давидом Агмашенебели. Теперь они, пользуясь нашей разобщенностью, вновь вторглись и разоряют край Тао. Бойцы мои! Тао не только наш, но и всей Грузии, и мы не оставим его врагу. Вперед! Смерть или победа!». Благодаря умному военному плану и воинствующему духу, грузины разгромили врага, захватив огромные трофеи.

В рядах патриотов, боровшихся за единство и могущество Грузии, особое место занимает Кваркваре Джакели (1418-1498). После падения Константинополя, соседствующее с Турцией княжество Самцхе –Саатабаго оказалось перед катастрофой. Поэтому этот край Грузии выступал активным сторонником и участником создания военной коалиции против Османской империи. В 1459 году Кваркваре командировал из Ахалцихе посла к князю Бургундии. «Как только коварные турки появились вблизи наших границ,- писал он князю, - я сразу же помирился со всеми моими христианскими князьями и решил все мои силы и возможности направить против Турции. В союз объединились я, царь Георгий (Картлийский царь), царь Баграт (Имеретинский царь), Трапизонский император Давид, Мингрельский князь, Абхазский князь, князь малой Армении и другие.» Кваркваре уверял европейского союзника, что из Месхети он выведет 20 000 воинов, а из всей Грузии ручался вывести 120 000 всадников. «

Если турков замкнем между двумя войсками, то в течение одного лета завоюем Анатолию и все страны, которые занимает Турция в этом крае,» - писал он.

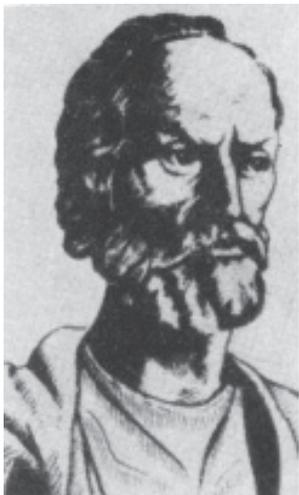
Кваркваре Атабаги глазом умного и опытного стратега усмотрел инерцию растущего развития Турции и предупреждал западных лидеров: «Знайте, что если сейчас не будете действовать вместе с нами, потом, даже если очень захотите, ничего не сможете сделать, так как мусульманская Турция крепнет день ото дня и в дальнейшем мы уже не сможем объединиться так, как сегодня.»

Несмотря на такие энергичные усилия грузинских политиков, по причине Запада план организации коалиционного похода все же был сорван.

Это крайне обострило внутреннюю и внешнюю обстановку в Грузии. Перед окрепшей агрессией Турции наша страна осталась одна.

За счет ослабления грузинской феодальной монархии в княжествах Грузии, в том числе и в Самцхе возникали сепаратистские настроения. Для достижения своих сепаратистских целей Джакели не так уж и редко связывались с иранскими и турецкими завоевателями, пытаясь с их помощью приобрести независимость от центральной грузинской власти. В этом плане особенно выделился Бека Джакели, который в 1625 году отравил собственного племянника Манучара III, принял мусульманскую веру, вместо Бека назвался Сапар-Пашой и таким путем стал правителем Ахалцихского пашалыкаства (Чилдири).

После этого, в течение еще долгого времени месхетинцы сохраняли христианство и грузинский язык, а представители рода Джакели, по признанию самих турецких историков, опять назывались «потомственными грузинами».

ИОАНЕ ПЕТРИЦИ

Иоане Петрици самый значительный и выдающийся представитель средневековой грузинской философской мысли. О нем писали почти все последующие грузинские мыслители. Несмотря на это, многое из его биографии все еще остается неизвестным.

Грузинские просвещенные люди XVIII века единогласно отмечали, что Иоане Петрици по происхождению принадлежал к высокородной семье из Самцхе. По сведению того же источника, Иоане, как выдающегося своей способностью и перспективностью молодого человека, Баграт IV направил в Грецию «... чтобы принять язык эллинов и изучить философию и богословие».

В Константинополе вскоре Иоане завоевал себе большую известность, как весьма просвещенный и принципиальный мыслитель. В Манганской академии его учителем был Иоане Италис, проповедовавший неприемлемые тогдашним религиозным догматам взгляды «об извечности материи» и признающий «пустую эллинистическую» точку зрения, согласно которой «все возникло и оформилось не от существенного» и др. Иоане Петрици стал одним из самых приближенным лицом своего учителя и активным членом его идейного движения.

В 1083 году Италоса осудили за мысли, «преданные анафеме», и выдворили из Константинополя. После его осуждения началось жестокое преследование и сторонников Италоса. Иоане Петрици вынужден был покинуть Константинополь. По мнению некоторых исследователей, гонимый из Константинополя Петрици приехал в Болгарию, в построенный Григолом Бакуриани Петрицонский

монастырь и одно время там развернул свою деятельность. Именно в ознаменование деятельности в этом монастыре он должен был получить имя «Петрици». Хотя деятели XVIII века Давид Ректор, Иоане Багратиони и др. дают иную этимологию этому имени. По их мнению, имя Иоане Петрици вытекает из его «весьма любознательного» характера и этим именем его должны были назвать во время учебы в Манганской академии.

После основания Гелатской академии Давид Строитель в этом храме науки и просвещения «собрал достойных и украшенных всеми добродетелями людей». Среди приглашенных сюда деятелей вместе с Ефремом Мцире, Арсеном Икалтоели, Иоане Таричисдзе и другими был и Иоане Петрици. По словам историка Давида, монастырь Гелати превратился в «новый Рим», «для всего Востока стал вторым Иерусалимом, учебным заведением всего доброго и полезного».

Несмотря на зависть и коварство со стороны «грузин и греков», что по его же словам испытывал Иоане Петрици, именно во время деятельности в Гелатской академии проявился многосторонний талант Петрици. Он очень благодарен Давиду Строителю, создавшему ему все условия для спокойной и плодотворной работы.

Петрици ставил себе целью не только создание грузинского философского языка, но и то, что посредством этого языка можно было бы обучать грузинских юношей мыслить, чтобы они были способны «испытать бестелесность». В Гелатском монастыре Петрици основал «училище для юношей», где он занимался плодотворной педагогической деятельностью. Иоане Петрици провел колоссальную работу, чтобы грузинский язык представить «подобным греческому». Он создал грузинский философский язык, ясный и прозрачный, со стройной терминологической системой, изображенной с таким мастерством и искусством, что как пишет академик Нико Мар: «можно только удивляться этому неиссякаемому запасу, которым он обладает, чтобы как можно в большом количестве найти в грузинском языке возможности для передачи всех мельчайших нюансов и разновидностей мыслей по образу греческого языка для преодоления всех трудностей крайне обособленного и сложного диалекта».

Именно из-за этого полноценного богатого философского языка Иоане Петрици в заветах старых рукописей называют «светочем грузинского языка». Он создал грузинский философский язык, который

своей изобразительной силой уравнен с «языком эллинов, глубоким как пропасть языком греков».

Сочинения и переводы Иоане Петрици не только обогатили грузинскую философскую науку, но и внесли в нее новый поток, сыгравший весьма прогрессивную роль в развитии грузинской философской мысли. Философские мировоззрения Петрици сформировались на основе последнего большого систематизатора неоплатонизма – учения Прокла. Его философское сочинение – «Толкования к Проклу для диадохской и платонической философии» написаны в виде обширных комментариев к прокловской «Теологии элементов». Здесь его философское мировоззрение ближе подошло к неоплатонизму и более последовательный характер получили идеи, давшие начало ареопагетическому учению.

Иоане Петрици перевел на грузинский «Для природы человека» Немесия Эмесского, «Первоосновы богословия» Прокла. К его перу относятся переводы всех 50-ти псалтырей, а также трудов Аристотеля и др. Существует мнение, что автором известного памятника – «История и восхваление венценосцев» должен быть Петрици.

Философские взгляды Иоане Петрици определены не столько античным философским наследием, сколько грузинской действительностью XII в., растущим подъемом общих настроений и устремлений.

Петрици создал литературную школу, воспитал множество учеников, у которых появились многие последователи.

Иоане Петрици в древней Грузии пользовался величайшим авторитетом. К нему часто обращался Сулхан-Саба и его язык считал «прекрасным и желанным». Соломон Додашвили о Петрици писал: «Он был истинным философом, весьма любимым стихотворцем в Грузии, полнотой мысли был большим и замечательным человеком своего времени». «Большим мыслителем и философом широкой эрудиции» называет Петрици и Нико Мар.

ШОТА РУСТАВЕЛИ

Самым великом сыном Месхетии и всей Грузии, несомненно, является Шота Руставели. Созданная им восемь веков назад поэма «Витязь в тигровой шкуре» справедливо входит в сокровищницу мировой культуры. По словам Ильи Чавчавадзе, в эту поэму «нация вложила свои силы и свою радость, вместила туда свою душу и сердце, влила свои тяжкие мысли, помыслы, чувства». «Витязь в тигровой шкуре» сыграла совершенно особую роль в истории нашего народа. Она оказала большое влияние на грузинский национальный менталитет, формирование нравственного облика грузинского человека. Она на протяжении веков питала и питает грузинскую духовность. «Шота Руставели это Грузия, а Грузия это «Витязь в тигровой шкуре», - писал Важа-Пшавела.

Первые сведения об авторе «Витязя в тигровой шкуре» сохранены в самом прологе поэмы: «Я Руствели, спел стихами, сердцем раненым и с ним дружил, Руствели был искусен, строя эту песнь свою.» Отсюда совершенно ясно, что автор «Витязя в тигровой шкуре» уроженец Рустави. С учетом социальной иерархии тогдашней Грузии он должен быть не только простым уроженцем, но и владельцем крепости-города Рустави, его правителем.

В Грузии два Рустави. Один в Месхетии, в Аспиндзском районе и второй в Эрети, вблизи Тбилиси. Из-за этого ученые некоторое время спорили, какой Рустави они должны были подразумевать в «Витязе в тигровой шкуре». Сегодня можно совершенно однозначно сказать, что автор поэмы был из Рустави Аспиндзского района. Такое

заключение позволяют сделать не только народные предания (устная речь) и связанные с именем Руставели некоторые фактические данные (рукопись, фреска, надпись и т.д.), но и язык поэмы, лексико-грамматические формы, использованные в ней сравнения и метафоры. Установление значения некоторых труднодоступных слов «Витязя в тигровой шкуре» возможно только с учетом месхетинской речи. Как отмечал академик Шота Дзидзигури, «язык гениального поэта подпитывался именно месхетинским говором ». Здесь же следует сказать, что в поэме участвуют почти все грузинские диалекты, но главный говор произведения, как отмечалось, был бесспорно месхетинский. Достаточно назвать слова: «габасрули», «ерти-сахе», «танаджори», «сачочманеби», «кота», «пашта», «нобати», «деба», «шамати», «хел-мандили», «садарано» и др. Понять эти использованные в «Витязе в тигровой шкуре» слова можно по-разному, но в контексте поэмы больше всех подходит значение, распространенное в Месхетии.

Согласно народным преданиям, мать поэта звали «Аиа». Именно это имя приписано к изображенной на одной из стен церкви св.Марии в с.Квабисхеви (Боржомский район) женщине, рядом с которой изображен молодой человек с надписью – «Шота». Существует мнение, что на фреске изображены Шота и его мать.

Руставели месхетинцем считал царь-поэт Арчил.

Предположительно, что поэт занимавший высокий пост при царском дворе, должен был быть лицом, приближенным к царице Тамар. Надпись на фреске крестового монастыря в Иерусалиме и упоминание в поминальной книге монастыря «казначей Шота» наводит на мысль, что Руставели был казначеем двора царицы Тамар. Часть ученых считала, что к концу жизни Шота Руставели приехал в Иерусалим, постригся в монахи и там скончался. Хотя, изображенный на фреске Крестового Монастыря, поэт изображен в светской одежде, что означает, что он не был монахом.

Когда была написана поэма «Витязь в тигровой шкуре»?

В эпилоге поэмы поэт восхваляет царицу Тамар и ее «льва» - Давида Сослана. Тамара и Давид поженились в 1189 году. Давид Сослан скончался в 1207 году. Таким образом, поэма должна быть написанной именно в этот промежуток.

Художественная сила «Витязя в тигровой шкуре», глубокая осмысленность и неиссякаемая мудрость наводит на мысль, что ее создание было посылно находящемуся в зените славы поэту. С учетом этого, мы можем полагать, что Руставели должен был родиться в 60-ые годы или в начале 70-ых годов XII века.

Настоящим хребтом сюжета и главной осью идейного содержания поэмы являются любовь, братство и дружба. Любовь вселяет в человека дух героизма, обостряет чувство общественных обязательств. «Любовь нас возвысит», - говорит Автандил, один из главных героев поэмы. В то же время, это невозможно без верной дружбы, братской самоотверженности. Тариэл, Автандил и Придон честно исполнили выраженные в мудрых афоризмах правила побратимства: «Другу верный друг поможет, не страшит его беда, сердце он отдаст за сердце, а любовь - в пути звезда».

Показывая в «Витязе в тигровой шкуре» сказочное братство и дружбу побратимов различных национальностей, Руставели одним из первых в тревожную средневековую эпоху воспел идею дружбы народов.

Герои поэмы мусульмане. Несмотря на это, в них «бьется грузинское сердце» (Ив. Джавахишвили). Очевидно, что автор поэмы является последователем христианского вероисповедания, однако это не мешает ему с большой любовью и теплотой ваять идеальные образы своих мусульманских героев. Руставели свободен от религиозных догм. Он уклоняется от показа форм, правил вероисповедания и прямым образом ни разу не упоминает христиан или христианских святых.

В «Витязе в тигровой шкуре» естественное отражение нашла живая действительность исторической Грузии. В Грузии времен Тамары вопрос прав и достоинства женщин был в центре внимания общества. Созданием идеальных образов Тинатин и Нестан Руставели

обессмертил в грузинской поэзии честь женщины. Идею равенства мужчины и женщины он выразил афоризмом: «льва щенки равны друг другу, будь то самка иль самец».

В средневековой поэзии это было беспрецедентным. Этим Руставели во многом опередил свою эпоху.

Красной нитью через поэму «Витязь в тигровой шкуре» проходит идея патриотизма. Герои - страстные патриоты своих стран. Сами героини произведения выше своих личных чувств и любви ставят интересы родины. Заточенная в Каджетскую крепость Нестан-Дареджан, пишет Таризлу: «торопись в пределы индов, мой родитель ждет подмоги, окружен он там врагами без поддержки одинокий...». Герои Руставели привлекают нас любовью к жизни, мужеством, рыцарским воспитанием, высоким нравом, великодушием. Поэт учит, что без труда, без жертв невозможно достичь цели. А невзгоды и испытания должны встречать стойко и непоколебимо: «Тверже скал держаться надо, хоть страданий будет тьма...». На протяжении веков повторяли грузины это высказывание гениального предка. «Витязь в тигровой шкуре» стал вторым евангелием грузинского народа. В Грузии всегда были и сегодня есть люди, наизусть знающие поэму.

Художественное мышление Руставели всегда опиралось на объективную действительность, реалистическую основу. Он сознательно избегает характерную для средневековой литературы фантастичность и сказочность. Поэт иногда преувеличивает физическую силу героев поэмы, внешнюю красоту, моральные свойства, дает свободу своей богатой и свободной фантазии, но никогда не отрывается от реальности. С этой точки зрения, Руставели вышел далеко за пределы своей эпохи. Он четко выразил душевные настроения, считающиеся основными характерными признаками европейского ренессанса. Поэтому совершенно обосновано Руставели считается знаменосцем раннего ренессанса в истории мышления человечества.

Важнейшими компонентами величия поэмы являются редкие языковые украшения – удачные метафоры и сравнения, точные эпитеты, параллелизмы, художественные повторения и в конце следует особо отметить стихотворную форму – шаири, выразительные возможности которой Руставели возвел до совершенства. Афоризмы Руставели настолько распространены в народе, что сегодня трудно

сказать – народ усвоил их от Руставели или эти жемчуга Руставели взял из народа.

До нас дошли более 150 рукописей «Витязя в тигровой шкуре».

Поэма сегодня переведена на все языки мира. Она совершенно справедливо признана одним из лучших художественных творений всех времен. «Витязь в тигровой шкуре» - это наилучшая поэма о любви, которая когда-нибудь возникала в Европе», - писал Бальмонт. «Витязь в тигровой шкуре» совершенное творение поэтического гения. Она входит в сокровищницу величайших произведений мировой классической поэзии», - отмечал Николай Тихонов. «Руставели стоит значительно выше Данте хотя бы потому, что за целое столетие раньше и лучше проповедовал то, что Данте написал нам с большим опозданием», - говорил переводчик поэмы на испанский язык Густаво де ла Торе Ботаро. «Витязь в тигровой шкуре» является таким грузинским произведением, которым одинаково будут очарованы и Восток и Запад, и все-таки она носит национальный характер», - отмечал Г.Баура.

Наглядным подтверждением мирового признания гениальной поэмы Шота Руставели является двукратное ознаменование от имени ЮНЕСКО юбилея Шота Руставели (в 1937 году – 750-летие и в 1966 году – 800-летие). Всемирный совет мира в дни 800-летия Шота Руставели заявил – «Творение классика грузинской и всемирной литературы Шота Руставели широко прославилось во многих странах и люди везде отмечают эту знаменательную дату как праздник мировой культуры».

ШАЛВА И ИВАНЕ АХАЛЦИХЕЛИ

Август 1225 года. На Гарнисском поле друг против друга стоят рядами: с одной стороны Джалаледдин со своими всадниками, с другой – войско грузин под предводительством Иване Мхаргрдзели.

Джалаледдин был отважным командующим, но бездарным политиком. Побежденный и преследуемый монголами, вместо того, чтобы искать союзников в борьбе с ними, стал завоевывать и опустошать другие страны.

И вот он на подступах к Грузии. Он грозным тоном предложил грузинам встать под его знамена. Грузины посчитали это недостойным и написали ему в ответ: «Отец твой как и ты был пустословом, но видел же ты что сделали с ним монголы, тогда, как этих монголов мы победили и они повернули назад». Против врага грузины вывели 60 тысяч всадников. Как всегда передовые отряды грузин состояли из месхетинцев. Четырехтысячное войско месхов предводили славные командиры – Шалва и Иване Ахалцихели (Ахалцихские).

План грузин заключался в следующем: первые вступают в бой месхетинцы, вскоре главнокомандующий шлет им на помощь основные силы ... войску месхов Джалаледдин противопоставил в десять раз больше всадников. Шалва и Иване, известив атабага о намного превышающих силах противника, ринулись в бой.

Сражаться становилось все труднее. Настало время появиться на помощь основным силам грузин, но помощь опаздывает. Шалва Ахалцихели шлет к главнокомандующему гонца и просит поддержки, а сам личным примером подбадривает свое войско...

Помощь все еще не видна. Шалва опять посылает гонца.

Месхетинцы бьются самоотверженно, но силы уж очень неравные, против немногочисленных месхетинцев сражается почти все войско Джалаледина.

Поредели ряды месхов. Геройски пал Иване Ахалцихели. Вместе с несколькими бойцами как лев сражается Шалва Ахалцихели. А помощи все нет.

Полностью погубило войско месхов. Шалва был схвачен врагом.

Иване Мхаргрдзели, с высоты следивший за сражением, основное войско грузин повернул назад и позорно бежал с поля боя.

Почему поступил так Мхаргрдзели?

Дело в том, что в грузинском войске он не имел надлежащего авторитета. А популярность Шалвы и Иване Ахалцихели росла день ото дня. Особенно прославился Шалва.

Еще во времена Тамары, в Шамхорской войне, Шалва Ахалцихели, бросив лошадь на знаменосца турков-сельджуков, пронзил его и выхватил у него его знамя. Потеря знамени сломила врага, грузины победили.

С завидным мастерством описывает историк Царицы Тамар героизм грузин в Шамхорской битве: «пьянели стрелы от крови и сабли ели мясо их врагов».

Храбрым и мужественным был и брат Шалвы Иване Ахалцихели. После взятия Кара (Карса) царица Тамар отправила его на границу, даровала богатство, назначила военным начальником. Не давая покоя врагу, Иване присоединил и территории вокруг Кара. Встревоженный Румский султан Рукнадин собрал турецкое коалиционное войско и, надеясь на многочисленность его отрядов, написал дерзкое письмо Тамаре: «... каждая женщина неразумна и приказала ты грузинам уничтожить мусульман... Я посылаю войско свое, чтобы сразить всех мужчин твоей страны...». К этому дерзкому письму своего господина гонец словесно добавил: «если ваша царица оставит веру, возмет ее султан в жены, а если не оставит веру быть ей наложницей султана».

И Захарий Мхаргрдзели, не дав договорить послу, так сильно «ударил его рукой по лицу», что тот упал, лишившись сознания. Пришедшему в чувство послу Захарий сказал: «если бы не был послом, в наказание тебе сначала следовало бы вырвать язык, а затем отрубить голову».

Тамара велела срочно собрать войско. Посла же отпустила только

тогда, когда грузинское войско подошло к вражескому лагерю, чем лишила врагов возможности маневрирования.

Давид Сослан свою пехоту разместил в центре. Командуя конницей, он обошел войско врага с флангов. В ожесточенном бою еще раз прославился Шалва Ахалцихели. Он подскочил к главнокомандующему сельджуков и обрушил опакало ему на голову. Рукнадин только и сумел собственную шкуру спасти позорным бегством, а судьба сражения была уже предрешена. Грузинское войско завоевало еще одну блестящую победу над явно превосходящими силами врага.

После таких геройских дел популярность Шалвы и Иване Ахалцихели в Грузии очень возросла. Их авторитет намного превышал авторитет Иване Мхардгрдзели.

Именно поэтому и возненавидел их Мхардгрдзели. Низость духа и завистливость настолько ослепили Иване Атабаги, что он не только послал на смерть ахалцихцев, но и судьбу родины положил на весы.

Джалаледдин был безгранично рад, что в плен был взят самый выдающийся командующий Грузии. Он даровал ему несколько городов Адарбадагани и предложил командование своими войсками.

Шалва Ахалцихели и в плену постоянно думал о родине. Из вражеского лагеря он тайно отправлял письма в Грузию и сообщал грузинам о планах Джалаледдина. Его письма перехватили. Разгневанный Джалаледдин потребовал у Шалвы сменить веру.

Шалва Ахалцихели, не изменил веру и не предал родину. Позору он предпочел рыцарскую смерть.

Благодарные потомки бережно хранят память о самоотверженном рыцаре. Летописец писал: «Не было среди людей такого юноши и воина». Новое поколение должно знать, что величественную грузинскую песню «Шавлего» народ посвятил Шалве Ахалцихели.

АНТИМОЗ ИВЕРИЕЛИ

«Пришел великий человек на Влахетскую землю, принес свет божественный Антим, иерарх Венгро- Влахетский, сын рода мудрых иверов.»

Никифор Морталис

О происхождении Антимоза (Антима) Ивериели (Иверского) исторические источники ничего не говорят. Однако существует народное предание, согласно которому Антим был представителем рода Хурцидзе, уроженцем села Уде Аспиндзского района. По тому же преданию, мать Антима звали Мариам, а отца Иване. Неизвестна точная дата рождения Антима Ивериели. По предположениям поэта Гоглы Леонидзе, он должен был родиться в интервале 1650-1660 годов.

В свое время Антим получил глубокое и основательное образование. Одаренный многогранным талантом юноша предстал перед находившимся в России царем Арчилом и стал активным участником основания грузинской типографии. Возвращаясь на родину, он был схвачен кавказскими горцами и продан в рабство на Стамбульском рынке. В 1886 голу в изданной в Париже обширной монографии: «Биографические и библиографические записки о Влахетском митрополите, типографщике Антима Ивериели.», французский историк Эмиль Пико пишет: «Антим Ивериели уже давно покинул свою бывшую родину-Грузию. Он никогда не упускал случая отмечать свое грузинское происхождение. Чужестранец, пришедший из Грузии, показал редкий пример румынского патриотизма. Из плена его выкупил патриарх Иерусалима Дисотеос и оставил способного юношу при Патриархии. Здесь Антим еще углубил свои знания и совершенствовал свое искусство, как мастер гравирования и каллиграф. Приблизительно в 1689-1690 годах Ивериели по

приглашению Великого Князя Влахского (центральная часть сегодняшней Румынии) – Константина Бринковиану уехал во Влахию. Причиной приглашения стало достигнутое между Бринковиану и патриаршеством Греции соглашение об основании типографии.

По прибытию во Влахию Ивериели с большим энтузиазмом приступил к делу и в кратчайшее время основал четыре типографии. Благодаря изданным в этих типографиях книгам на греческом, румынском, старославянском, турецком, арабском языках, Влахия вскоре «превратилась в центр, который питал весь христианский Восток». Сам Антим Ивериели в совершенстве владел всеми вышеперечисленными языками. Из 75 названий книг, изданных в его типографиях, автором четырех был сам Антим Ивериели, еще для пяти он сочинил стихи, к десяти книгам написал предисловие, а шесть перевел с греческого.

Развитию румынского церковного и литературного языка большой стимул дало издание книг на этом языке. Сам Антимоз настолько овладел румынским, что за ним закрепилась слава одного из великих реформаторов этого языка.

Не менее значительным было то, что изданные в типографиях Ивериели на разных языках книги, распространялись в соседних странах, практически во всем христианском мире. Поэтому Антимоз заслуженно пользовался и именем одного из величайших просветителей своего времени.

В 1712 году усилиями Антимоза Ивериели первая грузинская типография была основана и в Тбилиси.

Антимоз Ивериели был несравненный архитектор, зодчий, живописец, гравер, мастер резьбы по дереву. При его непосредственном участии во Влахи было построено, восстановлено, расписано и украшено орнаментами более 20-ти церквей и монастырей. Среди них особо следует отметить Монастырь Всех Святых, который признан одним из самых достопримечательных памятников эпохи и который народ и сегодня с любовью называет «Монастырь Антима».

В 1708 году скончался бескорыстный митрополит Влахи, высшее духовное лицо Румынии Теодосий, который в течение сорока лет стоял во главе Влахетской православной церкви. Перед смертью Теодосий оставил завещание, в котором на митрополитский трон рекомендовал Римникского епископа Антимоза Ивериели. Рекомендацию Теодосия

поддержали прибывшие на похороны патриархи Александрии и Иерусалима. Кандидатуру Ивериели единогласно одобрили светские и духовные лица Влахи, в том числе и князь Влахи Бринковиану. Последний обратился с просьбой во всемирное константинопольское патриаршество и после получения от него разрешения 22 февраля 1708 года представил обществу интронизированного с соблюдением всех церковных правил нового митрополита Влахия Антима Ивериели.

В акте константинопольского патриаршества в связи этим говорится: «Был избран в отличие от других. Как самый боголюбивый епископ из Римники Антим, дабы принял архиерейское и приходское правление этого митрополитства, как человек честный и верующий, что предельно необходимо для степени архиерея.»

Настоятель Никифор Морталис писал: «Пришел великий человек на землю Влахи, принес свет божественный Антим, иерарх Венгро-Влахи, сын рода мудрых иверов. Бог его наградил неиссякаемым источником мудрости, чтобы он вершил благие дела и своей типографией принес пользу народу этой страны».

По мнению современного румынского историка Г.Штремпеля, Антим Ивериели был широко эрудированным человеком. В своих проповедях он часто обращался к греческим философам и писателям: Аристотелю, Анаксагору, Демокриту, Сократу, Анаксимандру, Хесиоду. В сочинениях встретитесь с именами Александра Македонского, Артагезе, китайского императора Тум Куина. Другой румынский историк Николае Йорга подчеркивает необычайно высокий уровень проповедей Ивериели и отмечает, что это были прекраснейшие проповеди, которые когда-либо доводилось слышать румынам.

По мнению некоторых исследователей, сверхзвание Антимоз «Ивериели» должно быть произведено от Афонского Иверского монастыря. Любой монах этого монастыря, независимо от его национальной принадлежности, мог носить имя «Ивериели». Такой логикой некие пытаются поставить под сомнение грузинское происхождение Антимоза Ивериели. Хотя перед достоверными фактами такие попытки безнадежно бледнеют. В греко-арабском «Кондаки», изданном в 1701 году, сам Антимоз называет себя « в корне грузином». А в послесловии изданный в 1702 году в Бухаресте на арабском языке книги «Времена» Ивериели отмечает: «Напечатано

в Бухаресте, в Венгро-Влахии, рукой Антимоза священномонаха в корне грузина (в арабском тексте использовано слово «гюрджи»).

Современник Антимоза Ивериели Дель Киаро в своей «Влахетской революции» писал: «В мое время руководителем типографии был Антим, Влахетский митрополит, по национальности грузин». По его же сведению, Антимоза в светской жизни звали Андриа. Антимоз как Андриа упоминается и в энциклопедическом словаре Брокхауза и Эфрона.

Глубокое и основательное образование Антимоза свидетельствует, что он был представителем благородного круга. Представителю низшего круга такое образование было бы не под силу. О его высокородности свидетельствует и обращение к Антиму митрополита Теодоре во время его посвящения в епископы.: «Ты верный служитель бога, сын благородных родителей. «Румынские исследователи единогласно отмечали, что в Румынии во время реставрации старых храмов и строительства новых Антимоз использовал декоративные формы и орнаменты Бетанийского, Никорцминдского, Ишханского и Мцхетского монастырей.

Из этого факта можно сделать несколько заключений:

1. Антимоз Ивериели хорошо знал зодчество не только Месхетии, но и всей Грузии.
2. Будучи на родине, он обошел всю Грузию.
3. Из Грузии он был похищен не в детстве, как это пытаются доказать некоторые ученые, а в зрелом возрасте.

Антимоз Ивериели не был только духовным деятелем. Он активно участвовал в политических процессах Румынии и упорно боролся за независимость Румынии. Своим горячим румынским патриотизмом, который не мешал ему любить свою историческую родину, благодаря огромной просветительской и духовной деятельности, возвышенному и человеколюбивому характеру, Антимоз снискал искреннюю любовь всего румынского народа.

Именно борьбе за независимость Влахи от иностранных захватчиков он принес в себя в жертву. Прекрасная личность, великий сын грузинского и румынского народов – Антимоз Ивериели 27 октября 1716 года мученически погиб от рук турецких завоевателей.

27 сентября 1992 года Румынская православная церковь причислили Антимоза Ивериели к лику святых. Священный синод Грузии в

результате канонизации этого акта, принятого румынской церковью, днем поминовения Антимоза Ивериели установил 26 июня.

Румынский народ бережно хранит память об Антимозе Ивериели. «Сколько раз солнце озарит румынскую землю, столько раз румынский народ с любовью и уважением вспомнит Антимоза Ивериели, заложившего камень в фундамент румынской культуры и до последнего вздоха боровшегося за ее независимость» - пишет румынский историк.

ИВАНЕ ГВАРАМАДЗЕ

В 1831 году, когда родился Иване Гварамдзе, месхетинские грузины были разделены на конфессии. Несмотря на это, как среди православных, так и среди католических и мусульманских месхов вновь жила разработанная в XVIII веке Ираклием II-ым идеология «спасения и восстановления». Грузинские патриоты вновь с большим воодушевлением пытались сохранить национальный дух. Месхетинские грузины-мусульмане все также тайно молились по-христиански и с нетерпением ждали объединения со всей Грузией.

Как говорил сам Иване, отец его «был одним ахалцихским бедняком, не знал как сеять и пахать, торговал мелочами, был сновальщиком и хорошим шапочником. Время от времени торговал мелочами в Имерети, т.е., как тогда говорили, «торговал стоя». Однажды, во время очередной торговли, идущему из Кутаиси в Ахалцихе Павле и его компаньонам – Тома Калаиджишвили и Степане Тинтикашвили повстречалась царская рать. Торговцы узнали царя, сразу же соскочили с коней и поклонились ему. На Тинтикашвили был надет новый ситцевый кафтан (ахалухи), который понравился царю и он сказал: «Какую хорошую вещь ты сшил, мне эта вещь очень подошла бы». Тинтикашвили не растерялся, сразу же сняв ахалухи передал его стоящему там же царскому слуге.

В дальнейшем, вспоминая эту историю, Павле с усмешкой говорил, что «оказывается ношенной Тинтикашвили одеждой не брезгуют даже цари».

С точки зрения защиты своей национальной идентичности о тяжелом быте месхетинских грузин свидетельствует и такой эпизод жизни Павле: «после выполнения одного из заданий русских офицеров русский капитан захотел представить Павле к награде и спросил его фамилию. Здесь необходимо отметить, что во время господства турок фамилия утратила свою функцию, в силу чего не только знакомые, но и близкие не знали фамилии друг друга. Потому никто не вспомнил фамилию Павле. Наконец один кутаисец сказал – я знаю его брата, он по фамилии Месарков. Поэтому Павле к награде был представлен по фамилии Месаркова. Этот кутаисский Месарков действительно был сводным братом Иване со стороны матери.

Вскоре на имя Павле на фамилию Месарков пришел «Телмак». Павле так обрадовался награде, что и сам написался Месарковым, чтобы ни у кого не было сомнения и «награду царя не забрали бы обратно».

Эта с одного взгляда семейная история много проблем создала Павле. Если учесть и то, что из-за армянского типика в документах Иване упоминается не как Павлович, а как Погосович (армянское соответствие Павле), становится ясным степень искажения национального происхождения месхетинских католических грузин.

Маленький Иване грамоте обучился в училище, действующем в семье своего деда со стороны матери. В детские годы он ездил вместе с отцом в Имерети и помогал ему в торговле. Наблюдательный ребенок хорошо изучил жизнь и быт Западной Грузии и имеретинцам дал весьма интересную характеристику: «Мне нравилась беспорочность, ловкость имеретинцев, воспитанность и игривость женщин, их общественная простая крестьянская жизнь... Имеретинцы по характеру были веселыми, щедрыми, справедливыми, доверительными, такими, на сердце которых можно было строить города-крепости», - писал позднее Иване Гварамадзе.

В 17-летнем возрасте родители отдали Иване в нашумевшее духовное училище обарменившегося грузина Павле Шахкулянта, именно здесь он овладел в совершенстве древним и новым армянским языками, что в дальнейшем с успехом применил в своей научной деятельности.

Училище же Иване не окончил. Шахкулянт его из семинарии отчислил из-за разбитого ночного горшка. Иване решил учиться в

Стамбуле. Но из-за разразившейся в 1853 году русско-турецкой войны он и эту мечту похоронил. В это время в Кутаиси у Павле Шахкулянта работал покинувший Ахалцихе Петре Харисчирашвили. В Кутаисской католической церкви он занимал должность викария и увлекался переводческой работой.

В 1854 году Иване Гварамадзе приехал к Петре. Училище Петре принципиально отличалось от училища Шахкулянта. Армянин прагматически относился к делу, устанавливая с правительством доброжелательные отношения, тогда, когда Петре вечно спорил с властями, он мечтал о новых отношениях Грузии и Рима и делал все возможное для введения грузинского типика.

В Кутаиси Иване вместо армянского начали обучать итальянскому языку. Вскоре в Кутаиси пришла весть – архимандрит Павле Чилимузашвили – Шахкулянт скончался. В 1855 году Петре освободился от должности викария, уехал в Ахалцихе, взяв с собой Иване. В Ахалцихе обстановка была еще более тяжелой. Везде пристроились священники армяноязычного типика, которые Петре и близко не подпускали. Иване смог найти место дьякона, а Петре уехал в Италию.

Иване Гварамадзе долго не задержался и на этом месте. Уволенный с работы, он направился в Стамбул, где появился и Петре Харисчирашвили вместе с привезенными из Рима разрешениями и посланиями. Петре основал в Стамбуле конгрегацию католических настоятелей и зачислил Иване ее членом. Дела и здесь пошли плохо и все из-за попа-армянина. Иване вновь возвратился в Грузию и начал работу в одной из типографий Тбилиси.

Вскоре Иване Гварамадзе восстановили в дьяконы, но потребовали свидетельство об окончании духовного училища, чего у него не было. На 32-ом году жизни Иване был зачислен в духовное училище Гюмри.

В 1863 году приехавшему из Гюмри в Ахалцихе на каникулы родители Иване подыскали невесту и женили его. Позднее Иване скажет: «Беда и несчастье обернулись радостью, жена мне встретила по сердцу».

В 1865 году Иване закончил училище и сразу же начал работать учителем в Ахалцихе. Однажды на уроке ему стало плохо и он потерял сознание, что повлекло неприятные сплетни – у него эпилепсия, как

можно его пускать в школу. Иване, не выдержав этого, возвратился в Армению, где его определили в одну глухую деревню.

Во время пребывания в горном селе Армении молодой дьячок душевное одиночество развеивал литературными стараниями. В написанных им в это время стихах, поэмах и эссе прослеживается ностальгия по родному краю.

У Иване Гварамдзе было особое стремление к поэзии. Было бы удивительно, что воспитанный на традициях «Витязя в тигровой шкуре» способный молодой человек, не испробовал пера в этой сфере. Его псевдоним – «некто месхи» ведь взят из «Витязя в тигровой шкуре».

В 1867 году Иване освободился от «горького изгнания» и с наилучшей характеристикой возвратился в Ахалцихе. Спустя год, достигший 37-летнего возраста Иване был посвящен в священники, а в последующий год был назначен заместителем главного священника в селе Хизабавра, где Иване возобновил и педагогическую деятельность. В то же время он заботился об улучшении условий жизни крестьян.

С 70-ых годов Иване Гварамдзе не оставлял свою любимую Месхетию. Он то в Хизабавре, то в Ивлите, то в Вале, иногда в Рабате работал настоятелем и учителем. В 1884 году Иване продолжил свою деятельность на должности начальника духовного управления ахалцихских армянских католиков.

Иване и Анано воспитали стране пятерых детей – четыре сына и одну дочь.

Иване Гварамдзе был всесторонне одаренной личностью. Его единственным увлечением со времен детства было рисование. «Первый раз, когда в Ахалцихском музее при работе над фондом рукописей Иване Гварамдзе я увидел исполненные им графические зарисовки..., правду сказать, не поверил глазам. Неожиданно передо мной заблестал настоящий художник: изящный, совершенный, оригинальный... это было... выросшим на родной ниве видением, которое я бы назвал «ностальгией по европейской Грузии,» - писал профессор Шота Ломсадзе.

Еще в 12-13 лет он расписал церкви нескольких имеретинских сел. К сожалению, Иване не довел это дело до конца, и оно осталось лишь детским, но сильным увлечением. Зато у Иване до конца дней

остался удивительно изящный совершенный почерк. «Отец Иване пишет именно таким почерком, каким писали наши святые отцы священные книги. Такой рукой были у него написаны более десятки тысяч страниц», - писал Илья Алхазивили.

Выше уже отмечалось, что в начале деятельности он писался по фамилии Иване Месарков. Ввиду этого он наталкивался на многие недоразумения. Борьба за возвращение своей фамилии подсказала ему, что объектом научного исследования нужно было подобрать грузинские имена и фамилии. Иване пришел к выводу, что имя и фамилия по своему содержанию были такими же субъектами, как род и нация.

В Самцхе-Джавахеги серьезным препятствием на пути защиты фамилии было отсутствие грузинского католического богослужения (кондаки). Ставшие католиками грузины были приписаны к церквям, имеющим латинский или, в первую очередь, армяноязычный типик, где армянские и латинские духовные лица за счет своего типика в желаемое соответствие приводили имена и фамилии грузинских прихожан. Такая практика обуславливала то, что после присоединения среди месхетинских грузинских католиков свою историческую грузинскую фамилию носили одна или две новообращенные семьи. В армянской церкви все Павле писались Погосами, а внуки Погоса, как правило, Погосянами.

«Смена фамилии для человека трагедия. Это я знаю по собственному опыту. Ведь не случайно, что в грузинском языке термин «перерождение» несет такую тяжелую нагрузку», писал Иване Гварамадзе.

Желание установить и восстановить собственную фамилию и фамилии грузинских католиков разжигало интерес Иване к вопросам истории и постепенно формировало его историком-самоучкой.

Особенно неоценимы его заслуги в изыскании исторических материалов и их исследовании. «Мы, грузины, обязаны вам, - писал Захария Чичинадзе, - и здесь все ваши старания и труды для несчастной Грузии высоко ценим ... собранные от вас материалы займут неоценимое место в истории Грузии...»

Переписанные Иване Гварамадзе грузинские надписи, существующие на церквях, расположенных вблизи Александрополя, Еревана, Эрзерума и других исторических мест, были новизной в эпиграфической науке. «Когда увидел ваш напечатанный «Голос из

Хизабавры», - я бросил писать... вы пишете полную истину», - не скрывал восхищения академик Димитрий Бакрадзе в 1882 году.

Димитрий Бакрадзе чувствовал и то, что самоучке историку требовались и наставления профессионала, поэтому он пытался своими советами помогать ему. При этом академик признавал, что Иване Гварамадзе своими трудами вносил неоценимый вклад в освещение неизвестных страниц истории нашей страны. «В составленном Гварамадзе «Житии Картли» собрано столько замечательных и новых сведений, что мы даже не знали об их существовании", - писал он.

На выход книги Иване Гварамадзе «Кратко составленное житие Картли» откликнулся академик Симон Каухчишвили, который отмечал, что непростительно оставить этот труд без внимания. В работе дан критический обзор без исключения всех частей «Жития Картли». Особенно сомнительными показались Гварамадзе сведения, отобранные из армяно-персидских источников, которые он считал неправильной информацией, составленной «для дипломатической необходимости». Он отверг господствующую в «Житии Картли» концепцию исхода грузин из Таргамоса. По мнению Гварамадзе эту концепцию создал армянский историк Инел на рубеже X-XI веков, тогда, когда армянам на политической арене стало очень трудно и им нужна была помощь грузинских соседей и других кавказцев. Затем эта выдуманная теория была переведена на грузинский и так попала в «Житие Картли», - писал Иване Гварамадзе. Он заключил, что в далеком прошлом армяне не были нашими соседями, а были народом, возникшим из одной ветви арианов и фригийцев, и на Кавказ они пришли с Индии.

Какие аргументы имеются у Гварамадзе для утверждения этого положения?

1. Ни один предок Мхитара Анели не знает историю исхода двух народов из Таргамоса.

2. Ни библейский источник, ни лингвистические данные не подтверждают близость грузин и армян. Армяне подобно древним народам не называют грузин «тобал» и «мосах», а называют их «виркеби». Если бы у нас были общие предки, у нас были бы общие если не полностью язык, то хотя бы звуки, армяне же некоторые наши звуки даже не могут выговорить.

Несмотря на отрицание теории общего происхождения грузин и армян, Иване Гварамадзе все же видит между двумя народами много общего, что по его мнению, было обусловлено долгой жизнью бок о бок, общей исторической судьбой или общими бедами.

Отдельно следует отметить отношение Иване Гварамадзе к мусульманам-грузинам. В 60-ые годы XIX века во время выхода Гварамадзе на арену деятельности, вопрос происхождения грузинских мусульман был окутан туманом.

Российские власти сознательно способствовали отчуждению грузинских мусульман. Из Анатолии и других мусульманских провинций империи они систематически привозили слугителей религии секты Омара, цель деятельности которых заключалась в том, чтобы коренное население – аборигены забыли свое этническое происхождение и поэтому они старались возбудить в них религиозный фанатизм. Русские чиновники всеми средствами заставляли – мусульман-мехетинцев покидать свои земли и переселяться в Турцию. Верховный правитель Грузии Паскевич предупреждал правительство: «Если переселение мусульман в предусмотренные (Адрианополиским) договором сроки не завершится, потом, после того, как пройдет вызванный войной психоз, сдвинуть с места переселяемых, даже если очень захотим, будет невозможным и у нас останется противостоящий, вражески настроенный и трудно покоряемый мусульманский пограничный район».

Исходя из этого, задача временного управления Самцхе-Джавахети состояла в выселении из края как можно больше мусульман-мехетинцев, этим путем умножение фонда казенных земель и заселение их армянами. Этот план совместными усилиями Паскевича-Бебутова успешно осуществился. На места выселенных мехетинцев были заселены изгнанные из Эрзерума армяне, а оставшихся на своей земле мусульман-мехетинцев, не задумываясь, объявили турками. В это же время, все русские путешественники, ученые и статистики относили их к грузинскому этносу. Большая часть мусульман мехетинцев тогда еще разговаривала на родном грузинском языке. Александр Пронели с болью в сердце и возмущением писал: «Этим актом правительство совершило преступление. Стольким грузинам изменило название и окрестило их татарами. Разве Гегидзе из Хертвиси или Немсадзе или Гиоргадзе

из Джакисмани татары? Если человек изменит веру, разве он потеряет свою народность и национальность? Ведь вера дело совести, а национальность – дело крови, рода.»

В начале 40-ых годов аристократия мусульман-мехетинцев приехавшему в Ахалцихе военному министру Российской империи – Чернышеву представила обширный доклад. Мехетинские бег-агалары просили министра уравнять в правах мехетинских феодалов с князьями и дворянами Картли, Кахети и Имерети. Взамен обещали вернуться к христовой вере вместе со своими подчиненными.

Очевидно, что для Грузии это было выигрышным делом. И единовенная Россия тоже должна была приветствовать обращение грузинских мусульман к вере предков. Однако бегам в этом было строго отказано. В их шаге российское правительство увидело опасность усиления грузин (надо сказать – не так уж и обосновательно), что явно вовсе не входило в его интересы. Это еще более углубило религиозную трещину на нашем национальном теле. После этого пути развития мехетинских мусульманских и христианских грузин явно разошлись. В 1878 году один либанский молла, бывший ранее грузином, говорил корреспонденту газеты «Дрозба»: «И я, и мои соотечественники и по происхождению, и по взглядам являемся грузинами, это я очень хорошо понимаю, но веры придерживаемся мусульманской, так как каждый честный человек и, особенно, истинный мусульманин преимущество должен отдать вере, для этого я и душой и сердцем принадлежу Османской империи, а не грузинам и моя родина моя единовенная Турция, а не Грузия».

С середины XIX столетия сторонники паниисламской идеологии языки народов мира делили на две группы – на языки верующих и неверующих. И так как грузинский входил в группу христианских языков, даже упоминание на этом языке Аллаха и Коррана для мусульманина считалось грехом. Во время путешествия в Тао-Кларджети немецкому ученому Карлу Коху жаловался один бег: «Разговаривать на языке гяура считается грехом и преступлением, однако этот язык нам дарован самим богом и что же нам делать».

Вот такой была обстановка, когда Иване Гварамдзе вступил на арену деятельности. В деревне Вале, где Иване провел юность, жили грузины трех вероисповеданий – мусульмане, православные и католики. Православные числились грузинами, католики – фран-

цузами, мусульмане – татарами. Несмотря на конфессиональную разобщенность, между ними царили благоприятные отношения. Грузины всех вероисповеданий одинаково соблюдали древнегрузинские религиозные дни отдыха или праздники – Гиоргоба, Пасху, Мариамоба. Красили яйца, совместно строили христианские молельни и др.

Такая добрососедская атмосфера взаимоуважения и любви была обусловлена их собственными корнями, традициями, укрепленными историческим сосуществованием. Иване Гварамадзе вспоминал с какой самоотверженностью защитили вaleyские грузины-мусульмане во время начавшейся в 1853 году войны своих христианских соседей: «Когда к мусульманам пришли османские всадники и хотели взять в плен христианина, вaleyские мусульмане накрепко встали», - мы не можем изменить нашим соседям, так как всегда и в беде и в радости жили вместе. Сначала увезите в плен наших жен и детей, если сможете, а затем христианских... – убирайтесь отсюда конокрады».

После такого приема турецкие отряды не решались войти в Вале. Хотя были и другие случаи, когда некоторые мусульмане вели османцев против христиан.

Беспристрастно описывает Гварамадзе попытку возвращения грузинских мусульман, бежавших из Самцхе-Джавახети в 30-ые годы на территорию Турции. Во время военной компании 1853 года временный успех Турции на Кавказском фронте зародил у месхетинцев-мусульман надежду на возвращение на землю предков, но их дома были уже заняты согнанными из Эрзерума армянами.

Гварамадзе призывал живущих в Артаани месхов вернуться на свои места проживания. Также призывал он эрзерумских армян – не забывать свою родину и при первой же возможности уйти на землю предков, так как предупреждал он их, на несчастье других собственное счастье не постройте и будете постоянно в конфликтах и страхе. В то же время он напоминал некоторым лживым писателям ученым, что ложью и сочинением сказок нельзя выдумать родину в другом месте.

Иване Гварамадзе возвысил голос против того курса русских властей, согласно которому грузинские мусульмане должны были получать образование на турецком языке. “Нам потому мешают говорить и писать по-грузински, чтобы еще больше утратить нашу веру, чтобы мы не вспоминали христианство наших предков, их

сладкую жизнь, здоровье, мощь и известность. Знают, что османцы ваших отцов и дедов силой и под страхом меча обратили в другую веру и сейчас, когда освободились от османского господства и можете различить вашу будущую жизнь, нашим врагам это не нравится, опасаются, чтобы в конце мы и вы не объединились и не слились бы воедино ».

На пути национального самосознания месхетинцев Гварамадзе приходилось вести борьбу по двум направлениям: с одной стороны он пытался уверить грузинских католиков, что они были записаны официально армянами только из-за неимения грузинского кондаки, в действительности же они были истинными грузинами; с другой стороны, он объяснял грузинским мусульманам, что религия и национальность разные понятия и что с принятием мусульманства они не принимали другую национальность.

Он считал грузинский язык силой, объединяющей религиозно разделенных грузин, и делал все для его укоренения и развития. «Сегодня спасти Месхетию может только грузинское образование», - писал Иване Гварамадзе. Для воспитания поколения полноценными патриотами надо выполнить два условия: они должны «обучаться на родном языке» и молиться на родном языке. Вера и знание ничто иное, как кодированное посредством языка в руках человека наследие, отрицание которого означает отрицание самого наследия, что превращает человека «в бесчувственный призрак с продажной душой». Поэтому борьба за восстановление и укоренение грузинского католического типика для Иване Гварамадзе имели одно из первейших значений. Михаил Тамарашвили и Иоане Антонов не скрывали восхищения относительно усилий и стараний Иване Гварамадзе, которые он прилагал в деле защиты грузинского языка. В 1890 году по приказу епископа отцу Иване запретили вести службу в церкви на грузинском языке. Иване подчинился приказу, однако в церкви служба продолжилась не на армянском, а на турецком языке, а на грузинском богослужение было введено в школе. Армянские священники пожаловались епископу, однако Иване оправдался: в приказе не было написано на каком языке должна была вестись служба, там только говорилось о запрещении ведения службы на грузинском.

После этого епископ вынужден был написать новый приказ и указать, чтобы служба велась по армянскому типуку.

Иване Гварамадзе вместе с Петре Харисчирашвили, Иосифом Нибиеридзе, Иоаном Антоновым придали новое направление борьбе за грузиноязычный типик, ставшее составной частью национально-освободительного движения.

Неустанная многосторонняя деятельность, опубликованные им научные труды прославили Иване Гварамадзе. Он стал признанным лидером грузинского населения Месхети. Настоятель православной церкви святой Марине Василий Гамрекели обращался к Иване: «Горжусь тем, что еще есть люди, которые громогласно говорят правду... Только на вас можно указывать пальцем, как на примерное священное лицо». Из-за большого авторитета Гварамадзе, его в Хизабавре навестили участники тбилисского археологического съезда. Вернувшись на родину они избрали его действительным членом московского историко-этнографического музея.

«Мы, грузины, обязаны вам, собранные вами материалы займут неоценимое место в истории Грузии.

Я так влюблен в ваши письма, что я расцелую ваше перо и пальцы, если увижу где-нибудь», - писал Иване Захарий Чичинадзе.

Заслуги Иване Гварамадзе высоко ценил и Акакий Церетли. Именно по просьбе Акакия написал Захария Чичинадзе биографию Гварамадзе. Великий поэт считал, «что и озабоченность и боль этого католического священника озарены надеждой на будущее». Он восхищался культурно-просветительской и коммерческой деятельностью грузинских католиков и считал этих людей деловыми людьми европейского стиля.

Иване Гварамадзе жил очень бедно. Однако, несмотря на это он никогда ни на что не жаловался. «У отца Иване была душа, какой не было у других, это была вера и беспримерная бодрость, она не давала ему покоя в любом деле», - писал Захарий Чичинадзе.

В 1895 году у Иване скончалась жена. После утраты верного друга и спутницы жизни его личная жизнь стала невыносимой. К этому добавилось и то, что Гварамадзе по старости освободили от должности священника и преподавателя. Ему было отказано и в назначении пенсии. Возмущенный этим Михаил Тамарашвили писал

из Рима: «Как такое позволяют в отношении Иване Гварамадзе и если уж и позволяют чего вы молчите, в чем дело».

Вскоре недуг сломил Иване. Как считал Михаил Тамарашвили, причина его болезни крылась в том, что «дело нашего типика никак не продвигалось».

В 1911 году Михаил Тамарашвили трагически погиб в Риме. «Когда мой отец неожиданно узнал о том, что Михаил Тамарашвили утонул, ему стало плохо. После этого на его глазах слезы не просыхали. Плакал, мучался, чем и сократил себе свою долгую жизнь», - писал сын Иване - Константин.

Плач, написанный Иване по случаю трагической гибели Тамарашвили, является образцом грузинского красноречия: «... отец Михаил Тамарати героически погиб... не хватало мне огромных переживаний за судьбу моего отечества, из-за чего я забыл о себе и денно и ночью безнадежно оплакиваю ... за наши грехи бог напустил на нас иноземцев с четырех сторон, которые силой вырывают из рук землю наших предков....их торговцы рядами вертятся в наших селах и несправедливым ростовщичеством грабят наш народ. Обогащенные плодами нашей страны враждуют с нами и пьют нашу кровь», - говорил он.

После этого некролога Иване Гварамадзе прожил всего лишь 8 месяцев.

26 мая 1912 года газета «Дрони» писала: «24 мая, в 3 часа утра в Ахалцихе скончался священник Иване Гварамадзе. На похоронах присутствовали грузины различных социальных слоев, положения, вероисповедания. Перед «общим грузином» преклонялась вся Грузия.

Эпилог: в 1916 году скончался известным богатством некто Павле Кулаиджишвили, который завещал – похороните меня рядом с Иване Гварамадзе. Комиссия по выполнению завещания заключила: Иване Гварамадзе, был единственным и рядом с ним никто не будет похоронен».

Да, Иване действительно «был единственным»... Грузины умеют ценить достойных сынов родины.

Но к сожалению, только после смерти!

МИХАИЛ ТАМАРАШВИЛИ

Рабатские Тамарашвили перешли в Ахалцихе из села Токи. Падремиссионеры обратили их в католическую веру. Армянская церковь попыталась изменить им даже фамилию, записав их в церковную книгу Баиндуровыми, однако Тамарашвили путем больших усилий все же сохранили свою настоящую фамилию и национальность.

Приехав в Ахалцихе, Тамарашвили прославились изготовлением бурдюков. В одно время это ремесло приносило доход, но из-за массового распространения мусульманства виноградарство в Месхетии резко сокращалось. Соответственно - уменьшался и спрос на бурдюки. Из-за этого Соломон Тамарашвили (дед Михаила) вместе с соседями перешел в Имерети и выпросил у Соломона II милости и право на торговлю, после чего он с изготовленными в Ахалцихе бурдюками часто ходил по багдатскому базару и, продавая их, содержал семью. Торговые взаимоотношения между Месхетией и Имерети были настолько крепкими, что на них не смогла повлиять даже разразившаяся между Россией и Турцией война, во время которой ахалцихские торговцы свободно расхаживали по багдатскому базару. Отец Михаила Петре так освоился в Имерети, что приобрел квартиру в Кутаиси и одно время даже хотел поселить туда семью, хотя в конце все-таки не смог покинуть родной край.

Мать Михаила - Гайяне была по фамилии Бетманишвили из села Арле. Она выделялась дальновидностью, умом и отзывчивостью. Михаил Тамарашвили был девятым ребенком в семье. Он родился в сентябре 1858 года.

Петре и Гайяне воспитали десять детей - двоих дочерей и восемь сыновей. В свете Михаила звали Александром. Петре братьев Михаила обучил своему ремеслу, а Михаила, как особо одаренного, отдал в т.н. приходскую школу нижней церкви Иоанна Крестителя и поручил его Иване Гварамадзе. От своего наставника Михаил освоил не только

грамоту, но и «как губка впитал любовь к родине и необходимость самопожертвования во имя нее».

14 лет было Михаилу, когда умер его отец. Талантливый юноша вынужден был забросить учебу и для обучения ремеслу пойти в ученики к сапожнику. В 1874 году Михаил приехал в Кутаиси к брату, чтобы испытать себя в ремесле. В трактире он некоторое время шил сапоги, но за два года братья разорились и перешли жить в Хашури.

Дело и там не ладилось, братья закрыли мастерскую и вернулись в родной Ахалцихе.

В 1878 году по настоятельному совету Иване Гварамадзе 20-летний Тамарашвили отправился в Константинополь для продолжения учебы в основанной Иване Харисчирашвили школе, где учеба велась на грузинском языке. В этой школе основательно изучались французский и латинский языки, которыми Михаил свободно овладел за три года.

Руководство школы выбрало троих самых способных учеников, которых отправили учиться в Испанию. В тамошней семинарии Михаил провел три года. Петре Харисчирашвили опять выбрал жаждущего учиться юношу и на этот раз отправил его уже в Париж, в училище Лазаря.

Знакомство с научной жизнью Парижа оставило на Михаиле неизгладимый след. В 1888 году по окончании с успехом училища, Тамарашвили вместе со своим неразлучным другом Иосифом Мерабишили был приглашен в константинопольское братство грузин.

К этому времени вместо больного Петре Харисчирашвили центром константинопольских грузин руководил Николоз Манвелашвили, в монастыре уже не царил тот старый дух и не было прежнего воодушевления. Тамарашвили потянуло на родину. По возвращению домой он сразу же стал бороться с черносотенным режимом. Жандармерия, увидев в нем опасную для империи личность (надо сказать, что не так уж и безосновательно), стала смотреть на него с подозрением. В Тбилиси Тамарашвили назначили настоятелем Успенской церкви, где он ввел свой распорядок. Во время службы или молебен с церковной кафедры он рассказывал прихожанам об отдельных эпизодах истории Грузии, что очень нравилось им. Однако появились и противники этого. Армянским католикам была не приятна правда о фальсифицированной ими истории, поэтому доносами, различной клеветой и взятками достигли того, что Тамарашвили

запретили проводить богослужение в Тбилиси, а затем и во всей Грузии.

По приказу тогдашнего верховного правителя Грузии Дундукова-Корсакова, Михаилу Тamarашвили, как имеющему недобрые мысли, за «националистическую пропаганду» запретили богослужение по всей территории Грузии. Ему было разрешено жить в Ахалцихе, но без выполнения обязанностей священника.

Прибывший в Ахалцихе Тamarашвили развеивал печаль в беседах «о любимых предметах» со своим наставником и старшим другом Иване Гварамадзе, которого вскоре изгнали из Ахалцихе. Разгневанное на Михаила Тamarашвили правительство не разрешало ему выехать в Рим.

Не принимала его и имеющая армянский типик ахалцихская церковь. В отцовском доме царили нищета и голод..

В 1890 году Михаил Тamarашвили все же сумел без всяких документов уехать в Стамбул, откуда он направился в Рим, где сдал экзамены в Римскую духовную академию. Оставшись без средств к существованию, он спасся только благодаря своей способности. Ему назначили стипендию. В 1894 году Тamarашвили с успехом закончил академию и получил докторскую степень.

В его жизни наступил этап творческой научной работы.

К этому времени особо остро стоял вопрос происхождения грузинских католиков. Руководители армянкой католической церкви утверждали, что грузинские католики в природе не существовали. Он считал, что те, кто сегодня называют себя грузинскими католиками, в действительности являются огрузинившимися армянами.

В 1886 году в католических церквях запретили грузинский язык. Иване Гварамадзе писал Михаилу Тamarашвили, «что если бы не смелость наших женщин, после этого приказа мы вообще не смогли проповедовать на грузинском.»

Грузинские католики дошли и до Папы Римского, однако это оказалось безрезультатным. В 1894 году по изданному Папой декрету восточным католикам вообще запрещалось вести службу по латинскому типу, они богослужение должны были проводить только по армянскому типу.

В приказе верховного правителя Кавказа за май 1893 года Тбилисская католическая церковь упоминалась как армянская церковь.

Начался спор о грузинской католической церкви. Грузины утверждали, что во время верховного правителя Цицианова эту церковь построили грузины. А армяне говорили, что церковь построена на армянском капитале, поэтому она принадлежит им (конечно же, армяне не уточняли – где и путем ограбления кого они приобрели этот капитал).

Дело дошло до суда. Стало необходимым найти документы. А такие документы хранились в архивах Рима. В 1892 году Тбилисская католическая церковь обратилась к Михаилу Тамарашвили с просьбой изыскать в книгохранилищах Ватикана необходимые документы.

Заказ был принят с радостью. С помощью обнаруженных Тамарашвили документов дело однозначно решилось в пользу грузин..

В Римских архивах Михаил приступил к поиску не только церковных документов, но и материалов, отражающих социально-политическую жизнь Грузии. В 1898 году он из Рима писал своему учителю Иване Гварамадзе :

«Книги нахожу день ото дня, поиск требует больших усилий... Часто перелистываю 40-60 томов и тысячи страниц и иногда совершенно ничего не нахожу, а иногда вдруг и неожиданно встречаю приятные и замечательные бумаги... Еще нужно много времени, чтобы собрать такие документы...»

Этот и вправду титанический труд Тамарашвили проделал в условиях крайней нищеты. Его единственным доходом была поступающая от богослужения небольшая сумма.

В 1894 году Тамарашвили по настоятельной просьбе константинопольских грузинских католиков начинает преподавать в периковской (один из районов Константинополя) грузинской школе и своими лекциями приводит в восхищение своих учеников. Но вскоре, из- за царившей в школе формальности и рутины, он охладил к этому делу. Тамарашвили не нравилось, что тогдашний руководитель школы Степане Гиоргадзе «после завершения дома начал разбивать сад и строить фонтаны», а воспитанию молодежи не придавал надлежащего значения.

В 1897 году Михаил Тамарашвили вернулся в Рим. В 1898 году в Ахалцихе скончалась его тяжелобольная мать. К 1900 году у Михаила уже готов был труд «История грузинских католиков».

Начался сложный этап изыскания средств на печатание книги. После долгих попыток издание книги взял на себя известный своей благотворительностью грузинский меценат – Степане Зубалашвили.

В 1902 году в тбилисской типографии стараниями редактора-корректора Петре Мирианшвили книга вышла в свет.

Книга Михаила Тамарашвили сразу же стала значительным явлением в жизни грузинской общественности. Затронутые в ней вопросы выходили далеко за рамки истории грузинских католиков и освещали не одну важную проблему всей Грузии. Путем анализа внесенных в научный оборот новых документов Тамарашвили дал совершенно оригинальный и, в то же время, убедительный ответ на многие окутанные туманом вопросы.

Тамарашвили, опираясь на достоверные документы, доказал, что с Римской Церковью Грузинская церковь продолжала взаимоотношения и после разделения христианского мира (1054). В XII-XIII веках в грамотах и документах Грузинской церкви по-прежнему упоминаются утвержденные Всемирным церковным собором пять патриархов: Антиохский, Римский, Иерусалимский, Александрийский и Константинопольский. А это было бы невозможно в условиях полного отделения от Римской Церкви. В этом случае мы, подобно грекам, назвали бы только четырех патриархов и упоминание о Римском патриархе убрали бы подобно им, как это уже было сделано нами после XIII века.

Тамарашвили нашел и внес в научный оборот переписку грузинских царей с Папами Римскими. Опубликовав письма Кваркварке атабаги и Георгия VIII, он наглядно показал нам огромные усилия тогдашних властей Грузии по созданию большой антитурецкой коалиции. В письме, посланном в 1459 году Кваркваре атабаги Папе, хорошо видна не только политическая ориентация тогдашней власти Самцхе, но и ее политическая хватка и способность глубокого анализа создавшегося сложного положения. «...Подобно моим предкам сражаюсь я с мусульманами ... Если бы мне не пришлось воевать с соседними христианскими князьями ранее, я бы одержал еще большую победу над мусульманами. Сейчас я помирился со всеми соседними христианскими князьями и решил все мои силы и возможности направить против Турции. Сам я должен возглавить 20-тысячное войско всадников, чтобы объединенными силами сразиться и победить Османскую империю. Обещаю, что за одно лето мы завоеваем Анатолию и все страны, которые занимает Турция в этом крае. Второй край оставлю вам. Оказавшаяся между двумя войсками Турция будет побеждена...Знайте, что если сегодня мы не будем действовать сообща, в дальнейшем, если даже очень захотите,

ничего не сможете сделать, так как мусульманская Турция крепнет день ото дня и в дальнейшем мы не сможем так объединиться».

Тамарашвили доказал и то, что создание такой коалиции провалилось именно по причине западных государств.

Во время ирано-турецкой экспансии больше всех трудностей создалось у расположенных на окраине Самцхе и Кахети. В XVII веке Манучар-атабаги и царь кахов Александр пригласили в свои владения католиков-миссионеров, что означало сохранение политической ориентаций на Европу.

Тамарашвили большое внимание уделяет освещению деятельности Вахтанга VI и Сулхана-Саба Орбелиани, отмечая их западную политическую ориентацию.

Книга Тамарашвили сразу стала общегрузинским событием. «Изданная Вами «История католичества среди грузин» обошла все уголки Грузии и везде ею восхищались, она осветила тьму и развеяла подозрения ... вывела на арену защитников Ваших идей...», - писали одни после издания книги.. «Изданные тобой книги, которые являются документами истории Грузии, фамилий и грузинского типика, действительно дорогие и неоценимые сокровищницы для детей нашей родины и служат обузданию наших врагов... действительно твой труд дорог для нашей многострадальной родины,...»- писали другие в 1906 году из константинопольского монастыря.

А газета «Иверия» Ильи Чавчавадзе в №254 за 1902 год отмечала: « Это не только история католиков, а история внутренней жизни Грузии и политического положения: и, с этой стороны, эта замечательная книга является вторым Житием Картли»..

На книгу Михаила Тамарашвили откликнулись Якоб Гогебацвили, Акакий Церетели, Мосе Джанашвили, Нико Мар, Иване Джавахишвили, Тедо Сахокия, Михаил Церетели, Иване Гварамадзе и другие. Все они отмечали проделанный автором титанический труд и неизмеримо большое значение неоценимых документов, введенных в научный оборот для прояснения многих окутанных туманом событий в истории Грузии.

Из-за неимения средств Михаил Тамарашвили не смог издать второй том своей книги. Он только и сумел, что отдельно выделил часть вопросов и напечатал в виде полемической книги против фальсификаторов нашей истории.

В 1902 году в Италии на итальянском языке член конгрегации мхитаристов Тер-Габриел Нахапетян издал книгу «Армянские католики

в Грузии и вопрос между армянскими и грузинскими католиками», в которой выплескивалась клевета против грузин.

В 1904 году опять-таки при финансовой поддержке Степане Зубалашвили и при активном участии Павле Мирианшвили и Захария Чичинадзе была издана книга Михаила Тамарашвили «Ответ армянским писателям, отрицающим католичество грузин (историческое исследование).»

Автор отмечал: «Мы не думаем вступать в полемику с армянскими писателями, однако не хотим без ответа оставить такие безосновательные и лживые мысли, которые нагло были опубликованы против грузинских католиков в армянской газете «Мшак» в 1897 и 1998 годах». Тамарашвили подчеркивает, что его ответы касаются лишь «некоторых армянских писателей, которые бессовестно лгали и попытались обмануть не знающий истории простой народ.»

В работе соответствующее освещение нашли вопросы возникновения грузинской письменности, предоставления армянам убежища в Грузии и их переселения в Грузию, деятельности католиков – миссионеров в Грузии, распространения армянского богослужения среди грузинских католиков и др.

«Прочитавшие эту книгу безгранично обрадовались... наконец-то появился на поприще тот, кто должен ознакомить мир с историей нашей страны», - писал учитель ахалцихского гражданского училища Лазаре Гозалишвили по поводу выхода этой книги.

К 1905 году Михаил Тамарашвили на французском языке подготовил работу об истории грузинской церкви, к которой приложил документальные тексты, географические карты, картинки и т.д. Издание таких трудов обходилось намного дороже.

Тамарашвили и на это раз понадеялся на Зубалашвили, но наследники скончавшегося в 1904 году Степане Зубалашвили и его братья не захотели оказать помощь исследователю. Наоборот, ему отменили и назначенную Степаном субсидию, после чего Тамарашвили остался абсолютно без средств.

Необходимы были усилия Акакия Церетели, Закария Чичинадзе, Николая Цхведадзе и других грузинских деятелей, чтобы Зубалашвили опять милостиво отнеслись к находящемуся в Риме патриоту. Они восстановили помощь Тамарашвили и обещали помочь в издании книги.

В 1910 году книга была издана на французском языке.

По всеобщим оценкам издание этой книги предвещало начало

нового этапа в сфере картвелологии. Для европейцев она стала настоящей находкой. Сам Михаил Тamarашвили отмечал что, «ранее изданные мной книги не чета этой книги».

До Грузии книга дошла в июне 1910 года. Л.Гозалишвили писал Тamarашвили: «В дворянском собрании, увидев книгу, пришли в восхищение от ее величия и бодрости автора и благодарили бога..., на свет появился человек, который ознакомил Запад с нашей культурой. Не смогу передать их восторга. Обещали вам помочь, чтобы совесть их была чиста. Кажется, преподнесут до 1000 рублей...».

5 февраля 1911 года Свимон Квариани из Кутаиси писал Тamarашвили в Рим: « вот уже месяц как ко мне попало ваше весьма замечательное сочинение на французском языке ... Прочитанное привело меня в восторг своим научным построением, примечательный материал с фактами и хорошим французским.. на этот предмет ничего подобного еще не было написано...»

В течение пяти месяцев со дня издания книги в Европе о ней было написано более 50-ти рецензий. Высшую оценку дал книге и Ватикан:

«...Знаменитый автор Михаил Тamarашвили преподнес нам свою прекрасную книгу на французском языке, написанную в наилучшем стиле правильно и со вкусом...Это сочинение прекрасно своей мудрой критикой документов и материалов старого времени о церкви Грузии и спокойным тоном в отношении врагов своей страны... Оно пронизано горячим, но сознательным патриотизмом автора, который правдиво отмечает как славные дела своего народа, так и ошибки и средства, которыми он мог бы спастись... Читатели, которые приобретут это великое сочинение, будут очень благодарны автору... Они с трепетом прочтут в этой книге героическую историю народа, который, несмотря на страшные преследования и муки, сохранил смелость, добродушие, справедливость и, в большинстве случаев, остался верен своим христианским традициям,»-писал известный французский журналист Жозеф Пти.

Труды Тamarашвили суммировали и патриотическую деятельность находившихся за границей грузинских католиков. У него были налажены контакты почти со всеми книгохранилищами мира и архивами, в которых предполагалось существование грузинских материалов. Он уже точно знал, что много документов об истории Грузии можно было найти в книгохранилищах и архивах Петербурга,

Москвы, Ленинграда, Парижа, Константинополя, Трапизона, Бейрута, Каира, Алепо и других городов.

За неоценимый вклад, внесенный в развитие грузинской исторической науки, Михаила Тамарашвили заочно избрали членом исторического и этнографического общества Грузии.

2 (15) сентября 1911 года Михаил Тамарашвили вместе с профессором Августи гулял на побережье Адриатического моря у деревни Санта-Маринела. Море было удивительно спокойным. Ничто не предвещало несчастья. Неожиданно погода изменилась, поднявшийся ветер взбушевал море. В это время послышался крик. Кто-то отчаянно просил о помощи. Все бросились к берегу, но войти в море никто не решался.

... В это время от собравшихся людей отделились двое и бросились в вспенившиеся волны. Один из них был Михаил Тамарашвили, второй –его друг, профессор.

Спасателям удалось спасти жертву – сторожа лодок, но сами не смогли достичь берега. Михаилу в это время было всего 53 года.

Так неожиданно трагически, и, в то же время, героически оборвалась жизнь человека, который много полезного еще мог бы сделать для своей родины.

В Риме Михаила Тамарашвили похоронили с большими почестями. Итальянская пресса писала, что в этом человеке естественно совмещались характерная для его нации верность и героическое самопожертвование во имя человеколюбия. Итальянская общественность решила воздвигнуть Тамарашвили памятник.

Это отрезвило грузинскую интеллигенцию. Началось обсуждение о перезахоронении останков Тамарашвили в Грузии.

К сожалению, тогда грузинская общественность не смогла исполнить свое намерение..

В 1978 году грузинский народ все же восстановил справедливость. Прах Тамарашвили был предан грузинской земле. Патриот, неустанно боровшийся за будущее Грузию, покоится в Дидубийском пантеоне.

ПЕТРЕ ХАРИСЧИРАШВИЛИ

Петре Харисчирашвили один из замечательнейших представителей грузинских католиков. Он должен быть рожден в Ахалцихе в 1804 или 1805 году. В это время Месхетия была занята турками, часть месхов была обращена в мусульманство и жила по татарским обычаям, вторая часть приняла католичество и под давлением армянских католиков следовала армянскому образу жизни. Ценой величайших усилий православие смогла сохранить лишь малая часть месхов, которые и назывались грузинами. Обарменивание грузин происходило не только в Месхетии. «...Обарменившими грузинами полны были и Тбилиси и другие места...», - писал Закарий Чичинадзе

Начальное образование Петре получил в ахалцихской приходской школе церкви святого Крестителя. В то время в ахалцихских школах языком грузинских католиков был армянский, грузинскому же обучались только дома.

После окончания начальной школы родители Петре отдали его в духовное училище Александрополя. Здесь, наряду с другими языкам, изучался и грузинский язык. После окончания семинарии Петре поступил в римское высшее духовное училище и продолжил учебу по специальности богословия. Там он в совершенстве овладел французским, иатльянским, немецким, греческим, польским, турецким языками.

В 1842 году Петре Харисчирашвили вернулся в родной Ахалцихе и сразу же был назначен помощником архимандрита Павле Шахулиани.

Возвращающийся на родину Петре Харисчирашвили уже твердо знал, что объявит беспощадную борьбу политике обарменивания грузинских католиков. “По роду мы не армянские католики, у нас есть наш грузинский язык, наши книги, наша родина, и поэтому в наших церквях служба должна вестись на нашем языке. Как может человек прославлять бога на языке, который он не понимает. Не правильно, чтобы кому-то запрещали на своем языке прославлять бога”, с таким настроением возвратился он в Ахалцихе. В одном из тогдашних писем Харисчирашвили писал: “Спасибо господу, что прозрел меня, поведал мне о моем родном языке, просвещенности, об истории моей страны, ее названии, сегодняшнем положении, ее прошлых невзгодах.., да распространятся великие божественные и христианские мысли среди моих соотечественников и да хранит их бог вместе со своей родиной, своим языком, просвещенностью, своим родом и племенем.»

Вскоре Петре увлек за собой всех месхетинских грузин. Он обладал редким талантом убеждения и проповедования. “Он был словом красноречив и языком риториком”, - говорили о нем современники.

Петре Харисчирашвили подчинялся закону и службу вел на армянском языке, хотя проповедовал всегда на грузинском. Он сумел резко поднять нравственность своих прихожан, ввел правило, согласно которому бедные женщины могли выходить замуж без приданного, весь свой приход обучил грамоте.

Из-за своей высокой нравственности, твердой грузинской патриотической позиции авторитет Петре среди грузинских католиков рос день ото дня. Однако по этой причине он навлек на себя ненависть армянских католиков. Петре стойко боролся за утверждение грузинского происхождения грузинских католиков. “Чего же больше! Разве не хватает тех признаков, которые у нас есть, наши прихожане не знают армянского языка, я не говорю о настоящих армянских католиках. Я очень хочу, чтобы армянин остался армянином, а грузин грузином”, - писал он.

На это армяне ответили, что так как российское правительство грузинами считает только православных, мы поступим также и всех католиков будем считать армянами.

Собрание армянских католиков постановило открыть в Ахалцихе армянскую семинарию. К этой идее присоединился и обарменившийся грузин Павле Шахкулиани. Возмущенный этим Петре написал ему: “ как ты продал свою фамилию и родину, так хочешь чтобы и другие так поступили? Ты хочешь грузинских католиков отождествить с армянами? Этого никогда не будет. Тебя из-за этого проклянут потомки”.

Шахкулиани к этому времени был бенадежно обарменившимся. Поэтому он заявил: “Будь проклят тот, кто себя назовет грузином”.

Противоборство Петре с армянскими католиками приняло настолько острый характер, что работать с Шахкулианом стало невозможно. Уже через год после приезда в Ахалцихе Харисчирашвили выдворили в Хизабавру. Петре был представительным мужчиной с прекрасной внешностью. В Ахалцихе по нему вздыхали две прекрасные дамы, но Петре твердо решил посвятить себя служению богу.

Из Хизабавры Харисчирашвили перешел в Вале. В обоих местах и в Хизабавре и в Вале Петре был настоящим покровителем крестьян. Крестьяне любили его за доброту, правдивость, отзывчивость в отношении бедных и нищих.

В 1856 году Петре Харисчирашвили уехал за границу и в Венеции примкнулся к братству армянских мхитаристов. Здесь он основал грузинскую типографию и вместе с Иване Мамулишвили опубликовал переведенную им книгу. В ней два труда были переведены с армянского (авторами обоих трудов были обарменившиеся грузины). Этим он завоевал доброжелательность армян, что дало ему возможность расширить свою издательскую деятельность. Среди его книг, изданных в Венеции, особое внимание заслуживают «Басни философа Эзопа». В книгу вошли всего 95 басен, котрые прекрасно переведены с латинского.

Своей неустанной деятельностью Петре завоевал внимание и благосклонность кардиналов Ватикана. Ему разрешили в Константинополе основать конгрегацию грузинских католиков.

Имея разрешения и документы, Харисчирашвили прибыл в Стамбул, где сразу же основал братство грузин и приступил к

церковной службе по грузински. Здесь же действовали монастырь грузинских монахинь и грузинская католическая школа.

В училище в первый же год Петре собрал более ста юношей, большую часть которых составляли гурийцы, привезенные на Стабульский базар и выкупленные Петре, а другая часть состояла из специально подобранных из Грузии способных молодых людей.

В этом центре, основанном грузинскими католиками в периковском районе Стамбула, на католической мессе присутствовали грузины - последователи трех вероисповеданий – католики, православные и мусульмане. Это будто бы окрыляло лозунг национальной консолидации. Доминике Мугашавили в связи с этим отмечал: “В этом я вижу благодать высшую и убеждаюсь, что трое детей грузинского рода и трех вероисповеданий вновь были привиты на одном дереве и не отошли от своих корней”.

Именно грузинские корни влекли друг к другу грузин различного вероисповедания..

Вскоре Харисчирашвили открыл еще одну школу в своем центре. Сведения об этих школах часто печатались в римских газетах.. О них писала и французская газета “Индепендат Бельгии”.

В 1870 году Петре основал типографию также в Стамбуле и с десятикратной энергией приступил к изданию грузинских книг. Среди изданных им книг следует отметить: “Географию”, “Путь жизни”, “Венценосцы-мученики”, “Юношеский букет цветов”, “Предводитель небес”, “Краткая риторика”, “Краткая философия”, “Мудрость человеческая”, “Краткая грузинская грамматика”, “Христианское учение” и др.

Часть этих книг Харисчирашвили бесплатно распространил в народе.

Харисчирашвили пытался печатать книги на хорошем грузинском языке. Сотрудникам своего издательства он в пример ставил грузинский язык газеты “Дрозба” и требовал, чтобы их переводы были выполнены на таком уровне. Плохо переведенные книги не продаются и мы терпим убытки, объяснял он им.

Особого внимания заслуживает изданная в эти годы Харисчирашвили книга “Букет цветов”. Трудно поверить, что напечатанные в этой книге стихи написаны в церковных кругах. Вот один из них:

„მიყვარს ვენახი ხევანი,
ხშირი სმა ხილის ძლევანი;
ყურძნისა მწიფე მტევანი,
ტკბილის სმა, ღვინის ლევანი,
გაშლილა სუფრა დიშისა
დრო არის ან ნაწიმისა,
ძმაო რამ გარდაგიმისა?
ან დაჯე ან გადი მისსა.
მოყვრისა ჯაჭვით რთულითა
დაბმულხარ ათვეც კრულითა
რიგდება ღვინო კულითა
დალოცე ძმანი გულითა
ვსვათ სადღეგრძელო ღვინითა,
მათ კათხით, ჩვენ კი მინითა.
ვიხაროთ ტკბილის ღვინითა,
გავბასროთ მტერი ჟინითა...“

Основанное Петре в Константинополе братство грузинских католиков так окрепло, что в 70-ые годы такую же школу он основал во французском городе Монтобане, где сразу же постарался создать типографию нового братства.

С 70-ых годов периковское двухгодичное училище преобразовалось в трехгодичное. Это было серьезным шагом в направлении открытия семинарии. В училище изучались такие предметы, как грамматика грузинского языка, грузинская литература и история, математика, физика, астрономия, медицинское дело и др. Большое внимание уделялось французскому и латинскому языкам.

Петре своим умным руководством смог наладить коммерческую деятельность. При братстве он основал торговое товарищество – караван-сарай. Доход зачислялся на общий фонд.

К 1900 году товарищество владело пятью трактирами и несколькими торговыми объектами, годовой доход от которых составлял более 4000 рублей. В тот же год товарищество вложило в банк более 45000 рублей. Братство обустроило и ферму коров, в которой использовался наемный труд.

Как уже говорилось, значительная часть суммы, поступающей от коммерческой деятельности, направлялась на обучение в училищах талантливой грузинской молодежи, а часть на издательскую деятельность и на благотворительность.

Петре Харисчирашвили вложил много труда в дело обращения грузинских мусульман в христианскую веру. В результате такой деятельности многие грузинские мусульмане стремились в его школу. В 1896 году учитель этой школы Александр Мегвинишвили писал Иване Гварамадзе: “У меня есть просьба к Вам... если можно, вы, как член общества по распространению грамотности, отыщите для меня по два экземпляра немногих книг, потому как грузинские татары забрали зал и некоторые из них берут уроки у меня, а мне же доставляет большое беспокойство малочисленность книг”.

Многие грузинские мусульмане так сблизились с «грузинским братством», что даже стали ходить на христианские проповеди.. И неудивительно было, что находившиеся вдали от родины грузинские мусульмане тянулись к своим землякам.

К концу жизни Петре Харисчирашвили уединился в монастыре. Здоровье его пошатнулось и его одолела апатия.. В это время в Константинополе его посетил грузинский ученый Димирий Бакрадзе. Оказывается Петре перед гостем горько плакал , а затем подробно спросил его о событиях в Грузии. “Он был очнь раздосадован ... больше на то, что столько грузинских мусульман осталось без присмотра , столько людей должны оторваться от Грузии, грузинского языка , рода и племени, так как потом грузинам думать об этом будет некогда”, - писали позднее его ученики.

Перед смертью Петре позвал к себе своих учеников и наставников и завещал им любить Грузию, бескорыстно служить ей, хранить верность грузинскому языку.

Усталый в борьбе за свое отечество Петре Харисчирашвили в 1890 году отошел в мир иной.

КОНСТАНТИН ГВАРАМАДЗЕ

Среди выдающихся личностей Месхетии достойное место занимает сын Иване Гварамдзе –Константин Гварамдзе. Велика его заслуга как просветителя в сохранении и укреплении национального духа в сознании местного населения, угнетаемого сначала турецкими завоевателями, а затем русскими колонизаторами, также огромен его вклад в дело восстановления грузинской культуры и просвещения в Самцхе-Джавახети.

Несмотря на то, что деятельность Константина Гварамдзе при его жизни высоко оценена, он далеко не был избалованным вниманием.

Основная часть богатого наследия Константина Гварамдзе сохранена в Самцхе-Джаважетском музее, а часть разрознена в Институте рукописей имени академ. Корнелия Кекелидзе и Институте грузинской литературы имени Шота Руставели. Часть опубликована в грузинских журналах и газетах.

На рубеже XIX-XX веков в Грузии была напряженная ситуация. Весьма сложной политической обстановкой была и в Самцхе-Джаважети. Имело место, с одной стороны, обарменивание грузинских католиков, а с другой стороны, существовала опасность обрусения православного населения. Указами от 13 октября 1881 года и 1886 года официально было запрещено использование грузинского языка. В такой обстановке Константин Гварамдзе вел активную общественную деятельность в соответствии с требованием эпохи. На арену деятельности он выступил в 80-ые годы XIX столетия. Работу начал с корреспондента. В 1884 году он свое первое письмо поместил

в газету «Дроеба», с 90-ых годов был корреспондентом всех грузинских газет и журналов, где опубликовал письма под следующими псевдонимами: «месхи К.Гварамадзе», «Ядовитая стрела», «Ветер и пламя», «Месх, ставший гурийцем», «К.Гварамадзе», «Доброжелатель», «Грузинский католик», «Апрачица», «Киунопати», «Старый революционер», «М.К.Г.», «Старый месх». Он собрал не только свои корреспонденции, но и корреспонденции своего отца – Иване Гварамадзе, которые в виде рукописей хранятся в его архиве.

Основной ареной деятельности Иване Гварамадзе была сфера образования: с 1890-ых годов до 1924 года в разных уголках Грузии он вел педагогическую деятельность. Учителем он начал работу в г.Артвине, затем продолжил работать в Гурии, в 1940 году же преподавал в Рабате, с 1907 года - в с. Хизабавре, а 1910 года перешел в Ахалцихскую прогимназию учителем грузинского языка.

У него, как у учителя практика, были собственные взгляды на вопросы, связанные с обучением, образованием и воспитанием, профессией учителя. Он требовал, чтобы учитель не удовлетворялся своей узкой специальностью. По его мнению, учитель должен заниматься не только образованием и воспитанием, но и просветительством всего народа. «Учитель должен работать не только в школе, он должен нести образование в народ ...давать людям хозяйственные наставления и советы, бороться за открытие на селе библиотек, сцен и других культурных учреждений.» Можно сказать, что на протяжении всей его жизни он руководствовался этим уставом.

Константин Гварамадзе в продвижении грузинского народа большое значение придавал образованию. Поэтому он так заботился об основании школ, в частности по его инициативе в 1912 году была основана начальная бесплатная школа в с. Арале, а еще раньше – в Кобулет и г.Батуми, в так называемом «городке».

По найденным материалам подтверждается, что Константин Гварамадзе в Рабате основал типографию, как он сам отмечает, для печатания прокламаций во время революционного движения 1905 года. По его инициативе закупили печатный станок нелегальной литературы, который впоследствии разумно был применен для грузинского дела. О нем писали: «Подобно З. Чичинадзе сам же печатает книги, ходит по деревням, пробуждает желание учиться и приобретать знания и распространяет деловые популярные издания,

которые часто раздает крестьянским детям.» На его брошюре была такая надпись: «Цена 5 копеек на селе, а учителям по 3 копейки, кто купит 50 штук для раздачи». С именем Константина Гварамадзе связано открытие книжного магазина в Рабате, торгующего по льготным ценам. В то же время он в Месхетии и Аджарии занимается популяризацией и распространением книг.

Из архивных материалов Константина Гварамадзе выясняется, что он был в Рабате основателем театральной сцены. Он хорошо понимал назначение театра и значение его существования в Самцхе-Джавахеети, его роль в дальнейшем развитии национальной культуры.: «Представление это путь и мост к наилучшей жизни, или лучше сказать, зеркало жизни, оно точно отражает историю прошлого и настоящую современную жизнь, что должно интересовать каждого сознательного человека». Заслуга этого месхетинского деятеля заключается непосредственно в том, что по его инициативе в 1905 году в Рабате была сформирована вторая театральная труппа. Ее архивные материалы позволяют создать полное представление о деятельности театральных трупп в Ахалцихе.

Он является летописцем месхетинского театра, поскольку предоставит достоверные сведения как об актерах, так и о представленных здесь спектаклях. Из материалов видно, что у него было большое желание развивать театральные труппы в Ахалцихе. Главнейшим же было то, что средства, поступающие от спектаклей, шли на создание и развитие очагов просвещения.

Величайшей заслугой Константина Гварамадзе было основание в г.Ахалцихе сначала губернского, а затем краеведческого музея. По его инициативе в 1923 году в г. Ахалцихе был основан губернский музей, первым заведующим которого был назначен Гвиниашвили, а с 1924 года – Константин Гварамадзе, но этот музей из-за неимения площади и по другим объективным причинам не просуществовал долгое время, а в 1937 году по его инициативе был основан краеведческий музей. В связи с указанным фактом, Константин Гварамадзе писал: «Назначен научным сотрудником музея, так как отказался от должности директора по причине преклонного возраста, в 69 лет администраторская работа мне не под силу». Примечательно, что указанный музей возник на основе семейного музея Иване Гварамадзе (который по наследству получил Константин Гварамадзе) и

аннулированного церковного сокровища. Это доказывает протокол, составленный 10 июня 1937 года, который хранится в его архиве. Командированная из Тбилиси комиссия (председатель - Павле Ингороква, члены - Г.Бочоридзе, Ал.Барамидзе,) приобрела от Константина Гварамадзе за 15 000 рублей архивные материалы его и его отца - Иване Гварамадзе.

С именем Константина Гварамадзе связано и учреждение в 1924 году архива г.Ахалцихе. Он был уполномоченным Комитета культуры и охраны памятников. Осмотрев исторические памятники Самцхе-Джавахети, он составил «Справочник исторических памятников Самцхе-Джавахети»

Велик вклад Константина Гварамадзе в деле основания 18 июля 1912 года ахалцихского филиала Общества по распространению грамотности среди грузин, заместителем секретаря которого был он сам, а председателем – Д.Хахуташвили.

Константин Гварамадзе с 90-ых годов прошедшего века до смерти вел плодотворную фольклорную деятельность, в результате которой были спасены от исчезновения многие материалы, которые так дороги для истории нашего государства. Примечательно, что Константин Гварамадзе считал, что сбор и изыскание образцов устного творчества является прямой обязанностью интеллигенции.

Константин Гварамадзе большое значение в саморазвитии грузинского народа придавал распространению образования. Поэтому он так заботился об открытии библиотек. В частности, с его именем связано основание в 1891 году Озургетской библиотеки на деньги, полученные от проведенного им представления в с. Макванети, что составило 11 рублей и 50 копеек. Большой вклад внес он в создание избы-читальни в с. Хизабавра. Своей корреспонденцией Коте Гварамадзе известил грузинское общество об основании новой библиотеки и обратился к издателю с просьбой, чтобы его издательство пожертвовало для хизабаврцев, «у которых большая любовь к книгам, но бедность не позволяет приобрести их.»

Общественная деятельность Константина Гварамадзе не исчерпывается только вышесказанным. С его именем связан сбор богатого этнографического материала (без ознакомления с которым будет невозможно фундаментальное этнографическое исследование), Основание кооперативов “Мокете” в с. Хизабавра и Ахалцихе

(соответственно в 1904-1915 годах), основание бесплатной больницы в Рабате в 1906 году. Константин Гварамадзе был одним из первых биографов месха –просветителя –Иване Гварамадзе, в 1905-1906 гг. он вел активную революционную деятельность . Большую заботу проявлял Константин и о сиротском приюте детей в Ахалцихе и с. Уде, он автор многих книг и трудов разного содержания.

Подытоживая деятельность Константина Гварамадзе, перед нами предстает многосторонняя личность: историк, этнограф, писатель-публицист, преподаватель, собиратель народного творчества.

Деятельность Константина Гварамадзе имела величайшее значение для Самцхе-Джавахети. Он своей культурно-просветительской работой внес большой вклад в развитие грузинской культуры, в укрепление и защиту национального самосознания местного населения.

Кончина Константина Гварамадзе была большой утратой для Месхетии. Грузинская интеллигенция восприняла его смерть как «опустошение Месхетии».

ИВАНЕ ДЖАВАХИШВИЛИ

Иване Джавахишвили является самым великим грузинским историком. Вахушти Багратиони род Джавахишвили упоминает среди грузинской знати. Их предки были из Джавахети - Торели. В книге милости, изданной в 1338 году Георгием Брцкинвели (Блистательным) упоминается торелец Джавахишвили -Иване. С XV века Торели уже не упоминаются. Хотя родовое имя торельцев - Гамрекели в роду Джавахишвили встречается и в последующие века. В XIV веке Торели пишутся Торел-Джавахишвили, а с XV в. – как Джавахишвили.

Предки Джавахишвили еще в XII в. переселились в Картли, в ущелье Тедзьми, в село Ховле, которое в 1259 году за огромную сумму купил Каха Торели и пожертвовал Рконскому монастырю Божьей Матери.

Иване Джавахишвили родился 11 апреля 1876 года в семье педагога Александра Джавахишвили. Мать Иване Софио была представительницей старинного рода самцхииских князей – Вахвахишвили. К концу XIII в. Вахвахишвили переехали в Кахетию и поселились в Телави.

Современники так описывали родителей Иване: отец – Александр, был сильного интеллекта, твердой воли, низкого роста, но плотного телосложения. Его характеризовали прямота, чистота характера, вежливость, усердие и скромность.

Мать – Софио, высокая, красивая, нежная, скромная и достойная женщина, замечательный оратор и хранительница тайн душ окружающих.

Отец и мать были хорошо воспитанными, отличались высоким чувством чести и скромностью. Для их княжеской семьи неприемлемо

было чрезмерно насыщенное, пустое развлечение, излишнее гостеприимство.

В такой высокой нравственной обстановке формировался будущий великий ученый, патриот, личность – Иване Джавахишвили.

В 1885 году Иване Джавахишвили зачислили во второй класс Тбилисской гимназии. В то время там царил строгий русификаторский режим. Родной язык в школе жестоко преследовался. «Гимназия Ваню не нравилась, но учился хорошо. Тенденция обрусения и преследование грузинской культуры томили сознательных грузинских учеников», - вспоминает Иване Нижарадзе, друг юности Иване Джавахишвили.

Во время учебы в гимназии особо проявился интерес Иване к истории. В 1895 году Иване Джавахишвили получил аттестат зрелости и сразу же отправился в Петербург. В Петербургском университете он был зачислен на армяно-грузино-иранское отделение факультета востоковедения, где специальностью выбрал историю Грузии и Армении.

В то время петербургский университет был одним из важнейших центров востоковедения. Преподавателями Джавахишвили были видные ученые Н.Мар, Ал.Цагарели, В.Жуковский, Н.Виселовский, С.Платонова, В.Розен и др.

Еще в студенческие годы Иване Джавахишвили проявил большую способность к научной работе. В 1897 году он сдал первый научный труд «Сибрдрзне Балавериса» (перевод) («Мудрость Балавера»), который был издан в 1899 году.

По окончании университета Иване Джавахишвили настолько владел армянским, латинским, греческим, персидским и сирийским языками, что мог свободно пользоваться существующими на этих языках историческими источниками. Он также хорошо знал русский и европейские языки.

По требованию Нико Мара ученый совет университета в 1899 году оставил Иване Джавахишвили на два года на кафедре для получения звания профессора. В 1890 году Иване сдал в университет экзамен на магистра, а в 1907 году защитил магистерскую диссертацию на тему «Государственный строй древней Армении и Грузии».

После сдачи экзаменов на магистра с целью повышения квалификации, Иване Джавахишвили командировали за границу. Он сначала

был в Германии, а в 1902 году вместе с Нико Маром на Синайской горе изучал грузинские рукописи.

Возвратившемуся в Петербург И. Джавахишвили предложили место приват-доцента в университете, также, он должен был читать и лекции по разным вопросам истории Грузии и Армении.

Ко времени выхода И. Джавахишвили на научную арену история Грузии, как наука, фактически не существовала. Поэтому Джавахишвили с начала работы в Петербургском университете наметил себе цель – целенаправленно и планомерно работать для создания грузинской исторической науки, так как другого культурного очага, где можно было вести такую работу, еще не существовало.

До 1917 года, пока И. Джавахишвили работал в Петербургском университете, он опубликовал более 40 научных трудов: два на немецком языке, 22 – на русском и 16 – на грузинском языке. При том, капитальные труды составляли только труды, опубликованные на грузинском языке. И это не было случайным. Ведь Джавахишвили закладывал основу новой грузинской историографии, создавал условия для перемещения в Грузию центра развития грузинской науки.

В 1907 году в Петербургском университете Иване Джавахишвили сформировал научный круг грузинских студентов. В связи с этим, позднее он писал: «...почти совершенно простое и совершенно незначительное дело, однако собиравшиеся в этом научном кругу студенты, обсуждение вели по-грузински и доклады писали по-грузински... Прения также велись на грузинском...».

Вся деятельность Иване Джавахишвили, будь то издание на грузинском языке сборника студенческих трудов, рассылка «анкет», составленных грузинскими студентами, или другое служило одной важнейшей цели – основанию грузинского университета. Летом Иване приехал на родину и в разных районах Грузии читал лекции по вопросам истории и культуры Грузии. Эти лекции вызывали большой интерес слушающей аудитории, их посещало множество людей.

В 1913-14 годах Иване Джавахишвили издал первые два тома своего труда – «История грузинского народа». Это было большим событием в грузинской историографии. Опубликованием этого труда фактически была заложена основа научной истории Грузии. Именно так восприняло грузинское общество это событие. В связи с этим общество по распространению грамотности среди грузин написало

письмо Иване Джавахишвили: «Мы объявили конкурс на выявление лучшей работы, опубликованной по вопросам истории Грузии. Просим вашу работу представить для участия в конкурсе. Нет сомнений, что ваша «История грузинского народа» обязательно победит».

Ответ Иване Джавахишвили на эту просьбу является редким примером необычайной скромности и высокой нравственности. «Спасибо за приглашение, но я вынужден отказать вам по двум причинам: во-первых, моя должность приват-доцента настолько обеспечивает меня, что могу работать без помех, а, во-вторых, победа на конкурсе и имя больше нужно молодым ученым, безнравственно будет с моей стороны препятствовать им».

После свержения царизма созданная в империи обстановка создавала благоприятный момент для основания национального университета. Иване сразу понял, что время терять было нельзя. Уже на второй день после революции Иване скажет Акакию Шанидзе и Шалве Нуцубидзе: «... промедление недопустимо, завтра же, или 1 марта должны собраться и обсудить вопрос о грузинской высшей школе». Эта встреча и вправду состоялась на квартире Джавахишвили. В 1938 году Джавахишвили отмечал: «мы тогда не чувствовали, что делаем историческое дело», что подтверждается тем, что «мы даже протокола не составили».

Но факт остается фактом, именно на этом собрании был заложен фундамент делу создания первого высшего учебного заведения на Кавказе.

После общего собрания вспомогательного общества университета 3 и 8 октября 1917 года во всей Грузии прокатилась народная волна по сбору денежных средств для создания университета. Денежные пожертвования для университета поступали из всех уголков Грузии. Сведение об основании университета вызвало величайшую радость и среди живущих за рубежом грузин. Пожертвования поступали и от грузин, живущих в Москве, Харбине, Ташкенте, Ереване. Ованес Туманян от лица лучших сынов армянского народа приветствовал открытие грузинского университета. В отправленном Ованесу Туманяну ответном письме, которое подписывал Коте Абхази, было сказано: «В ваших высокочувствительных словах, как лучшего сына своей родины и талантливого выразителя дум и чувств его, мы видим ласку и приветствие всего армянского народа».

Начался и розыгрыш лотереи, доход от которой полностью зачислялся в фонд университета.

9 октября содействующее университету общество и финансовая комиссия поручили Иване Джавахишвили, Петре Меликишвили и Андриа Размадзе пригласить профессоров грузинского университета и составить коллегии профессоров. Вскоре Иване Джавахишвили и Петре Меликишвили (Андриа Размадзе все еще находился в Московском университете) представили список грузинских ученых: С.Авалиани, Г.Ахвледиани, П.Гогичаишвили, К.Кекелидзе, Ш.Нуцубидзе, Д.Узнадзе, И.Кипшидзе, А.Шанидзе, И.Джавахишвили, Ю.Абуладзе, Э.Такаишвили, М.Церетели. Это созвездие ученых украсило бы любой университет мира.

И тогда, когда все было готово, заседание общества по содействию созданию университета от 6 декабря 1917 года отложило открытие университета до сентября 1918 года. Это было первым серьезным поражением Иване Джавахишвили. Неудача придавала ему еще больше сил и энергии. «Ничего, я все-таки открою университет», - сказал он. Он действовал осторожно, но решительно. Вокруг него собралась маленькая группа ученых-патриотов. После преодоления огромных финансовых, экономических, объективных или субъективных препятствий Иване Джавахишвили и его единомышленники достигли цели.

13 января 1918 года первое заседание профессорской коллегии университета рассмотрело вопрос избрания ректора университета. Мнение всех было однозначным: первым ректором грузинского университета должен был стать рыцарь грузинской науки Ив.Джавахишвили. Но Иване просит слова и говорит: «Петре Меликишвили известный ученый, и в России и за рубежом, и его избрание будет очень престижно для нашего университета....»

26 января 1918 года (8 февраля, в день поминовения Давида Агмашенебели) грузинский университет был торжественно открыт. Иване Джавахишвили и собранная вокруг него маленькая группа грузинских патриотов-ученых не упустила даже самого маленького предоставленного историей шанса. На Кавказе начал функционировать первый университет. Ректором был избран Петре Меликишвили, а деканом единственного факультета мудрословия, существующего в университете, - Иване Джавахишвили.

23 января 1918 года, за три дня до открытия университета, Мосе Джанашвили в газете «Сакартвело» писал: «явью стало желание сердца, зазеленела почва национальной науки. Иване Джавахишвили взвалил на себя самый большой груз... Усилия Джавахишвили преодолели все препятствия и засветили новую лампаду... Зажегшему лампаду герою - Иване вместе и горячо крикнем наше грузинское ура!».

Иване Джавахишвили в это время было 42 года.

Первый ректор грузинского университета Петре Меликишвили с высоким научным достоинством и компетентностью направлял работу совета и правления университета. Эта работа велась в крайне трудных условиях. Меликишвили опирался на принцип, что ректор ничем не отличается среди равных профессоров университета, он один из них. В течение целого времени обязанности ректора он исполнял безвозмездно, хотя с одним или двумя профессорами произошел словесный инцидент, после которого этот высоконравственный и имеющий личное достоинство ученый не пожелал остаться на должности.

12 октября 1919 года совет профессоров университета удовлетворил просьбу Петре Меликишвили об освобождении от должности ректора. После этого в течение целых двух месяцев должность ректора была вакантной. Иване Джавахишвили не только не согласился на ректорство, но и просил освободить его от должности декана. На заседании совета профессоров 17 декабря 1919 года Иване не присутствовал, а на имя председателя совета оставил письмо: «Господин председатель! Если на собрании совета профессоров будет выдвинута моя кандидатура во время избрания на должность ректора университета, прошу моим письменным заявлением известить совет, что я отказываюсь ввиду сильного переутомления, и при том прошу изъять мою фамилию из списка лиц, которые будут поставлены на голосовании на должность ректора».

Сегодня немного странным кажется такое поведение. Трудно поверить, что существовали люди, которые всеми допустимыми и недопустимыми способами не только не боролись за такую почетную должность, но и категорически противились такому предложению...

Да, Иване Джавахишвили был личностью совершенно иной нравственности, иных принципов. 17 декабря заседание единогласно

избрало Иване Джавахишвили ректором. На заседании другая кандидатура даже не рассматривалась.

Трудно было начинать работу ректором тогда, когда ректору наряду с академическими вопросами надлежало решать проблемы спасения профессуры от голода. В тяжелейших условиях училось и студенчество.

Иване Джавахишвили со свойственной ему непоколебимостью приступил к делу. На посту ректора он оставался до 1926 года.

В 1919-1925 годах Джавахишвили был и председателем научного совета Грузии и историко-этнографического общества Грузии, основателем кафедры истории Грузии в университете и ее первым заведующим. Он увеличивает свою научную и педагогическую нагрузку, начинает читать все новые и новые спецкурсы.

В 1931 году он был назначен заведующим отделением Государственного музея Грузии. В 1936 году Джавахишвили пригласили на должность ученого-консультанта Научно-исследовательского института кавказоведения.

За большие заслуги перед грузинской наукой в 1939 году Иване Джавахишвили избрали действительным членом Академии наук Советского Союза. В течение всего этого периода в Грузии не было осуществлено ни одного культурного мероприятия национального масштаба, инициатором или активным участником которого не был Иване Джавахишвили. Из-за своей принципиальной патриотической позиции великий ученый не раз становился объектом строгой критики со стороны советской власти, хотя ввиду огромного авторитета Иване Джавахишвили и безграничной любви к нему народа власти в отношении Джавахишвили вели себя осторожно.

Иване Джавахишвили оставил глубочайший след в научной картвелологии. Не осталось ни одной отрасли исторической и филологической науки, в которой бы Джавахишвили не создал свои основополагающие труды .

Иване Джавахишвили первым дал оценку грузинским историческим источникам, он доказал, что «Житие Картли» является полуофициальным сборником, авторы которых выражали интересы тогдашней власти. Он обнаружил и первый оценил доселе неизвестное множество исторических источников, он же создал основополагающий труд грузинского источниковедения «Цель, источники и

методы истории в прошлом и в нынешнем» (в четырех книгах). Джавахишвили внес значительный вклад и в армянскую историографию. Он основательно изучил древнюю армянскую литературу и совершенно по-новому осветил множество вопросов.

Самой первой работой Иване Джавахишвили является пятитомник «История грузинского народа». При жизни ученого были изданы только две первые ее книги. Остальные три были изданы после его смерти. В этих работах совершенно по-новому исследованы политическая история Грузии, формы социальных отношений, вопросы происхождения и миграции грузинского народа, формы государственного строя, материальная и духовная культура, идеология, вероисповедание. С именем Джавахишвили связано также и полномасштабное исследование проблем исторической географии Грузии. Из грузинских ученых Джавахишвили один из первых использовал археологическое наследие в научном исследовании.

Три книги посвятил Иване Джавахишвили изучению экономической истории Грузии. Он фундаментально исследовал сельское хозяйство Грузии, торговлю, ремесло, городское хозяйство, государственные финансы и др.

Великий грузинский ученый неоценимую помощь оказал и изучению истории грузинского права. Он посвятил специальное исследование изучению такой значительной проблемы, как история прав царя, государственный строй Грузии и Армении, права и обязанности визирей и др. Без его капитального труда – «История грузинского права» сегодня невозможно проложить путь в политико-правовых лабиринтах истории Грузии.

Иване Джавахишвили посвятил основополагающие труды обработке вопросов древнейшего построения грузинского языка и его родственности, он первый доказал как структурное, так и материальное единство картвельских языков с иберийско-кавказскими языками, чем подготовил почву формированию иберийско-кавказскому языкознанию.

Значительную монографию Джавахишвили опубликовал по вопросам грузинской истории. Он внес неоценимый вклад и в дело охраны грузинских памятников культуры. Под руководством и в соавторстве с Джавахишвили издан школьный учебник по истории Грузии, которому в 1947 году была присуждена Государственная премия.

Отдельно следует отметить деятельность Иване Джавахишвили в работе общества по распространению грамотности среди грузин. Неустанная в течение многих лет работа на грани человеческих возможностей значительно подорвала здоровье И. Джавахишвили. Несмотря на это, высокое чувство ответственности всегда подавляло в нем острую физическую боль и напряжение организма, вызванное переутомлением. Большой ученый вновь в обычном ему ритме продолжал свою титаническую научную, педагогическую и организаторскую деятельность.

18 ноября 1940 года, в понедельник, в 8 часов вечера, в Тбилиси, в доме работников искусства, была назначена лекция академика Иване Джавахишвили на тему: «Задачи истории грузинской филологии и древней художественной литературы». Как всегда, зал был полон людей. Собранное общество с величайшим вниманием слушало знаменитого патриота и ученого. С начала лекции прошли час и 15 мин. Иване Джавахишвили читал выдержки из сочинений летописца. Неожиданно его слово оборвалось на середине. Все увидели, как странно откинул голову любимый ученый и затем неловко оперся на стол...

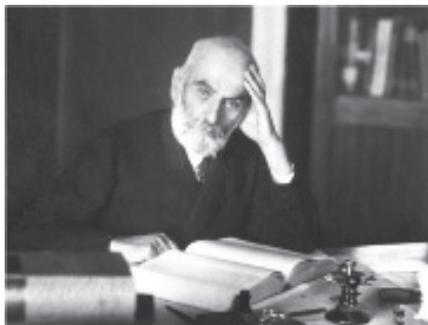
На сцену первым взошел Акакий Шанидзе... В 9 часов и 40 минут Иване Джавахишвили вывели со сцены. Потрясенные люди не расходятся, они ждут известия от врачей... Врачи оказались бессильны перед смертью...

Как свеча сгорел патриот, до конца служивший родному народу.

Четыре дня прощался родной народ со своим сыном, которым он безмерно гордился. 21 ноября 1940 года прах Иване Джавахишвили был предан земле основанного им грузинского университета.

Яков Николадзе в 1940 году писал: «Крайняя скромность Иване Джавахишвили была причина того, что я ни разу не сумел в мраморе изваять его святое лицо, несмотря на все мои старания, я не смог изваять его скульптурный портрет. На все мои просьбы он одинаково отвечал: «Я очень занят, не надо!» Но в то же время, когда нужна была помощь, Иване Джавахишвили сразу же оказывал ее, всегда находил для этого время».

Яков Николадзе только в 1946 году изваял портрет Иване Джавахишвили.

ПЕТРЕ МЕЛИКИШВИЛИ

Выдающийся грузинский химик, один из основоположников грузинского университета и его первый ректор Петре Меликишвили по происхождению был из Самцхе. «В Грузии было две фамилии Меликишвили. Одна возникла от должности правителя нижнекартлийской провинции сомхити - Мелика, члены этой фамилии были князьями. Вторая из Самцхе, была фамилией грузинских католиков. Отец Петре Григорий приехал в Тбилиси из Ахалцихе. Он и его брат Степане принадлежали к небольшой группе грузинских патриотов, которые основали первую частную типографию для издания грузинских журналов и газет. Это тогда было большим патриотическим делом,» - писал Эkvтима Такашвили.

Петре родился в 1850 году в Тбилиси. В 1868 году он с отличием оканчивает Тбилисскую первую мужскую гимназию и для продолжения учебы сдает экзамены в Одесский университет. После окончания университета уезжает за границу, оттуда вскоре возвращается и начинает работу в Одесском университете, лаборантом. В 1881 году защищает магистерскую диссертацию, после чего вновь отправляется за границу и в Париже слушает лекции известных ученых. Отсюда он уезжает в Германию, Мюнхен и начинает работу с прославленным ученым Бауером. В 1884 году обогащенный соответствующими знаниями Петре Меликишвили возвращается в Одессу, где уже на второй год после возвращения защищает докторскую диссертацию. Вскоре он становится одним из ведущих профессоров университета. Изданные на немецком, русском, французском, грузинском языках более 80-ти трудов принесли Петре Меликишвили мировое имя. Его ценили и уважали ученые известных

университетов мира. Один из трудов Петре заслужил премию великого Ломоносова. За основополагающие труды, опубликованные в области химии, Петре Меликишвили избрали член-корреспондентом Российской Академии Наук.

Личная дружба связывала Петре Меликишвили со многими европейскими учеными с мировым именем. Один из них был профессор Шухард, известный лингвист, исследователь грузинского и баскского языков, который полушутя советовал Меликишвили оставить химию и взяться за исследование богатейшего грузинского языка и его говоров. «Какой же я знаток грузинского языка, но он вынудил меня начать заниматься с ним и помогать ему в изучении грузинского языка», - вспоминал позднее Петре Меликишвили.

В дальнейшем профессор Шухард издал книгу, которую предворил такой надписью: «В знак благодарности посвящаю моему любимому другу профессору Петре Меликишвили».

Большим другом грузинского ученого был и академик Кондаков. Именно Кондаков заложил основу изучению грузинского искусства и зодчества. После октябрьского переворота 1917 года академик уехал за границу и до конца жизни работал в Пражском университете, из-за чего Петре не смог пригласить знаменитого ученого в Тбилисский университет.

Главной заслугой Петре Меликишвили все же было его активное участие в основании Тбилисского государственного университета. Эквтиме Такаишвили вспоминает: «Созвали первое организационное собрание университетского общества, ... на собрании присутствовал и Петре Меликишвили... Петре избрали почетным председателем... Действительно среди ученых-учредителей грузинского университета не было второго такого ученого, имеющего мировое имя, как Петре Меликишвили. Такое имя вновь открытому грузинскому храму знаний необходимо было как воздух. Поэтому истинный рыцарь грузинского университета Иване Джавхишвили на должность ректора университета выдвинул кандидатуру Петре Меликишвили. Большой ученый и патриот не ошибался. В научных кругах Европы открытие грузинского университета ставилось под сомнение, так как не верили в существование в этой затерянной колонии России необходимых для университета кадров. Но после того, как европейские ученые узнавали, что ректором Тбилисского университета избран Петре

Меликишвили, они разводя руками говорили: «Если господин Меликишвили грузин, тогда у этого народа с точки зрения научных кадров все в порядке».

Сам же Петре считал, что ввиду того, что его мало знало грузинское общество, он не смог бы стать ректором. Но после того, как 13 января 1918 года на заседании совета университета его единогласно избрали ректором, он со свойственным им чувством высокой ответственности приступил к выполнению своих обязанностей.

Петре Меликишвили вполне осознавал свою роль. Между ним и Иване Джавахишвили изначально же были распределены функции. Фактическим ректором был Джавахишвили. Он принимал студентов, слушателей, членов общества и др. Петре Меликишвили тоже имел свою нагрузку. Он был организатором и руководителем факультета естествознания, ему передали различные лаборатории, он обустроивал и приводил их в действие, присутствовал на встречах с представителями правительства и с иностранными гостями по разным университетским делам и др. После восстановления независимости 26 мая 1918 года и создания университета бывший уже в преклонном возрасте Петре Меликишвили как бы помолодел, нас удивляло, как у такого пожилого человека сохранились такая физическая и психическая энергия и неустанность. С сололакской улицы он пешком ходил в университет. Дел было очень много. Заседания совета порой затягивались до двух часов ночи. После этого он пешком возвращался домой, а утром вовремя успевал быть на работе. Удивительным и при том приятным было еще и то, что человек едва говоривший на грузинском, настолько усовершенствовался в этом языке, что спустя несколько месяцев стал читать лекции на грузинском. С этих пор он начал по грузински писать свои исследования и читать доклады», - отмечал Эквтиме Такашвили.

Обязанности ректора университета Меликишвили выполнял безвозмездно. Он считал что на фоне финансовых трудностей университета не время заботиться о собственном комфорте. Он был очень требователен и, в первую очередь, к себе. Такие же требования он предъявлял и своим коллегам и студентам. Поверхностному, несерьезному студенту он не давал спуска. Зато для усердных и трудолюбивых студентов он был всем – и надежным советником, и

другом, и родителем. Среди воспитанников Меликишвили можно назвать таких известных ученых, как Белинский (московский университет), Петренко (Одесса), Безродько (Париж), Писаржевский (Екатеринославль) и др.

Ярким примером отношения Меликишвили к доверенному делу является эпизод из его жизни, который Эквтиме Такашвили так передает: «Однажды Петре с горечью сказал, сегодня я принимал экзамен у студентов, некоторые проявили надлежащие знания, а некоторые и вовсе не были подготовлены... один совсем ничего не знал и еще высказал претензию: «Сейчас такое время, что вы должны быть к нам снисходительны, у меня могут возникнуть большие затруднения, если семестр не зачту». Я сказал: «Действительно сейчас такое время, что все должны приобрести хорошие знания, такие неучи, как ты государства не построи».

Однажды один американский ученый сказал Петре, что грузинам лучше было бы открыть университет на русском языке, так как очень мало соответствующей литературы на грузинском языке, наука же по своей природе интернациональна и все равно на каком языке ее освоишь». Меликишвили дал ему такой ответ: «Да, наука действительно интернациональна, поэтому все народы должны ее развивать на родном языке».

Наряду с бесспорными достоинствами Петре Меликишвили – бескорыстностью, честностью, крайне высоким чувством ответственности, принципиальностью было у него и одно качество – вспыльчивость характера. В споре он не мог сдержаться. Вот что говорит по этому поводу Эквтиме Такашвили: «Петре был холостяком, увлеченным своей специальностью и работой... Он имел дело с математически сформулированными формулами, к которым и ничего не прибавишь и не убавишь. Поэтому он не выносил наши бесконечные дискуссии и споры, спокойно не мог слушать мнение противника, кроме того, если это мнение, как он считал, не было искренним».

Однажды в профессорской комнате университета Петре Меликишвили стал спорить с одним или двумя коллегами. Вышедший из себя, он наговорил им лишнего. Обиженный он заявил, что оставляет должность ректора и профессора и ушел... Этот случай передал мне Иване Джавахишвили, вспоминает Эквтиме Такашвили, - просил меня пойти к Петре и как то уладить это дело. Если он все таки оставит

должность ректора, пусть хотя бы продолжит работать профессором. Подождав два дня, чтобы Петре немного успокоился, я пришел к нему на квартиру. Он очень обрадовался моему приходу... Сам рассказал об произошедшем инциденте... я сказал... не могу смириться с решением, которое вы приняли... При чем здесь университет... Мой искренний разговор повлиял на его нежное сердце, он заплакал навзрыд так, что я вынужден был принести воды... Было очевидно, что Петре предъявлял себе больше требований, чем другим. Чувствовал что не должен был допускать высказывание непозволительных слов, после которых ему было неудобно оставаться в университете. Стыдился коллег... Петре согласился, что его уход нанесет вред университету и остался профессором, а от должности ректора отказался.»

Несмотря на свой солидный возраст Петре Меликишвили вновь со свойственным ему чувством высокой ответственности и энергичностью продолжил творческую научную деятельность и педагогическую работу. Неожиданно дала знать о себе случайная рана, за чем последовал фатальный исход. В 1927 заслуженного ученого и патриота предали университетской земле.

Петре Меликишвили ушел из этого мира с исполненным долгом. Он был счастлив тем, что в последние годы жизни служил родине и стал одной из опор, на которой держится наш университет.

Давид Зубалашвили

ЗУБАЛАШВИЛИ

«...бог дает нам, и мы должны быть щедрыми, чтоб принести народу пользу, а если будем сидеть как наседка, многое не вылупишь: и для нас будет потеряно и для народа.»

СТЕПАН КОНСТАНТИНОВИЧ ЗУБАЛАШВИЛИ

В XVIII-XIX веках среди грузинских общественных деятелей важное место занимают представители фамилии Зубалашвили. Особый талант и хватку Зубалашвили проявили в той сфере, которая во все времена являлась хребтом как государства, так и народа. Это дело было коммерцией. Благодаря весьма успешной коммерческой деятельности, они смогли внести значительный вклад в дело развития экономики и культуры страны.

Зубалашвили родом из Месхети. В исторических документах сведения об этой фамилии появляются с XVIII века, как видно они жили в селе Ацкури.

Договором 1581 года Франция была признана покровителем всех христиан, живущих и торгующих в Турецкой империи. Сами генуэзцы, англичане, испанцы, португальцы и сицилийцы торговать в Турции и плавать в турецких водах могли только под французским флагом. В силу этого живущие во владениях Турции христиане, а особенно городские жители, массовым образом принимали католичество. В их числе были предки Зубалашвили и та часть месхетинских грузин, которая не приняла мусульманства.

Как видно, первоначальная форма «Зубалашвили» была «Зубашвили». Внесение незначительного изменения в эту фамилию

**Константин
Зубалашвили**

объясняется принятием католической веры. О тождественности этих двух фамилий свидетельствует следующий факт: при дворе царя Теймураза I и Ираклия II жил весьма просвещенный человек Романоз Зубалашвили, имевший в Тбилиси грузинскую типографию, в которой во время его руководства было напечатано несколько грузинских книг, на страницах которых Романоз упоминался то как Зубалашвили, то как Зубашвили.

Принятие католической веры в определенной степени способствовало успеху Зубалашвили в сфере торговли... Они путешествовали в Персии, Османской империи, Индии и в странах Европы, откуда завозили разные товары и распространяли среди грузин торговлю и обмен.

Из-за торговых дел представители фамилии Зубалашвили из Ахалцихе переехали жить в Гори, затем в Кутаиси, Цхинвали и Тбилиси, где они быстро выдвинулись своим имущественным положением и занялись благотворительностью. Как передовые католики, они большое внимание уделяли всем католическим церквям в Грузии, материально помогая им. Зубалашвили завоевали особую честь и любовь при грузинском царском дворе, «начиная с царя до низших слоев их все знали и уважали.»

В 1775 году после нашествия ага Магомед хана горийские и кутаисские Зубалашвили большую помощь оказывали жителям Тбилиси, у которых были разрушены и сожжены дома, тогдашними благими делами Зубалашвили очень прославились в Тбилиси.

Узнав о таких щедрых пожертвованиях и огромной благотворительности, царь Ираклий II обещал Зубалашвили дворянство, хотя они этого не захотели, так как были более уважаемыми при царском дворе, чем другие дворяне.

Леван Зубалашвили

Среди представителей фамилии Зубалашвили особо следует отметить Якова Ивановича Зубалашвили, который в Тбилиси руководил одним из самых больших торговых товариществ. Это товарищество он сформировал в 1837 году.

После 1800 года ни в одном городе Грузии ни одно промышленное дело не начиналось без какого-либо участия Зубалашвили. В 1838 году Яков Зубалашвили и его товарищество по разрешению правительства открыли в Грузии первый сахарный завод. Это было делом весьма нужным и необходимым, так как ввоз сахара из России очень затруднялся, стоил дорого и не удовлетворял потребностей потребителей. Этот завод назывался «Картули шакари». Грузинский сахар был желтоватым и легко разламывался.

Параллельно Яков Зубалашвили в Имерети около Кутаиси открыл водочный завод. В Имерети в отличие от Картли и Кахети не было традиции гнать водку из чачи. С 1835 года имеретинским крестьянам, которые просто выбрасывали чачу, предоставилась возможность обменять ее на деньги.

Дом Якова Зубалашвили считался одним из лучших домов во всей Грузии. Когда в 1833 году в Грузию приехал император России Николай II, обед в честь него был устроен именно в этом доме. Император поразился обстановкой и пространством главного зала, вмещавшем 1000 человек. После 1835 года, по просьбе эгзарха Грузии, Зубалашвили очень дешево уступил дом духовной семинарии.

Удивительны масштабы меценатства Зубалашвили на протяжении десятков лет. Остановимся лишь на некоторых из них:

В Батуми, Гори, Кутаиси и Тбилиси построили пять католических церквей; 100 000 рублей пожертвовали на строительство тбилисского университета, 10 000 рублей на строительство музыкальной школы (сегодняшняя консерватория), 20 000 рублей отдали обществу по распространению грамотности среди грузин; 350

000 рублей отдали на строительство народного дома (сегодняшней театр имени Марджанишвили)... Заботливая рука Зубалашвили никогда не оставляла и родной край – Месхети. С XIX века в результате антигрузинской политики царской России в церковную службу запретили вести службу на латинском языке, взамен ввели армянский типик. Из-за этого грузинским католикам стало угрожать обармянивание.

Петре Зубалашвили

Зубалашвили принимали активное участие в борьбе за введение грузинского типика. Они оказывали большую финансовую помощь просветителям и общественным деятелям родного края, которые неустанно трудились для достижения этой цели. Яков Зубалашвили полностью профинансировал дело издания существующих на острове св. Лазаря грузинских рукописных книг и переводов, которые имели большое значение для католической паствы. С помощью Зубалашвили Петре Харисчирашвили смог приобрести в Константинополе участок земли, где в дальнейшем расположились – обитель грузинских отцов и духовная семинария. При финансовой поддержке Якова и Степана Зубалашвили Михаил Тамарашвили смог издать свои уникальные книги. Михаил Тамарашвили получал назначенную Степаном Зубалашвили ежемесячную субсидию, что давало ему возможность заниматься научной деятельностью.

На финансовой поддержке Зубалашвили полностью держалась и деятельность общества по распространению грамотности.

По инициативе этого общества во второй половине XIX века в Самцхе-Джавახети открылось множество школ, в том числе в 1882 году и одноклассное училище в с.Хизабавра, на строительство которого Степан Зубалашвили пожертвовал 1000 рублей. К тому времени это было весьма солидным пожертвованием.

Степан Зубалашвили

Якоб Зубалашвили

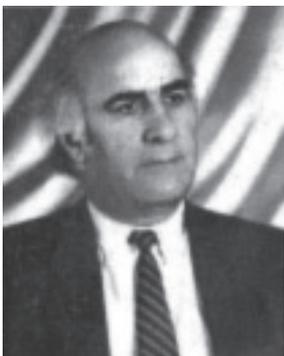
К концу XIX века сыновья Якова приобрели в Баку на Биби-Эйбатском острове месторождения нефти, принесшие им огромное состояния, после чего они десятикратно увеличили свою благотворительную деятельность.

На территории Тбилисской I больницы Зубалашвили построили педиатрический корпус, который оснастили привезенным с Европы медицинским оборудованием. Благодаря стипендии Зубалашвили, к науке проложили путь такие известные личности, как: Александр Джанелидзе, Саргис Какабадзе, Александр Пагава, Шалва Амiredжиби, Геронти Кикодзе, Павле Ингорквa, Лео Киачели и др.

В Тбилиси первый приют для неимущих был основан братьями Зубалашвили. В столовой «Самадло» могли обедать все нуждающиеся.

Даже этот небольшой перечень вышеуказанной благотворительности Зубалашвили достаточен, чтобы представить масштабы их деятельности. Они ставили перед собой цель - спасти грузинскую культуру и экономику, цель эту они достигли неустанным трудом.

Почти на протяжении трех веков представители этого рода служили своей родине, честно исполнив свой долг перед ней.

ШОТА ЛОМСАДЗЕ

«На прямоугольнике, развернутом выше Хертвиси, на Джавахетском плато, между ущельями Тавпараванской воды и Артанула (Кура), до 1944 года еще были сохранены пять маленьких грузинских сел... Среди этих сел, не считая восемь селищ вокруг, своей величиной и активностью выделялось село Чунчха. Оно стоит на полускалистом месте, поверх зеленых вершин, где веет вечно живой ветерок, и вечером из заделанных окон стоном слышатся старые легенды, теряющиеся в печальных тенях».

Этими словами начинается статья Шота Ломсадзе: «Чунчха моего детства.» Кто хоть раз видел эту джавахетскую деревню, легко представит теплоту и любовь, пронизывающие это маленькое письмо Шота Ломсадзе, посвященное своей деревне. Шота Ломсадзе по особому любил свой край – Месхетию. Он был истинным патриотом, который страстно боролся за единство и могущество своей страны. И все же, он, в первую очередь, был месхетинцем, несравненным знатоком и исследователем истории Месхетии, поэтом, прославляющим ее природу и народ. Как исследователь, историю Месхетии он изучил с высоким профессионализмом и научной глубиной, как поэт – с джавахетской прямоотой и силой пел о своем родном крае. Природу Шота Ломсадзе как творца, точно и лаконично выразил поэт Тариэл Чантурия: « в его стихах чувствуется ученый и в трудах читается поэт».

Шота Ломсадзе родился 7 мая 1925 года в селе Чунчха Ахалкалакского района. В 1941 году по окончании Ахалкалакской грузинской средней школы стал студентом первого курса Тбилисского государственного университета, а в мае 1942 года он уже в рядах бойцов с фашистской Германией.

Грозные годы войны сыграли решающую роль в его духовном

формировании и закалке.

Вернувшийся с войны, он продолжил учебу в университете. Усердие талантливого студента не осталось незамеченным. Академик Нико Бердзенишвили оставил Шота Ломсадзе в аспирантуре. В 1954 году молодой ученый успешно защитил кандидатскую диссертацию на тему: «Крах турецких агрессоров в Грузии в 1918-1921 годах». С 1957 года до конца жизни был одним из ведущих научных сотрудников Государственного музея Грузии имени Симона Джанашия. В 1976 году здесь же защитил докторскую диссертацию на тему: «Самцхе – Джавахети середины XVIII века по пятидесятые годы XIX века».

Шота Ломсадзе на основе критического анализа огромного материала, найденного в существующих в Грузии и за ее пределами архивах, создал не один фундаментальный труд, в котором с крайне высокой степенью объективности оживлена история Месхетии. При чтении его трудов нас восхищает высокая культура письма и умение вникать в суть очень сложных исторических событий, способность обобщения фактов, критический подход и научная добросовестность.

Чувством большой любви к родине были пронизаны и лекции Шота Ломсадзе, которые он читал в разных научных учреждениях Грузии и в Духовной академии.

Отдельно следует отметить музейную деятельность Шота Ломсадзе. За годы работы в музее под его непосредственным руководством была создана фондовая и научная база, отражающая новую историю Грузии. На основании добытого материала его отдел организовал три большие выставки, освещающие историю Грузии 1801-1921 годов, подготовлены пять томов уникальных материалов, сборники документов и другие.

Шота Ломсадзе уделял большое внимание молодым научным сотрудникам своего отдела, повышению их научного потенциала. На основании его советов и наставлений молодые сотрудники отдела подготовили и опубликовали немало монографий и статей.

Важнейшим направлением деятельности Шота Ломсадзе все же является научно-исследовательская работа. На протяжении десятков лет путем научного анализа архивных документов, выявленных неустанным трудом, Ломсадзе рельефно выявил историю средневековой Месхетии. В его трудах показаны как шаг за шагом методично побеждает ислам в колыбели грузинской государственности – Месхетии, как происходит насильственное омусульманивание сперва аристократии, а затем и крестьянства Месхетии, как грабились и

уничтожались церкви и монастыри, как убегала часть месхов в другие христианские края Грузии, спасаясь от насильственного омусульманивания.

Опираясь на достоверный документальный материал, Шота Ломсадзе убедительно доказал, что большая часть мусульманского населения Самцхе-Джавахеги это этнические грузины, которым сперва изменили веру, далее им изменили грузинские имена и фамилии, потом их лишили языка, потом изменили национальность, а в конце концов они утратили и национальное самосознание.

Именно поэтому Шота Ломсадзе неустанно боролся за возвращение месхов на историческую родину, но только в отличие от других, он был сторонником осмысленного праведения этого процесса с точки зрения государственных интересов. Он поддерживал возвращение месхов даже тогда, когда большинство грузин, воодушевленное урапатриотизмом, требовало не только недопущения «турков» в Грузию, но и изгнания из страны поддерживающих их грузин.

Особая заслуга Шота Ломсадзе заключается в изучении деятельности настоящих грузинских патриотов Месхетии, грузинских католиков. В своих работах «Из истории позднего средневековья», «Ахалцхские хроники», «Месхи», «Михаил Тамарашвили», «Михаил Тамарашвили и грузинские католики», и др. Шота Ломсадзе тщательно исследует взаимоотношения грузинских католиков с латино-католическими и армяно-католическими церквями, четко показывая процесс насильственного обармянивания месхов-католиков, объясняет причины этого процесса.

Как уже говорилось, Шота Ломсадзе не только глубоко просвещенный и эрудированный ученый, но и прекрасный поэт. Его поэтический дебют состоялся в годы второй мировой войны. Именно во фронтовых газетах печатались первые стихи молодого поэта. А затем были поэтические сборники Шота Ломсадзе: «Камины Месхетии», «Потерянные рапсодии», «Джавахские хроники», «В омуте времени», «Мое правосудие».

Именно из этих стихотворений исходит безграничная любовь к Родине, оптимизм и вера в бессмертие грузинского народа, его творческая энергия.

Замечательный ученый и поэт, достойный сын своей родины Шота Ломсадзе скончался 12 декабря 2003 года. Благодарный грузинский народ с честью похоронил его в Дидубийском пантеоне писателей и общественных деятелей.

**ХАЛИЛ
УМАРОВ-ГОЗАЛИШВИЛИ**
(1925-1995 гг)

Халил Умаров-Гозалишвили родился в селе Вале Ахалцихского района. В 1944 году, когда месхов-мусульман причислили к туркам и выслали в Среднюю Азию, Халил сражался на фронте. После окончания войны он с трудом розыскал свою семью в Узбекистане и жил там в униженных условиях комендантского режима вплоть до 1956 года. После реабилитации комендантский надзор над месхами был снят, но права возвращения на родину им не дали. С этого времени Халил вместе с другими месхами-мусульманами, считавшими себя грузинами, включился в борьбу за возвращение на родину, вскоре став одним из признанных лидеров этого движения.

В 1962 году Халил вместе с одномышленниками создал «Временный комитет», целью которого было изучение и освещение причин, вызвавших разобщение месхов, отделение их от единой грузинской нации, развитие грузинского самосознания и принятие активных мер по возвращению месхов на родину.

В этот же период Халил и другие члены комитета познакомились с группой грузинских интеллигентов, с историками: Ш. Ломсадзе, В. Джапаридзе, с музыковедом П. Хучуа, с писателем и педагогом Г. Зедгинидзе, нумизматом Д. Капанадзе, архитектором А. Цуцкиридзе и с другими, они в силу своих возможностей помогали многострадальным месхам в деле возвращения на родину.

В 1966 году Халил основал нелегальный кружок грузин-месхов и его орган – рукописную газету «Возрождение». Целью кружка являлось развитие грузинского самосознания среди месхов, а также ознакомление народа с трагической историей месхов и Месхетии как неотъемлемой части Грузии.

В 1976 году были установлены тесные взаимосвязи с инициативной группой защиты прав человека в Грузии – с Мерабом Костава, Звиадом Гамсахурдия, В. Рцхиладзе, И. Кенчовили и Б. Бегиашвили. В «Самиздате» группой широко освещались проблемы, касающиеся депортированных месхов.

В 1989 году при участии Халила Гозалишвили и Зураба Мамаладзе в Тбилиси была создана «Лига защиты прав грузин-мусульман».

В результате всех этих усилий более 200 семей месхов-мусульман были возвращены в Грузию, хотя, к глубокому прискорбию, в 1989-91 гг. 170 семей были вновь насильственно высланы из Грузии. Эти события совпали со страшными по своей трагичности фактами вандализма в Фергане, что, по-видимому, было не случайно.

В 80-ых годах Халил Гозалишвили переименовал созданный им же «Кружок грузин-месхов» в общество месхов «Хсна» («Спасение»), целью которого являлась работа, направленная на поэтапное, безболезненное возвращение месхов на родину. В 1991 году Министерство юстиции Кабардино-Балкарии зарегистрировало устав общества, а 1992 году «Хсна» было зарегистрировано также и Министерством Юстиции Республики Грузия.

С 60-ых годов до самого распада СССР Халил Гозалишвили, по виду своей деятельности, находился под надзором КГБ, которое осуществляло постоянный экономический и политический нажим на него, вследствие чего ему часто приходилось менять местожительство. Но никакие меры не смогли заставить его прекратить правую борьбу.

Гораздо тяжелее надзора КГБ оказалось для Халила Гозалишвили бессердечье и враждебное отношение той части грузинского общества, которое было настроено против возвращения месхов на родину.

Не менее болезненно он переживал измену со стороны бывших соратников, которые не смогли устоять перед нажимом, угрозами и выгодными предложениями и оказались по другую сторону.

Халил, этот упорный и бесстрашный человек, больше всего на свете боялся смерти в чужом краю. К несчастью, так оно и вышло.

Халил Умаров-Гозалишвили скончался в Нальчике в 1995 году и был предан земле там же. За его могилой ухаживают 5 сыновей, 2 дочери и многочисленные внуки.

2005 году «Кавказский дом» при содействии фонда им. Генриха Бёля издал книгу Х. Умарова-Гозалишвили «Трагедия месхов». Можно сказать, что книгу эту Халил писал всю жизнь, в ней рассказана история месхов с древних времен по сей день. Хотим закончить письмо теми словами, которыми он закончил свою книгу:

«Наша любимая, милая Родина! Услышь наш зов, не слушай неразумных. Обрати на нас взор. Не пугайся, что нас сотни тысяч.

Знаем что, в Грузии сегодня много проблем, Грузии сегодня приходится очень трудно. Но у кого есть право противопоставлять и разделять грузин-мусульман и грузин-христиан?

Мы ведь вообще исчезнем с лица земли, если нам вовремя не помочь. Верим, что с нашим присоединением умножатся сила и могущество Грузии.

Не отказывайся от нас Родина-мать! Пусть не радуется враг нашему разъединению!

Приюти, Грузия, своего сына-мученика, своего угнетенного брата - грузина-мусульманина!

**ЯСОН
ВАРСКНЕЛИДЗЕ (ХАСАНОВ)
1929-1999 гг.**

Когда семью выселили из села Тоба Ахалцихского района, Ясыну Хасанову было 15 лет от роду. В маленькой книжке, посвященной его памяти, он вспоминает: “Отца моего деда звали Хасан, поэтому, после советизации нас записали Хасановыми. Отец часто говорил, что мы грузины и наша настоящая фамилия Варскнелидзе”.

До 1944 года из 44 семейства, проживающих в селе Тоба, часть была христианская, а другая – мусульманской. Христиане носили фамилии: Судадзе, Аспанадзе, а мусульмане - Тамарадзе, Варскнелидзе, Давкаридзе, Гагнидзе и Курдадзе.

В сознании 15-летнего подростка навсегда запечатлелась следующая картина. В вагоне в котором везли высланных месхов, скончался дедушка Фезо Гагнидзе, четыре сына которого сражались на фронте. Солдат схватил его за ноги и стянул труп на землю. Двое взяли за ноги и поволокли мертвого старика по шпалам. Ясон глядел в след и видел как тело старика билось из стороны в сторону.

В 1949 году, после окончания школы в селе Каракишлак Узбекской ССР Самаркандского округа, 3 года он не смог поступить в ВУЗ. У него не было паспорта, не было и военного билета, а ведь месхам, как спецпереселенцам без разрешения коменданта не давали права пойти даже в соседнее село.

После университета Ясына Варскнелидзе направили в сельскую школу – сначала учителем, затем – завучем и потом директором. К тому времени он обзавелся семьей. Он пять раз был депутатом сельского и районного советов.

1989 году Ясына избрали в руководящий совет новосозданного НПО турецкой ориентации “Ватан”, но он вскоре покинул “Ватан”, связался с Халилом Умаровым-Гозалишвили и в 1991 году Ясын стал членом руководящего совета НПО грузинской ориентации “Хсна” (“Спасение”). Сначала зарегистрировались в Кабарде, а потом 1992 году – в Тбилиси, как «Хсна».

В нескольких письмах и интервью Ясын Варскнелидзе, упоминая топонимы Тоба, Чанчаха, Курдгела, Зеубани, Акаура, Напудзари, Читигеле, Клдекара, Самариле, – задает вопрос: «Все эти названия по-грузински, ни одного нет на турецком языке. Если мы турки, то почему эти места не названы по-турецки?» Затем он продолжает: «Вот, говорят мне, вас огрузинили... Да нет, дорогой, меня не огрузинили, я сам грузин!»

Куда только не бросала судьба Ясына Варскнелидзе со своими детьми и внуками, то в Узбекистан, то в Киргизстан. После трагических событий в Фергане обосновался – в Азербайджане, в Казахе. В начале 90-ых годов Ясын Варскнелидзе с женой вернулся на родину, восстановил грузинское гражданство, фамилию предков, поменял имя и стал Ясоном Варскнелидзе. Он мечтал привезти детей и внуков на родину и потом, когда пробил бы его час, хотел быть предан родной земле в селе Фоба.

Одна клеветническая газетная статья оказалась роковой, он внезапно скончался от сердечного приступа. Не сбылось его последнее желание, не помогло даже обращение к государственному министру, руководство региона Самцхе-Джавахети отказалось хоронить гражданина Грузии в месхетинской земле. Тело Ясона Варскнелидзе было погребено в Азербайджане, в Казахе.

Сегодня обстоятельства изменились к лучшему. Месхов – граждан Грузии хоронят на родине.

ЛАТИПШАХ БАРАТАШВИЛИ **(1907-1984)**

В селе Уде Адигенского района до 1944 года жили католики и мусульмане грузины. В 1909-14 годах в Уде был выстроен христианский (католический) храм, строительная надпись которого гласит, что храм был отстроен католиками и мусульманами (грузинами по происхождению). В 1918-19 годах, благодаря стараниям османов, началась серьезная вражда между грузинами разного вероисповедания – христианами и мусульманами. Латипшах Бараташвили вспоминает, что часть христиан покинула эти края, а часть скрывалась у мусульман, так в семье Бараташвили укрывалось 12 человек, христиан. В таком духе воспитывался Латипшах, у которого с детства проявилась большая тяга к учебе. В 1917 году, в декабре, меньшевики открыли в Уде четырехлетку на грузинском языке. Латипшах Бараташвили учился в Мидресе и в грузинской светской школе одновременно. Он настолько жаждал продолжить учебу, что после окончания четырехлетки, в 1923 году, в декабре, ничего не сказав родителям, пересек границу и перешел в Турцию, в Ардаган к дяде.

До 1926 года он учился в Ардагане в школе нового типа. Так как в 20-ые годы граница между Турцией и СССР плохо контролировалась, месхи жившие в Советской Грузии и Турции свободно могли навещать родственников по обе стороны, пересекая границу нелегально.

В 1926 году в Уде открылась семилетка и Латипшах продолжил учебу в Уде. Затем был комсомол и партийные курсы в Тбилиси.

В Тбилиси на курсах он познакомился со своей будущей женой, христианкой Зиной Гигинеишвили.

Несмотря на сопротивление родителей, молодые поженились. Затем Латипшах Бараташвили комсомольскую деятельность продолжил в

родном крае, одновременно учась в Кутаиси, в педагогическом ВУЗ-е на историческом факультете, заочно. В Кутаиси он познакомился с однофамилицей, Марикой Бараташвили, которая, в свою очередь, представила Латипшаха академику Г. Читая. Побеседовав с молодым человеком, Читая поручил ему собрать материалы о быте и генеалогии месхов-мусульман. Это стало делом всей жизни. Латипшах Бараташвили даже в ссылке продолжал работать в этом направлении.

В 1941 году Латипшаху Бараташвили как опытному партийному работнику, предлагают стать разведчиком пограничных войск. Он часто бывал в Турции. В 1944 году Латипшах Бараташвили был сослан в месте с родственниками, а жену, как христианку, оставили в Грузии. Через месяц тяжелого путешествия сосланных привезли в Узбекистан. В 1946 году Зина навестила мужа в ссылке, после чего жизнь ее превратилась в ад. Ее постоянно вызывали на допросы в НКВД, в райком партии на бюро. Она не вынесла морального и физического гнета, у нее расстроилась психика и вскоре она скончалась.

В изгнании Латипшах Бараташвили женился во второй раз, у них родились 2 сына и 2 дочери.

В 1956 году, после снятия статуса спецпереселенцев, месхи начинают борьбу за право вернуться на родину. Они создают группу под руководством Латипшаха Бараташвили, членами которой являются М. Байрахтаров, М. Поладов, З. Рамизов. В этом же году они обращаются письмом к Н. Хрущеву и в ответ получают разрешение жить в любом населенном пункте СССР, кроме Грузии.

С 1957 года начинается бесконечное путешествие между Москвой, Средней Азией и Грузией. Вскоре части месхов предлагают поселиться в Азербайджане вместо Грузии. В 1958 году первые поселенцы месхов населяют Саатлинский район Азербайджана. Новый колхоз, основанный ими возглавляет М. Байрахтаров, а колхоз называют именем своего села в Месхетии Адигени. В дальнейшем, новосозданные колхозы тоже нарекали именами родных месхетинских сёл. В 1959 году семья Бараташвили со 100 другими семьями переселилась в Мингечаур. Он и тут продолжает свою научную деятельность, собирает материалы о топонимике Мингечаури, основывает краеведческий музей и становится его первым директором.

В 1962 году Латипшах Бараташвили получает письмо от историка Шота Ломсадзе, который прочитав в исторических «Ведомостях» исследование, касающееся быта месхов-мусульман, предлагал свою помощь в связи с публикацией научных статей.

В том же 1962 году месхи-мусульмане учреждают т. н. «Временный

комитет» в Тбилиси, членами которого являлись Халил Умаров-Гозалишвили, Джавад Турманидзе, Захарий Ремизов, Джумал Абашидзе. Председателем был избран Латипшах Бараташвили. Целью комитета было снабжать правильной информацией высланных месхов-мусульман, и все остальное население Грузии, принятие активных мер для возвращения высланного населения на родину. В месте с возвращением месхетинцы требовали зачислить их детей в ВУЗ-ы Грузии без конкурса, по т.н. лимитам. Также начали писать письма и жалобы в ЦК Грузии и союзные центральные комитеты, ездили в Москву и Тбилиси, ждали в приемных чиновников высокого ранга...

В Тбилиси им говорили, что Москва не разрешает вернуться на родину, а в Москве говорили наоборот. Несколько раз милицией были разогнаны и выдворены делегации, приехавшие в Тбилиси.

Представители тбилисской интеллигенции старались оказать им помощь. Таковыми были историки Ш. Ломсадзе, В. Джапаридзе, музыковед П. Хучуа, нумизмат Д. Капанадзе, писатель и педагог Г. Зедгинидзе, архитектор А. Цуцкиридзе и др.

Все было напрасно. С 1956 до 1966 года, десятилетняя безрезультатная борьба, напрасные надежды... Заявления о своем грузинском происхождении, желания месхов-мусульман грузинской ориентации вернуться на родину, жить мирно среди своих собратьев – встречали полное безразличие, цинизм и сопротивление со стороны противников, решения проблемы.

Латипшах Бараташвили с болью относился к происходящему. В 1966 году комитет, члены которого собрались в Тбилиси обсудить создавшееся положение, самораспустился. В том же году Латипшах Бараташвили отошел от руководства политической борьбы месхов, оставаясь до конца жизни патриотом Грузии и грузинского народа, болеющим за дело возврата месхов на родину – так оценивает его деятельность его младший соратник Халил Умаров-Гозалишвили.

Проживая в Азербайджане, Латипшах Бараташвили продолжал, начатое им в 1941 году этнографическое исследование. Его материалы, касающиеся быта, ритуалов, одежды, украшения и т. д. месхов-мусульман уникальны и представляют большую ценность для грузинской исторической науки. К сожалению, эти работы не изданы в Грузии. В 1970 году в Азербайджан, на азербайджанском языке был издан сборник Латипшаха Бараташвили.

Также как и Халил Умаров-Гозалишвили и многие другие месхи-мусульмане, Латипшах Бараташвили скончался на чужбине и похоронен в Мингечаури. Он не удостоился чести быть погребенным на грузинской земле.

სარჩევი — СОДЕРЖАНИЕ

ბაგრატიონები	20
ჯაყელები	23
იოანე პეტრინი	26
შოთა რუსთაველი	30
შალვა და ივანე ახალციხელები	36
ანტიმოზ ივერიელი	40
ივანე გვარამაძე	45
მიხეილ თამარაშვილი	59
პეტრე ხარისჭირაშვილი	70
კონსტანტინე გვარამაძე (<i>ავტ. ნატო ყრუაშვილი</i>)	77
ივანე ჯავახიშვილი	82
პეტრე მელიქიშვილი	93
ზუბალაშვილები (<i>ავტ. ქეთევან გუნია</i>)	99
შოთა ლომსაძე	105
ხალილ უმაროვ-გოზალიშვილი	109
იასონ ვარსკენელიძე (ხასანოვი)	112
ლატიფშაჰ ბარათაშვილი	114
Багратионы	132
Джакели	135
Иоане Петрици	138
Шота Руставели	141
Шалва и Иване Ахалцихели	146
Антимоз Ивериели	149
Иване Гварамадзе	154
Михаил Тамарашвили	166
Петре Харисчирაშვილი	175
Константин Гварамадзе (<i>ავტ. ნატო ყრუაშვილი</i>)	181
Иване Джавахишвили	186
Петре Меликишвили	195
Зубалашвили (<i>ავტ. კეთევან გუნია</i>)	200
Шота Ломсадзе	205
Халил Умаров-Гозалишвили	208
Ясон Варскнелидзе (Хасанов)	211
Латипшах Бараташвили	213

ვარძია. ვარძია.

ზარზმა. ზარზმა.

თმოგვი. ТМОГВИ.

ანჯური. Ацқури.

საფარა. Сафара.

ვანის ქვაბები. Пещерный комплекс Вани.

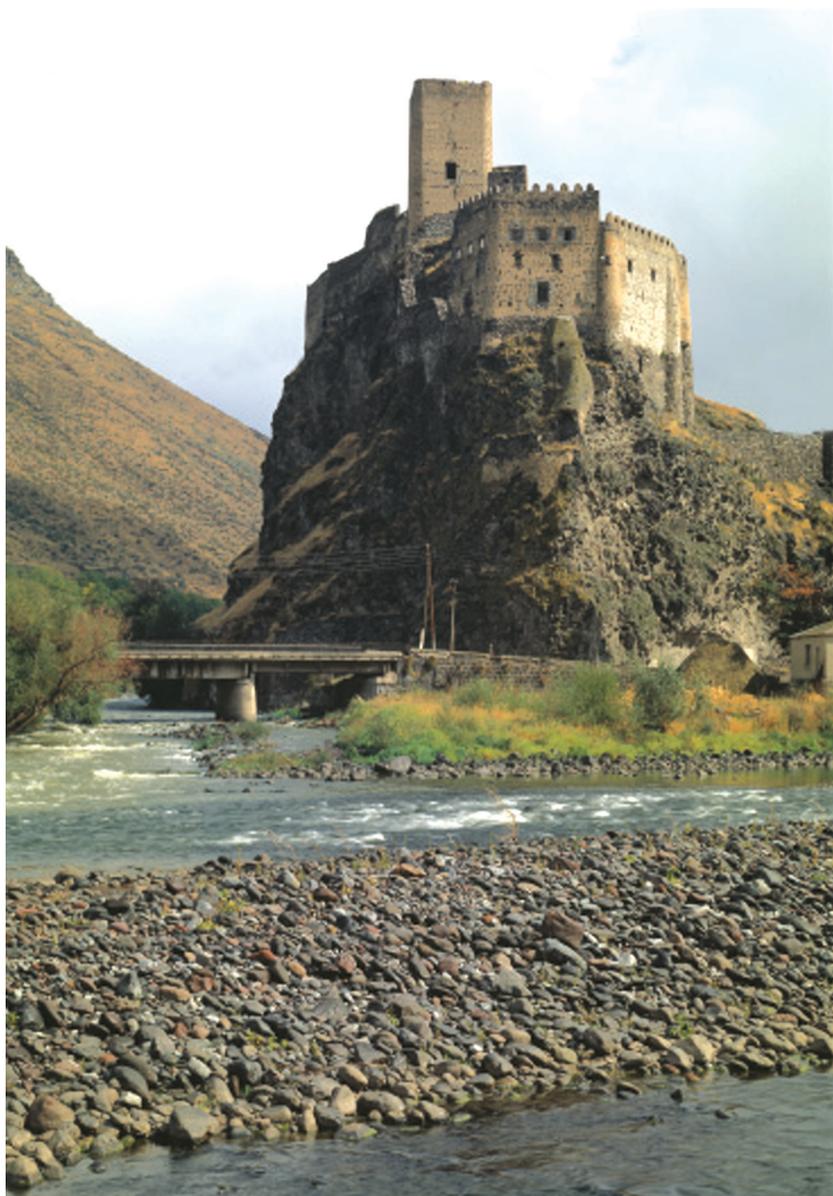
თმოგვი. Тмогви.

კუმურდო. Кумурдо.

ვანძის. ვარძია.

ხერთვისი. Хертвиси.

საფარა. Сафара.